PRAWA CZŁOWIEKA

HUMAN RIGHTS

HUMANISTYCZNE ZESZYTY NAUKOWE
HUMANISTIC – SCIENTIFIC FASCICLES

ZESZYT / FASCICLE

Nr 25 (2)/2020

REDAKCJA NAUKOWA
LESZEK WIECZOREK

PRAWA CZŁOWIEKA

HUMAN RIGHTS

PRAWA CZŁOWIEKA

HUMAN RIGHTS

Humanistyczne Zeszyty Naukowe

Humanistic – Scientific Fascicles

NUMER / NUMBER
25 (2)/2020

REDAKTOR NAUKOWY / SCIENTIFIC EDITOR
LESZEK WIECZOREK

Katowice 2020

Redakcja jest zainteresowana artykułami prawników, pedagogów, psychologów, politologów, socjologów, traktującymi o szeroko rozumianych prawach człowieka. Autor powinien dołączyć do artykułu krótkie streszczenie (1 strona) oraz informacje o sobie. Publikowane będą teksty w języku polskim, angielskim i niemieckim. Redakcja nie zwraca prac niezamówionych.

Humanistyczne Zeszyty Naukowe – PRAWA CZŁOWIEKA is an editorial series devoted to various aspects of human rights. The editorial committee welcomes submissions from lawyers, sociologists, psychologists, specialists in politics and culture. Manuscripts should be accompanied by a summary (1 page) and a short note about the author. Articles must be written in Polish, English or German. The journal does not return unsolicited manuscripts.

Publikowane prace wyrażają wyłącznie osobiste poglądy autorów, którzy odpowiadają za użyte w nich stwierdzenia i opinie.

All texts express exclusively personal views of the authors. Authors bear full responsibility for statements and opinions expressed in the published studies.

Teksty recenzowane przez recenzentów zewnętrznych.
All text reviewed by the external reviewers.

WYDAWCA I REDAKCJA:
ADDRESS OF THE EDITOR AND EDITORIAL COMMITTEE:
Humanistyczne Zeszyty Naukowe
PRAWA CZŁOWIEKA
Wydawnictwo Naukowe Centrum Usług Edukacyjnych,
Badawczych i Profilaktycznych

humanrights.com.pl
Redakcja: redakcja@humanrights.com.pl
Dystrybucja: dystrybucja@humanrights.com.pl

Publikacja wydana we współpracy z:
Wydawnictwem Naukowym Progres
oraz przy wsparciu

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

oraz
Fundacji Zakłady Kórnickie

ISSN 2082-971X

Skład, opracowanie tekstu: Bogusław Reimann
Korekta: Malwina Pisulska

Realizacja poligraficzna:
Wydawnictwo-Druk-Reklama

PROGRES

41-218 Sosnowiec, ul. mjr. Hubala-Dobrzańskiego 70
tel. 32 299 75 83
www.wdrprogres.pl

KOMITET REDAKCYJNY:
redaktor naczelny – prof. Leszek Wieczorek
zastępca redaktora naczelnego – prof. Justyn Piskorski, MIC (Bonn)
sekretarz – dr Tomasz Moll
sekretarz – mgr Patryk Zieliński

REDAKTORZY TEMATYCZNI:
prawo konstytucyjne – prof. Andrzej Bisztyga
socjologia – prof. Zbigniew Galor
prawo administracyjne – dr Tomasz Moll
prawo karne, kryminologia, penitencjarystyka, kryminalistyka – prof. Leszek Wieczorek

REDAKTOR STATYSTYCZNY:
mgr Andrzej Szafranek

REDAKTOR JĘZYKOWY:
dr Katarzyna Kita-Wałęka

STALI RECENZENCI:
prof. Ewa M. Guzik-Makaruk (UwB)
prof. Sabina Grabowska (UR)
prof. Radosław Grabowski (UR)
prof. Mariusz Jabłoński (UWr)
prof. Elżbieta Karska (UKSW)
prof. Anna Młynarska-Sobaczewska (INP PAN)
prof. Anna Rakowska-Trela (UŁ)
prof. Piotr Stępniak (UAM)
prof. Bogumił Szmulik (UKSW)
prof. Wojciech Zalewski (UG)

RADA NAUKOWA:
prof. Bogusław Banaszak (UZ, GWSH)
dr Eduard Barany (Słowacja)
prof. Vladyslav Fedorenko (Ukraina)
prof. Andrzej Bisztyga – przewodniczący (UZ)
prof. Marek Chmaj (SWPS)
prof. Peter Cumper (Wielka Brytania)
prof. Ioan Ganfalean (Rumunia)
dr Nataliia Hendel (Ukraina)
prof. Jerzy Jaskiernia (UJK)
prof. Jiri Jirasek (Czechy)
prof. Maciej Małolepszy (UZ, Niemcy)
prof. Tomasz Milej (Tanzania)
prof. Tumay Murat (Turcja)
doc. Aliya Orazaliyeva (Kazachstan)
prof. Ivan Pankevych (Ukraina)
prof. Emil W. Pływaczewski (UwB)
prof. Wiktor Rudenko (Rosja)
prof. Irena Rzeplińska (INP PAN)
prof. Ewa Tuora-Schwierskott (Niemcy)
prof. Leon Tyszkiewicz (WSFiP)
prof. Leszek Wieczorek – zastępca przewodniczącego (UJK)
prof. Roman Wieruszewski (PCPCz)
prof. Andrzej Wierzbicki (UW)

EDITORIAL COMMITTEE:
Editor-in-chief – prof. Leszek Wieczorek
Vice Editor-in-chief – prof. Justyn Piskorski, MIC (Bonn)
Secretary – Tomasz Moll PhD
Secretary – Patryk Zieliński MA

THEMATIC EDITORS:
Constitutional Law – prof. Andrzej Bisztyga
Sociology – prof. Zbigniew Galor
Administrative Law – Tomasz Moll PhD
Criminal Law, Criminology, Penitentiary, Forensics – prof. Leszek Wieczorek

STATISTICAL EDITOR:
Andrzej Szafranek MA

EDITORS LANGUAGE:
dr Katarzyna Kita-Wałęka

CONSTANTS REVIEWERS:
prof. Ewa M. Guzik-Makaruk (Poland)
prof. Sabina Grabowska (Poland)
prof. Radosław Grabowski (Poland)
prof. Mariusz Jabłoński (Poland)
prof. Elżbieta Karska (Poland)
prof. Anna Młynarska-Sobaczewska (Poland)
prof. Anna Rakowska-Trela (Poland)
prof. Piotr Stępniak (Poland)
prof. Bogumił Szmulik (Poland)
prof. Wojciech Zalewski (Poland)

SCIENTIFIC COUNCIL
prof. Bogusław Banaszak (Poland)
dr Eduard Barany (Slovakia)
prof. Vladyslav Fedorenko (Ukraine)
prof. Andrzej Bisztyga – Chairman (Poland)
prof. Marek Chmaj (Poland)
prof. Peter Cumper (Great Britain)
prof. Ioan Ganfalean (Romania)
dr Nataliia Hendel (Ukraina)
prof. Jerzy Jaskiernia (Poland)
prof. Jiri Jirasek (Czech Republic)
prof. Maciej Małolepszy (UZ, Germany)
prof. Tomasz Milej (Tanzania)
prof. Tumay Murat (Turkey)
doc. Aliya Orazaliyeva (Kazakhstan)
prof. Ivan Pankevych (Ukraine)
prof. Emil W. Pływaczewski (Poland)
prof. Wiktor Rudenko (Russia)
prof. Irena Rzeplińska (Poland)
prof. Ewa Tuora-Schwierskott (Germany)
prof. Leon Tyszkiewicz (Poland)
prof. Leszek Wieczorek – deputy Chairman (Poland)
prof. Roman Wieruszewski (Poland)
prof. Andrzej Wierzbicki (Poland)

SPIS TREŚCI

HUMANISTYCZNE ZESZYTY NAUKOWE – PRAWA CZŁOWIEKA NR 25 (2)/2020

Leszek WIECZOREK (ORCID: 0000-0002-1498-4667)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach,
Od Redaktora Naukowego 13

ARTYKUŁY

Jerzy JASKIERNIA (ORCID: 0000-0001-9401-5999)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Reguły penitencjarne w systemie aksjologicznym Rady Europy 23

Bystrík ŠRAMEL (ORCID: 0000-0001-9061-6201)
Uniwersytet Cyryla i Metodego w Trnawie
Wykonywanie kar pozbawienia wolności w prywatnych więzieniach: czy potrzebujemy prywatyzacji więzienia? 57

Libor KLIMEK (ORCID: 0000-0003-1014-5759)
Wydział Prawa, Uniwersytet Matej Bel, Banská Bystrica
Postępowanie w sprawie wzajemnego uznawania kar i środków pozbawienia wolności wewnątrz Unii Europejskiej 79

Katarzyna KRÓL (ORCID: brak)
Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie
„Ludzie ludziom zgotowali ten los" – analiza najokrutniejszych kar śmierci na przestrzeni wieków 107

Adam WARDZIŃSKI (ORCID: brak)
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Charakterystyka eksperymentu procesowego – wybrane zagadnienia 129

Mirosława ZAJCEW-SZWAJ (ORCID: 0000-0002-3169-2025)
Uniwersytet Wrocławski
Błędy w opiniach biegłych w postępowaniu karnym. Przyczynek do dyskusji 143

Katarzyna CIULKIN-SARNOCIŃSKA (ORCID: 0000-0001-7314-4214)
Uniwersytet w Białymstoku
Utrata bytu przez spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością a odpowiedzialność członków zarządu za jej zobowiązania 161

Karolina SZCZECIŃSKA-PRZYBUŁEK (ORCID: brak)
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Przestępstwo bezprawnego pozbawienia wolności – geneza nowelizacji i ocena słuszności zmian 181

Olena YUSCHYK (ORCID: brak)
Yuriy Fedkovych Chernovtsy National University
Funkcje kary 201

Monika Maria LACHOWICZ (ORCID: brak)
Uniwersytet Gdański
Przestępstwo oszustwa kredytowego – na przestrzeni 20. lat 215

PUBLIKACJE STUDENCKIE

Martyna GRĄDZIEL (ORCID: brak)
Uniwersytet Warszawski
Znaczenie analiz lingwistycznych w kryminalistyce 239

Aleksandra KWATERSKA (ORCID: brak)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Znaczenie daktyloskopii w procesie identyfikacji sprawcy czynu zabronionego 255

Aleksandra LEWANDOWSKA (ORCID: brak)
Uniwersytet w Białymstoku
Neurokryminologia jako wschodzący kierunek badań kryminologicznych ... 275

Magdalena SZYMAŃSKA (ORCID: brak)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Kryminalistyczne i kryminologiczne aspekty samobójstwa 293

Katarzyna GURAK (ORCID: brak)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Przykłady łamania praw człowieka w zakładach karnych na tle internacjonalnych systemów penitencjarnych .....

RECENZJE I NOTY BIBLIOGRAFICZNE

Ryszard M. CZARNY, Łukasz BARATYŃSKI, Paweł RAMIĄCZEK, Kamil SPRYSZAK (red.): *Ustroje – prawa człowieka – bezpieczeństwo – integracja europejska. Księga Jubileuszowa z okazji 70. urodzin Profesora Jerzego Jaskierni*, Toruń, 2020
(recenzent Patryk ZIELIŃSKI (ORCID: 0000-0003-4473-4658)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) .....

Adam ROCH: *Odpowiedzialność sędziego i prokuratora za wykroczenie*, „Prokuratora i Prawo" nr 9, 2020
(recenzent Krzysztof GASIŃSKI (ORCID: 0000-0001-5029-6434)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) .....

SPRAWOZDANIA

Oliwia CZAPLIŃSKA (ORCID: 0000-0003-3600-0443)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Ewaluacja i funkcje dialogu jako sposobu rozwiązywania sporu (Ogólnopolska Studencko-Doktorancka Konferencja Naukowa, Kielce, 18–19 października 2018) .....

Maciej DŁUGOSZ (ORCID: 0000-0002-6157-9525)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Dziecko w prawie karnym (Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Kielce, 30 maja 2019) .....

TABLE OF CONTENTS

HUMANISTIC SCIENTIFIC FASCICLES – HUMAN RIGHTS NO. 25 (2)/2020

Leszek WIECZOREK (ORCID: 0000-0002-1498-4667)
Jan Kochanowski University in Kielce
From Scientific Editor 17

ARTICLES

Jerzy JASKIERNIA (ORCID: 0000-0001-9401-5999)
Jan Kochanowski University in Kielce
Penitentiary Rules in the Council of Europe's Axiology System 23

Bystrík ŠRAMEL (ORCID: 0000-0001-9061-6201)
University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava
Execution of imprisonment sentences in private prisons: Do we need prison privatization? 57

Libor KLIMEK (ORCID: 0000-0003-1014-5759)
Faculty of Law, Matej Bel University, Banská Bystrica
Proceedings of Mutual Recognition of Custodial Sentences and Measures Involving Deprivation of Liberty in the European Union 79

Katarzyna KRÓL (ORCID: brak)
Police Academy in Szczytno
„People have prepared this fate for people" – analysis of the cruelest the death penalty over the centuries 107

Adam WARDZIŃSKI (ORCID: brak)
University of Warmia and Mazury in Olsztyn
Characteristics of the process experiment – selected issues 129

Mirosława ZAJCEW-SZWAJ (ORCID: 0000-0002-3169-2025)
University of Wroclaw
Errors in expert opinions in criminal proceedings. Contribution for discussion 143

Katarzyna CIULKIN-SARNOCIŃSKA (ORCID: 0000-0001-7314-4214)
University of Białystok
Loss of existence by a limited liability company and the responsibility of the members of the management board for its obligations 161

Karolina SZCZECIŃSKA-PRZYBUŁEK (ORCID: brak)
University of Warmia and Mazury in Olsztyn
The crime of unlawful deprivation of liberty – the genesis of the amendment and assessment of the appropriateness of the changes 181

Olena YUSCHYK (ORCID: brak)
Yuriy Fedkovych Chernovtsy National University
Functions of punishment 201

Monika Maria LACHOWICZ (ORCID: brak)
University of Gdansk
The crime of credit fraud – over 20 years 215

STUDENT'S PUBLICATIONS

Martyna GRĄDZIEL (ORCID: brak)
University of Warsaw
The importance of linguistic analysis in forensic science 239

Aleksandra KWATERSKA (ORCID: brak)
Jan Kochanowski University in Kielce
The importance of dactyloscopy in the process of identifying the perpetrator a criminal act 255

Aleksandra LEWANDOWSKA (ORCID: brak)
University of Białystok
Neurocriminology as an emerging direction of criminological research 275

Magdalena SZYMAŃSKA (ORCID: brak)
Jan Kochanowski University in Kielce
Forensic and criminological aspects of suicide 293

Katarzyna GURAK (ORCID: brak)
Jan Kochanowski University in Kielce
Examples of human rights violations in prisons against the background of international penitentiary systems .....

REVIEWS AND BIBLIOGRAPHICAL NOTES

Ryszard M. CZARNY, Łukasz BARATYŃSKI, Paweł RAMIĄCZEK, Kamil SPRYSZAK (red.): *Ustroje – prawa człowieka – bezpieczeństwo – integracja europejska. Księga Jubileuszowa z okazji 70. urodzin Profesora Jerzego Jaskierni*, Toruń, 2020
(reviewer Patryk ZIELIŃSKI (ORCID: 0000-0003-4473-4658)
Jan Kochanowski University in Kielce) .....

Adam ROCH: *Odpowiedzialność sędziego i prokuratora za wykroczenie*, „Prokuratora i Prawo" nr 9, 2020
(reviewer Krzysztof GASIŃSKI (ORCID: 0000-0001-5029-6434)
Jan Kochanowski University in Kielce) .....

REPORTS

Oliwia CZAPLIŃSKA (ORCID: 0000-0003-3600-0443)
Jan Kochanowski University in Kielce
Evaluation and functions of dialogue as a means of resolving a dispute (National Student and Doctoral Scientific Conference, Kielce, 18–19 October 2018) .....

mgr Maciej DŁUGOSZ (ORCID: 0000-0002-6157-9525)
Jan Kochanowski University in Kielce
Child in criminal law (National Scientific Conference, Kielce, 30 May 2019) .....

OD REDAKTORA NAUKOWEGO

Szanowni Czytelnicy,
pełnienie funkcji Redaktora Naukowego Humanistycznych Zeszytów Naukowych – Prawa Człowieka poczytuję jako nobilitację mojej osoby, bowiem po raz kolejny mam zaszczyt zaprezentować Państwu szereg interesujących i cechujących się wysokim poziomem merytorycznym treści, a zawartych w 25 numerze wspomnianego czasopisma.

Humanistyczne Zeszyty Naukowe – Prawa Człowieka stanowią czasopismo naukowe istniejące na polskim rynku wydawniczym od 27 lat, a na jego łamach publikowane były teksty wielu wybitnych naukowców, praktyków zawodów prawniczych (sędziów, prokuratorów, radców prawnych, adwokatów), a nadto, biorąc udział w misji wychowania kolejnego pokolenia badaczy m.in. w dziedzinie nauk prawnych, również studentów i doktorantów. Co również istotne, w ramach przepisanego zagadnienia kolejny numer HZN kontynuuje opisaną powyżej dobrą praktykę wydawniczą i naukową, bowiem kolejny raz w jego treści pojawiają się artykuły opisujące zagadnienia i instytucje o szczególnie doniosłym znaczeniu społecznym jak m.in. teksty odnoszące się do doświadczeń suicydologii, czy też do nowych typów czynów zabronionych, które pojawiają się w naszej rzeczywistości wraz z rozwojem współczesnego świata, a które to przygotowywane są także przez osoby rozpoczynające działalność naukową. Należy podkreślić, że każdy ze złożonych do niniejszego czasopisma tekstów posiada swój własny uniwersalny przekaz i charakter, a jednocześnie dzięki zaangażowaniu ich autorów możemy odnaleźć w nich nowe spojrzenia na poruszane kwestie.

Pierwszym z recenzowanych tekstów był artykuł autorstwa pani Katarzyny Król (WSPOL w Szczytnie), który został zatytułowany *„Ludzie ludziom zgotowali ten los" – analiza najokrutniejszych kar śmierci na przestrzeni wieków.* Przedmiotowe opracowanie odnosiło się do proble-

matyki sposobów wykonywania kary śmierci i stanowiło swego rodzaju studium poszczególnych metod wykonywania najsurowszej z kar. Kolejny artykuł autorstwa wybitnego konstytucjonalisty prof. dr hab. Jerzego Jaskierni (przygotowany w języku angielskim) obejmował swoim zakresem tematycznym kwestie prawa aktualnie tworzonego przez Radę Europy, a odnoszącego się do szeroko rozumianych zagadnień penitencjarnych. Libor Klimek z Uniwersytetu Matej Bel w Bańskiej Bystrzycy przygotował artykuł w którym poruszone zostało zagadnienie wzajemnego uznawania wyroków karnych przez państwa członkowskie Unii Europejskiej. Jednocześnie autor poddał analizie treść norm uprawniających do ww. czynności, a wywodzących się z prawa wspólnotowego.

Bystrík Šramel ze słowackiego Uniwersytetu Świętych Cyryla i Metodego w Trnawie również podjął w ramach swojej pisemnej wypowiedzi bardzo istotny problem, a mianowicie prywatyzację postępowania karnego i opisał elementarne założenia ww. zamian. Olena Yuschyk z Czerniowieckiego Uniwersytetu Narodowego im. Jurija Fedkowycza podjęła natomiast temat funkcji sankcji karnych w perspektywie ich realizacji w regulacji prawnokarnej Ukrainy. Pozostając na gruncie prawa karnego warto również zapoznać się z opracowaniem przygotowanym przez mgr Monikę Marię Lachowicz, która to skupiła się na analizie czynu zabronionego, jakim jest dokonanie oszustwa kredytowego. Autorka skoncentrowała się na tymże przestępstwie m.in. w ujęciu temporalnym, określając ramy czasowe na okres 20 lat. Również tematyce prawa karnego swój tekst poświęciła mgr Karolina Szczecińska-Przybułek, a który to został przez nią zatytułowany *Przestępstwo bezprawnego pozbawienia wolności – geneza nowelizacji i ocena słuszności zmian.* W toku swojego wywodu autorka omówiła znamiona ww. czynu zabronionego, a nadto działania legislacyjne skutkujące nowelizacją przepisów aktualnie obowiązującego kodeksu karnego, a które to jednostki redakcyjne ww. tekstu prawnego traktują o przepisanej problematyce.

Kolejne teksty opublikowane w numerze 25 Humanistycznych Zeszytów Naukowych – Prawa Człowieka odnoszą się do szeroko rozumianych zagadnień kryminologicznych i związanych z kryminalistyką, a pierwszym z tekstów w ramach tego nurtu rozważań jest artykuł autorstwa Martyny Grądziel pt. *Znaczenie analiz lingwistycznych w kryminalistyce.* Autorka poddała ewaluacji bardzo interesujące na gruncie kryminalistyki zagadnienie wykorzystania doświadczenia nauk związanych z lingwistyką dla czynności podejmowanych w ramach działań wykrywczych. Z ko-

lei Aleksandra Kwaterska w swoim artykule skupiła się na omówieniu kwestii związanych z daktyloskopią. Artykułem poruszającym natomiast kwestię postępowania karnego jest tekst przygotowany przez Adama Wardzińskiego, który skupił się na problematyce eksperymentu procesowego i jego wykorzystania w ramach polskiej procedury karnej.

Artykułem pozostającym na pograniczu kryminologii i kryminalistyki jest tekst Magdaleny Szymańskiej, który poddaje pod rozważania zagadnienie samobójstwa w perspektywie dwóch ww. nauk. W tematyce kryminologii bardzo interesujące są rozważania Aleksandry Lewandowskiej, a mianowicie tematyka neurokryminologii, która to źródła przestępczych zachowań człowieka dopatruje się w nieprawidłowościach w funkcjonowaniu ludzkiego mózgu. Ostatnim tekstem w ramach omawianego numeru HZN jest artykuł przygotowany przez mgr Mirosławę Zajcew-Szwaj, w którym to autorka skupiła się na negatywnym aspekcie odnoszącym się do dowodu z opinii podmiotu posiadającego wiedzę ekspertalną tj. ewentualnych błędach jakie w ww. środku dowodowym mogą powstać.

Należy podkreślić, iż każdy z tekstów publikowanych w ramach 25 numeru Humanistycznych Zeszytów Naukowych – Prawa Człowieka jest opracowaniem noszącym znamiona wyjątkowości oraz zawiera treści będące istotnym wkładem w rozwój dziedzin i dyscyplin wiedzy, w ramach których były przygotowane. Jak już wspomniano na wstępie, przeplatają się w nim artykuły doświadczonych naukowców, będących autorytetami naukowymi, z tekstami młodych badaczy, którzy dopiero rozpoczynają swoje kariery naukowe. Jednak należy podkreślić, iż każdy artykuł zawarty w niniejszej publikacji stanowi bardzo cenny materiał, który przydatny będzie zarówno w perspektywie poznawania nowych spojrzeń na określone instytucje prawne, czy zagadnienia kryminologii i kryminalistyki, ale również może stanowić źródło praktycznej wiedzy możliwej do wykorzystania w pracy podmiotów wykonujących zawody prawnicze. Raz jeszcze chciałbym zaprosić Państwa Czytelników do lektury 25 numeru Humanistycznych Zeszytów Naukowych – Prawa Człowieka licząc, jak zawsze na życzliwe przyjęcie publikowanych treści.

Leszek WIECZOREK
(ORCID: 0000-0002-1498-4667)

FROM SCIENTIFIC EDITOR

Dear Readers,
I consider it an honour for me to be the Scientific Editor of Humanistic Scientific Journals – Human Rights, because once again I have the honour to present you with a number of interesting and high quality contents, which are to be found in the 25th issue of the journal.

Humanities Scientific Journals – Human Rights is a scientific journal existing on the Polish publishing market from 27 years, and on its pages there have been published texts by many eminent scientists, practitioners of legal professions (judges, prosecutors, legal counsels, attorneys), and, what is more, taking part in the mission of educating the next generation of researchers, among others in the field of legal sciences, also students and PhD students. What is also important within the framework of the prescribed issue, the next issue of HSJ continues the good publishing and scientific practice described above, because once again in its content there appear articles describing issues and institutions of particularly significant social importance, such as, among others, texts relating to the experience of suicidology, or to new types of criminal acts, which appear in our reality along with the development of the modern world, and which are also prepared by persons beginning their scientific activity. It should be emphasised that each of the texts submitted to this journal has its own universal message and character, and at the same time, thanks to the commitment of their authors, we can find in them new perspectives on the issues raised.

The first of the reviewed texts was an article by Katarzyna Król (WSPOL in Szczytno), which was entitled „*People did this to people*" – an analysis of the cruelest death penalties over the centuries. This study referred to the problems of the methods of carrying out the death penalty and was a kind of study of individual methods of carrying out the most

severe punishment. Another article by an outstanding constitutionalist Prof. Dr. Hab. Jerzy Jaskiernia (prepared in English) covered the issues of the law currently being created by the Council of Europe, and relating to widely understood penitentiary issues. Libor Klimek from the Matej Bel University in Banská Bystrica prepared an article in which he discussed the issue of mutual recognition of criminal sentences by Member States of the European Union. At the same time the author analysed the content of norms entitling to these actions, which derive from the Community law.

Bystrík Šramel from the Slovak University of Saints Cyril and Methodius in Trnava also took up a very important issue in his written contribution, namely the privatisation of criminal proceedings and described the basic premises of these changes. Olena Yuschyk from the Yuri Fedkovych National University of Chernivtsi, on the other hand, took up the topic of the function of criminal sanctions in the perspective of their implementation in the criminal legal regulation of Ukraine. Staying on the ground of criminal law, it is also worth getting acquainted with the study prepared by Monika Maria Lachowicz, who focused on the analysis of a prohibited act, which is committing credit fraud. The author focused on this crime, inter alia, from the temporal perspective, defining the time frame as a period of 20 years. Karolina Szczecińska-Przybułek, also devoted her text to the subject of criminal law, which she entitled *The crime of illegal deprivation of liberty – the genesis of amendment and the assessment of the rightness of changes*. In the course of her argument, the author discussed the elements of the above mentioned prohibited act, as well as the legislative activities resulting in the amendment of the provisions of the Penal Code currently in force, and which editorial units of the above mentioned legal text treat the prescribed issues.

Subsequent texts published in issue 25 of Humanities Scientific Journals – Human Rights refer to broadly understood criminological and crime-related issues, and the first text within this stream of deliberations is the article by Martyna Grądziel entitled *The significance of linguistic analyses in criminalistics*. The author evaluated the issue of using the experience of sciences related to linguistics for detection activities, which is very interesting in the field of criminology. Aleksandra Kwaterska, on the other hand, focused on discussing issues related to dactyloscopy. The article dealing with the issue of criminal procedure is the text prepared by Adam Wardziński, who focused on the issue of procedural experiments and their use within the framework of the Polish criminal procedure.

The article by Magdalena Szymańska is situated on the borderline between criminology and criminalistics. As far as criminology is concerned, the article by Aleksandra Lewandowska is very interesting, i.e. it discusses the issue of neurocriminology, which considers that the source of criminal behaviour of a human being lies in irregularities in the functioning of the human brain. The last text in this issue of HSJ is the article prepared by Mirosława Zajcew-Szwaj, in which the author focused on the negative aspect relating to the evidence from the opinion of an expert, i.e. possible errors that may arise in the above mentioned means of evidence.

It should be emphasised that each of the texts published within the 25th issue of Humanistic Scientific Journals – Human Rights is a study bearing traits of uniqueness and contains content which is a significant contribution to the development of fields and disciplines of knowledge within which it was prepared. As already mentioned in the introduction, it alternates between articles by experienced scientists, who are scientific authorities, and texts by young researchers who are just beginning their scientific careers. However, it should be emphasised that each article contained in this publication constitutes very valuable material, which will be useful both from the perspective of learning new views on specific legal institutions or issues of criminology and criminalistics, but also may constitute a source of practical knowledge that can be used in the work of legal professionals. Once again, I would like to invite you, Dear readers, to read the 25th issue of Humanistic Scientific Journals – Human Rights, hoping, as always, for a kind reception of the published contents.

Scientific Editor, Leszek WIECZOREK
(ORCID: 0000-0002-1498-4667)

ARTYKUŁY

ARTICLES

Professor Jerzy JASKIERNIA
(ORCID: 0000-0001-9401-5999)
Jan Kochanowski Univesity, Kielce
Department of Law, Administration and Management

PENITENTIARY RULES IN THE COUNCIL OF EUROPE'S AXIOLOGY SYSTEM

1. INTRODUCTION

Every State in the modern world has a prison system, established and purportedly administered in terms of formal legal rules. Most such systems house both sentenced and unsentenced prisoners and have minimum standards and rules that are common to all prisoners. Although there is now a considerable body of international law that aims to provide a human rights framework for the recognition of the rights of all prisoners, the universality of the prison and the ubiquity of international human rights law have not meant that there is international consensus about what imprisonment should be used for and how prisons should be administered. The prison as a penal institution has remained firmly rooted in the nation State and in national legal systems. In this respect penal institutions are different from other detention facilities, most particularly those for prisoners of war, which have long been governed by the rules of international humanitarian law[1]. They are the subject of comparative research[2].

---

1 D. van Zyl Smit, *International Imprisonment*, „International and Comparative Law Quarterly", 2005, nr 2, p. 359.

2 D. Salas, X. Lemeyre, *Prisons: permanence d'un débat*, Paris 2004, p. 14; F. Dünkel, S. Snacken, *Les prisons en Europe*, L'Harmattan, Paris 2005, p. 21.

The penitentiary rules may be analyzed from the country perspective, but also from the perspectives of the international organizations. One of them is the Council of Europe. So it is important to know what place the penitentiary rules have in the Council of Europe's axiology system. It is not doubt that a crucial meanings have the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment and the European Penitentiary Rules, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe in 1973. But interest of the Council of Europe should not be limited to those documents. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe has exposed in its resolutions and recommendations such an important subjects, as: promoting alternatives to imprisonment; abuse of pretrial detentions in the States Parties to the European Convention on Human Rights and fate of the critically ill detainees in Europe. I will try to analyze those documents to found a most complex picture about the perception of the penitentiary rules and challenges in this area by this international organization.

2. GENERAL CHARACTERISTIC OF THE COUNCIL OF EUROPE

The Council of Europe is an international organization whose stated aim is to uphold human rights, democracy, rule of law in Europe and promote European culture[3]. Founded in 1949 (London Treaty)[4], it has 47 member states, covers approximately 820 million people and operates with an annual budget of approximately half a billion euros. The Council of Europe is an official United Nations Observer. Unlike the EU[5], the Council of Europe cannot make binding laws, but it does have the power to enforce select international agreements reached by European states on various topics[6]. The best known body of the Council of Europe is the European

[3] B. Wassenberg, *History of the Council of Europe*, Council of Europe, Strasbourg 2013, p. 23.

[4] Statute of the Council of Europe, European Treaty Series Nr 1.

[5] M. Kolb, *The European Union and the Council of Europe*, Basingstoke 2013, p. 35.

[6] L. Pratchett, V. Lowndes, *Developing Democracy in Europe: An Analytical Summary of the Council of Europe*, Council of Europe, Strasbourg 2004, p. 67; J. Petaux, *L'Europe de la démocratie et des droits de l'homme: l'action du Conseil de l'Europe*, Council of Europe, Strasbourg 2009, p. 45.

Court of Human Rights[7], which enforces the European Convention on Human Rights[8].

The Council's two statutory bodies are the Committee of Ministers, comprising the foreign ministers of each member state[9], and the Parliamentary Assembly, composed of members of the national parliaments of each member state[10]. The Commissioner for Human Rights is an independent institution within the Council of Europe, mandated to promote awareness of and respect for human rights in the member states[11]. The Secretary General heads the secretariat of the organization[12].

The headquarters of the Council of Europe are in Strasbourg, France. English and French are its two official languages. The Committee of Ministers, the Parliamentary Assembly and the Congress also use German, Italian, Russian, and Turkish for some of their work.

3. PENITENTIARY RULES AS AN OBJECT OF ANALYSIS AND CONVENTION, RESOLUTIONS AND RECOMMENDATIONS IN THE SYSTEM OF THE COUNCIL OF EUROPE

3.1. GENERAL SCOPE OF THE COUNCIL OF EUROPE'S INTEREST IN THE PENITENTIARY RULES

Council of Europe's effort in the area of penitentiary rules should by analyzed in the context of significance of human rights in the movement

---

7 J.A. Sweeney, *The European Court of Human Rights in the Post-Cold War Era: Universality in Transition*, Routledge, Abington 2012, p. 43; *Constituting Europe: the European Court of Human Rights in a National, European and Global Context*, red. A. Føllesdal, B. Peters, G. Ulfstein, Cambridge 2013.

8 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Treaties, ETS nr 005.

9 G. de Vel, *The Committee of Ministers of the Council of Europe*, Strasbourg 1995, p. 15.

10 J. Jaskiernia, *The Parliamentary Assembly of the Council of Europe*, University of Warsaw European Centre, Warsaw 2000, p. 45.

11 J. Jaskiernia, *Komisarz Praw Człowieka Rady Europy – dorobek i perspektywy*, „Humanistyczne Zeszyty Naukowe – Prawa Człowieka" 2008, nr 11, p. 214; T. Hammerberg, *Human Rights in Europe: No Grounds for Complacency*, Strasbourg 2011, p. 314.

12 J. Lovecy, *Framing Decisions in the Council of Europe: An Institutionalist Analysis*, [in:] *Decision Making within International Organizations*, ed. B. Reinalda, B. Verbeek, London 2004.

to develop a more comprehensive European framework to improve prison conditions. It identifies the immediate factors that underlie the movement as the successful implementation of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment[13]; the growing number of judgments of the European Court of Human Rights applying the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms to prison matters[14]; the expansion of the number of member states of the Council of Europe and its monitoring mechanisms[15]; and the increased political interest at European level in penology matters[16]. Attention is also paid to the wider ideological role that a concern for human rights plays in European criminal justice politics[17]. The context of human rights dealing with prison is exposed also in universal scale[18].

The Council of Europe is not only offers a democratic standards, but also provides the monitoring mechanisms. A variety of mechanisms has been established in the Council of Europe to monitor compliance with human rights standards. This publication discusses four specific monitoring

[13] *Human rights: European Convention for the prevention of torture and inhuman or degrading treatment or punishment: Text of the Convention and Explanatory report*, Council of Europe, Strasbourg 1987. See: M.D. Evans, R. Morgan, *Preventing Torture: a Study of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, Clarendon Press, Oxford 1998, p. 24; U. Kriebaum, *The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, „Austrian Review of International and European Law Online", 2011, nr 1, p. 65; K. Starl, *The European Committee for the Prevention of Torture: a success story?* [in:] *The Council of Europe: Pioneer and Guarantor for Human Rights and Democracy*, Council of Europe, Strasbourg 2010.

[14] R.L. Glas, *The European Court of Human Rights' Use of Non-Binding and Standard-Setting Council of Europe Documents*, „Human Rights Law Review" 2017, nr 1, p. 99.

[15] J. Pirlola, *The Parliamentary Ombudsman of Finland as a National Preventive Mechanism under the Optional Protocol to the United Nations Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, „Nordic Journal of International Law" 2008, nr 1–2, p. 165.

[16] S. Snacken, *Prisons en Europe: pour une pénologie critique et humaniste*, Larcier, Bruxelles 2011, p. 236.

[17] D. van Zyl Smit, *Humanizing Imprisonment: A European project?*, „European Journal on Criminal Policy and Research" 2006, nr 2, p. 109.

[18] *Human rights and prisons: a pocketbook of international human rights standards for prison officials*, UNO, Geneva-New York 2005, p. 4; *Human rights and prisons: a compilation of international human rights instruments concerning the administration of justice*, UNO, New York-Geneva 2005, p. 6.

bodies, namely the Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, the European Commission against Racism and Intolerance, and the European Committee of Social Rights[19].

Behind the Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment, there are several Council of Europe documents of documents concerning penitentiary issues. Committee of Ministers has offered e.g.: Resolution (65) 1 on suspended sentence, probation and other alternatives to imprisonment; Resolution (76) 10 on certain alternative penal measures to imprisonment; Recommendation No. R (89) 12 of the Committee of Ministers to Member States on Education in Prison (Adopted by the Committee of Ministers on 13 October 1989 at the 429th meeting of the Ministers' Deputies); Recommendation No. R (92) 16 on the European Rules on community sanctions and measures; Recommendation No. R (99) 19 concerning mediation in penal matters; Recommendation No. R (99) 22 concerning prison overcrowding and prison population inflation; Recommendation Rec(2003)22 on conditional release (parole); Recommendation Rec(2006)2 on the European Prison Rules; Recommendation Rec(2006)13 on the use of remand in custody, the conditions in which it takes place and the provision of safeguards against abuse; and Recommendation CM/Rec(2010)1 on the Council of Europe Probation Rules.

The Council of Europe Committee of Ministers' recommendation to the great extent has influenced penitentiary policy in the Council of Europe Member States. For example, recommendation, No. R (89) on Education in Prison, have been based upon consideration that high proportion of prisoners have had very little successful educational experience, and therefore now have many educational needs; education in prison helps to humanize prisons and to improve the conditions of detention and is an important way of facilitating the return of the prisoner to the community[20].

[19] R. Kicker, M. Möstl, *Standard-Setting through Monitoring?: The Role of Council of Europe Expert Bodies in the Development of Human Rights*, Council of Europe, Strasbourg 2012, p. 23.

[20] G. Bhatti, *Learning behind Bars: Education in Prisons*, „Teaching and Teacher Education: An International Journal of Research and Studies" 2010, nr 1, p.31.

Recommendation of the Committee of Ministers R (2001) to member states on the Council of Europe on Probation Rules has played a very important role in the construction of the probation systems in the European states, having a great contribution in the harmonization of the legislation of the member states in the field of criminal sanctions. Its goal is to better criminal justice and strengthen public safety by deterring and reducing criminal behavior[21].

Through bilateral co-operation activities and projects, the Criminal Law Co-operation Unit plays a major role in assisting the beneficiary countries to integrate the Council of Europe standards in their penitentiary, probation and law enforcement institutions. The work related to prisons, probation and the police is an integral part of the overall work of the Council of Europe related to human rights, democracy and the rule of law, the three pillars of the raison d'être of the Organization, in accordance with its Statute. The main objective is to help the Member States improve their legislation and practice related to the work of the police as well the execution of penal sanctions and measures[22].

3.2. THE EUROPEAN COMMITTEE FOR THE PREVENTION OF TORTURE AND INHUMAN OR DEGRADING TREATMENT OR PUNISHMENT (CPT)

The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment was established under the Council of Europe Convention of 1987. This convention does not contain the new directory rights or freedoms. Establishes while the control mechanism aimed at monitoring the implementation by Member States of Article 3 of the European Convention on Human Rights. A particular problem in this respect is the issue of overcrowding in prisons[23]. International monitoring bodies such as the European Committee for the Prevention

[21] S.G. Barbu, L. Epure, G.A. Silviu, *Short Commentary on the Recommendation cm/rec(2010)1 of the Committee of Ministers to Member States on the Council of Europe Probation Rules*, „Challenges of the Knowledge Society", 01 May 2013, Vol.3, p. 486.

[22] http://www.coe.int/en/web/criminal-law-coop (access: 27.7.2017)

[23] L. Wieczorek, *Penitencjarne standardy Rady Europy i ONZ w ocenie Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom a polska praktyka. Wybrane zagadnienia* [in:] *Dwadzieścia lat obowiązywania Konstytucji RP. Polska myśl konstytucyjna a międzynarodowe standardy demokratyczne*, eds J. Jaskiernia, K. Spryszak, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017, p. 651.

of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) function on the basis of the assumption that member States support their activities and share the same objective, that is, to eradicate all forms of torture and ill-treatment in closed institutions that are under state control[24]. In practice, the CPT submits reports to the member States it has visited and initiates a dialogue with States on how to improve the situation in light of its findings and recommendations[25]. The mission of the European Committee for the prevention of torture and inhuman or degrading treatment or punishment (CPT) is to visit all places where people are detained and deprived of their liberty by a public authority, in States which are signatories to the Convention. Within this context, the CPT has visited many closed psychiatric establishments[26]. The Optional Protocol to the Convention against Torture entered into force on 22 June 2006. It establishes a Sub-Committee for the Prevention of Torture that has authority to visit places of detention and to assess the conditions of that detention as a way to reduce the incidence of torture or cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. Additionally, States parties are required to set up complementary national preventive mechanisms[27].

3.3. THE EUROPEAN PRISON RULES

The European Prison Rules were adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe in 1973[28]. The Prison Rules were reformulated in 1987[29]. In January 2006, the Committee of Ministers on the European Prison Rules recommended that the 1987 version needed „to be substantively revised and updated in order to reflect the developments which have occurred in penal policy, sentencing practice and the overall management of prisons in Europe"[30]. Revisions can also be seen to reflect the expansion

[24] G. Kaiser, *Detention in Europe and the European Committee for the Prevention of Torture*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice" 1995, nr 1, p. 2.

[25] T. Daems, *Slaves and Statues: Torture Prevention in Contemporary Europe*, „British Journal of Criminology" 2017, nr 3, p. 627.

[26] G. Niveau, *Preventing Human Rights Abuses in Psychiatric Establishments: the Work of the CPT*, „European Psychiatry" 2004, nr 3, p. 148.

[27] A. Edwards, *The Optional Protocol to the Convention against Torture and the Detention of Refugees*, „International and Comparative Law Quarterly" 2008, nr 4, p. 791.

[28] Resolution R (73) 5. *European Prison Rules*, Council of Europe, Strasbourg 2006.

[29] Recommendation (83) 3.

[30] Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006

of Council of Europe membership: 15 member states in 1973, 21 in 1987, 46 by 2005 and 47 actually. A new version of the European Prison Rules was adopted in 2006, replacing all previous versions entirely[31]. The 2006 European Prison Rules contain a significantly expanded section on health care in the prison setting. For the first time, they refer specifically to the prison authorities' obligation to safeguard the health of all prisoners (rule 39) and the need for prison medical services to be organized in close relationship with the general public health administration (rule 40)[32].

The European Prison Rules are based on the United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners. They are not legally binding for member states of the Council of Europe, but provide recognized standards on good principles and practices in the treatment of detainees and the management of detention facilities. One observer suggests that „almost all European countries aim to apply these standards but it is unlikely that a single one has succeeded in applying them fully"[33]. In 2006 the Quaker Council for European Affairs produced a gender critique of the European Prison Rules as part of its Women in Prison Project[34]. Abstract Prison systems are rarely gender sensitive, and are even less so in conflict situations. When women are detained, it is crucial that international standards, applied with sensitivity to women's particular needs, are brought to bear[35].

In recent years the European Prison Rules have been reported to have formed the basis for complaints against penal services and institutions in Norway and Ireland, and have set officially acknowledged standards for prison reform in Armenia. That rules also serve as a guidance to create Polish legislation in this field[36].

---

at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies).

31 M. Płatek, *Europejskie Reguły Więzienne z 2006 r.*, „Państwo i Prawo" 2008, nr 2, p. 3.

32 L. Møller, H. Stöver, R. Jürgen, A. Gatherer, H. Nikogosian, *Health in prisons: A WHO guide to the essentials in prison health,* World Health Organization, Copenhagen 2007.

33 R. Walmsley, *The European Prison Rules in Central and Eastern Europe, „*European Journal on Criminal Policy and Research" 1995, nr 4, p. 75.

34 Ch. Wetton, *The European Prison Rules: A Gender Critique* [in:] *Women in Prison Project. Quaker Council for European Affairs,* 2006, retrieved 20 October 2013.

35 S. Ashdown, M. James, *Women in Detention*, „International Review of the Red Cross" 2010, nr 877, p. 125.

36 G.B. Szczygieł, *Penalties Execution Code regulations with Regard to Employment of Convicts from the Perspective of the European Prison Rules*, „Ius Novum" 2016,

There are 108 rules in nine parts in the European Prison Rules. Part I (rules 1 to 13) sets out basic principles as well as the scope and application. Part II (rules 14 to 38) covers conditions of imprisonment, including: nutrition, hygiene, access to legal advice, education, contact with the outside world, freedom of thought, conscience and religion. Part III deals with health and health care in prisons. Part IV deals with order and security; Part V Management and staff; Part VI Inspection and monitoring; Part VII Untried prisoners; Part VIII Sentenced prisoners; and Part IX the requirements for updating the Rules[37]. A new Rule 50 requires that prisoners be allowed and encouraged to discuss matters relating to the general conditions of imprisonment with prison administrations[38].

According to the European Prison Rules and many other international rules, statements and documents prison health care should be an integral part of the public health system of any country. However, it has to be accepted that the prison population is the least popular in society and in politics. In reality in many countries in Europe the situation in prison cannot meet the level strived for by the European Prison Rules[39]. Major health risks for drug-using prisoners, including blood-borne infections and infections that can affect all prisoners equally, such as tuberculosis, is an important challenge. The prison environments, where overcrowding and unsanitary conditions are not uncommon, and the higher-than-average occurrence of psychiatric problems among prisoners, creates risk of death among prisoners, both in custody and after release[40]. The high prevalence of HIV infection among prisoners and pre-trial detainees, combined with overcrowding and sub-standard living conditions sometimes amounting to inhuman or degrading treatment in violation of international law,

nr 2, p. 166.

37 https://en.wikipedia.org/wiki/European_Prison_Rules (access: 27.7.2017).

38 N. Bishop, *Prisoner Participation in Prison Management*, „Champ Pénal", 01 April 2006, p. 4.

39 G. van'T Hoff, R. Fedosejeva, L. Mihailescu, *Prisons' Preparedness for Pandemic Flu and the Ethical Issues*, „Public Health" 2009, nr 6, p. 424.

40 European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, *Prisons and Drugs in Europe: the Problem and Responses: EMCDDA Selected Issues,* Publication Office, Luxembourg 2012, p. 12. Between 2000 and 2010, this expenditure is estimated to have been within the range of 0.03% to 0.05% of GDP, on average, in 22 European countries. By applying these percentages to the whole EU for the year 2010, it can be estimated that the expenditure was within the range of EUR 3.7 billion to EUR 5.9 billion. Zob. C. Costa Storti, *Estimating Public Expenditure on Drug-law Offenders in Prison in Europe*, Publication Office, Luxembourg 2014, p. 8.

make prisons and other detention centers a high risk environment for the transmission of HIV. Ultimately, this contributes to HIV epidemics in the communities to which prisoners return upon their release[41].

3.4. PROMOTING ALTERNATIVES TO IMPRISONMENT

The activity of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, described as a „soul of Europe", creates an important picture of problems and challenges the Europe face actually which should be an area of seeking adequate solutions. The Parliamentary Assembly has analyzed the question of promotion alternatives to imprisonment[42]. This document is representative to the broader Council of Europe's philosophy in this area.

The Parliamentary Assembly, referring to its Recommendation 1257 (1995) on conditions of detention in Council of Europe member States, has reaffirmed the principle that imprisonment should be a measure of last resort. It concurs with the Committee of Ministers, which noted already in its Resolution (76) 10 on certain alternative penal measures to imprisonment, the tendency to avoid imposing prison sentences as far as possible, on account of their many drawbacks as well as out of respect for individual liberty, believing that this process could be taken further without endangering public safety. Community sanctions should be the punishment of choice, except when the seriousness of the crime prohibits any penalty other than a prison sentence. It took note with particular interest of the following comparative data, published in the Council of Europe's Annual Penal Statistics (SPACE I – 2010): a) prison populations in Europe vary considerably from one country to another. Azerbaijan, Georgia, Latvia, the Russian Federation and Ukraine have more than double the Council of Europe average of 149 prisoners per 100 000 inhabitants, whereas Andorra, Bosnia and Herzegovina, Denmark, Finland, Iceland, Liechtenstein, Monaco, the Netherlands, Norway, San Marino, Slovenia, Sweden and Switzerland have imprisonment rates around half the European average or less. Trends over the past decade are generally on the rise in most European countries; b) a number of Council of Europe member States have serious

[41] R. Jürgens, M. Novak, M. Day, *HIV and Incarceration: Prisons and Detention*, „Journal of the International AIDS Society" 2011, nr 1, p. 28.

[42] Resolution 1938 (2013), *Promoting alternatives to imprisonment*. Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 31 May 2013 (see Doc. 13174, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Ms Vučković).

problems of prison overcrowding. Some 21 member States have more than 100 prisoners per 100 places of detention. According to the Council of Europe's Annual Penal Statistics, the six countries where the situation is the worst are: Serbia at 172, Italy at 153, Cyprus at 151, Greece at 123, Turkey at 115 and France at 108 prisoners per 100 places; c) the cost of imprisonment to European taxpayers is considerable. The average cost among Council of Europe member States is the equivalent of nearly €100 per inmate per day[43]. Such a high costs surely creates a big challenge for the Member States' budgets.

The Assembly has considered prison overcrowding as unacceptable, both as a matter of human rights principle, in particular protection against inhuman and degrading treatment (Article 3 of the European Convention on Human Rights)[44] and because of the negative practical consequences of overcrowding for the persons concerned and society as a whole; society stands to suffer from high rates of recidivism and lost contributions to economic and social life of persons whose rehabilitation is hampered by overcrowding in prison. In view of the high cost of building and maintaining new prisons, the Assembly has recommended concentrating scarce budgetary funds on improving conditions of detention in existing prisons rather than on expanding prison capacity. The Assembly has noted with satisfaction that the United Kingdom has in recent years successfully phased in and promoted new types of non-custodial sentences as alternatives to imprisonment, whilst safeguarding the legitimate security needs of society. In view of the above, the Assembly has invited all member States to vigorously promote the use of non-custodial sentences, in particular for first-time and non-violent offenders, young offenders and women. It also has invited member States to promote the use of monitoring measures other than pre-trial detention. It has stressed that non-custodial sentences should be imposed as a replacement for prison sentences and not as a way of further widening the scope of criminal punishment. Thus, minor offences which have hitherto not given rise to any criminal sanctions should not be punished by non-custodial sentences[45].

The Assembly has recalled that non-custodial sentences, whilst clearly preferable to prison sentences in all but the most serious cases, must

[43] Res. 1938 (2013), § 1–2.
[44] ETS No 5.
[45] Res. 1938 (2013), § 3–7.

fulfill basic human rights requirements, as specified in the United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures[46] and the Council of Europe's European Rules on Community Sanctions and Measures[47], including: a) the principle of legality, namely that the measures to be applied, the conditions for their application and the authorities responsible for their implementation must be prescribed by law; the prohibition of discrimination in the application of non-custodial measures; b) the prohibition of discrimination in the application of non-custodial measures; c) the respect for the principle of proportionality between the seriousness of the offence and the intensity of the afflictive character and the interference of the measure applied with the rights of the offender; d) the requirement of consent, where non-custodial measures are applied before or instead of formal proceedings or trial; e) the right to review such measures, namely judicial guarantees and complaint procedures; f) the respect for offenders' rights to privacy and human dignity; g) the protection from undue risk of physical or mental injury[48].

The Assembly has stated that the following non-custodial sentences deserve particular attention, in light of the experience in countries successfully maintaining law and order with a comparatively low rate of imprisonment:

1) fines, which should be calculated in proportion to the offender's disposable income in a manner which permits a comparison with prison terms;
2) suspended prison sentences, be they completely suspended sentences or suspension of the final portion of a custodial sentence;
3) early release of a prisoner on compassionate grounds, in the presence of unforeseen developments concerning a prisoner's personal life or health;
4) intermittent/weekend sentences, allowing an offender to maintain his or her professional and family life, whilst being deprived of liberty during his or her free time;

[46] United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules), 1990. Adopted by General Assembly resolution 45/110 of 14 December 1990.

[47] Committee of Ministers Recommendation No. R(92)16.

[48] Res. 1938 (2013), § 8.

5) assistance and supervision by probation officers, including participation in „offending behaviour programmes" (drinking and driving, anger management, domestic violence);
6) drug detoxification/rehabilitation measures (drug treatment and testing orders);
7) community service obligations and „community payback" measures;
8) restorative justice measures actively involving victims of crime;
9) innovative offender rehabilitation programmes involving civil society, such as the „circles of support" programme in the United Kingdom;
10) curfews, house arrests and restraining or exclusion orders enforced by technological means[49].

The Assembly has noted that recent technological advances have expanded the potential uses of electronic monitoring devices, such as electronic bracelets or GPS, and made them more cost-effective. It has considered that such devices, in particular when associated with other, more traditional measures, can expand the scope of non-custodial sanctions to include more serious offences that have hitherto been sanctioned by prison sentences[50].

The Assembly therefore has encouraged all member States of the Council of Europe to:

1) complete their legislation in the penal field, as necessary, to make available to their judicial authorities the full panoply of non-custodial sanctions providing viable alternatives to imprisonment in all cases where this would be appropriate;
2) develop and test new types and combinations of non-custodial sentences and community sanctions, whilst respecting the human rights requirements outlined in paragraph 8;
3) exchange information both on successes and difficulties encountered, making use of the Council of Europe's instruments for co-operation in the field of criminal law[51].

The Parliamentary Assembly has also passed the recommendation to the Committee of Ministers[52]. Referring to its Resolution 1938 (2013) on promoting alternatives to imprisonment, the Parliamentary Assembly has

[49] Res. 1938 (2013), § 9.
[50] Res. 1938 (2013), § 10.
[51] Res. 1938 (2013), § 11.
[52] Recommendation 2018 (2013), *Promoting alternatives to imprisonment. Text adopted by the Standing Committee*, acting on behalf of the Assembly, on 31 May 2013

commended the Committee of Ministers for its earlier, groundbreaking work on promoting alternatives to imprisonment[53].

In light of recent advances in technology allowing for new uses of electronic supervision and making them more cost-effective, the Assembly has invited the Committee of Ministers to consider addressing a new recommendation to all member States aimed at promoting alternatives to imprisonment with a view to reducing the prison population in Europe, paying special attention to the increased potential of electronic supervision measures, but also to new threats to human rights potentially inherent in such measures[54].

These documents may be treated as kind of appeal to Member States to treat imprisonment as a last instance and seek possibility to use alternative form of punishment. Such a policy may serve as an instrument for solving the problem of overcrowded prisons and to improve the situation of prisoners, according to the European Prison Rules. Proposals of the Parliamentary Assembly create a good base for the further recommendations of the Committee of Ministers to the Member States, which may influence penitentiary policy in those countries.

3.5. ABUSE OF PRETRIAL DETENTIONS IN THE STATES PARTIES TO THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS

The Parliamentary Assembly has analyzed the problem of abuse of pretrial detentions in the States Parties to the European Convention on Human Rights[55]. It was the reaction for growing problems of its functioning and risk of abuses of human rights[56].

The Parliamentary Assembly has stressed the importance of the presumption of innocence in criminal proceedings. Pretrial detention (detention on remand) should be used only exceptionally, as a last resort,

(see Doc. 13174, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Ms Vučković).

53 Rec. 2018 (2013), § 1.

54 Rec. 2018 (2013), § 2.

55 Resolution 2077 (2015), *Abuse of pretrial detentions in the States Parties to the European Convention on Human Rights*. *Assembly debate* on 1 October 2015 (34th Sitting) (see Doc. 13863, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Mr Pedro Agramunt). *Text adopted by the Assembly* on 1 October 2015 (34th Sitting).

56 Zob. C. Guerra-Pérez, J.L. Dies-Ripollés, *Pre-trial Detention in Spain*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice" 2010, nr 4, s. 371.

when alternative measures of restraint are insufficient to safeguard the integrity of the proceedings[57].

The Assembly has noted the multiple negative effects of pretrial detention, both on the detainee and on society as a whole, most of which also occur when the detainee is subsequently acquitted:

1) negative effects of pretrial detention on detainees: a) risk of job loss or bankruptcy, and their families suffer economic hardship in addition to the human consequences of prolonged separation; b) in many instances, exposure to violence by other inmates and officials, the nefarious influence of hardened criminals, contagious diseases and difficult detention conditions, which are often worse for pretrial detainees than for convicted criminals serving their prison term; c) threat to the right to a fair trial guaranteed by Article 6 of the European Convention on Human Rights (ETS No. 5) due to the psycho-social consequences of pretrial detention, which is often accompanied by severe isolation and undermines the detainees' ability to defend themselves effectively;
2) negative effects of pretrial detention on society as a whole: a) the high budgetary cost of detention in comparison with other measures of restraint, such as bail, house arrest, curfews or restraining orders, with or without electronic supervision. The resources spent on pretrial detention could be put to better use for crime prevention, increasing the rate of elucidation of crimes and the re-socialization of offenders; b) the loss of the economic contribution of pretrial detainees, the de-socializing effect of detention on the detainees' family and the negative effects of detention on the spread of infectious diseases; c) the fact that pretrial detention without effective controls creates opportunities for corruption and generally undermines the public's trust in the proper functioning of the criminal justice system[58].

The European Convention on Human Rights, as interpreted by the European Court of Human Rights, has established clear limits for the use of pretrial detention and rules applying to the treatment of pretrial detainees. The Assembly has noted that the laws of most member States are generally in line with European Convention on Human Rights standards, but their application by the prosecutorial authorities and the courts is frequently not. As the different practices in this respect, even among member States

[57] Res. 2077 (2015), § 1.
[58] Res. 2077 (2015), §2.

of the European Union, threaten the effectiveness of international legal co-operation, the European Union has commissioned extensive comparative research to identify problems and possible solutions. The high number of pretrial detainees (in absolute terms and in relation to the total prison population), almost 425 000 (25% of all prisoners) in Europe (2013), is an indication that the permissible grounds for pretrial detention, notably to prevent a suspect from absconding or interfering with witnesses and evidence, are generally interpreted too widely or invoked pro forma in order to justify pretrial detention for other, abusive purposes[59].

The following abusive grounds for pretrial detention have been observed in a number of States Parties to the European Convention on Human Rights, namely:

1) to put pressure on detainees in order to coerce them into confessing to a crime or otherwise co-operating with the prosecution, including by testifying against a third person (for example the case of Sergey Magnitsky, in the Russian Federation, and certain cases of opposition leaders in Georgia, such as former Prime Minister Merabishvili);
2) to discredit or otherwise neutralize political competitors (for example, certain cases of United National Movement (UNM) leaders in Georgia);
3) to promote other, including foreign policy-related, political objectives (for example, the case of Ms Nadiia Savchenko, the Ukrainian pilot and member of the Ukrainian delegation to the Parliamentary Assembly, in the Russian Federation);
4) to put pressure on detainees in order to compel them to sell their businesses (for example, the Gusinsky case in the Russian Federation) or in order to extort bribes;
5) to intimidate civil society and silence critical voices (for example, the case in Turkey of a 16-year-old boy placed in pretrial detention for allegedly insulting the President via social media, the cases of prominent human rights defenders and lawyers in Azerbaijan, and the lengthy pretrial detention of peaceful protesters in the Bolotnaya Square case and other cases in the Russian Federation)[60].

The over-representation of foreign nationals among pretrial detainees gaves rise to concerns that the legal grounds for detention are applied

[59] Res. 2077 (2015), § 3–6.
[60] Res. 2077 (2015), § 7.

in a discriminatory way. Some countries, such as Poland, have made considerable progress in reducing pretrial detention, by implementing substantial reforms to execute relevant judgments of the European Court of Human Rights. Other countries, such as the Russian Federation, Turkey and Georgia, have adopted legal reforms accompanied by practical measures which have led to a clear reduction in the number of pretrial detainees and considerable improvements in the treatment of the majority of detainees, even though abuses of pretrial detention, as mentioned above, continue to occur[61].

The Assembly has found that the root causes of the abusive use of pretrial detention include:

1) a political and legal culture which rewards those who are perceived as tough on crime, at the expense of the presumption of innocence;
2) a structural imbalance between the prosecution and the defence in terms of power and available resources (access to relevant information, time, funding);
3) the fact that decisions on pretrial detention are frequently taken by junior judges, who tend to be overworked and reticent to assert their authority with regard to the prosecution. The result is, in a number of instances, a widespread practice of rubber-stamping of the prosecution's requests by judges, without taking into account the circumstances of the individual case;
4) the possibility of „forum shopping" by the prosecution, which may be tempted to develop different strategies to ensure that requests for pretrial detention in certain cases are decided by a judge who, for various reasons, is expected to be „accommodating" (for example in Georgia, the Russian Federation and Turkey);
5) the possibility for the prosecution to circumvent statutory time limits imposed on pretrial detention by modifying or staggering indictments (for example, in the cases of Mr Ugulava and Mr Akhalaia, before the judgment of the Constitutional Court of Georgia in September 2015)[62].

The Assembly therefore has called on all States Parties to the European Convention on Human Rights to:

[61] Res. 2077 (2015), § 8–10.
[62] Res. 2017 (2015), § 11.

1) implement measures aimed at reducing pretrial detention, including the following: a) raising awareness among judges and prosecutors of the legal limits placed on pretrial detention by national law and the European Convention on Human Rights and of the negative consequences of pretrial detention on detainees, their families and on society as a whole; b) ensuring that decisions on pretrial detention are taken by more senior judges or by collegiate courts and that judges do not suffer negative consequences for refusing pretrial detention in accordance with the law; c) ensuring greater equality of arms between the prosecution and the defense, including by allowing defense lawyers unfettered access to detainees, by granting them access to the investigation file ahead of the decision imposing or prolonging pretrial detention, and by providing sufficient funding for legal aid, including for proceedings related to pretrial detention; d) taking appropriate action to redress any discriminatory application of the rules governing pretrial detention with regard to foreign nationals, in particular by clarifying that being a foreigner does not per se constitute an increased risk of absconding;
2) take appropriate measures to prevent „forum shopping" by prosecutors;
3) refrain from using pretrial detention for purposes other than the administration of justice and to release all detainees currently held for any abusive purposes or under any abusive procedure (set out in paragraphs 11.4 and 11.5)[63].

The Assembly has commended the European Union for the initiatives taken in recent years aimed at reducing pretrial detention in its member States and invites the competent bodies of the European Union to continue basing their work on the standards set by the European Convention on Human Rights, as interpreted by the European Court of Human Rights[64].

The Parliamentary Assembly has also passed a recommendation to the Committee of Ministers of the Council of Europe[65]. The Parliamentary Assembly has referred to its Resolution 2077 (2015) on the abuse of

[63] Res. 2017 (2015), § 12.
[64] Res. 2017 (2017), §13.
[65] Recommendation 2081 (2015), *Abuse of pretrial detentions in the States Parties to the European Convention on Human Rights*. *Assembly debate* on 1 October 2015 (34th Sitting) (see Doc. 13863, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Mr Pedro Agramunt). *Text adopted by the Assembly* on 1 October 2015 (34th Sitting).

pretrial detention in States Parties to the European Convention on Human Rights and to Committee of Ministers Recommendation Rec(2006)13 on the use of remand in custody, the conditions in which it takes place and the provision of safeguards against abuse. Drawing the attention of the Committee of Ministers to the continuing shortcomings, including over-representation of foreign nationals in pretrial detention, which have been documented in recent research carried out on behalf of the European Union, and to the examples of abuses of pretrial detention in a number of States Parties to the European Convention on Human Rights[66] referred to in Resolution 2077 (2015), the Assembly has called on the Committee of Ministers to:

1) consider ways and means of reducing recourse to pretrial detention in general and its abuse for specific purposes such as the pursuit of political or corruption-related objectives, in particular in light of recent developments;
2) encourage relevant bodies of the Council of Europe to intensify their co-operation with their European Union counterparts in order to ensure that any action to tackle pretrial detention issues is taken in a coordinated way, on the basis of the standards laid down by the European Convention on Human Rights as interpreted by the European Court of Human Rights[67].

These documents should be treated as an exposition of great concern of the Council of Europe dealing with functioning of the pretrial detention institutions. Data gathered from CPT, European Court of Human Rights and from the PACE's monitoring procedure, have signalized many times that there are places where abuse of the human rights is most frequent and that this should not be tolerated. In consequences Parliamentary Assembly has offered several solutions. It might be a good base for the further recommendations of the Committee of Ministers to the Member States. In the future the Council of Europe may consider to offer legally binding convention, recognizing an importance of this matter.

[66] ETS No. 5.
[67] Rec. 2081 (2015), § 1-2.

3.6. FATE OF THE CRITICALLY ILL DETAINEES IN EUROPE

The Parliamentary Assembly of the Council of Europe has analyzed the fate of the critically ill detainees in Europe[68]. The problem of health of the prisoners was a subject of several analysis[69] and initiatives of the international organizations.

The Parliamentary Assembly has considered that nobody should die in detention. All member States should ensure that each detainee is afforded the basic human dignity of dying outside of prison. In this vein, the Assembly is concerned about legal and practical barriers to detainees' access to critical medical care and to the compassionate release of elderly or terminally ill detainees. Despite international standards stating that a detainee must enjoy the same right of access to health care as any other member of society, the Assembly is concerned that the prison health-care system does not always provide for timely access to vital medical treatment, particularly for critically ill detainees. Practical barriers, such as the unavailability of trained medical staff, the lack of prompt and efficient communication between prison staff and medical staff, the failure to transfer detainees to a public hospital, and the disproportionate physical restraint of detainees, create obstacles to a detainee's ability to obtain adequate medical care, especially in instances in which the detainee's condition is so severe that he or she must seek care at an off-site hospital. The Assembly has also worried about reports regarding the inappropriate use of handcuffs on immobile, comatose, dying or even dead detainees, which draw attention to the alarming practices in some member States that insist on the use of means of restraint even when it is obvious that a detainee is physically incapable of escaping or harming those nearby. The Assembly has also expressed concern about restrictive practices for granting compassionate release. These are often based on undetermined and subjective criteria or on recommendations from medical professionals

[68] Resolution 2082 (2015), *The fate of the critically ill detainees in Europe*. Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 27 November 2015 (see Doc. 13919, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Mr Andreas Gross; and Doc. 13924, opinion of the Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development, rapporteur: Mr Stefan Schennach).

[69] *Mental Health Care in French Prisons*, „The Lancet", 16–22 April 2016, nr 10028, p. 1592; C. Beyer, A. Kamarulzaman, M. Mckee, *Prisoners, Prisons, and HIV: Time for Reform*, „The Lancet", 10–16 September 2016, nr 10049, p. 1033. See also: *Health in Prisons: a WHO Guide to the Essentials in Prison Health*, WHO, Copenhagen 2007, p. 23.

who are not independent from the prison system or the executive. Moreover, the final decision sometimes rests with a government official, without the possibility of judicial review. The ageing trend in society is mirrored in the prison population. As the population of detainees grows older, the need for appropriate medical care and compassionate early release becomes critical for humanitarian reasons. People in detention tend to age prematurely and are often subject to more health concerns than people living in freedom. The resulting need for geriatric-friendly facilities in detention centers should be taken into account in the construction and renovation of premises. The lack of end-of-life or palliative care plans in many detention centers, or their misuse or poor implementation where they do exist, leads to situations in which detainees suffer undignified and painful deaths, often still in a cell or prison hospital and without the presence of family or friends[70].

In such a circumstances, Parliamentary Assembly has urged the Council of Europe member States to:

1) bring their domestic law and practice into line with international standards that guarantee the right to equal access to health care for detainees;
2) ensure that processes exist by which seriously ill detainees can apply for temporary compassionate release in order to receive specialised medical attention, for which the approval or refusal is subject to review by an independent judicial body;
3) ensure that processes exist by which elderly or terminally ill detainees can apply for permanent compassionate release in order to die with dignity, for which the approval or refusal is subject to review by an independent judicial body;
4) ensure that the relevant authorities: a) authorise treatment and efficiently provide transport in the event that a sick detainee requires special medical care at an outside facility, including when a woman goes into labour; b) undertake a risk assessment to determine the necessary level of restraint, if any, when a detainee requires treatment at an outside facility, considering primarily the detainee's state of health and how it is changing; c) expedite decision making with respect to applications for temporary or permanent compassionate release, keeping in mind

[70] Res. 2082 (2015), § 1–9. Comp.: G. Clinquennoi, *Preventing Suicide in French Prisons*, „The British Journal of Criminology" 2010, nr 6, p. 1023.

the medical urgency of the situation; d) set up geriatric, palliative and end-of-life care plans that address the specific needs of an elderly detainee population and terminally and seriously ill detainees, in order to provide the most humane and comfortable environment possible until a detainee's release[71].

Additionally Parliamentary Assembly has also addressed particular states to change a policy in this area. It asked Turkey to:

1) adopt a national policy stipulating that the use of restraints on detainees in medical settings must be exceptional and at all times proportionate to the security risks that the person can realistically pose;
2) entrust the responsibility for transporting detainees to outside hospitals to a body other than the gendarmerie, and take all necessary measures to safeguard the detainee's dignity prior to and during such transfers, in particular by making sure that they take place without undue or arbitrary delays and by avoiding any ill-treatment of detainees during the transfers;
3) amend its legislation on suspension of prison sentences for medical reasons in such a way as to ensure that: a) decisions on granting or revoking the suspension of a prison sentence are taken by an independent authority established by law, other than the public prosecutor's office, in order to avoid any risk of conflict of interest or political bias; b) a petitioner's eligibility for compassionate release is evaluated based on medical reports from doctors who are independent from the prison administration and the executive branch of government; c) the eligibility criterion that the person to be released does not pose a threat to public security is not applied in a discriminatory manner, so that all prisoners who are eligible for release on medical grounds are released, while imposing whatever conditions may be needed to avoid reoffending; national law and practice is compliant with the case law of the European Court of Human Rights on whole-life prison sentences, by providing the possibility for prisoners serving an aggravated life sentence to apply for conditional release as well as for suspension of a sentence for medical reasons[72].

Parliamentary Assembly has also asked Romania to:

[71] Res. 2084 (2015), § 10.
[72] Res. 2084 (2015), § 11.1.

1) increase the number of medical staff in places of detention, including by creating incentives for qualified medical staff to work in prison establishments;
2) significantly increase the daily food allowance for detainees and ensure that they are provided with nutritious food;
3) redouble its efforts to combat overcrowding in prisons and guarantee conditions of detention conducive to good health and recovery from illness[73].

Parliamentary Assembly has asked Montenegro redouble its efforts to combat overcrowding in prisons and guarantee conditions of detention conducive to good health and recovery from illness[74].

Parliamentary Assembly has addressed as well the recommendation to the Committee of Ministers[75]. The Parliamentary Assembly, referring to its Resolution 2082 (2015) on the fate of critically ill detainees in Europe, has stressed the paramount importance of guaranteeing access to adequate health care to persons deprived of their liberty, the absence of which may result in violations of Articles 2 (right to life) and 3 (prohibition of inhuman or degrading treatment) of the European Convention on Human Rights[76]. The Assembly has recalled the established international standards in this field, and in particular the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the revised European Social Charter[77], the United Nations Basic Principles for the Treatment of Prisoners and Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, Committee of Ministers Recommendation No. R (98) 7 concerning the ethical and organizational

[73] Res. 2084 (2015), § 11.2. Starting from the Recommendation of the Committee of Ministers of the Member States relating to the European Prison Rules Rec (2006) 2, which provides in paragraph 2 of subparagraph 40 – „The organization of health care in prisons", that health policy from prison in Romania will be integrated in national health policy, being compatible with that. Zob. F.L. Ğaişteanu, *Comparative Study on the Right to Health Care System Prison Law Intended to Romanian National Health Law*, „Challenges of the Knowledge Society", 01 May 2017, Vol. 7, s. 59.

[74] Res. 2084 (2015), §11.3.

[75] Recommendation 2082 (2015), *The fate of the critically ill detainees in Europe.* Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 27 November 2015 (see Doc. 13919, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Mr Andreas Gross; and Doc. 13924, opinion of the Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development, rapporteur: Mr Stefan Schennach).

[76] ETS No. 5.

[77] ETS No. 163.

aspects of health care in prison and Recommendation Rec(2006)2 on the European Prison Rules, in addition to the guidelines prepared by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)[78].

Reiterating its conviction that nobody should die in prison, the Assembly has underscored the need for member States to provide for possible compassionate (temporary or permanent) release from detention on medical grounds. It has invited the Committee of Ministers to:

1) encourage member States to systematically collect and share statistics on: a) the percentage of requests for compassionate release granted and refused in respect of terminally ill detainees, detainees suffering from a severe illness requiring treatment outside the place of detention and detainees of advanced age; b) the illnesses of those released from detention for medical reasons; c) the remaining length of sentence of those found eligible for compassionate release, the type of offences for which they had been found guilty and the time served prior to release; d) the average length of the review process; e) the number of persons who died pending the examination of their petition for compassionate release;
2) undertake a comprehensive study on the legislation and practice in all member States relating to the compassionate (temporary and indefinite) release of prisoners and other categories of persons in detention, with a view to identifying best practices and adopting guidelines for the compassionate release of critically ill and elderly detainees[79].

These documents exposed the concern of the European public about the situation and fate of the critically ill detainees. Even if those subjects may be considered as a very specific and limited in its meaning, there are very characteristic for the Council of Europe as an „organization of values" who cares about the people being in the critical situations and who deserve an international support. PACE's resolution and recommendation should be treated as an inspiration for the activity of the Committee of Ministers of the Council of Europe who should offer a recommendation to the Member States. It may influence as well the activity of the other international organizations. Co-operation of international organization

[78] Rec. 2082 (2015), § 1–2.
[79] Rec. 2082 (2015), § 3.

and the States seems to be necessary to achieve a progress in this area of public policy.

Generally I may suggest that activity of the Parliamentary Assembly is an important element in perception of the meaning of the penitentiary policy in the Council of Europe's axiology system. Not binding character of those documents should not diminish its role a source of knowledge of European public opinion in this delicate area in the process of realizing the human rights. International organizations, such as the Council of Europe, should identified problems and seek the adequate solutions.

4. FINAL REMARKS

There is no doubt that penitentiary rules play an important role in the Council of Europe's axiology system. This international organization is devoted to the protection of democracy, rule of law and human rights. One of the places where human rights might be abused is the penitentiary system. It is why the Council of Europe has offered several instruments in those area. Crucial role play the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment and its controlling mechanism: The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). Important practical meaning to the CoE's Member States has the European Prison Rules. Its play a role of guidance for the behavior of the States in this area. Even though basic instruments of the CoE have been already established, the Parliamentary Assembly of the Council of Europe continue an interest to those issues, trying to address new challenges. PACE offered several proposals in their resolutions and recommendations, dealing with: promoting alternatives to imprisonment; abuse of pretrial detentions in the States Parties to the European Convention on Human Rights and fate of the critically ill detainees in Europe. Even though these documents are not legally binding and might be classified as an „soft law", they are representative to the tendencies in the CoE and may open the way to creation of legally binding documents in the future. However even in this form they should be analyzed and realized by the Member States knowing that CoE is an „organization of values" and all Member States should follow its proposals intended to improve a situation of prisoners as an important goal.

LITERATURE

1. Ashdown S., James M., *Women in Detention*, „International Review of the Red Cross" 2010, nr 877.
2. Barbu G.G., Epure L., Silviu G.A., *Short Commentary on the Recommendation cm/rec(2010)1 of the Committee of Ministers to Member States on the Council of Europe Probation Rules*, „Challenges of the Knowledge Society", 01 May 2013, Vol. 3.
3. Beyer C., Kamarulzaman A,, Mckee M., *Prisoners, Prisons, and HIV: Time for Reform*, „The Lancet", 10–16 September 2016, nr 10049.
4. Bishop N., *Prisoner Participation in Prison Management*, „Champ Pénal", 01 April 2006.
5. Bhatti G., *Learning behind Bars: Education in Prisons*, „Teaching and Teacher Education: An International Journal of Research and Studies" 2010, nr 1.
6. Clinquennoi G., *Preventing Suicide in French Prisons*, „The British Journal of Criminology" 2010, nr 6.
7. *Constituting Europe: the European Court of Human Rights in a National, European and Global Context*, eds A. Føllesdal, B. Peters, G. Ulfstein, Cambridge 2013.
8. Costa Storti C., *Estimating Public Expenditure on Drug-law Offenders in Prison in Europe*, Publication Office, Luxembourg 2014.
9. Daems T., *Slaves and Statues: Torture Prevention in Contemporary Europe*, „British Journal of Criminology" 2017, nr 3.
10. de Vel G., *The Committee of Ministers of the Council of Europe*, Strasbourg 1995.
11. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, *Prisons and Drugs in Europe: the Problem and Responses: EMCDDA Selected Issues,* Publication Office, Luxembourg 2012.
12. Evans M.D., Morgan R., *Preventing Torture: a Study of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, Clarendon Press, Oxford 1998.
13. Dünkel F., Snacken S., *Les prisons en Europe*, L'Harmattan, Paris 2005.
14. Edwards A., *The Optional Protocol to the Convention against Torture and the Detention of Refugees*, „International and Comparative Law Quarterly" 2008, nr 4.
15. Ğaişteanu F.L., *Comparative Study on the Right to Health Care System Prison Law Intended to Romanian National Health Law*, „Challenges of the Knowledge Society", 01 May 2017, Vol. 7
16. Glas R.L., *The European Court of Human Rights' Use of Non-Binding and Standard-Setting Council of Europe Documents*, „Human Rights Law Review" 2017, nr 1.
17. Guerra-Pérez C., Dies-Ripollés J.L., *Pre-trial Detention in Spain*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice" 2010, nr 4
18. Hammerberg T., *Human Rights in Europe: No Grounds for Complacency*, Strasbourg 2011.

19. *Health in Prisons: a WHO Guide to the Essentials in Prison Health*, WHO, Copenhagen 2007.
20. *Human rights and prisons: a compilation of international human rights instruments concerning the administration of justice*, UNO, New York-Geneva 2005
21. *Human rights and prisons: a pocketbook of international human rights standards for prison officials*, UNO, Geneva-New York 2005.
22. Jaskiernia J., *Komisarz Praw Człowieka Rady Europy – dorobek i perspektywy*, „Humanistyczne Zeszyty Naukowe – Prawa Człowieka" 2008, nr 11
23. Jaskiernia J., *The Parliamentary Assembly of the Council of Europe*, University of Warsaw European Centre, Warsaw 2000.
24. Jürgens R., Novak M., Day M., *HIV and Incarceration: Prisons and Detention*, „Journal of the International AIDS Society" 2011, nr 1.
25. Kaiser G., *Detention in Europe and the European Committee for the Prevention of Torture*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice" 1995, nr 1.
26. Kicker R.,Möstl M., *Standard-Setting through Monitoring?: The Role of Council of Europe Expert Bodies in the Development of Human Rights*, Council of Europe, Strasbourg 2012.
27. Kolb M., *The European Union and the Council of Europe*, Basingstoke 2013.
28. Kriebaum U., *The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, „Austrian Review of International and European Law Online" 2011, nr 1
29. Lovecy J., *Framing Decisions in the Council of Europe: An Institutionalist Analysis*, [in:] *Decision Making within International Organizations*, ed. B. Reinalda, B. Verbeek, London 2004.
30. *Mental Health Care in French Prisons*, „The Lancet", 16–22 April 2016, nr 10028.
31. Møller L., Stöver H., Jürgen R., Gatherer A., Nikogosian H., *Health in prisons: A WHO guide to the essentials in prison health,* World Health Organization, Copenhagen 2007.
32. Niveau G., *Preventing Human Rights Abuses in Psychiatric Establishments: the Work of the CPT*, „European Psychiatry" 2004, nr 3.
33. Petaux J., *L'Europe de la démocratie et des droits de l'homme: l'action du Conseil de l'Europe*, Council of Europe, Strasbourg 2009.
34. Pirlola J., *The Parliamentary Ombudsman of Finland as a National Preventive Mechanism under the Optional Protocol to the United Nations Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, „Nordic Journal of International Law", 2008, nr 1–2.
35. Płatek M., *Europejskie Reguły Więzienne z 2006 r.*, „Państwo i Prawo" 2008, nr 2.
36. Pratchett L., Lowndes V., *Developing Democracy in Europe: An Analytical Summary of the Council of Europe*, Council of Europe, Strasbourg 2004.
37. Salas D., Lemeyre X., *Prisons: permanence d'un débat*, Paris 2004.
38. Snacken S., *Prisons en Europe: pour une pénologie critique et humaniste*, Larcier, Bruxelles 2011.

39. Szczygieł G.B., *Penalties Execution Code Regulations with Regard to Employment of Convicts from the Perspective of the European Prison Rules*, „Ius Novum" 2016, nr 2.
40. Starl K., *The European Committee for the Prevention of Torture: a success story?* [in:] *The Council of Europe: Pioneer and Guarantor for Human Rights and Democracy*, Council of Europe, Strasbourg 2010.
41. Sweeney J.A., *The European Court of Human Rights in the Post-Cold War Era: Universality in Transition*, Routledge, Abington 2012.
42. van'T Hoff G., Fedosejeva R., Mihailescu L., *Prisons' Preparedness for Pandemic Flu and the Ethical Issues*, „Public Health" 2009, nr 6.
43. van Zyl Smit D., *Humanising Imprisonment: A European project?*, „European Journal on Criminal Policy and Research" 2006, nr 2.
44. van Zyl Smit D., *International Imprisonment*, „International and Comparative Law Quarterly" 2005, nr 2.
45. Walmsley R., *The European Prison Rules in Central and Eastern Europe, „*European Journal on Criminal Policy and Research" 1995, nr 4
46. Wassenberg B., *History of the Council of Europe*, Council of Europe, Strasbourg 2013.
47. Wetton Ch., *The European Prison Rules: A Gender Critique* [in:] *Women in Prison Project. Quaker Council for European Affairs,* 2006, retrieved 20 October 2013.
48. Wieczorek L., *Penitencjarne standardy Rady Europy i ONZ w ocenie Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom a polska praktyka. Wybrane zagadnienia* [in:] *Dwadzieścia lat obowiązywania Konstytucji RP. Polska myśl konstytucyjna a międzynarodowe standardy demokratyczne*, eds J. Jaskiernia, K. Spryszak, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017.

DOCUMENTS:

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Treaties, ETS nr 005.
2. *European Prison Rules*, Council of Europe, Strasbourg 2006.
3. Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation No. R (89) 12 of the Committee of Ministers to Member States on Education in Prison (Adopted by the Committee of Ministers on 13 October 1989 at the 429th meeting of the Ministers' Deputies).
4. Council of Europe Committee of Ministers, Resolution (76) 10 on certain alternative penal measures to imprisonment.
5. Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation No. R (92) 16 on the European Rules on community sanctions and measures.
6. Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation No. R (99) 19 concerning mediation in penal matters.
7. Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation No. R (99) 22 concerning prison overcrowding and prison population inflation.
8. Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation Rec(2003)22 on conditional release (parole).

9. Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies).
10. Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation Rec(2006)13 on the use of remand in custody, the conditions in which it takes place and the provision of safeguards against abuse.
11. Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 20 January 2010 at the 1075th meeting of the Ministers' Deputies) The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe.
12. Council of Europe Committee of Ministers, Resolution (65) 1 on suspended sentence, probation and other alternatives to imprisonment.
13. Council of Europe Parliamentary Assembly, Recommendation 2018 (2013), *Promoting alternatives to imprisonment*. Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 31 May 2013 (see Doc. 13174, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Ms Vučković).
14. Council of Europe Parliamentary Assembly, Recommendation 2081 (2015), *Abuse of pretrial detentions in the States Parties to the European Convention on Human Rights*. *Assembly debate* on 1 October 2015 (34th Sitting) (see Doc. 13863, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Mr Pedro Agramunt). *Text adopted by the Assembly* on 1 October 2015 (34th Sitting).
15. Council of Europe Parliamentary Assembly, Recommendation 2082 (2015), *The fate of the critically ill detainees in Europe.* Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 27 November 2015 (see Doc. 13919, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Mr Andreas Gross; and Doc. 13924, opinion of the Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development, rapporteur: Mr Stefan Schennach).
16. Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 1938 (2013), *Promoting alternatives to imprisonment*. Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 31 May 2013 (see Doc. 13174, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Ms Vučković).
17. Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 2077 (2015), *Abuse of pretrial detentions in the States Parties to the European Convention on Human Rights*. *Assembly debate* on 1 October 2015 (34th Sitting) (see Doc. 13863, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Mr Pedro Agramunt). *Text adopted by the Assembly* on 1 October 2015 (34th Sitting).
18. Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 2082 (2015), *The fate of the critically ill detainees in Europe*. Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 27 November 2015 (see Doc. 13919, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Mr Andreas

Gross; and Doc. 13924, opinion of the Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development, rapporteur: Mr Stefan Schennach).
19. *Human rights: European Convention for the prevention of torture and inhuman or degrading treatment or punishment: Text of the Convention and Explanatory report*, Council of Europe, Strasbourg 1987.
20. Statute of the Council of Europe, European Treaty Series No. 1.

STRESZCZENIE

Jerzy JASKIERNIA

REGUŁY PENITENCJARNE W SYSTEMIE AKSJOLOGICZNYM RADY EUROPY

Słowa kluczowe: Rada Europy, więzienia, CPT, Europejskie reguły więzienne, alternatywy w stosunku do więzienia, naruszenia w aresztach tymczasowych, śmiertelnie chorzy więźniowie.

Autor poddał analizie reguły penitencjarne w systemie aksjologicznym Rady Europy. Ta organizacja międzynarodowa wypracowała szereg instrumentów, m.in. Europejską Konwencję o Przeciwdziałaniu Torturom i Nieludzkiemu lub Niehumanitarnemu Traktowaniu i Karaniu, a także jej mechanizm kontrolny: Europejski Komitet Przeciwdziałania Torturom i Nieludzkiemu lub Niehumanitarnemu Traktowaniu i Karaniu (CPT). Przygotowała także Europejskie Reguły Więzienne. Autor przeanalizował najnowsze uchwały i zalecenia Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, dotyczące: promowania alternatywnych form w stosunku do uwięzienia; naruszeń w aresztach tymczasowych Państw Stron Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz sytuacji śmiertelnie chorych więźniów w Europie. Choć te dokumenty nie mają charakteru prawnie wiążącego („miękkie prawo"), to są one reprezentatywne dla trosk i rozwiązań proponowanych dla Państw Członkowskich po to, by ulepszyć funkcjonowanie ich systemów penitencjarnych.

SUMMARY

Jerzy JASKIERNIA

PENITENTIARY RULES IN THE COUNCIL OF EUROPE'S AXIOLOGY SYSTEM

Key words: Council of Europe, prisons, CPT, European Prison Rules, alternatives to imprisonment, abuse of pretrial detention, critically ill detainees

The author analyses penitentiary rule in the Council of Europe's axiology system. This international organization has offered several instruments, e.g. the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment and its controlling mechanism: The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). It also offered the European Prison Rules. The author analyses recent resolution and recommendation of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe in this area, concerning: promoting alternatives to imprisonment; abuse of pretrial detentions in the States Parties to the European Convention on Human Rights and fate of the critically ill detainees in Europe. Even knowing that this documents are not legally binding („soft law"), there are representative to the concerns and remedies which CoE is intended to offer to the Member States to improve the practice of penitentiary systems.

NOTA O AUTORZE

Jerzy Jaskiernia – profesor prawa konstytucyjnego, profesor zwyczajny Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach na Wydziale Prawa, Administracji i Zarzadzania; dziekan Wydziału Prawa i Nauk Społecznych. Członek Komitetu Nauk Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Wiceprezes Polskiego Towarzystwa Prawa Konstytucyjnego. Marszałek Stowarzyszenia Parlamentarzystów Polskich i wiceprezydent Europejskiego Stowarzyszenia Byłych Parlamentarzystów. Delegat do Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy 1994–2005.

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Jerzy Jaskiernia – professor of constitutional law, full professor at the Jan Kochanowski University, Kielce, Department of Law, Administration and Management; Dean of the Faculty of Law and Social Sciences; chair, Constitutional, European and International Public Law Division. Member of the Political Science Committee of the Polish Academy of Sciences. Vice President of the Polish Constitutional Law Association. Vice President of the European Association of Former Members of Parliament of the Council of Europe Member States (FP-AP). Delegate to the Parliamentary Assembly of the Council of Europe 1994–2015.

JUDr. Bystrík ŠRAMEL, PhD.,
(ORCID: 0000-0001-9061-6201)
Faculty of Social Sciences,
University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava, Slovak Republic

EXECUTION OF IMPRISONMENT SENTENCES IN PRIVATE PRISONS: DO WE NEED PRISON PRIVATIZATION?

INTRODUCTION

In recent decades, the criminal policy of not only common law countries but also civil law countries has been marked by the promotion of a new trend that is the increasing penetration of the private sector to the public sector. From a traditional point of view a public sphere is the area of social life which is dominated by the public authorities (state authorities). This is particularly the performance of such roles as protecting the safety of people and the state, maintaining the public order and management of state funds. From a traditional point of view the state has a monopoly over all of these areas.

Despite this fact, we can observe a phenomenon that is the delegation of some public fields to the hands of private individuals (as businesses activities). This phenomenon is referred to as the so-called privatization of public space. In some countries, the privatization of public space has gone so far that privately-held companies are allowed to participate even in fields characterized by the restriction of freedom of others, or complete deprivation of liberty of others. This is the field of the prison system. Among specialists, privatization of prison system is a controversial issue

and is the subject of many discussions. The issue of privatization of the prison system is extremely timely, especially in the light of effort to reduce the public expense. But is the privatization of prison system really the right way?

1. THE PRIVATIZATION OF THE PRISON SYSTEM TODAY, ITS FORMS AND PROBLEMS

Privatized prisons can today be found in several countries. Some of them have privately held prisons for quite a long time, other countries established private prisons only recently. The largest number of countries in which the prisons are entrusted to private companies can be found in the US. At least 30 US states does recognize some form of private prisons. Professional literature indicates that about 125,975 inmates in the US are positioned to imprisonment in facilities that are in the hands of private companies[1]. The largest concentration of private prisons is located on the south and west of the USA. The most important role in the current so-called prison industry plays in the USA already mentioned Corrections Corporation of America (CCA), which operates more than half of the private prisons located in the United States. In addition, an important position has also Geo Group Company.

It should be noted that although the privatization of the prison system is most dominant in the US, this process has expanded to countries outside the American continent. Private prisons are well-known in areas such as Australia and South Africa. In addition, the countries of the European Union were marked by the phenomenon of the privatization of the prison system too – private prisons can be found for example in France, Belgium, Estonia, New Zealand and the UK. It must be noted that each country has different attitude to privatization of prison system. Conditions for the operation of private prisons by private companies are characterized by certain differences (some countries have less strict conditions; other countries have more strict conditions).

In general, there is a rule, that the method of functioning of each private prison is based on a contract between a private company and the State. The contract contains a variety of conditions such as specification of internal regime, security, method of treatment of prisoners (including

[1] Clear, T. R. – Cole, G. F. – Reisig, M. D.: *American Corrections*. 9th Edition. Belmont: Cengage Learning, 2010, s. 272.

their employment or retraining and diverse training courses). The actual management of private prisons is based on quantifying the cost of one bed / one day. The advantage for the company is the certainty that the state orders a fixed number of beds for a certain period (e.g. 3–4 years), which allows a private company to define their business plans with sufficient accuracy and to adapt their businesses to the requirements of law. The State usually pays for beds that finally will not be occupied by any prisoner, which is certainly lucrative for the company[2].

As we have indicated, privatized prison systems have in each country their own peculiarities, which can be interpreted as a reflection of the current socio-political situation and the view of the extent to which the private sector can be involved in providing public services. Participation of the private sector in the state prison system is therefore limited, partially limited or entirely free.

In this connection, Chi identifies five basic models of privatized prison system – Private Services Model, Private Construction Model, Private Management Model, Private Takeover Model and Private Ownership and Operation Model[3]. These are the models that are based on the rate and extent to which the private sector participates in the prison system. In principle, countries with privatized prison system apply one of the aforementioned models or their combination.

Prison systems that are based on the Private Services Model consist in the fact that the state makes a contract with a private for the purpose of provision of selected services in the individual correctional facilities (prisons). Such services include for example provision of work for prisoners, provision of meals for prisoners, provision of health care for prisoners, provision of education for prisoners, waste collection in prisons or transporting inmates. It is the oldest and also the most widespread model of private prisons. It is based on the assumption that the realization of selected services by private companies is more efficient as the realization of these services by the State. This model is one of the most widespread models of privatized prison system and also the least controversial form of privatization[4]. Most authors consider this model of privatized prisons

[2] Karabec, Z.: *Poznámky k trestní politice.* In: Kriminalistika č. 1/2012, s. 20.

[3] Chi, K. S.: *Prison Overcrowding and Privatization: Models and Opportunities.* In: The journal of State Government; Mar/Apr 1989; 62, 2, s. 70.

[4] Zager, M. A. – Mcgaha, J. – Garcia, L.: *Prison Privatization and Public Budgeting: A Meta-analysis of the Literature.* In: Journal of Public Budgeting, Accounting &

to be absolutely beneficial for the State. It is because this model uses the sector of common services in which the competition of more companies is an element permitting the State to achieve significant saving of costs. Waste collection or transportation of prisoners at the lowest possible price, in principle, can damage neither the State nor the convicts. Furthermore, in case the company fails to fulfil received government contract according to the assignment, it can be easily replaced by any other company.

Under the Private Construction Model, private firms build correctional facilities, using short-term financing, lease-purchase or pooled financing. Private firms normally handle every aspect of prison construction, ranging from design to construction, free of government control. The model saves costs, speeds construction and avoids lengthy delays associated with general obligation bond issues[5]. This model is one of the less controversial prison privatization models. This stems mainly from the fact that the private sector can be much more innovative than the public sector. Namely the necessity of innovation is based on the principles of market mechanism of free competition and the need to get ahead, while the state monopoly does not force the subject to change its long-standing ways. Moreover, the private companies are not tied by various rules relating to public procurement, which makes the construction of prisons faster and even cheaper.

Under the Private Management Model, state prisons and local jails built and owned by government would be run by private firms. Typically, a private company would provide corrections managers to operate a facility for a fee, which might be tied to performance. The managers might keep government corrections employees or replace them with private corrections workers. Variations of the private management model include allowing a company to manage one or more units within a correctional compound, to operate an entire facility for two to three years to relieve overcrowding or to provide specialized services for special needs inmates or inmates under protective custody[6].

In many countries, there are prison systems based on the Private Takeover Model. As the name implies, in this case private companies,

Financial Management; Summer 2001; 13, 2, s. 226.

[5] Chi, K. S.: *Prison Overcrowding and Privatization: Models and Opportunities.* In: The Journal of State Government; Mar/Apr 1989; 62, 2, s. 71.

[6] Ibid.

under a lease and management contract, take over an entire state prison or county jail system. Private companies relieve a correctional department of most of its functions, including construction and management of correctional facilities. The corrections department, under this model, is responsible for planning, monitoring and evaluating the programs carried out by private firms[7].

The last model, Private Ownership and Operation Model is based on the fact that a private company owns, manages and operates a prison or jail. The model can speed efforts to open a facility to handle prison overcrowding. Other perceived advantages of this model include private capital, management quality control and construction and operational cost savings. The model also provides tax advantages and financial incentives for the private contractor and relieves government of construction and management of correctional facilities. This model appears to be more popular than others[8].

2. WAYS OF ADAPTATION TO CONFLICT BETWEEN PRIVATE AND PUBLIC DEMANDS ON PRISONS

Each of aforementioned models of private prisons is characterized by an effort to benefit from the sentence of imprisonment imposed to an offender. The interest of the State, however, does not have a market character – it rests in the fact that its aim is to reach the protection of society and the rehabilitation of offenders. For this reason the State alone determines significant institutional requirements that the prison system must meet. Ogle, however, in this context, points out that most of the institutional demands in corrections will conflict directly with the effort of private prison companies to make profit and grow. Therefore these organizations must take some action to manage this conflict and ensure their survival. Ogle argues that private companies have found several ways of adaptation to that resulting conflict.

The first, but also the least widespread is the adaptation through acquiescence[9]. It is a simple acquiescence in all the institutional requirements of the prison system. Private companies generally claim that

7 Ibid., s. 72.
8 Ibid., s. 72.
9 Ogle, R. S.: *Prison privatization: An Environmental Catch-22.* In: Justice Quarterly, Vol. 16, No. 3 (1999), s. 592.

they are able to ensure the functioning of the prison system and at the same time to make a profit. In their words, this can be achieved through the creative private management that is not tied by the various bureaucratic rules applicable to the public sector, for example the need to announce the tender for the procurement of goods and services. Ogle adds that adaptation through acquiescence is for any private company the least natural way of functioning. Each private company operating in the market is faced with conflicts of company's interest to achieve the highest profit and the State's interest in compliance with certain conditions of functioning of the market. The higher demands on compliance with various institutional demands are, the higher the conflicts on the part of private companies arise. This rule is particularly true in an area such as that of the prison system. If the State allows private firms to operate in this area, at the same time it must set strict conditions. It is logical that strict compliance with these conditions has the effect of reducing profit of private companies. Therefore, adaptation through acquiescence is the least popular option of conflict resolution by private companies. Strict adherence to the different, nowadays constantly changing and growing demands on the operation of the prison prisons does increase their costs and reduce profits. This has the effect that private companies do not choose this the passive way of adaptation to the resulting conflict, but on the contrary, they follow the line of more active, more aggressive approach to resolving this conflict.

Such approaches include in the first place the so called compromise and avoidance techniques[10]. Making compromises and avoiding meeting various requirements is one of the most frequent ways to adapt companies to institutional conflicts, as at least at the beginning the company must demonstrate that it has serious interest to meet all institutional requirements. As an example we can mention, that at the beginning most companies agree with the use of state prison employees and the provision of the same or even higher wages and other benefits. After a time, however, there is a process of company's adaptation to the resulting conflict stemming from a duty to spend considerable resources to wage costs and the current effort to achieve the highest gains. Gradually, companies are beginning to move away from the initial consent to the use of public servants and enter into negotiations with the State for the purpose of various concessions in this area. The result is mostly getting the permission that the company can

[10] Ibid., s. 593.

employ its own employees who subsequently have much lower wages and less rich social program. A common case is the effort of companies to gain complete freedom of contract, either at the beginning of right to operate private prisons or later. This contractual freedom includes in particular the possibility of private companies to make their own decisions regarding the staffing of the private prisons, wage conditions of employees, or other company benefits. The aim of contractual freedom is to maximize profits and minimize costs.

More active and aggressive way of resolving the conflict between the institutional requirements and the interests of the company represent defiance and manipulation techniques[11]. Ogle states that these are the techniques of private companies operating private prisons, of which main objective is to control and even change the institutional requirements. It is a method that had been most widespread in the first era of the private prison system, in the second half of the 19th century. Private companies, despite the existence of contractual terms directly decided to violate, ignore these conditions. For the purpose of maximization of profit they did not take into account even the public opposition to their behaviour. Today, this form in its absolute form, of course, is not possible. However, to some extent, and in certain areas of the prison system it is also present. Companies demonstrate their opposition especially in those areas that are not legally or socially powerful, or where there is a possibility of corruption. Many times there is also a direct violation of institutional requirements. In addition, in many cases there is also a manipulation that is done through lobbying in representative bodies in order to achieve the expansion of imposing unconditional sentences of imprisonment, changes in the rights of prisoners (their restriction) or an overall reduction in control of the prison system and its rules.

Ogle notes that the conflict between the institutional requirements of the prison system and private interests of companies can have two scenarios[12]. First, over time, private correctional organizations successfully change the institutional environment by changing our institutionalized beliefs and values and altering their legal, political, and social supports. Thus private correctional organizations could select new goals, technologies, and other structures that are more conducive to growth and profits for correctional

[11] Ibid., s. 595.
[12] Ibid., s. 597.

corporations. However, this outcome seems unlikely mainly due to the relative stability of institutional environment, stability of its values and principles. In addition, the institutional environment is supported strongly by law, constitutions, and international human rights advocacy and declarations. Their change is hardly imaginable.

According to Ogle the second variant is more likely. It is de facto a repetition of history. In this scenario private correctional organizations would attempt to manipulate or change the institutional environment, but with little success. This limited success eventually would cause questions about legitimacy, which would give rise to increased monitoring and regulation. Increased scrutiny would hinder expansion of growth and profits in the competitive market, and would force these private prison organizations to become more blatant and more aggressive in their efforts to change, or at least reduce, the influence of the institutional environment. Eventually, the resulting conflict between the state and private companies will lead to a complete ban on their activities in the prison system[13].

Similarly, as it was in recent history, also today there are certain problems in the functioning of private prisons. Companies desire maximization of profits, which are of course quite natural in conditions of free competition and the market mechanism. The positive is that unlike in the past, currently the States try to take into account the interests of prisoners and to hinder firms in their interest to maximize profits, even at the expense of prisoners.

3. IS THE PRIVATIZATION OF PRISON SYSTEM REALLY THE SOLUTION?

The question whether the privatization of the prison system is the solution to existing problems in this field is indeed not easy. This is the reason why no domestic or foreign literature provides clear answers and why opinions of individual authors vary widely. Therefore the way the private prisons are working has not only its supporters, but also its opponents.

Proponents of privatization of the prison system most often mention economic arguments. They claim that due to the privatization of the prison system the State can reduce the overall cost to the financing the prison system by 10–25%. They state that the private company is likely to build

[13] Ibid., s. 597.

a prison a lot cheaper, and thus more quickly to reduce overcrowding. Because private companies efficiently handle their finances, there is no waste of finance, as in the case of state institutions and they are also not enmeshed in bureaucracy. Private companies, moreover, are able to operate prisons more efficiently (at a lower cost) than the State and even to make a profit. In their words, the introduction of principles of market economy (especially principle of free competition) in the prison system prevents private firms from wasting their finances and consequently forces them to reduce their costs of operation of the prison system. As in all areas of the free market private companies compete have to compete with other companies and to prove that it is they who can provide quality service at an affordable price for the State. The existence of a state monopoly in this area, however, does not oblige the State to compete with other entities, and therefore it does not have to try to improve the quantitative and qualitative aspects of its services[14].

As a positive aspect of private prison system proponents of privatization of prisons also find the fact that private prisons are capable of much more flexible implementation of new methods of imprisonment, which, unlike the state prisons do not have to pass through long approval procedures. Flexibility is generally referred to as one of the major benefits of private prisons. It is also one of the factors that distinguish private prisons from public prisons. Experts point out to the importance of flexibility in private prisons in two main areas. The first of these is flexibility in relation to the placement of prisoners in single private prisons. For private prisons the prisoners are ordinary commodity that can be distributed across a network of private prisons. Prisoners as a commodity are traded between single private prisons. If the private prison of some company is overcrowded, a company can offer „excess goods" (convicts) to another company that has enough capacity. Empty prison cells mean loss of earnings for private prisons. On the contrary, in most cases the State is not familiar with the concept of empty prison. Secondly, private prisons are characterized by the flexibility with regard to classification of the convicts and to determining the level of surveillance. The right to set the level of necessary surveillance is a big advantage for the company. The higher the level of surveillance is set, the higher costs on convicts the company has. This is obviously an advantage for

[14] DiIulio, J. J.: *What´s Wrong With Private Prisons.* In Public Interest; Summer 1988; 92, s. 69.

the company, because it can get more money from the State. Alternatively, if the management personnel thinks that the placement of some convict in a cell with a higher degree of security measures is not suitable, it can cut the costs by a reassignment of a convict to a lower category[15].

Some proponents of privatization of the prison system also say that entrusting the prison area to private companies can help to create legislative conditions for the gradual introduction of commercial principles in the prison system, especially in the field of production and sale of goods produced by the convicts. The convicts can spend time actively and contribute to social well-being. Operators of private prisons in fact intend to distribute products made directly by the convicts on the market, and only the legislator is competent to give the green light to introducing some kind of „factories with fences."[16] In countries where private companies are running private prisons for a long time there is a kind of new type of industry, the so-called prison industry. Prison industry plays in many countries an important role and is one of the fastest growing industries. Its investors are also active on wall street stock exchange.

Opponents of the privatization of the prison system, on the other hand, mention not only pragmatic but also legal and philosophical arguments. They state that private prisons can save resources only at the expense of a lower standard of treatment of convicts and lower conditions of life in prison. When reducing the costs, private companies must also resort to rationalization measures. This results in deterioration of imprisonment conditions and consequently possible violation of fundamental human rights and freedoms. Therefore, opponents conclude that although privatization brings some savings of public finances, the need for proper control and regulation of private prisons ultimately engulfs all saved public money. In their words, it is also questionable whether the construction of private prisons can help remove existing overcrowding or make less costly alternatives to imprisonment (e.g. house arrest) more frequent. In any way, private companies are not motivated to do so. On the contrary, if they get finances from the State for any prisoner who is placed in their correctional facility, they try to gather the greatest number of prisoners possible. The

[15] See Price, B. E. – Morris, J. C.: *Prison Privatization: The Many Facets of a Controversial Industry.* Santa Barbara, California: ABC-CLIO, 2012, s. 189.

[16] DiIulio, J. J.: *What´s Wrong With Private Prisons.* In Public Interest; Summer 1988; 92, s. 69.

support for imposing alternative sentences is not also welcome for private companies operating private prisons. Although alternative sentences are cheaper, private company finds them to be less lucrative[17].

The opponents also point out that even if the prison system is privatized the State is still legally responsible for the performance of the criminal justice system in this field. Delegation of such powers to private firms does not relieve the State of its obligation to perform basic administration of the prison system or limit its liability for any unlawful operation of prison. The State is thus still responsible for any acts of private companies that they have committed.

Critics of this process also state that the privatization undermines fundamental moral and ideological pillars of the current prison system[18]. Crime and punishment is traditionally regarded as a matter of the whole society and not just punishment, but also its execution should therefore remain in hands of the State. It is not possible that the sentence becomes only a matter of the prisoner and the private subject operating the prison. If the crime is committed and the person is sentenced, the interest of the entire society is to ensure reaching the basic purpose of execution of prison sentence or supervision of the execution of prison sentence. The opponents hold an opinion that in this regard it is irrelevant whether privatization really brings some advantages in terms of financing the penitentiary system. What matters is that the sentence remains in the public space, in hands of the State.

Several experts point out to the danger of linking politics and the privatization of the prison system. It is well known that politics is very much influenced by various private interest groups that seek to achieve the increase of their profits through lobbying. They use their influence on politics to ensure that the legislation takes into account the interests of the private prison system and private companies in order to be able to further expand their activities. In many cases, interest groups exert their influence on politicians indirectly, through former officials who have important contacts in the State and are close to the current political leaders. In addition, frequent way of influencing politics is also the funding of costly political campaigns designed to help a politician to get a position in the Government and he in

[17] Ibid., p. 69.

[18] Ogle, R. S.: *Prison privatization: An Environmental Catch-22.* In: Justice Quarterly, Vol. 16, No. 3 (1999), s. 580.

turn acts in favour of a private company. Lobbying of interest groups is sometimes so strong and far-reaching that seduces not only politicians, but also a large part of the professional community – academics. Indeed they often receive from different private companies a large portion of the funds necessary for scientific research and the companies subsequently come to expect confirmation of the necessity and effectiveness of privatization from the research results. In the United States there has been a number of surprising revelations when the prominent university professors had been promoting the privatization of the prison system for many years and at the end of the day they acknowledged that they were financed by major companies and consequently they deliberately distorted the results of privatization research. That is why many professional publications dedicated to the privatization of the prison system are often biased, raising the positives, importance and necessity of privatization of the prison system. This of course, is in absolute contradiction with fundamental ethical and moral rules.

A result of lobbying is that the whole criminal justice system is in danger of manipulation. An example would be the US state of Tennessee, in which the politicians tried to privatize the entire prison system at the price of 200 million dollars. Later it was found that the governor's wife and his spokesman had a stake in the company, which tried to get a contract for the operation of state prisons. This and many other cases demonstrate the dangers that the privatization of the prison system itself hides – the efforts of different interest groups to manipulate politicians and to replace the promotion of public interest with the promotion of private interest.

It should be noted that recent studies examining the effectiveness of the privatization of the prison system undertaken in the US show that the assumptions and claims of significance of private prisons in reducing the recurrence of crime are not true[19]. In addition, several studies conducted in recent years have not confirmed economic advantage of private prisons. Although proponents of privatization argue that private companies can operate prisons cheaper, the Report on the financial costs of the prison system recently issued by the US authorities has not been able to say with certainty whether the private prison system is actually cheaper. One study even explicitly states that private prisons are just as expensive as a state prison. In cases where private prisons achieve financial savings, this is done

[19] Gaes, G. G.: *Prison Privatization In Florida: Promise, Premise, and Performance.* In: Criminology & Public Policy; Feb 2005; 4; 1, s. 83.

as a result of reduction of staffing, social benefits, or other costs associated with the staff of prisons. Research does show that salaries of employees of private prisons are lower than the wages of employees of state prison[20]. Several studies regarding the effectiveness of privatized prisons also show that private prisons are in principle not better than state prisons. They state that the cost to operate the private and state prisons are very similar and although some private prisons may provide a little better service in terms of equipment, material and size they are nothing special[21].

It should be noted that the privatized prison system is currently subject to increasing criticism in the US, as operators of private prisons have not fulfilled their promises in three basic areas – the issue of recidivism of convicts, the issue of ensuring the safety of prisoners and the issue of continuous and effective provision of education, employment and correction of prisoners. It can be assumed that the achievement of these objectives is not the real aim of private companies that operate private prisons.

We suppose that the possible privatization of the prison system may have significant social consequences that may not be entirely positive. Delegation of operation of the prison system to private firms may in fact be a source of serious conflicts of interests in the company. On the one hand, there is a private company's interest in maintaining as many convicts serving a sentence of imprisonment; on the other hand, there is an interest of the State to achieve correction of convicts and preventing the recurrence of crime (recidivism). If a private company wants a steady profit from the operation of private prisons, it must have constant supply of the largest number of convicts possible. Interest of the state, however, is just the opposite – to achieve the lowest number of persons sentenced to imprisonment, respectively correction of those who already serve this sentence. We think that it is not possible to successfully combine these two interests, so that each of them is satisfied. Each private company always follows only one basic goal – profit. If the company concerned about proper correction of the convicts it would eliminate its potential future source of income (repeat offenders). No private company cannot have a real interest in the existence of the society, in which sentence of imprisonment is imposed only to the

[20] Clear, T. R. – Cole, G. F. – Reisig, M. D.: *American Corrections*. 9th Edition. Belmont: Cengage Learning, 2010, s. 274.

[21] Kermit, L. H. a kol.: *The Oxford Companion to American Law*. New York: Oxford University Press, 2002, s. 636

smallest group of offenders – offenders who are a real and immediate threat to the most important interests of society (health, life, property). Interest of a private prison operator is, on the contrary, the expansion of unconditional imprisonment sentences imposed for the longest period possible and the minimizing of imposing of alternative punishments.

If the State launched operating the prisons by private companies, execution of imprisonment sentence would become a business. Companies operating private prisons would have tried to get the largest number of prisoners serving imprisonment sentence in their correctional facility, and consequently quite aggressive prison lobby would spread. Judges would have become the object of interest and as a result of company's interest in convicts the rate of corruption in the judiciary could increase. It is very likely that the number of prisoners with unconditional sentences would increase and also the degree of overcrowded prisons would rise. In addition, however, the privatization of the prison system would have a significant impact on the legislation. Lobbying of private companies seeking to make a profit through the operation of private prisons would most likely lead to a tightening of criminal law and the criminalization of such acts which should by no means be defined as crimes. The interest of private prison operators is to create conditions that enable them to obtain the greatest profit. Several American experts point precisely to the fact that over the last 15 years there has been an extraordinary increase in prisoners sentenced to an unconditional imprisonment. This fact is attributed to lobbying of prison industry that leads to the fact that imposing of imprisonment sentences is not a response to serious criminal acts endangering human life and health, but to increasing demands of prison industry[22].

Last but not least, we also believe that the privatization of the prison system is not appropriate from the legal-philosophical and ethical or moral grounds. The criminal justice system and its individual elements must remain solely in the hands of the State as the highest, final authority. Only the State, its authorities have the right to execute punishments on the citizens. It is not possible that in conditions of democratic and legal state this right is entrusted to the hands of private subjects. It is morally questionable to entrust execution of sentences to the hands of private subjects. This can lead to distortions of civil society, where one citizen or

[22] Lippke, R. L.: *Thinking about Private Prisons*. In: Criminal Justice Ethics; Winter/ Spring 1997; 16, 1, s. 28.

group of citizens can punish another citizen or group of citizens, directly on behalf of the State. Interference with fundamental human rights and freedoms must not be carried out by private entities. Not only from the legal and theoretical perspective but also from the moral grounds that competence must remain in the hands of the State and its authorities. In addition, we think it is immoral that private firms operating private prisons benefit from restrictions of the freedom of others, convicted offenders.

We can conclude that the privatization of prison system cannot be understood as means to deal with the problems that plague current prison systems of world countries. It is necessary to look for other ways to eliminate the problem of overcrowded prisons, the high costs of running prisons and the overall ineffectiveness of punishment in the form of personal freedom restriction. Although in some countries the model of private prisons can be an acceptable solution, in general we do not think that privatized prisons are the best way of eliminating problems of prison industry. The truth is that an important role in meeting the objectives of the privatization of prison system plays the very level of culture and order in the State. In many states there are quite big problems of corruption, cronyism and ignoring the rules laid down by the State. Entrusting the prison system to private operators in countries where the interconnection of different financial groups with the public sector is an open secret could be very dangerous. In countries where mostly everyone knows everyone, privatized prison industry could become provider of luxury accommodation for a number of perpetrators of serious economic and financial crimes (tax evasion, financial fraud etc.). Imprisonment would not be a form of punishment, but only necessary evil that must be tolerated for some time in a comfortable private environment equipped with bars and security.

As one of the real causes of prison overcrowding we see the current punitive nature of the criminal policy applied by individual states. Extensive criminalization of acts of individuals causes that prisons are filled beyond their capacity, and that criminal law response of State loses its effect. If the State really wants to reduce overcrowding, it is necessary to choose the way of decriminalization. If the State really wants to reach the overall reduction in the cost of the prison system, it is necessary to start imposing alternative sentences on a larger scale. After all, if the State really wants to achieve the general-preventive and special-preventive effect of imprisonment execution it is necessary that the imprisonment is only an exceptional sentence imposed in the most serious cases.

CONCLUSION

The privatization of the prison system is an important phenomenon, which currently touches many countries. Nevertheless, this process is not fully accepted without reservation. Proponents of privatization of prisons argue mainly economic reasons or rationalization. Opponents, on the contrary, call into question the economic benefits for the State and they mention legal-theoretical and ethical reasons for rejecting the interference of the private sphere in prison. Although, in general, privatization is of course beneficial in many areas, it seems to us that in the area of criminal justice the State must retain its monopoly. The field of prison system should not be the subject of trade relations and competition. The introduction of free-market principles especially in the execution of sentences can cause a number of negative consequences. This is particularly the weakening of respect for fundamental ideological principles of prison system, violations of basic human rights and freedoms or reduction of moral threshold of society.

BIBLIOGRAPHY

1. Adams, F. G. – Vernon, H.: *The Many Faces of Privatization: Can We Generalize about Privatization?* In: Management International; Fall 1999; Vol. 4, No. 1, s. 1–10.
2. Antonuccio, R. C. B.: *Prisons for Profit: Do the Social and Political Problems Have a Legal Solution?* In: The Journal of Corporation Law; Vol. 33; 2, s. 577–593.
3. Blakely, C. R.: *America's Prisons: The Movement Toward Profit and Privatization*. Boca Raton, Florida: Universal-Publishers, 2005. 124 s. ISBN 1-58112-435-X.
4. Cavise, L. L.: *Prisons for Profit.* In: The UNESCO Courier; Jun 1998; 51, 6; s. 20–22.
5. Clear, T. R. – Cole, G. F. – Reisig, M. D.: *American Corrections*. 9th Edition. Belmont: Cengage Learning, 2010. 634 s. ISBN 978-0-495-80748-3.
6. DiIulio, J. J.: *What´s Wrong With Private Prisons*. In Public Interest; Summer 1988; 92, s. 66–83.
7. Gaes, G. G.: *Prison Privatization In Florida: Promise, Premise, and Performance*. In: Criminology & Public Policy; Feb 2005; 4; 1, s. 83–88.
8. Chi, K. S.: *Prison Overcrowding and Privatization: Models and Opportunities*. In: The journal of State Government; Mar/Apr 1989; 62, 2, s. 70–76.
9. Jing, Y.: *Prison privatization: a perspective on core governmental functions*. In: Crime Law Soc change (2010) 54, s. 263–278.
10. Karabec, Z.: *Poznámky k trestní politice*. In: Kriminalistika č. 1/2012, s. 3–22.
11. Kermit, L. H. a kol.: *The Oxford Companion to American Law*. New York: Oxford University Press, 2002. 944 s. ISBN 0-19-508878-6.

12. Lippke, R. L.: *Thinking about Private Prisons*. In: Criminal Justice Ethics; Winter/ Spring 1997; 16, 1, s. 26–38.
13. Ogle, R. S.: *Prison privatization: An Environmental Catch-22*. In: Justice Quarterly, Vol. 16, No. 3 (1999), s. 579–600.
14. Pilcher, D.: *State Correctional Industries: Choosing Goals, Accepting Tradeoffs*. Denver, CO: National Conference of State Legislatures, June 1989. 13 s. ISBN 1-55516-957-0.
15. Price, B. E. – Morris, J. C.: *Prison Privatization: The Many Facets of a Controversial Industry.* Santa Barbara, California: ABC-CLIO, 2012. 824 s. ISBN 978-0-313-39571-0.
16. Schichor, D.: *Privatizing Correctional Services.* In: Canadian Journal of Criminology; Jul 1999; 41,3, s. 408–414.
17. Schlosser, E.: *The Prison – Industrial Complex.* In: The Atlantic Monthly; Dec 1998; 282, 6, s. 51–77.
18. Zager, M. A. – Mcgaha, J. – Garcia, L.: *Prison Privatization and Public Budgeting: A Meta-analysis of the Literature.* In: Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management; Summer 2001; 13, 2, s. 222–244.

STRESZCZENIE

Bystrík ŠRAMEL

WYKONYWANIE KAR POZBAWIENIA WOLNOŚCI W PRYWATNYCH WIĘZIENIACH: CZY POTRZEBUJEMY PRYWATYZACJI WIĘZIENIA?

Słowa kluczowe: prywatyzacja, polityka karna, postępowanie karne, prawo prywatne

Autor pracy dotyczy tendencji prywatyzacji postępowań karnych, która w ostatnich dziesięcioleciach zaczęła się rozwijać w krajach Europy kontynentalnej i ich polityce kryminalnej. Jest to tendencja, która w istotny sposób zakłóca tradycyjną formę postępowania w sprawach karnych w Europie i wprowadza rozwiązanie sporu kryminalnego z sfery prawa publicznego do sektora prawa prywatnego. Z tego powodu autor podkreśla przyczyny tego zjawiska i jego celu. Analizuje również istniejące proceduralne formy prywatyzacji. Następnie autor stara się ocenić zalety i wady tego trendu oraz udzielić odpowiedzi na pytania o odpowiedniość lub nieprzydatność prywatyzacji postępowania karnego.

SUMMARY

JUDr. Bystrík ŠRAMEL, PhD.,

EXECUTION OF IMPRISONMENT SENTENCES IN PRIVATE PRISONS: DO WE NEED PRISON PRIVATIZATION?

Key words: privatization, criminal policy, criminal proceedings, private law

The author of this paper deals with the trend of privatization of criminal proceedings, which has begun to expand in continental European countries and their criminal policy in recent decades. This is a trend that significantly interferes with the traditional form of continental criminal procedure and moves the solution of criminal dispute from the sphere of public law sector to private law sector. For this reason, the author highlights the reasons of this phenomenon and its purpose. He also analyzes existing procedural forms of privatization process. Subsequently, the author attempts to evaluate the pros and cons of this trend and to provide answers to questions about suitability or unsuitability of criminal proceedings privatization.

NOTA O AUTORZE

Doktor n. prawnych, specjalista w zakresie prawa karnego i prawa konstytucyjnego; Wydział Nauk Społecznych, Katedra Administracji Publicznej, Uniwersytet Św. Cyryla i Metodego w Trnavie, Republika Słowacka

NOTE ABOUT AUTHOR

JUDr. Bystrík Šramel, PhD., specialisation: criminal law, constitutional law; Faculty of Social Sciences, Department of Public Administration, University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava, Slovak Republic

JUDr. et PhDr. mult. Libor KLIMEK, PhD.
(ORCID: 0000-0003-1014-5759)
Wydział Prawa, Uniwersytet Matej Bel, Banská Bystrica

PROCEEDINGS OF MUTUAL RECOGNITION OF CUSTODIAL SENTENCES AND MEASURES INVOLVING DEPRIVATION OF LIBERTY IN THE EUROPEAN UNION

INTRODUCTION

Mutual recognition of judicial decisions in European criminal law is ambitious idea –or more precisely – very ambitious idea. It permits decisions to move freely from one State to another. It fights against the 'foreignity argument', i.e. it avoids a judicial decision to be rejected in another State simply because of its alien origin. It is a key element for the development of judicial co-operation in criminal matters in the European Union. Its implementation is one of the main areas of European Union activity regarding criminal justice[1].

The contribution deals with the proceedings of mutual recognition of custodial sentences and measures involving deprivation of liberty in the European Union. It is divided into four sections. The first section introduces its legal basis – the Framework Decision 2008/909/JHA on the

[1] In-depth analysis see: Klimek L (2017) Mutual Recognition of Judicial Decisions in European Criminal Law. Springer, Cham, 742 pages.

mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty[2]. The second section analyses its definition, scope of application and key terms. While the third section is focused on transmission of a decision on custodial sentence or measure involving deprivation of liberty to the other State, the last fourth section is focused on recognition and execution of a decision on custodial sentence or measure involving deprivation of liberty in the executing state.

1. LEGAL BASIS: THE FRAMEWORK DECISION 2008/909/JHA ON THE MUTUAL RECOGNITION OF CUSTODIAL SENTENCES AND DEPRIVATION OF LIBERTY

The legal basis of the mutual recognition of custodial sentences or measures involving deprivation of liberty addressed for the Member States of the European Union is the *Framework Decision 2008/909/JHA on the application of the principle of mutual recognition to judgments in criminal matters imposing custodial sentences or measures involving deprivation of liberty for the purpose of their enforcement in the European Union*[3] (hereinafter 'Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty', or 'Framework Decision').

The original intention of the European Commission was to introduce a Framework Decision on the European enforcement order. The original Draft Framework Decision[4] of 2005 mentioned this instrument in its

[2] Council Framework Decision 2008/909/JHA of 27th November 2008 on the application of the principle of mutual recognition to judgments in criminal matters imposing custodial sentences or measures involving deprivation of liberty for the purpose of their enforcement in the European Union as amended by the Framework Decision 2009/299/JHA. Official Journal of the European Union, L 327/27 of 5th December 2008.

[3] Council Framework Decision 2008/909/JHA of 27th November 2008 on the application of the principle of mutual recognition to judgments in criminal matters imposing custodial sentences or measures involving deprivation of liberty for the purpose of their enforcement in the European Union as amended by the Framework Decision 2009/299/JHA. Official Journal of the European Union, L 327/27 of 5th December 2008.

[4] Initiative of the Republic of Austria, the Republic of Finland and the Kingdom of Sweden with a view to adopting a Council Framework Decision on the European enforcement order and the transfer of sentenced persons between Member States of the European Union. Official Journal of the European Union, C 150/1 of 21st June 2005.

name – 'Framework Decision on the *European enforcement order* and the transfer of sentenced persons between Member States of the European Union' (emphasis added). Moreover, it introduced its definition[5] and even its core text mentioned it, for example, 'Forwarding of the European enforcement order'[6], 'Form and content of the European enforcement order'[7], 'Recognition and enforcement of a European enforcement order'[8]. However, the revised Draft Framework Decision[9] of 2006 does not mention it at all and therefore the final version of the Framework Decision does not follow wording of its original Draft.

In spite the fact that the final version of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty does not mention at all the European enforcement order (in criminal matters), it exist in civil matters. In the area of civil law is applicable a *European enforcement order for uncontested claims* by debtors. It is a certificate which enables judgments, court settlements and authentic instruments on uncontested claims to be recognised and enforced in another Member State of the European Union. Its legal basis at the European Union level is the Regulation (EC) No 805/2004 creating a European enforcement order for uncontested claims[10]. The purpose of the Regulation is to create the European enforcement order for uncontested claims to permit the free circulation of judgments, court settlements and authentic instruments throughout all Member States without any intermediate proceedings needing to be brought in the Member State

5 Under Article 1(a) of the Initiative on the Framework Decision on the European enforcement the term *European enforcement order* shall mean a decision delivered by a competent authority of the issuing State for the purpose of enforcing a final sentence imposed on a natural person by a court of that State.

6 Article 4 of the Initiative on the Framework Decision on the European enforcement order.

7 Article 6 of the Initiative on the Framework Decision on the European enforcement order.

8 Article 8 of the Initiative on the Framework Decision on the European enforcement order.

9 Council of the European Union (2006): 'Council Framework Decision on the application of the principle of mutual recognition to judgments in criminal matters imposing custodial sentences or measures involving deprivation of liberty for the purpose of their enforcement in the European Union', 15875/06.

10 Regulation (EC) No 805/2004 of the European Parliament and of the Council of 21st April 2004 creating a European enforcement order for uncontested claims as amended by the Regulation (EC) No 1103/2008. Official Journal of the European Union, L 143/15 of 30th April 2004.

of enforcement prior to recognition and enforcement. The Regulation shall apply in civil and commercial matters, whatever the nature of the court or tribunal[11]. Indeed, the Regulation (EC) No 805/2004 creating a European enforcement order for uncontested claims shall apply in civil and commercial matters and it is not connected to the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

The objective of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty is not defined. However, its objective is to extend the principle of mutual recognition between Member States of the European Union to judgements in criminal matters that impose a custodial sentence or a measure involving the deprivation of liberty. On the one hand, the Framework Decision allows a Member State of the European Union to execute a prison sentence issued by another Member State against a person who remains in the first Member State. On the other hand, it establishes a system for transferring convicted prisoners back to the Member State of nationality or habitual residence (or to another Member State with which they have close ties) to serve their prison sentence.

The purpose of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty is to establish the rules under which a Member State of the EU, with a view to facilitating the social rehabilitation of the sentenced person, is to recognise a judgment and enforce the sentence[12]. The objective of rehabilitation of the sentenced person is not served if such a person is kept in a foreign State when it is likely that, due to a deportation order, (s)he will no longer be permitted to remain in that State after having served the sentence. An

[11] Article 1 and (2)1 of the Regulation (EC) No 805/2004 creating a European enforcement order for uncontested claims; details see: Stone P (2006) EU Private International Law: Harmonization of Laws. Edward Elgar Publishing, Cheltenham – Northampton, p. 250 et seq.; Berglund M (2009) Cross-border Enforcement of Claims in the EU: History, Present Time and Future. Kluwer Law International, Alphen aan den Rijn, p. 145 et seq.

[12] Article 3(1) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty; Klimek L (2013) Uznávanie a výkon trestných rozsudkov, ktorými sa ukladá sankcia spojená s odňatím slobody v Európskej únii: aplikácia v Slovenskej republike [transl.: Recognition and Enforcement of Criminal Judgments Imposing Sanction Involving Deprivation of Liberty in the European Union: Application in the Slovak Republic]. Justičná revue 65: 946-947

early transfer of the sentenced person to the State of his or her nationality or the State of his or her permanent legal residence increases the possibility of rehabilitation[13].

The social rehabilitation goal is the underlying objective of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty and it should be applied accordingly in practice. Nevertheless, there are various practical problems involved in making this assessment. There is a difference in the amount of effort made by some Member States in assessing whether a transfer would be appropriate. The Netherlands, for example, make use of probation officers. These volunteers visit prisoners abroad, provide support and begin the process by assessing the prisoners. Their information is then used to assess whether rehabilitation in the Netherlands or another State is appropriate. There also raises the question whether and how the accuracy of the sentenced person's representations should be checked. They agree that a decision is especially hard to make if there is no immediate link with the executing Member State apart from the nationality. This raises the question to what extent a sentenced person can lose the right to return to the country of nationality[14].

2. DEFINITION, SCOPE OF APPLICATION AND KEY TERMS

The Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty shall apply only to the recognition of judgments and the enforcement of sentences within the meaning of this Framework Decision, where the sentenced person is in the issuing State or in the executing State[15]. For purposes of the Framework Decision the term *judgment* shall mean a final decision or order of a court of the issuing State imposing a sentence on a natural person[16]. The term

[13] Council of the European Union (2005): 'Draft Council Framework Decision on the European enforcement order and the transfer of sentenced persons between Member States of the EU', 5597/05, ADD 1, p. 5.

[14] European Organisation of Prison and Correctional Services (2013): 'Expert Group on Framework Decision 909', Working Group Report, p. 7.

[15] Article 8(2)(3) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

[16] Article 1(a) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

sentence shall mean any custodial sentence or any measure involving deprivation of liberty imposed for a limited or unlimited period of time on account of a criminal offence on the basis of criminal proceedings[17].

The fact that, in addition to the sentence, a fine and/or a confiscation order has been imposed, which has not yet been paid, recovered or enforced, shall not prevent a judgment from being forwarded. The recognition and enforcement of such fines and confiscation orders in another Member State of the European Union shall be based on the Framework Decision 2005/214/JHA on the application of the principle of mutual recognition to financial penalties[18] and the Framework Decision 2006/783/JHA on the application of the principle of mutual recognition to confiscation orders[19].

3. TRANSMISSION OF A DECISION ON CUSTODIAL SENTENCE OR MEASURE INVOLVING DEPRIVATION OF LIBERTY TO THE OTHER STATE

3.1. TRANSMISSION OF A DECISION AND ITS CERTIFICATE

The Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty stipulates that provided that the sentenced person is in the issuing State or in the executing State, a judgment together with the certificate for which the standard form is given in Annex I[20] to the Framework Decision, *may be forwarded* to one of the following Member States:[21]

---

17 Article 1(b) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

18 Council Framework Decision 2005/214/JHA of 24th February 2005 on the application of the principle of mutual recognition to financial penalties as amended by the Framework Decision 2009/299/JHA. Official Journal of the European Union, L 76/16 of 22nd March 2005.

19 Council Framework Decision 2006/783/JHA of 6th October 2006 on the application of the principle of mutual recognition to confiscation orders as amended by the Framework Decision 2009/299/JHA. Official Journal of the European Union, L 328/59 of 24th November 2006.

20 'Certificate referred to in Article 4 of Council Framework Decision 2008/909/JHA of 27 November 2008 on the application of the principle of mutual recognition to judgments in criminal matters imposing custodial sentences or measures involving deprivation of liberty for the purpose of their enforcement in the European Union' (consolidated version). Official Journal of the European Union, L 327/40 of 5th December 2008.

21 Article 4(1)(a)(b)(c) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty; see also: Zazra Á G (2014)

– the Member State of nationality of the sentenced person in which (s) he lives, or
– the Member State of nationality, to which, while not being the Member State where he or she lives, the sentenced person will be deported, once (s)he is released from the enforcement of the sentence on the basis of an expulsion or deportation order included in the judgment or in a judicial or administrative decision or any other measure taken consequential to the judgment, or
– any Member State other than a Member State above mentioned, the competent authority of which consents to the forwarding of the judgment and the certificate to that Member State.

In the third case the forwarding of the decision and the certificate to the executing State is subject to consultations between the competent authorities of the issuing and the executing States and the consent of the competent authority of the executing State. The competent authorities should take into account such elements as, for example, duration of the residence or other links to the executing State. In cases where the sentenced person could be transferred to a Member State and to a non-EU Member State under national law or international instruments, the competent authorities of the issuing and executing States should, in consultations, consider whether enforcement in the executing State would enhance the aim of social rehabilitation better than enforcement in the non-EU Member State.

It should be noted that the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty uses the wording 'forwarding of the judgment and the certificate, instead of 'transmission of the judgment and the certificate'.

The *judgment* (or a certified copy of it) together with the *certificate* shall be forwarded by the competent authority of the issuing State directly to the competent authority of the executing State[22]. The form appended to the Framework Decision *must be used*. The intention was to implement a working tool that might easily be filled in by the issuing judicial authorities and recognised by the executing judicial authorities.

Exchange of Information Between Judicial Authorities in Different Steps of Criminal Proceedings. In: Zazra Á G (ed.) Exchange of Information and Data Protection in Cross-border Criminal Proceedings in Europe, Springer, Berlin – Heidelberg, p. 154.

[22] Article 5(1) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

The original of the judgment, or a certified copy of it, and the original of the certificate, shall be sent to the executing State if it so requires. All official communications shall be made directly between the said competent authorities[23].

The issuing State shall forward the judgment together with the certificate to only one executing State at any one time. If the competent authority of the executing State is not known to the competent authority of the issuing State, the latter shall make all necessary inquiries, including via the Contact points of the European Judicial Network[24] in order to obtain the information from the executing State[25].

The *certificate* must be signed and its contents certified as accurate by the competent authority in the issuing State. It shall contain the following information:[26]

- identification of the issuing State and the executing State,
- the authority which issued the judgment imposing the sentence that became final as well as information regarding the judgment, for example, file reference,
- the authority that may be contacted for any question related to the certificate,
- the person on whom the sentence has been imposed, i.e. name, sex, nationality, date of birth, place of birth, language(s) which (s)he understands, etc.,
- request for provisional arrest by the issuing State (where the sentenced person is in the executing State),
- relation to any earlier European arrest warrant,
- reasons for forwarding the judgment and the certificate,
- judgment imposing the sentence,
- early or conditional release, and
- other circumstances relevant to the case (optional).

[23] Article 5(3) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

[24] Council Decision 2008/976/JHA of 16th December 2008 on the European Judicial Network. Official Journal of the European Union, L 348/130 of 24th December 2008.

[25] Article 5(4) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

[26] In line with the Annex I to the Framework Decision Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

The judgment together with a certificate may be forwarded to the executing State for the purpose of its recognition and enforcement of the sentence only with the consent of the sentenced person[27]. On the contrary, the consent of the sentenced person shall not be required where the judgment together with the certificate is forwarded:[28]

– to the Member State of nationality in which the sentenced person lives,
– to the Member State to which the sentenced person will be deported once (s)he is released from the enforcement of the sentence on the basis of an expulsion or deportation order included in the judgment or in a judicial or administrative decision or any other measure consequential to the judgment, and
– to the Member State to which the sentenced person has fled or otherwise returned in view of the criminal proceedings pending against him or her in the issuing State or following the conviction in that issuing State.

Determining where a person *lives* is an important aspect of the practical application of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty and is directly linked to its compulsory nature. As seen, the sentence transfer process can proceed without the consent of a sentenced person when the judgment is forwarded for execution to the Member State of the nationality in which the convicted person lives. Where in the Framework Decision reference is made to the State in which the sentenced person *lives*, under its Preamble this indicates the place to which that person is attached based on habitual residence and on elements such as family, social or professional ties[29]. However, the Framework Decision does not offer a clear guidance on how to interpret the living place of a person. This does not indicate which subcriteria should be used, for example, whether or not to apply a minimum period of residence. The determination of the

[27] Article 6(1) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty; Ivor J, Klimek L, Záhora J (2013) Trestné právo Európskej únie a jeho vplyv na právny poriadok Slovenskej republiky [transl.: Criminal Law of the European Union and its Impact on the Legal Order of the Slovak Republic]. Eurokódex, Žilina, p. 614.

[28] Article 6(2) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

[29] Recital 17 of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

living place is done in a different way and completely depends on the interpretation of the Member State concerned[30].

3.2. LANGUAGES

As far as the *decision on custodial sentence or measure involving deprivation of liberty* is concerned, the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty does not require its translation into the language of the executing State. The original version of the decision in original language is applicable, because the decision is supplemented with the certificate which confirms that decision.

The *certificate* must be translated into the official language or one of the official languages[31] of the executing State. Any Member State may state in a declaration that it will accept a translation in one or more other official languages of the institutions of the European Union (similarly to other mutual recognition instruments in criminal matters).

However, any Member State may in a declaration state that it, as an executing State, may without delay after receiving the judgment and the certificate, request, in cases where it finds the content of the certificate insufficient to decide on the enforcement of the sentence, that the judgment or essential parts of it be accompanied by a translation into the official language or one of the official languages of the executing State or into one or more other official languages of the institutions of the European Union. Such a request shall be made, after consultation, where necessary, to indicate the essential parts of the judgments to be translated, between the competent authorities of the issuing and the executing States[32].

[30] European Organisation of Prison and Correctional Services (2013): 'Expert Group on Framework Decision 909', Working Group Report, p. 10.

[31] Belgium is an example of State which uses more official languages than one. Its official languages are Dutch, French and German (ordered from the greatest speaker population to the smallest).

[32] Article 23(3) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

4. RECOGNITION AND EXECUTION OF A DECISION ON CUSTODIAL SENTENCE OR MEASURE INVOLVING DEPRIVATION OF LIBERTY IN THE EXECUTING STATE

4.1. RECOGNITION OF A DECISION

The Treaty on the Functioning of the European Union stipulates that '*judicial co-operation in criminal matters in the Union shall be based on the principle of mutual recognition of judgments and judicial decisions*'[33] (emphasis added). This provision is the first basis for the recognition of a decision on custodial sentence or measure involving deprivation of liberty.

Further, the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty stipulates that '[t]he competent authority of the executing State *shall recognise a judgment which has been forwarded* [...] and shall forthwith take all the necessary measures for the enforcement of the sentence'[34] (emphasis added). The competent authority shall adopt the decision on recognition of the decision on custodial sentence or measure involving deprivation of liberty.

In comparison to other mutual recognition procedures in criminal matters, the situation is very similar. While the Treaty on the Functioning of the European Union as European Union primary source of law anchors the mutual recognition of decision as a general objective, the concrete legislative instrument of European Union secondary law (framework decision or directive) implementing the procedure regulates special obligation to recognise a special type of decision, in this case the decision on custodial sentence or measure involving deprivation of liberty.

The competent authority in the executing State shall decide as quickly as possible whether to recognise the judgment and enforce the sentence and shall inform the issuing State thereof. The final decision on the recognition of the judgment and the enforcement of the sentence shall be taken within a period of 90 days of receipt of the judgment and the certificate. When in

[33] Article 82(1) of the Treaty on the Functioning of the European Union as amended by the Treaty of Lisbon.

[34] Article 8(1) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

exceptional cases it is not practicable for the competent authority of the executing State to comply with this period, it shall without delay inform the competent authority of the issuing State giving the reasons for the delay and the estimated time needed for the final decision to be taken[35]. It should be interpreted so that the competent authority in the executing State should only confirm that they recognise and will enforce the judgment without giving any details on how they will specifically enforce the judgment[36]. However, the decision on recognition of the judgment and enforcement of the sentence may be postponed until the translation has been transmitted by the issuing State to the executing State or, where the executing State decides to translate the judgment at its own expenses, until the translation has been obtained[37].

The sentence can be incompatible with the law of the executing State in terms of its *duration* or in terms of its *nature*. Where the sentence is incompatible with the law of the executing State in terms of its *duration*, the competent authority of the executing State may decide to adapt the sentence only where that sentence exceeds the maximum penalty provided for similar offences under its national law. The adapted sentence shall not be less than the maximum penalty provided for similar offences under the law of the executing State. Where the sentence is incompatible with the law of the executing State in terms of its *nature*, the competent authority of the executing State may adapt it to the punishment or measure provided for under its own law for similar offences. Such a punishment or measure shall correspond as closely as possible to the sentence imposed in the issuing State and therefore the sentence shall not be converted into a pecuniary punishment. The adapted sentence shall not aggravate the sentence passed in the issuing State[38]. As noted above, it is important to find the right balance between respect of the sentence originally imposed and the legal

[35] Article 12(1)(2)(3) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty; Ivor J, Klimek L, Záhora J (2013) Trestné právo Európskej únie a jeho vplyv na právny poriadok Slovenskej republiky [transl.: Criminal Law of the European Union and its Impact on the Legal Order of the Slovak Republic]. Eurokódex, Žilina, p. 615.

[36] European Organisation of Prison and Correctional Services (2013): 'Expert Group on Framework Decision 909', Working Group Report, p. 9.

[37] Article 23(4) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

[38] Article 8(2)(3)(4) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

traditions of Member States so that conflicts that could adversely affect the functioning of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty do not arise. As the Framework Decision is based on mutual trust in other Member States' legal systems, the decision of the judge in the issuing State should be respected and there should be no revision or adaptation of this decision. Only where the duration or nature of the sentence is not compatible with the national law of the executing State, the sentence may be adapted. However, as argues the European Commission, the adapted sentence must correspond as closely as possible to the original sentence. An adaptation cannot aggravate the sentence passed in the issuing State in terms of its nature or duration[39].

Whether or not the executing State's competent authority should give details on how they will specifically adapt the sentence remains unclear from the wording of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty. There raises the questions on the effectiveness of the applicable provisions of the Framework Decision. The fact that a prisoner is unable to give an informed opinion is commonly deemed highly problematic, since (s)he does not know the consequences of the transfer in the executing state. The fact that essential information, such as on the enforcement mechanism in the executing State, is not readily available, it is identified as an obstacle for delivering an informed opinion by the sentenced person. This could lead to a rise of legal challenges[40].

The Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty allows *partial recognition of the decision*. If the competent authority of the executing State could consider recognition of the judgment and enforcement of the sentence in part, it may, before deciding to refuse recognition of the judgment and enforcement of the sentence in whole, consult the competent authority

[39] European Commission (2014): 'Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the implementation by the Member States of the Framework Decisions 2008/909/JHA, 2008/947/JHA and 2009/829/JHA on the mutual recognition of judicial decisions on custodial sentences or measures involving deprivation of liberty, on probation decisions and alternative sanctions and on supervision measures as an alternative to provisional detention', COM(2014)57 final, p. 7.

[40] European Organisation of Prison and Correctional Services (2013): 'Expert Group on Framework Decision 909', Working Group Report, p. 9.

of the issuing State with a view to finding an agreement. The competent authorities of the issuing and the executing States may agree, on a case-by-case basis, to the partial recognition and enforcement of a sentence in accordance with the conditions set out by them, provided such recognition and enforcement does not result in the aggravation of the duration of the sentence. In the absence of such agreement, the certificate shall be withdrawn[41].

4.2. EXECUTION OF A DECISION

As far as the enforcement of the decision on custodial sentence or measure involving deprivation of liberty is concerned, two scenarios are possible. First, the executing State may invoke the double criminality requirement, or second, the double criminality shall not be checked by the executing State in case of 32 categories of offences.

First, the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty stipulates that 'the executing State may make the recognition of the judgment and enforcement of the sentence subject to the condition that it relates to *acts which also constitute an offence under the law of the executing State*, whatever its constituent elements or however it is described'[42] (emphasis added). In such instances, the executing State may impose the dual criminality requirement.

Second, having regard to the partial abolition of the double criminality requirement, the double criminality of 32 categories of offences is not checked by the judicial authority of the executing Member State which is competent to execute the decision on custodial sentence or measure involving deprivation of liberty. The Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty stipulates that '[t]he following offences, if they are punishable in the issuing State by a custodial sentence or a measure involving deprivation of liberty for a maximum period of at least three years, and as they are defined by the law of the issuing State, shall, under the terms of this Framework Decision and *without verification of the double criminality of*

[41] Article 10(1)(2) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

[42] Article 7(3) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

the act, give rise to recognition of the judgment and enforcement of the sentence imposed'[43] (emphasis added):

- participation in a criminal organisation,
- terrorism,
- trafficking in human beings,
- sexual exploitation of children and child pornography,
- illicit trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances,
- illicit trafficking in weapons, munitions and explosives,
- corruption,
- fraud, including that affecting the financial interests of the European Communities within the meaning of the Convention on the protection of the European Communities' financial interests[44],
- laundering of the proceeds of crime,
- counterfeiting currency, including of the euro,
- computer-related crime,
- environmental crime, including illicit trafficking in endangered animal species and in endangered plant species and varieties,
- facilitation of unauthorised entry and residence,
- murder, grievous bodily injury,
- illicit trade in human organs and tissue,
- kidnapping, illegal restraint and hostage-taking,
- racism and xenophobia,
- organised or armed robbery,
- illicit trafficking in cultural goods, including antiques and works of art,
- swindling,
- racketeering and extortion,
- counterfeiting and piracy of products,
- forgery of administrative documents and trafficking therein,
- forgery of means of payment,
- illicit trafficking in hormonal substances and other growth promoters,
- illicit trafficking in nuclear or radioactive materials,
- trafficking in stolen vehicles,
- rape,

[43] Article 7(1) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

[44] Convention drawn up on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union on the protection of the European Communities' financial interests. Official Journal of the European Communities, C 316/49 of 27th November 1995.

– arson,
– crimes within the jurisdiction of the International Criminal Court[45],
– unlawful seizure of aircraft/ships, and
– sabotage.

The legal qualification of above mentioned offences lies exclusively with the issuing Member State. Indeed, the executing Member State shall not review its opinion and therefore the competent executing authority shall accept substantive legal qualification of the offence on the list of 32 mutual recognition offences (similarly to other mutual recognition measures in criminal matters).

The list of offences is not final. The Council of the European Union may decide to add other categories of offences to the lists at any time, acting unanimously after consultation of the European Parliament. On the other hand, it may consider whether the list should be amended[46]. In case of additional offences on the list the dual criminality requirement would be more softened and therefore the philosophy of mutual recognition of decisions on custodial sentences and deprivation of liberty would be strengthened. The list of 32 mutual recognition offences is a key feature also of other mutual recognition measures in criminal matters.

However, each Member State of the European Union may declare that it will not apply the list of 32 mutual recognition offences (any such declaration may be withdrawn at any time). Ireland has done so[47].

The enforcement of a sentence shall be governed by the law of the executing State. The authorities of the executing State alone shall be

[45] Pursuant to the Rome Statute of the International Criminal Court, the jurisdiction of the International Criminal Court is limited to the most serious crimes of concern to the international community as a whole. It has jurisdiction with respect to: the crime of genocide, crimes against humanity, war crimes, and the crime of aggression (Article 5(1) of the Rome Statute); details see: Askin K D (1999) Crimes Within the Jurisdiction of the International Criminal Court. Criminal Law Forum 10: 33-59; or Doria J, Gasser H-P, Bassiouni M Ch (eds) (2009) The Legal Regime of the International Criminal Court: Essays in Honour of Professor Igor Blishchenko. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden – Boston.

[46] Article 7(2) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

[47] See: Declarations by Ireland concerning Council Framework Decision 2008/909/JHA on the application of the principle of mutual recognition to judgments in criminal matters imposing custodial sentences or measures involving deprivation of liberty for the purpose of their enforcement in the European Union. Official Journal of the European Union, L 91/28 of 29th March 2012.

competent to decide on the procedures for enforcement and to determine all the measures relating thereto, including the grounds for early or conditional release. The competent authority shall deduct the full period of deprivation of liberty already served in connection with the sentence in respect of which the judgment was issued from the total duration of the deprivation of liberty to be served. Moreover, the competent authority shall, upon request, inform the competent authority of the issuing State of the applicable provisions on possible early or conditional release. The issuing State may agree to the application of such provisions or it may withdraw the certificate. The Member States of the European Union may provide that any decision on early or conditional release may take account of those provisions of national law, indicated by the issuing State, under which the person is entitled to early or conditional release at a specified point in time.

As far as the conditional release in previous paragraph is concerned, a great need for clarity of communication and an explanation of the applicable conditional release provisions by the executing Member State should be taken when considering to forward a judgment. Solely indicating the applicable legal provisions is not deemed to be sufficient robust. Moreover, the information on and explanation of the applicable conditional release provisions should also be given to the sentenced persons as they need to be aware of the exact consequences of the transfer before having to give their opinion. Therefore, information describing the various systems should be collected and made accessible in a database for practitioners in order to have the possibility to fully inform prisoners about the nature and extent of these consequences[48].

As regards consequences of the transfer of the sentenced person, the issuing State shall not proceed with the enforcement of the sentence once its enforcement in the executing State has begun. The right to enforce the sentence shall revert to the issuing State upon its being informed by the executing State of the partial non-enforcement of the sentence[49].

[48] European Organisation of Prison and Correctional Services (2013): 'Expert Group on Framework Decision 909', Working Group Report, p. 9.

[49] Article 21(a)(b)(c)(d)(e)(f)(g)(h)(i) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

The competent authority of the executing State shall without delay inform the competent authority of the issuing State of:[50]

- the forwarding of the judgment and the certificate to the competent authority responsible for its execution, when the authority of the executing State which receives a judgment together with a certificate has no competence to recognise it and take the necessary measures for its enforcement,
- the fact that it is in practice impossible to enforce the sentence because after transmission of the judgment and the certificate to the executing State, the sentenced person cannot be found in the territory of the executing State, in which case there shall be no obligation on the executing State to enforce the sentence,
- the final decision to recognise the judgment and enforce the sentence together with the date of the decision,
- any decision not to recognise the judgment and enforce the sentence in case of the grounds for non-recognition and non-enforcement of the decision (see below), together with the reason(s),
- any decision to adapt the sentence where the sentence is incompatible with the law of the executing State in terms of its duration or in terms of its nature (see above), together with the reason(s),
- any decision not to enforce the sentence in case of amnesty or pardon (amnesty or pardon may be granted by the issuing State and also by the executing State), together with the reason(s),
- the beginning and the end of the period of conditional release, where so indicated in the certificate by the issuing State,
- the sentenced person's escape from custody, and
- the enforcement of the sentence as soon as it has been completed.

Withdrawal of the certificate is possible. As long as the enforcement of the sentence in the executing State has not begun, the issuing State may withdraw the certificate from that State, giving reasons for doing so. Upon withdrawal of the certificate, the executing State shall no longer enforce the sentence.

[50] Article 7(1) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

4.3. ENFORCEMENT OF SENTENCES FOLLOWING THE EUROPEAN ARREST WARRANT

Enforcement of sentences following the European arrest warrant is also possible. Without prejudice to Framework Decision 2002/584/JHA on the European arrest warrant[51], provisions of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty shall apply, *mutatis mutandis*, to the extent they are compatible with provisions under the Framework Decision 2002/584/JHA on the European arrest warrant, to enforcement of sentences. The Framework Decision 2008/909/JHA allows a Member State to refuse to surrender a person under the European arrest warrant (or allow for a surrender under the condition that the person has to be returned to that Member State) where the requested person is a national, a resident or is staying in that Member State if that Member State undertakes to enforce the prison sentence in accordance with the Framework Decision 2008/909/JHA.

The connection between the European arrest warrant and the transfer of a sentence can give rise to practical problems. The person concerned has to be transferred to the executing State, after having been surrendered to the issuing State. It is possible that the transfer may become impossible because of certain grounds for refusal that were implemented by the executing State in its national legislation on the basis of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty. This could potentially lead to an impossibility to take over the sentence in the executing State. Moreover, there is the question whether the assurance given is always in the person's best interest (not all offenders want to return to the executing State). Further, there is the question of what problems could arise when, after having given the guarantee, that the competent Member State would no longer be willing to receive the person. Both instruments are not fully compatible and the differences in national legislation could hinder the effectiveness of their combined application[52].

---

[51] Council Framework Decision 2002/584/JHA of 13th June 2002 on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States. Official Journal of the European Communities, L 190/1 of 18th July 2002. In-depth analysis see: Klimek L (2015) European Arrest Warrant. Springer, Cham – Heidelberg – New York – Dordrecht – London, 375 pages.

[52] European Organisation of Prison and Correctional Services (2013): 'Expert Group on Framework Decision 909', Working Group Report, p. 13.

4.4. TRANSFER OF SENTENCED PERSONS

If the sentenced person is in the issuing State, (s)he shall be transferred to the executing State at a time agreed between the competent authorities of the issuing and the executing State, and no later than 30 days after the final decision of the executing State on the recognition of the judgment and enforcement of the sentence has been taken. If the transfer of the sentenced person within this period is prevented by unforeseen circumstances, the competent authorities shall immediately contact each other. Transfer shall take place as soon as these circumstances cease to exist. The competent authority of the issuing State shall immediately inform the competent authority of the executing State and agree on a new transfer date. In that event, transfer shall take place within 10 days of the new date thus agreed[53].

Each Member State of the European Union shall permit the transit through its territory of the person who is being transferred to the executing State, provided that a copy of the certificate has been forwarded to it by the issuing State together with the transit request. Upon request of the Member State to permit transit, the issuing State shall provide a translation of the certificate into one of the languages, to be indicated in the request, which the Member State requested to permit transit accepts. When receiving a request to permit transit, the State requested to permit transit shall inform the issuing State if it cannot guarantee that the sentenced person will not be prosecuted, or detained or otherwise subjected to any restriction of his or her liberty in its territory for any offence committed or sentence imposed before his or her departure from the territory of the issuing State. In such a case, the issuing State may withdraw its request. The Member State requested to permit transit shall notify its decision, which shall be taken on a priority basis and not later than one week after having received the request, by the same procedure. Such a decision may be postponed until the translation has been transmitted to the State requested to permit transit, where such translation is required. The State requested to permit transit may hold the sentenced person in custody only for such time as transit through its territory requires[54].

However, a transit request shall not be required in the case of transport by air without a scheduled stopover.

[53] Article 15(1)(2) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

[54] Article 16(1)(2)(3)(4) of the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty.

Although it is not mentioned in the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty, the issue of travel documents is an important element of it practical application. Valid travel document are regarded by all participating States as a crucial and necessary precondition for a transfer. There is no consensus as to which State should be responsible for organising valid travel documents. For example, Austria continues to use the current practice and transfers are effected on a regular basis without valid travel documents without any problem. In the meanwhile prisoners have already been transferred by Austria under the Framework Decision and so far no problems have been reported[55].

BIBLIOGRAPHY

1. Convention drawn up on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union on the protection of the European Communities' financial interests. Official Journal of the European Communities, C 316/49 of 27th November 1995
2. Council Framework Decision 2002/584/JHA of 13th June 2002 on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States. Official Journal of the European Communities, L 190/1 of 18th July 2002
3. Council Framework Decision 2005/214/JHA of 24th February 2005 on the application of the principle of mutual recognition to financial penalties as amended by the Framework Decision 2009/299/JHA. Official Journal of the European Union, L 76/16 of 22nd March 2005
4. Council Framework Decision 2006/783/JHA of 6th October 2006 on the application of the principle of mutual recognition to confiscation orders as amended by the Framework Decision 2009/299/JHA. Official Journal of the European Union, L 328/59 of 24th November 2006
5. Council Framework Decision 2008/909/JHA of 27th November 2008 on the application of the principle of mutual recognition to judgments in criminal matters imposing custodial sentences or measures involving deprivation of liberty for the purpose of their enforcement in the European Union as amended by the Framework Decision 2009/299/JHA. Official Journal of the European Union, L 327/27 of 5th December 2008
6. Council of the European Union (2005): 'Draft Council Framework Decision on the European enforcement order and the transfer of sentenced persons between Member States of the EU', 5597/05, ADD 1
7. Council of the European Union (2006): 'Council Framework Decision on the application of the principle of mutual recognition to judgments in criminal matters

[55] European Organisation of Prison and Correctional Services (2013): 'Expert Group on Framework Decision 909', Working Group Report, p. 11.

imposing custodial sentences or measures involving deprivation of liberty for the purpose of their enforcement in the European Union', 15875/06
8. Declarations by Ireland concerning Council Framework Decision 2008/909/JHA on the application of the principle of mutual recognition to judgments in criminal matters imposing custodial sentences or measures involving deprivation of liberty for the purpose of their enforcement in the European Union. Official Journal of the European Union, L 91/28 of 29th March 2012
9. European Commission (2014): 'Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the implementation by the Member States of the Framework Decisions 2008/909/JHA, 2008/947/JHA and 2009/829/JHA on the mutual recognition of judicial decisions on custodial sentences or measures involving deprivation of liberty, on probation decisions and alternative sanctions and on supervision measures as an alternative to provisional detention', COM(2014)57 final
10. European Organisation of Prison and Correctional Services (2013): 'Expert Group on Framework Decision 909', Working Group Report
11. Initiative of the Republic of Austria, the Republic of Finland and the Kingdom of Sweden with a view to adopting a Council Framework Decision on the European enforcement order and the transfer of sentenced persons between Member States of the European Union. Official Journal of the European Union, C 150/1 of 21st June 2005
12. Ivor J, Klimek L, Záhora J (2013) Trestné právo Európskej únie a jeho vplyv na právny poriadok Slovenskej republiky [transl.: Criminal Law of the European Union and its Impact on the Legal Order of the Slovak Republic]. Eurokódex, Žilina, 888 pages
13. Klimek L (2013) Uznávanie a výkon trestných rozsudkov, ktorými sa ukladá sankcia spojená s odňatím slobody v Európskej únii: aplikácia v Slovenskej republike [transl.: Recognition and Enforcement of Criminal Judgments Imposing Sanction Involving Deprivation of Liberty in the European Union: Application in the Slovak Republic]. Justičná revue 65: 946-947
14. Klimek L (2015) European Arrest Warrant. Springer, Cham – Heidelberg – New York – Dordrecht – London, 375 pages
15. Klimek L (2017) Mutual Recognition of Judicial Decisions in European Criminal Law. Springer, Cham, 742 pages
16. Regulation (EC) No 805/2004 of the European Parliament and of the Council of 21st April 2004 creating a European enforcement order for uncontested claims as amended by the Regulation (EC) No 1103/2008. Official Journal of the European Union, L 143/15 of 30th April 2004
17. Rome Statute of the International Criminal Court
18. Stone P (2006) EU Private International Law: Harmonization of Laws. Edward Elgar Publishing, Cheltenham – Northampton, 552 pages
19. Berglund M (2009) Cross-border Enforcement of Claims in the EU: History, Present Time and Future. Kluwer Law International, Alphen aan den Rijn, pp 9–46
20. Zazra Á G (2014) Exchange of Information Between Judicial Authorities in Different Steps of Criminal Proceedings. In: Zazra Á G (ed.) Exchange of Information and Data Protection in Cross-border Criminal Proceedings in Europe, Springer, Berlin – Heidelberg, pp 147–156

STRESZCZENIE

Libor KLIMEK

POSTĘPOWANIE W SPRAWIE WZAJEMNEGO UZNAWANIA KAR I ŚRODKÓW POZBAWIENIA WOLNOŚCI WEWNĄTRZ UNII EUROPEJSKIEJ

Słowa kluczowe: wzajemne uznawanie kar pozbawienia wolności, kara pozbawienia wolności, środki karne, decyzja ramowa 2008/909/WSiSW w sprawie wzajemnego uznawania wyroków skazanych i pozbawienia wolności.

Artykuł obejmuje problematykę postępowania o wzajemnym uznaniu kar pozbawienia wolności i środków karnych związanych z pozbawieniem wolności w Unii Europejskiej. Opracowanie składa się z czterech części. Pierwsza część przedstawia podstawę prawną – decyzję ramową 2008/909/WSiSW w sprawie wzajemnego uznawania kar pozbawienia wolności i pozbawienia wolności. Druga część zawiera analizę definicji, zakresu zastosowania oraz kluczowe pojęcia. Trzecia część dotyczy przekazania państwu wykonującemu wyroku pozbawienia wolności lub środka karnego. Ostatnia, czwarta część dotyczy uznania i wykonania orzeczenia kary pozbawienia wolności lub środka karnego przez państwo wykonujące.

SUMMARY

Libor KLIMEK

PROCEEDINGS OF MUTUAL RECOGNITION OF CUSTODIAL SENTENCES AND MEASURES INVOLVING DEPRIVATION OF LIBERTY IN THE EUROPEAN UNION

Key words: mutual recognition, custodial sentences, measures involving deprivation of liberty, Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty, transmission, recognition, execution

The contribution deals with the proceedings of mutual recognition of custodial sentences and measures involving deprivation of liberty in the European Union. It is divided into four sections. The first section introduces its legal basis – the Framework Decision 2008/909/JHA on the mutual recognition of custodial sentences and deprivation of liberty. The second section analyses its definition, scope of application and key terms. While the third section is focused on transmission of a decision on custodial sentence or measure involving deprivation of liberty to the other State, the last fourth section is focused on recognition and execution of a decision on custodial sentence or measure involving deprivation of liberty in the executing state.

NOTA O AUTORZE

Dr Libor Klimek – absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Paneuropejskiego w Bratysławie na Słowacji. Od 2013 roku jest pracownikiem naukowym Centrum Badań Kryminologicznych na Wydziale Prawa Uniwersytetu Paneuropejskiego. Jego badania koncentrują się na międzynarodowych i europejskich aspektach prawa karnego. Autor rozprawy doktorskiej na temat „Europejskiego nakazu aresztowania" opublikowanej w Niemczech Springer (2015). Jest autorem ponad stu publikacji (pięć monografii). Zostały one opublikowane na całym świecie w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Niemczech, Holandii, Rosji, Czechach, Polsce i Słowacji.
e-mail: libor.klimek@paneurouni.com, libor.klimek@yahoo.com

NOTE ABOUT THE AUTHOR

JUDr. et PhDr. mult. Libor Klimek, PhD. graduated from the Faculty of Law, Pan-European University, Bratislava, Slovak Republic. Since 2013 he has been a research worker at the Criminology Research Centre at the Faculty of Law, Pan-European University. His research has focused solely on the international and European aspects of Criminal Law. His dissertation thesis on the topic of the 'European Arrest Warrant' was published in Germany by Springer (2015). He is the author of over one hundred publications (five monographs). These have been published worldwide in the United States of America, the United Kingdom, Germany, The Netherlands, Russia, the Czech Republic, Poland, and the Slovak Republic.
e-mail: libor.klimek@paneurouni.com, libor.klimek@yahoo.com

Katarzyna KRÓL
(ORCID: brak)
Studenckie Koło Nauk Kryminalistycznych
Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie

„LUDZIE LUDZIOM ZGOTOWALI TEN LOS" – ANALIZA NAJOKRUTNIEJSZYCH KAR ŚMIERCI NA PRZESTRZENI WIEKÓW

WPROWADZENIE

„Ludzie ludziom zgotowali ten los", to chwytający za serce cytat z opowiadania „Medaliony" Zofii Nałkowskiej. Dzieło traktuje o czasach II wojny światowej, gdzie z ludzi, podczas tego okresu uzewnętrzniły się ich najgorsze demony – bestialstwo i okrucieństwo, którego świat nigdy nie zapomni. O tym, jak wielkie zło potrafi czyhać we wnętrzu człowieka sprawdził Philipe Zimbardo w Eksperymencie stanfordzkim z 1971 r. Wyniki eksperymentu wprawiają do dziś w osłupienie. Czy człowiek dla człowieka może być aż tak okrutny? Czy w każdym z nas kryje się bestia, której przyjemność sprawiłoby zadanie drugiej osobie bólu i cierpienia? Co, gdyby zezwierzęcenie człowieka nie było tylko efektem eksperymentu? Co, jeśli istnieli w przeszłości ludzie, którzy czuli satysfakcję z karania, upokarzania i sprawiania ludziom wymyślnych rodzajów tortur? Jakie były ich motywacje? Odpowiedź na te pytania ukryta jest w tajemniczym umyśle człowieka.

EKSPERYMENT PHILIPE ZIMBARDO

Stanfordzki eksperyment więzienny Philipe Zimbardo miał za zadanie zanalizować psychiczne zachowania człowieka w życiu więziennym. Został on przeprowadzony przez kilku psychologów uniwersytetu Stanford, którym przewodził Philipe Zimbardo. Przy wyborze kandydatów do eksperymentu kierowano się ich kondycją psychiczną. Chciano, aby nie mieli oni kryminalnej przeszłości. Spośród 70 chętnych wybrano 24 studentów z Kanady i Stanów Zjednoczonych, których losowo podzielono na więźniów oraz strażników. Służące badaniom więzienie zaaranżowano w piwnicy w Stanford, którą przerobiono opierając się na opiniach byłych więźniów i pracowników więzienia. Drzwi wymieniono na stalowe kraty, końce korytarza zabito deskami. Oprócz cel urządzono także specjalnie trzy inne pomieszczenia: garderobę dla wartowników, pokój strażnika oraz biuro dla dyrektora więzienia, którym był Philipe Zimbardo. W więzieniu nie było okien i zegarów. Na korytarzu znajdowała się kamera rejestrująca obraz. Wszystkie rozmowy nagrywano. Strażnicy mogli wybrać sobie wcześniej mundur oraz wyposażenie w pobliskim sklepie militarnym. Postanowili, że będą mieć koszule w kolorze khaki, do tego pałki policyjne i ciemne okulary, mające uniemożliwić kontakt wzrokowy. Dyrektor nie poinstruował strażników, jak mają się zachowywać. Powiedział tylko, że mają pilnować prawa i porządku, a swoje wyposażenie traktować jedynie symbolicznie. W przypadku, gdyby więźniowie uciekli, eksperyment miał się zakończyć. Reszta pozostawała w ich gestii. Strażnicy pracowali trójkami, zmieniali się co 8 godzin. Trzy cele lokowały trzech więźniów. Pozostali mieli być wzywani, w przypadku zaistnienia takiej potrzeby. Więźniowie otrzymywali minimalne, niewielkie racje żywnościowe, a ich prawa obywatelskie zostały ograniczone, o czym wcześniej wiedzieli i na to się godzili.

Pierwszego dnia dokonano zatrzymania więźniów, którzy we własnych domach zostali aresztowani przez policję. Czynności te w ogóle nie przypominały eksperymentu, wyglądały bardzo naturalnie. Przyszłym więźniom przedstawiono zarzuty, powód zatrzymania oraz przeczytano ich prawa. Policjanci, którzy współpracowali z badaczami, skuli więźniów w kajdanki i zawieźli do pobliskiego komisariatu. Na policji spisali ich zeznania, zrobili odbitki śladów linii papilarnych, a następnie zamknęli ich w celi. Przewiązano im także oczy, żeby nic nie widzieli. Następnie przewieziono ich do „więzienia", znajdującego się w Stanfordzie. Tuż po przywitaniu przez naczelnika, przypomniano im zarzuty. Wszystkich do-

kładnie przeszukano i kazano rozebrać się do naga. Poddano ich także procesowi odwszenia, posługując się aerozolem. Każdy więzień musiał założyć długą białą koszulę, na której widoczny był jego numer identyfikacyjny. Do ich prawych stóp umocowano metalowy łańcuch wraz z kłódką. Zamiast czapek kazano im nałożyć damską pończochę. Strój ten miał za zadanie upokorzyć ich, a także ujednolicić. Każdy z nich musiał zwracać się do strażnika: „Panie oficerze penitencjarny”, natomiast do siebie nie po imieniu, lecz po numerze identyfikacyjnym. Strażnicy w ciągu każdej zmiany organizowali tzw. „odliczania”, które miały utrwalić w pamięci numery innych więźniów. Początkowo nie traktowali oni eksperymentu poważnie. Strażnicy również podchodzili do tego z pewnym dystansem. Jedną z kar było robienie pompek, które z czasem przerodziło się w poniżenie. Strażnicy stawiali nogi na robiących ćwiczenie więźniach. Zdarzało się także, że zmuszano kolegów by na nich siadali.

Drugiego dnia eksperymentu więźniowie zaczęli się buntować. Zablokowali drzwi do celi, zdjęli pończochy z głów i numery identyfikacyjne. Zaczęli śmiać się z wartowników. Strażnicy wezwali do pomocy drugą zmianę, potraktowali ich dwutlenkiem węgla z gaśnicy. Następnie rozebrali skazańców, ich łóżka wystawili na korytarz, a głównych pomysłodawców buntu zamknęli w izolatkach. Reszta musiała robić pompki. Zabrali im poduszki oraz pozbawili posiłku. Strażnicy wspólnie postanowili psychologicznie podchodzić do zachowań więźniów, nie fizycznie. Dlatego też stworzono specjalnie „uprzywilejowaną celę” dla niebuntujących się skazańców. Znajdowały się w niej ciuchy, łóżka oraz lepsze jedzenie, które mieli spożywać na oczach reszty. Mogli w nich także kąpać się i myć zęby. Po około 10 godzinach skazańców znajdujących się w „uprzywilejowanej” celi przeniesiono do zwykłych cel, a niektórych z pomysłodawców buntu do tej z lepszym warunkami. Skazańcy nie wiedzieli co się dzieje, ich relacje między sobą bardzo się zmieniły. Mimo to byli ze sobą solidarni. Strażnicy zaczęli ich traktować bardziej surowo. Wyjście do toalety zależało od humoru wartownika. Po 22 w celach pozostawione były wiadra, których czasem nie można było opróżnić. Myśląc, że nocą nie są obserwowani przez badaczy, odznaczali się szczególną bezwzględnością. Gdy upłynęło 36 godzin od rozpoczęcia eksperymentu, jeden z więźniów zaczął wykazywać ciąg wielu różnych i niepokojących objawów. Miał zmienny nastrój. Chwilami był bardzo agresywny a chwilami płakał. Badacze oraz strażnicy myśleli, że ich oszukuje. Zaproponowano mu łagodniejsze traktowanie w zamian za bycie ich informatorem. Miał on to wszystko przemyśleć.

Podczas odliczania wykrzyczał do innych więźniów, że nikt nie może stąd wyjść i że nie jest to już eksperyment. Stracił nad sobą panowanie. Zaczął głośno krzyczeć, przeklinać. Po tym zdarzeniu badacze postanowili, że go wypuszczą. Pozostali więźniowie byli coraz głębiej przekonani o tym, że nie jest to eksperyment, lecz prawdziwe więzienie.

Następnego dnia zorganizowano odwiedziny najbliżej rodziny i przyjaciół skazanych. Aby miejsce, w którym byli więzieni sprawiało dobre wrażenie, wyczyszczono wszystkie cele. Każdy z nich mógł się wykąpać i zjeść obfity posiłek, włączono także muzykę. Aby umocnić pozytywny efekt eksperymentu, gości skazanych witała cheerleaderka ze Stanfordu. Przybyli goście przeszli szereg niedogodności, zanim zobaczyli się ze swoimi bliskimi. Przed zobaczeniem musieli uzyskać zgodę naczelnika. Na spotkanie czekano około 30 minut, a sama wizyta trwała 10 minut. Mogły w niej uczestniczyć maksymalnie dwie osoby. Podczas spotkania obecny był strażnik. Mimo, iż niektórzy z odwiedzających zwrócili uwagę na złą kondycję oraz stan swoich bliskich, uwierzyli autorytetowi organizatorów eksperymentu, że wszystko przebiega zgodnie z planem i nie dzieje się nic złego.

Jeden z wartowników podsłuchał więźniów, którzy omawiali plan ucieczki. Miał im w tym pomóc wcześniej wypuszczony kolega z celi. Z pomocą swoich przyjaciół mieli wtargnąć do więzienia i wypuścić pozostałych na wolność. Badacze i strażnicy postanowili uniemożliwić im wykonanie tego planu. Na miejsce zwolnionego więźnia umieszczono nowego skazańca, który był informatorem oraz współpracownikiem naczelnika. Zimbardo zgłosił się do lokalnej policji, prosząc o zgodę na przeniesienie wszystkich więźniów do prawdziwego więzienia. Policja nie zgodziła się na to. Ostatecznie badacze zdecydowali, że rozbiorą wszystkich więźniów. Nałożyli im na głowy worki. Skutych przewieźli do magazynu, w którym mieli przeczekać „włamanie". Zimbardo miał nadzieję, że w tym czasie były więzień przyjedzie uwolnić swoich kolegów, a wtedy mu powie, że eksperyment został zakończony i wszyscy udali się do swoich domów. Później wszystko miało wrócić do poprzedniego stanu. Ostatecznie nikt do więzienia nie wtargnął. Philipe Zimbardo postanowił zaś odwiedzić swojego współlokatora z czasów studiów, Gordona Bowera. Przyjrzał się on eksperymentowi i zasugerował, że wszystko zaczęło odbiegać od obiektywizmu, a biorące w nim udział osoby są za bardzo zaangażowane emocjonalnie. Spostrzeżenie to Zimbardo docenił dopiero „później", stwierdzając, że jego zachowanie przypominało bardziej dy-

rektora więzienia, aniżeli badacza naukowego. Po „włamaniu”, które nie doszło do skutku strażnicy zmienili swój stosunek do skazańców. Stali się groźniejsi i obojętni na ich uczucia. Nasilili także prześladowania wobec nich. Zmuszano ich do sprzątania, różnych ćwiczeń i odliczeń, niejednokrotnie ciągnących się do kilku godzin. Aby zbadać wpływ stworzonej dla więźniów atmosfery, badacze zaprosili do eksperymentu katolickiego księdza, który był dawniej kapelanem więziennym. Spotkał się on z prawie każdym więźniem. Połowa z nich nie przedstawiała się imieniem, lecz swoim numerem identyfikacyjnym. Skazaniec nr 819 nie chciał widzieć się i rozmawiać z księdzem, prosił o wizytę lekarza. Był bardzo załamany. Rozmawiając z Zimbardo, rozpłakał się. Jeden ze strażników postanowił ustawić pozostałych skazańców w szeregu. Nakazał im powtarzać, „Władzo, więzień nr 819 jest bardzo zły i przez to co zrobił jest bałagan w celi”[1]. Wszyscy musieli to kilka razy głośno powtórzyć. Gdy więzień nr 819 usłyszał to, ponownie się załamał. Nie chciał, aby inni tak myśleli, pragnął udowodnić, że nie jest zły. Uspokoił się dopiero wtedy, gdy Zimbardo wytłumaczył mu, że nie jest ro prawdziwe więzienie, a tylko eksperyment naukowy i niedługo wszystko się skończy.

Następnego dnia niektórzy więźniowie stanęli przez komisją. Miała ona rozważyć warunkowe zwolnienie. Większość ze skazanych była gotowa zrezygnować z należących im się pieniędzy w zamian za uwolnienie. Wnioski i argumenty, które przedstawili miały być rozpatrzone w terminie, który nie był bliżej określony. Swoim milczeniem wyrazili zgodę. Nie czuli się już uczestnikami eksperymentu.

Eksperyment zakończono szóstego dnia. Przyczyniły się do tego dwie główne przesłanki. Strażnicy zaczęli aprobować coraz to bardziej gorszące praktyki. Jedną z nich było zmuszanie więźniów do udawania aktów homoseksualnych. W dodatku, Christina Maslach, doktor ze Stanfordu, zdecydowanie i stanowczo sprzeciwiła się eksperymentowi, gdy przeanalizowała jego destrukcyjny wpływ na psychikę więźniów. Była pierwszą osobą, która nie poparła eksperymentu, a go zanegowała.

Zachowania strażników można było podzielić na trzy podstawowe typy. Jedna grupa była surowa, ale sprawiedliwa. Druga grupa starała się, aby nie krzywdzić więźniów. Z kolei strażnicy z trzeciej grupy czuli satysfakcję znęcając się nad więźniami, mimo iż wcześniejsze testy osobowości nie wykazały takiej tendencji. Poszczególni więźniowie w odmienny spo-

[1] http://www.prisonexp.org/, tłum. własne (dostęp – 21.09.2017 r.).

sób radzili sobie z panującą w więzieniu poniżającą atmosferą i sytuacją. Na początku niektórzy z nich buntowali się, a nawet bili ze strażnikami. Czterech więźniów załamało się emocjonalnie, jeden z nich dostał wysypki psychosomatycznej, która spowodowana była przez stres. Niektórzy stali się „dobrymi więźniami". Słuchali strażników i wykonywali wydawane przez nich rozkazy. Mimo to strażnicy zdominowali wszystkich więźniów, jako grupę. Dwa miesiące po eksperymencie porozmawiano z byłym więźniem o nr. 416. Jego komentarz brzmiał następująco: „Zacząłem mieć poczucie, że tracę tożsamość. Tożsamość osoby, którą nazywałem „Clay", osoby, która kazała mi iść do tego miejsca, osoby, która dała się w tym więzieniu zamknąć – bo to było dla mnie więzienie i nadal jest. Nie uważam, że to eksperyment ani symulacja, bo to po prostu więzienie prowadzone przez psychologów zamiast przez państwo. Zacząłem mieć poczucie, że osoba, którą byłem i która kazała mi iść do więzienia, była mi obca – obca tak bardzo, że w końcu stałem się 416. Naprawdę byłem swoim numerem"[2].

Eksperyment Philipe Zimbardo miał za zadanie skonfrontować tezę dotyczącą skłonności do okrucieństwa i nieludzkości oraz skrajnej zmiany zachowań zwykłych ludzi, podczas gdy zostają anonimowi a także mogą traktować innych przedmiotowo. Drugim celem było zbadanie tego, jak otoczenie, autorytet, solidarność w grupie oraz konkretna sytuacja działa na jednostkę. Zimbardo udowodnił to, iż ludzie, którzy są zdrowi psychicznie, w niecodziennych oraz specyficznych warunkach wcielają się w poszczególne role – oprawców i ofiar. Powodem tego nie są zaburzenia psychiki, ale wpływ otoczenia na osobę. Przez następne lata obserwowano uczestników eksperymentu, który ostatecznie nie wpłynął negatywnie na ich dalsze życie. Jednak, aby tak się stało, wszyscy zostali poddani terapii. Dokładnie wytłumaczono im, czemu wszystko służyło. Wyselekcjonowane do eksperymentu osoby były zdrowe psychicznie. Po jego zakończeniu uczestnicy wrócili do normalnego, codziennego życia. Starania badaczy zajmujących się eksperymentem uczyniły to, iż nie czuli oni winy oraz wstydu. Zimbardo wyciągnął z eksperymentu wiele wniosków. Jednym z nich było spostrzeżenie, że odgrywanie poszczególnych ról społecznych w pewnych warunkach może wpłynąć na formowanie się osobowości danej jednostki. Zwłaszcza w sytuacjach, gdy nie ma możliwości ich przerwania.

[2] Tamże.

Eksperyment Philipe Zimbardo zaplanowany został na czternaście dni, zakończono go już po sześciu, ponieważ zachowania strażników stały się niekontrolowanie brutalne.

NAJOKRUTNIEJSZE KARY ŚMIERCI NA PRZESTRZENI WIEKÓW

Kara śmierci stosowana jest obecnie w wielu państwach świata. O dużej części metod jej wymierzania można już na szczęście tylko poczytać. Mimo to w niektórych państwach nie zaprzestano jej stosowania i dalej się ją praktykuje.

Na karę śmierci skazywano również w Polsce. Pierwsze informacje o oddzielnym urzędzie katowskim na polskich ziemiach, można znaleźć w pochodzących z XIII wieku dokumentach. Jak funkcjonował urząd? Wobec skazanych nie tylko wymierzano karę śmierci poprzez ścięcie toporem. Byli także wieszani, kamieniowani, łamani kołem. Niektórych z nich topiono w bagnie, głodzono, czy ćwiartowano. Ginęli także płonąc na stosie. Na karę śmierci skazywano m.in. za zdradę państwa lub władcy, podpalenie, cudzołóstwo. Za czasów panowania Bolesława Chrobrego wyjątkowo surowo karano za czyn ten mężczyzn. Mogli się jednak uratować przed śmiercią poprzez odcięcie swoich genitaliów. Mechanizm ten został z czasem złagodzony. Istniała możliwość wykupienia się u kata, jednakże jedynie w przypadkach, w których przy popełnieniu przestępstwa nie występowały okoliczności szczególnie obciążające sprawcę. Mimo, iż nie było to sprawiedliwe względem biedniejszych obywateli Polski, stan ten miał miejsce aż do późnego średniowiecza.

Do najbardziej okrutnych, zdaniem autorki, kar śmierci stosowanych na przestrzeni wieków należą następujące przypadki.

ŚCIĘCIE (INACZEJ DEKAPITACJA)

Czy człowiek, po odcięciu głowy jest jeszcze świadomy otaczającej go rzeczywistości? Czy można mrugać oczami ściętej głowy? Czy osoba skazana na taką karę śmierci odczuwa ból? Istnieją pewne zapiski z czasów Rewolucji Francuskiej, a także przeprowadzane eksperymenty na zwierzętach, które odsłaniają rąbek, tak ciekawej i brutalnej prawdy.

Publiczne ścięcie jest formą egzekucji, stosowaną w wielu krajach, charakteryzującą się szybką śmiercią, a także ukazaną w drastyczny sposób przestrogą dla innych ludzi przed popełnianiem przestępstw. Wykonanie wyroku odbywało się za pomocą narzędzia ręcznego, zwykle topora, mie-

cza, gilotyny. Mimo, iż przez wieki myślano, że wyrok zapewniał skazanemu bezbolesną śmierć, współcześni naukowcy nie są o tym do końca przekonani. Najczęściej ścięciem głowy karano w XVIII-XIX-wiecznej Francji. Traktowano to jako rozrywkę dla społeczeństwa, element widowiska. Często zdarzało się, iż pozbawienie głowy miało uświetnić święto państwowe.

Niektórym skazańcom, po odcięciu głowy mrugały oczy, ruszały się usta. Niektórzy z nich wypowiadali nawet swoje ostatnie słowa. Dr. Beaurieux obserwował egzekucje, niezwykle się na nich koncentrując. Sporządził kilka zapisków, dotyczących zachowania skazanego po ścięciu głowy. Głównym przykładem, na którym się wzorował, było sprawozdanie z wykonania wyroku na Henry'm Languille w 1905 roku. W zapiskach można przeczytać, iż powieki oraz usta Henry'ego poruszały się po dekapitacji, w nieregularnych skurczach przez około 6 sekund. Po chwili, doktor krzyknął – Linguille. Zobaczył, jak jego powieki wolno się unoszą ku górze. Ruch ten był normalny, przypominał otwarcie oczu wybudzonego ze snu człowieka. Henry spojrzał prosto w oczy doktora, po czym je zamknął. Obserwacje dra Beaurieux były inspiracją dla wielu naukowców, do tego co się dzieje z człowiekiem po dekapitacji, a także w jej trakcie. Holenderscy badacze, Anton Coenen, Tineke van Rijn oraz ich współpracownicy z Radboud University Nijmegen, udowodnili, że człowiek po dekapitacji może mieć świadomość nawet prze kilkadziesiąt sekund, a także, że istnieje tzw. „fala śmierci", która jest ostatnim sygnałem z mózgu, czymś co łączy zarówno życie i śmierć[3]. Naukowcy ci przeprowadzili badania na zwierzętach. Sztandarowym celem eksperymentu było sprawdzenie tego, czy ścięcie głowy należy do najbardziej humanitarnych metod pozbawienia życia człowieka. Do badania użyto szczurów laboratoryjnych. Dzięki dzisiejszemu rozwojowi nauki, nie tylko obserwowano drganie mięśni twarzy szczurów. Zainstalowano im w mózgach elektrody, dzięki którym możliwe było monitorowanie aktywności mózgu przez cały czas. Zarówno przed dekapitacją, w jej trakcie, a także po ścięciu głowy. Głównie, chciano uzyskać odpowiedź na to, w jakim dokładnie momencie osoba poddana dekapitacji traci świadomość. Śmierć, będąca wynikiem odcięcia głowy, jest spowodowana przerwaniem rdzenia kręgowego na

[3] http://odkrywcy.pl/kat,111404,page,2,title,Sciecie-glowy-najbardziej-humanitarna-egzekucja,wid,13124036,wiadomosc.html?_ticrsn=3&smg4sticaid=619e6b (dostęp – 20.09.2017 r.).

odcinku szyjnym oraz odizolowaniem mózgu od pozostałej części centralnego układu nerwowego. Następuje niedotlenienie mózgu, wynikające ze spadku ciśnienia tętniczego oraz wykrwawienia. Utrata świadomości, ze względu na brak tlenu, następuje w ciągu 2–3 sekund. W niektórych przypadkach, aktywność mięśni ściętej głowy, może być przedłużona i trwać 7–10, a nawet 30 sekund. W wyniku badań elektroencefalograficznych (EEG) na szczurach, zaobserwowano, iż aktywność mózgu sprzed dekapitacji, w porównaniu do pierwszych czterech sekund po jej dokonaniu, spadła do połowy wartości[4]. 9 na 17 szczurów, co daje 52%, w ciągu tych czterech sekund nie utraciło świadomości. Czas ten jednak wystarczył, aby stwierdzić, że ścięcie głowy może być definiowane jako humanitarna metoda kary śmierci, jeśli jest ona należycie przeprowadzona – jednym, mocnym ruchem gilotyny. Holenderscy badacze, pozostawiając włączony encefalogram na kilka minut po dekapitacji, zauważyli, iż po stwierdzeniu zgonu szczura, na ekranie uwidoczniło się ostatnie 10-sekundowe drgnienie mózgu, – „fala śmierci”. Zdaniem Coenena drganie to spowodowane było spadkiem potencjału elektrycznego neuronów. Fala należy do ostatnich sygnałów mózgu, które niejako potwierdzają zgon. Badacze z George Washington University Center, pod kierownictwem Lakhmir Chawla zaobserwowali, iż „fala śmierci” uwidacznia się także u osób, u których wystąpiło zatrzymanie akcji serca. Kilkadziesiąt sekund po dekapitacji widoczna jest chwilowa aktywność mózgu. Według niektórych badaczy, osoba skazana na ścięcie głowy oraz ta, która zmarła na atak serca, ma te same odczucia i doświadczenia zmysłowe, na granicy życia i śmierci. Nie da się uzyskać dokładnych wyników badań, bezpośrednich relacji od osoby poddanej takiej karze. Jest to droga bez powrotu. Mimo, iż dekapitacja należy do humanitarnych sposobów wymierzania kary śmierci, może stać się bestialską torturą. Pewne jest tylko to, że po „fali śmierci” lekarz może orzec śmierć mózgu.

POWIESZENIE

Powieszenie należy do najstarszych i najczęściej stosowanych metod wykonywania kar śmierci. Kara ta polegała na nałożeniu osobie skazanej na szyję pętli, która zaciskała się pod wpływem ciężaru własnego ciała. Druga końcówka pętli była przywiązana do gałęzi lub belki. Gdy miało dojść do egzekucji, kat usuwał podparcie, znajdujące się pod nogami

[4] Tamże.

skazanego. Powodowało to zawiśnięcie na sznurze. Początkowo, w tym rodzaju wymierzania kary, skazańca wciągano za szyję na gałąź drzewa. Jedną z metod było także spychanie go z oparcia do przodu. Zrezygnowano z niej, gdyż nie powodowała ona przerwania rdzenia kręgowego, ze względu na kierunek siły. W celu wykonania wyroków poprzez powieszenie budowano drewniane konstrukcje, zwane szubienicami.

Mimo wielu opinii na temat powieszenia, w większości przypadków skazany nie umiera na skutek uduszenia, lecz przerwania rdzenia kręgowego, znajdującego się na odcinku szyjnym, powodującego zgon. Na kręgosłup szyjny oddziałuje siła, która powstaje w chwili, gdy swobodny spadek ciała osoby skazanej jest powstrzymany przez sznur. Wskutek tego części ciała, które znajdują się poniżej pętli, poprzez siłę bezwładności wpływają na kręgi szyjne. Powoduje to przerwanie ciągłości rdzenia kręgowego, a także zgon.

Pierwsze informacje dotyczące powieszenia można odnaleźć w Starym Testamencie[5]. Egzekucja ta była powszechnie znana już od okresu średniowiecza. Należała do najczęstszych rodzajów wykonywania kary śmierci w tzw. zwykły sposób, który nie przysparzał skazanemu dodatkowego bólu, w przeciwieństwie do kwalifikowanych kar śmierci. Powieszenie było karą „niehonorową", ponieważ nie stosowano go względem arystokratów czy szlachty. Po odzyskaniu niepodległości polskie prawo karne przewidywało taką egzekucję, jako jedyny sposób wymierzania kary śmierci. Tylko wobec żołnierzy było stosowane rozstrzelanie.

Wyróżnia się dwie metody wymierzenia kary poprzez powieszenie, z zastosowaniem zapadni. Jest ona zależna od długości sznura. W przypadku krótkiego sznura, osoba skazana nie opada, lub opada bardzo nisko i natychmiast zawisa. W przypadku tej metody przerwanie rdzenia kręgowego w ogóle nie następuje, bądź jest ono opóźnione. Skazany umiera przez uduszenie. W przypadku długiego sznura skazany zawisa z pętlą na szyi w pewnej odległości. Sznur poprzez siłę ciążenia napręża się przy rozpędzie, powodując przerwanie rdzenia kręgowego w chwili przeciążenia. Skazany nie ma możliwości złapania oddechu, szybciej traci przytomność, w konsekwencji umiera. Metoda ta została rozpowszechniona w wielu krajach. Stosuje się w niej tabelę, która wykazuje właściwą długość sznura w stosunku do wagi skazanego, ponieważ jego zbyt duża

[5] Stary Testament, Joz 8.

długość może spowodować oderwanie głowy. Spowodowane jest to siłą opadnięcia.

Zadaniem kata w przeddzień egzekucji było zważenie skazańca, przygotowanie odpowiedniego sznura, a także wykonanie próby powieszenia z workiem, mającym taką samą wagę jak skazany. Po takiej próbie sznur był deponowany i pakowany do papierowej koperty, która miała być gotowa na dzień śmierci. W więzieniach były specjalne cele śmierci. Zanim skazany do niej trafił, był przenoszony z celi do celi, tak aby inni więźniowie nie wiedzieli, że zostanie on zabity. Ostatnią publiczną egzekucję przez powieszenie wykonano w Poznaniu, w 1946 roku, na Arturze Greiserze, namiestniku Rzeszy w „Kraju Warty”. To właśnie ostatnie z publicznych egzekucji stały się czymś w rodzaju impulsu do zmiany sytuacji. Władze podjęły decyzje o zaprzestaniu stosowania publicznego wymierzania kary śmierci, które jest bardzo drastyczne. Ostatni, niepubliczny wyrok śmierci przez powieszenie, wykonano na Stanisławie Czabańskim w 1988 roku, około godziny 18.00 w krakowskim areszcie śledczym. Skazano go za gwałt, zabójstwo oraz usiłowanie zabójstwa.

ŁAMANIE KOŁEM

Łamanie kołem, tuż po powieszeniu, jest drugą, najpopularniejszą karą śmierci w Europie, jaką stosowano m.in. wobec zdrajców, czy zabójców[6]. Karano nią także gwałcicieli i fałszerzy. Najprawdopodobniej łamanie kołem po raz pierwszy zastosowano w średniowiecznych Niemczech. Kara ta była bardzo popularna we Francji. Należała do jednej z najbardziej drastycznych form zadawania bólu, który był porównywalny do ukrzyżowania, a nawet o wiele gorszy. Polegała na tym, iż skazanego pozbawiano odzieży i obuwia. Gdy był nagi, z szeroko rozstawionymi kończynami, zostawał przywiązany do metalowych pierścieni. Pod jego biodra, kostki, kolana, nadgarstki, kładziono grube kłody drewna. Następnie kat, za pomocą drewnianej pałki, pokrytej metalem, uderzał w kości skazanego, miażdżąc je. Pierwsze łamano ręce i nogi. Na końcu miażdżono kręgosłup. Starano się pozbawić człowieka kształtu jego ciała. Kolejnym etapem było pionowe postawienie koła z człowiekiem lub położenia go na wysokim palu. Następnie tłum ludzi pastwił się nad nim, rozszarpując ciało, czy wydłubując oczy.

[6] Zygmunt Gloger, *Encyklopedia staropolska*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1972, Wyd. II.

Tortura ta miała dwa etapy. Pierwszy polegał na przytwierdzeniu skazanego do koła z metalowymi końcówkami, które wprawiając się w ruch, maltretowały ciało. Drugi etap polegał na łamaniu kości: od dołu i od góry. Łamanie kości od dołu, polegało na miażdżeniu zgodnie z kolejnością, począwszy od kostek, a skończywszy na klatce piersiowej (kręgosłupie). Łamanie kości od góry, było przeciwne. Zaczynano od miażdżenia kręgosłupa. Powodowało ono przerwanie rdzenia kręgowego, poprzez co skazaniec nie czuł dalszego znęcania się nad resztą części ciała. Zdarzało się także, że po tych czynnościach koło dodatkowo toczono przez płomienie.

Łamanie kołem to tortura, która była znana w całej Europie, aż do XVIII wieku. Wymierzano ją publicznie, a jej zadaniem było także podarowanie rozrywki ludziom, zamieszkującym średniowieczne miasta.

SPALENIE NA STOSIE

Spalenie na stosie polega na spaleniu skazanego żywcem. Jest znane od starożytności. Karę tę stosowano do XIX wieku, w XX wieku zdarzyło się jeszcze kilka przykładów takich podpaleń. Skazanego przywiązywano do słupa, pod nim układano stos drewna, obrzucano go różnymi zaroślami a następnie podpalano. Palenie na stosie nie było związane z przypalaniem, które traktowano jako tortury. Skazaniec najczęściej umierał od zatrucia czadem, jak również innymi składnikami dymu, będącego wynikiem spalania drewna. Zdarzało się, że palono na stosie także zwłoki skazańców, których zabito inną metodą, na przykład przez powieszenie, czy uduszenie. Karę tę stosowano najczęściej wobec osób niewierzących, które uznawano za czarownice, a także sądzono, że są w zmowie z diabłem. W XVI wieku, w południowych Niemczech posądzono za czary, a następnie spalono około 60 kobiet[7]. Spalenie na stosie stosowano również wobec Żydów, heretyków, zwykłych przestępców np. oszustów, fałszerzy pieniędzy. W XIX wieku spalono w Polsce wielu lucyferów[8]. Ostatnią straconą poprzez spalenie osobą w Europie była najprawdopodobniej Barbara Zdunk[9]. Nieszczęśliwie zakochała się w młodym mężczyźnie Jacobie Austerze. Oskarżono ją o wywołanie pożaru z zemsty. Do

[7] https://www.sadistic.pl/mini-kompendium-spalen-na-stosie-vt169734.htm (dostęp – 20.09.2017).

[8] Leonard Pełka, *Dualistyczne wizje lucyferianizmu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego" (dostęp – 20.09.2017).

[9] Joanna Podgórska, *Pożar z czaru* (dostęp – 20.09.2017).

czynu tego użyć miała czarów. Sąd skazał ją na spalenie na stosie. Miało to miejsce początkiem XIX wieku, w Reszlu.

UKAMIENIOWANIE

Ukamieniowanie należy do jednej z najstarszych form kary śmierci[10]. Jego historia sięga bardzo odległych czasów. Pierwsze wzmianki o ukamieniowaniu można znaleźć w starożytnej Grecji. Obecnie dopuszcza się go w krajach muzułmańskich, takich jak: Iran, Arabia Saudyjska, Somalia, Zjednoczone Emiraty Arabskie. Polega na wykopaniu dołu, do którego wrzucani są skazańcy. Nigdy nie jest on taki sam. Wysokość zmienia się wraz ze wzrostem ofiary. Specjalnie dopasowuje się go do konkretnej jednostki. Mężczyźni muszą stać w nich do połowy bioder, natomiast kobiety powyżej linii piersi. Zanim jednak skazaniec trafi do dołu, oprawcy wiążą mu ręce. Ciało przysypywane jest ziemią, tak aby możliwość ucieczki nie zaistniała. Po zebraniu się tłumu, egzekucja może być rozpoczęta. Znajdująca się w wykopanym dole skazana osoba jest obrzucana kamieniami, a nawet czasem głazami. Śmierć poprzez ukamieniowanie nie ma być szybka, skazany ma czuć ból, rozpacz, żal i zmartwienie. Często, zanim dojdzie do zgonu, ma wybite oczy, zęby, pęknięte kości. Dławi się własną krwią. Jej forma w zależności od kraju, może się trochę różnić.

LING CHI

Ling Chi nazywane jest również karą tysiąca cięć, należy do najbardziej popularnych i publicznych form egzekucji stosowanych w Chinach[11]. Stosowano ją wobec osób, które dopuściły się, zdaniem władz, najpoważniejszych przestępstw, tj. zdrady stanu, zabójstwa rodziców oraz mężczyzn, którzy obcięli swój warkocz, symbolizujący lojalność wobec cesarza.

Egzekucja ta polegała na przywiązaniu osoby skazanej do drewnianego słupa, a następnie powolnym, niemającym końca odcinaniu fragmentów jego ciała, zwykłym nożem. Wycinano nie tylko kawałki skóry, lecz także mięśnie czy fragmenty kończyn. W niektórych przypadkach, kat przygotowywał wcześniej wiele noży, na których zapisane były konkretne części ciała. W dniu egzekucji, losował je, odcinając po kolei kawałki

[10] Henryk Grajewski, *Kara śmierci w prawie polskim do połowy XIV wieku*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1956, str. 192.

[11] Adam Węglowski, *Wojownicy dalekiego wschodu*, Wyd. Znak Horyzont, str.77.

ciała. Egzekucja zwykle kończyła się dekapitacją lub przebiciem serca. Zdarzało się, że skazanemu podawano wcześniej specjalne zioła, które miały za zadanie wyostrzyć jego zmysły, również czucie bólu. Kara ta była niezwykle bolesna i długotrwała. Zdarzały się przypadki, w których cały proces trwał długie godziny, a nawet dnie.

Ling Chi stosowano od około 900 roku, zniesiono ją zaś w 1905 roku[12]. Kara tysiąca cięć miała „trzypoziomowy" wymiar. Do jej głównych zadań należały: publiczne poniżenie, długa i bardzo bolesna śmierć, upokorzenie po śmierci.

PIĘĆ CIĘĆ

Kara pięciu cięć jest formą Ling Chi, stosowaną w Chinach. Polega na odcięciu pięciu fragmentów ciała skazańca: nosa, ręki, nogi, następnie kastracji a na końcu odcięciu talii. Tę metodę egzekucji wymyślił chiński premier Li Si. Jego śmierć przebiegła w ten sam sposób.

COLOMBIAN NECKTIE, CZYLI KOLUMBIJSKI KRAWAT

„Kolumbijski krawat" to kara, odznaczająca się niezwykle wymyślnym, osobliwym i szokującym okrucieństwem. Stał się symbolem i ozdobą krwawej rewolucji w Kolumbii, która pochłonęła aż 300 tysięcy ofiar[13]. Ten rodzaj egzekucji praktykowano i stosowano podczas wojen domowych w Kolumbii, przez blisko 10 lat. W czasie tym panowało bezprawie, a brutalna siła królowała. W późniejszym czasie forma tej egzekucji stosowana była również przez różne mafie.

Polegała na skrępowaniu skazańca oraz odpowiednim poderżnięciu gardła, tak aby przez otwór rany móc wyciągnąć język. Miał on wystawać z rany, niczym krawat. Ofiara umierała w okropnych męczarniach, często dusząc się i dławiąc krwią. „Kolumbijski krawat" przybierał formę straszaka dla potencjalnych skazańców.

ZAGAZOWANIE

Do zagazowania służyła komora gazowa, urządzenie, które trującym gazem uśmiercało ludzi. Przybierało ono postać pomieszczenia, wyposażonego w specjalną instalację, dzięki której możliwe było przeprowadzenie reakcji chemicznej, wywołującej powstanie śmiercionośnego gazu,

[12] http://web.archive.org/web/20130816073342/http://www.smashinglists.com/10-most-torturous-methods-of-execution/, tłum. własne (dostęp – 21.09.2017).

[13] http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Colombian%20Necktie, tłum. własne (dostęp – 21.09.2017).

najczęściej cyjanowodoru oraz jego następną neutralizację. W komorze takiej znajdywały się bardzo często okna, aby inni mogli obserwować, co dzieje się w środku. Ostatnią egzekucję tą formą wykonano w Stanach Zjednoczonych, pod koniec XX wieku.

Komory gazowe były najczęściej wykorzystywane przez Niemców podczas II wojny światowej, w obozach zagłady i obozach koncentracyjnych. Naziści zabijali ludzi w dużych, stacjonarnych komorach, znajdujących się w niemieckich obozach. Znajdowały się one m.in. w Auschwitz-Birkenau, Majdanku. Ofiary tej kary ginęły w kilka minut. Najczęściej masowo.

NECKLACING

Necklacing, czyli obrączkowanie. Od wielu lat jest powszechnie praktykowane w Południowej Afryce. Stosowane jest do dziś. Polega na związaniu skazańca, nałożeniu na szyję lub brzuch gumowej opony, która wypełniona jest benzyną, a następnie podpaleniu jej. Necklacing powoduje to, iż ciało skazańca topi się.

ŚMIERTELNE UGRYZIENIE

Kara ta polegała na skrępowaniu oraz wrzuceniu skazanego do dołu pełnego jadowitych węży. Dla wzniecenia agresji gadów, niejednokrotnie głodzi się je, nawet przez kilka tygodni.

NABICIE NA PAL

Nabicie na pal nazywane jest również nawlekaniem na pal. Karę tą praktykowano już od starożytności, głównie stosowano ją na Bałkanach oraz południowo-wschodnich krańcach Rzeczypospolitej. Do egzekucji przygotowywano wcześniej drewniany pal, który ostrzono z jednej strony. Kat wiązał nogi leżącego na ziemi skazańca grubymi sznurami do koni lub wołów. Między jego nogami kładł pal. Gdy zwierzęta ruszały, na sygnał ciągnęły za sobą skazańca. Drewniany pal wbijał się w jego odbyt lub krocze. Kobiety natomiast nabijano na pochwę. Drewniany słup wbijał się coraz głębiej, przebijając wnętrzności skazańca. Konał przez długi czas, zależne to było od wytrzymałości jego organizmu. Niekiedy trwało to nawet 3 dni. Wszystko zależało od tego, jak doświadczony był kat. Krzywo wbity pal mocno przedłużał cierpienia. Aby zaostrzyć karę, po nabiciu na drewniany słup skazańca czasami podpalano.

BYK Z BRĄZU

Byk z brązu, nazywany także sycylijskim bykiem, początkowo miał służyć jako instrument muzyczny uświetniający różne ważne uroczystości i święta. Znaleziono jednak dla niego inne zastosowanie. Stanowił on „narzędzie", którym posługiwano się, aby uśmiercić skazańca. Na samej górze byka znajdował się otwór, do którego go wrzucano. Pod bykiem zapalano ognisko. Osoba skazana żywcem paliła się w nim. W metalowym zwierzęciu był umieszczony modulator, który modyfikował głos krzyczącej w środku ofiary. Na zewnątrz brzmiał on jak ryczenie byka.

Za pierwszą ofiarę „byka z brązu" uznaje się Perilusa, osobę, która wymyśliła i umieściła w nim modulator dźwięku[14]. Pod pozorem przetestowania dźwięku, wszedł do byka. Jego tyran – Falaris kazał zamknąć otwór i rozpalić pod zwierzęciem ogień. Perilusa wyratowano w ostatniej chwili. Wyciągnięto go zanim zdążył się upiec. Mimo to, tyran postanowił go wkrótce zrzucić ze skały.

PODSUMOWANIE

Od czasów starożytnych ludzie traktowali wymyślanie nowych kar śmierci i tortur, jak zawody. Prześcigali się w tworzeniu coraz to bardziej okrutnego i brutalnego pomysłu na udrękę i śmierć jednostki. Metody kar śmierci oraz związane z nimi tortury, które stworzono na przestrzeni wieków, stały się niezwykle pomysłowe. Czytając cytat z „Medalionów" Zofii Nałkowskiej – „Ludzie ludziom zgotowali ten los", na myśl nasuwa się jedno pytanie. Jakie narzędzie był lub jest w stanie wymyślić człowiek, aby zadać komuś innemu ból? Żadne słowa nie opiszą cierpień doznanych w katuszach, mękach i biedotach skazanych na karę śmierci ludzi.

Zło bywa pociągające, a człowiek pod wpływem sytuacji potrafi nagle diametralnie się zmienić. Philipe Zimbardo określił tę przemianę „efektem lucyfera". Nawet on, profesor psychologii, przewodniczący Stanfordzkiego ekperymentu więziennego, poddał się złemu duchowi. Przyjął rolę naczelnika więzienia podczas eksperymentu, eskalował pewne zachowania. Czasem bardzo łatwo jest wpaść w pułapkę swojej roli. Ludzkie zachowanie w większej mierze zależy od okoliczności, czasem bardzo trywialnych, jak reguły, role, symbole. W znacznie mniejszym stopniu jest zależne od charakteru, czy osobowości. Wszystko co dociera do ludzi,

[14] William Smith, *Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*, tłum. własne, str. 234–236.

ma na nich wpływ. Nawet, jeśli ktoś się z czymś nie zgadza, z biegiem czasu tym przesiąka. Jedyną możliwą obroną w tej sytuacji jest odejście od propagandy. Niestety nie zawsze było, i jeszcze czasem nie jest ono możliwe.

BIBLIOGRAFIA

1. Gloger Zygmund, *Encyklopedia staropolska*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1972, Wyd. II.
2. Grajewski Henryk, *Kara śmierci w prawie polskim do połowy XIV wieku*, wyd. Prawnicze, Warszawa 1956.
3. Pełka Leonard, *Dualistyczne wizje lucyferianizmu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” (dostęp – 20.09.2017).
4. Podgórska Joanna, *Pożar z czaru* (dostęp – 20.09.2017).
5. Smith William, *Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*, tłum. własne.
6. Stary Testament, Joz 8.
7. Węglowski Adam, *Wojownicy dalekiego wschodu*, Wyd. Znak Horyzont.
8. http://web.archive.org/web/20130816073342/http://www.smashinglists.com/10-most-torturous-methods-of-execution/, tłum. własne (dostęp – 21.09.2017).
9. http://odkrywcy.pl/kat,111404,page,2,title,Sciecie-glowy-najbardziej-humanitarna-egzekucja,wid,13124036,wiadomosc.html?_ticrsn=3&smg4sticaid=619e6b (dostęp – 20.09.2017).
10. http://www.prisonexp.org/, tłum. własne (dostęp – 21.09.2017).
11. https://www.sadistic.pl/mini-kompendium-spalen-na-stosie-vt169734.htm (dostęp – 20.09.2017).
12. http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Colombian%20Necktie, tłum. własne (dostęp – 21.09.2017).

STRESZCZENIE

Katarzyna KRÓL

„LUDZIE LUDZIOM ZGOTOWALI TEN LOS" – ANALIZA NAJOKRUTNIEJSZYCH KAR ŚMIERCI NA PRZESTRZENI WIEKÓW

Słowa kluczowe: Eksperyment Philipe Zimbardo, kara śmierci, metoda śmierci

Wyobraźnia oraz fantazja ludzi w kwestii sposobów sprawiania drugiej osobie bólu jest nieskończona. Jak wielki i długotrwały ból czuje człowiek palony na stosie? Czy osoba poddana dekapitacji przy użyciu gilotyny traci natychmiast przytomność? Czy człowiek po odcięciu głowy świadom jest otaczającej go rzeczywistości przez ostatnie sekundy śmiertelnego wykrwawienia się? To tylko kilka z interesujących pod względem kryminalistycznym pytań, na które odpowiedzi udzieliła autorka. Pokrótce scharakteryzowała każdą ze starannie wybranych przez siebie trzynastu metod uśmiercania. Głównie skupiła się na postawie ludzi, których bestialskie działania i zachowania wobec innych niejednokrotnie mroziły oraz mrożą krew w żyłach.

SUMMARY

Katarzyna KRÓL

„PEOPLE HAVE PREPARED THIS FATE FOR PEOPLE" – ANALYSIS OF THE CRUELEST THE DEATH PENALTY OVER THE CENTURIES

Key words: Philipe Zimbardo's experiment, the death penalty, death method.

The imagination and fantasies of people about how to make the other person hurt is infinite. How big and long-lasting pain feels the man burned at the stake? Does a person who is decapitated using a guillotine lose consciousness immediately? Is the man after the cut off conscious of the reality surrounding him for the last second of a bloody death? These are just a few of the interesting questions that the author has answered in the forensic question. She briefly characterized each of the carefully selected thirteen methods of death. She focused mainly on the attitude of people whose bestial actions and behavior towards others have often frozen and chilled the blood.

NOTA O AUTORZE

Katarzyna Król, studentka I roku studiów II stopnia na kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne, Studenckie Koło Nauk Kryminalistycznych, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Katarzyna Król, student of internal security, Student Circle of Forensic Sciences, Police Academy in Szczytno

Adam WARDZIŃSKI
(ORCID: brak)
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

CHARAKTERYSTYKA EKSPERYMENTU PROCESOWEGO – WYBRANE ZAGADNIENIA

WSTĘP

Dążenie przez organy procesowe do ustalenia prawdy materialnej niejednokrotnie wymaga od nich sięgnięcia do szczególnych czynności, których głównym celem jest ujawnienie dowodów. Należą do nich: oględziny, badanie ciała, przesłuchanie, okazanie i rozpoznanie, ekspertyza, odczytanie, sekcja zwłok oraz eksperyment procesowy[1]. Ich istotą jest wydobywanie ze źródeł dowodu środków dowodowych, a także ich zabezpieczenie w formie jaką normuje proces karny[2]. W swoim artykule chciałbym się jednak skupić na ostatniej wymienionej przeze mnie takiej czynności – czyli eksperymencie procesowym.

[1] S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces Karny. Zarys systemu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 389.
[2] *Ibidem.*

EKSPERYMENT PROCESOWY – CHARAKTERYSTYKA

Został on zawarty przez ustawodawcę w art. 211 Kodeksu postępowania karnego[3] (dalej: k.p.k.) o brzmieniu: „W celu sprawdzenia okoliczności mających istotne znaczenie dla sprawy można przeprowadzić, w drodze eksperymentu procesowego, doświadczenie lub odtworzenie przebiegu stanowiących przedmiot rozpoznania zdarzeń lub ich fragmentów". Przepis ten od razu wskazuje, jaką formę ma taki eksperyment przybrać – jest to wspomniane doświadczenie lub odtworzenie przebiegu zdarzeń. Trzeba również zauważyć, że z racji tego, iż jest czynnością dowodową organów procesowych, jednoznacznie neguje możliwość powierzenia jej do wykonania biegłemu w zamian za organ[4]. Jednocześnie należy zaznaczyć, że nie wyklucza to możliwości jego udziału w przebiegu tego eksperymentu, a sam organ może oprócz biegłego wezwać do niego także analogicznie specjalistę[5]. Jeżeli chodzi o sam udział biegłego, to nie wynika on z ustawy wprost, aczkolwiek trudno jest odmówić mu jego wiedzy specjalistycznej, dzięki której można uzyskać interesujące organ procesowy wiadomości specjalne w obliczu dokonywanego eksperymentu procesowego[6]. Warto też odnotować, że wspomniany biegły lub specjalista może uczestniczyć w eksperymencie procesowym, a nie go prowadzić, co w ewidentny sposób pozwala nam odróżnić ten eksperyment od eksperymentu rzeczoznawczego[7] – stanowi on doświadczenie, które jest elementem opinii przygotowywanej przez biegłego[8]. Trzeba jednak pamiętać, iż uczestnictwo organu procesowego w ramach eksperymentu rzeczoznawczego jest jak najbardziej dopuszczalne[9]. Biegły-konsultant może okazać się niezbędny przy przeprowadzaniu eksperymentu pro-

[3] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Postępowania Karnego (t.j. Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555).

[4] Wyrok SN z dnia 3 października 2006 r., LEX nr 203997.

[5] *Ibidem.*

[6] M. Kurowski, *Art. 211 Przeprowadzenie eksperymentu procesowego*, [w:] D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego*. Tom I. *Komentarz aktualizowany*, https://sip-1l-ex-1pl-10000f47d0616.han.uwm.edu.pl/#/commentary/587748496/554052/swiecki-dariusz-red-kodeks-postepowania-karnego-tom-i-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS (dostęp – 12.05.2018).

[7] *Ibidem.*

[8] J. Wojtasik, *Eksperyment procesowo – kryminalistyczny*, http://www.zielona-gora.po.gov.pl/index.php?id=36&ida=2869 (dostęp – 12.05.2018).

[9] Wyrok SA w Krakowie z dnia 5 listopada 2008 r., II AKa 87/08, LEX nr 493917.

cesowego, jednak jego rola sprowadza się do doradztwa, jak przeprowadzić eksperyment. Oprócz tego możliwe jest złożenie przez niego ustnej opinii do protokołu, która może pozwolić lepiej ocenić wynik tej czynności dowodowej[10]. Oprócz biegłego i specjalisty w eksperymencie procesowym uczestniczyć może także obrońca i pełnomocnik oskarżonego[11], a także oskarżony, którego udział powinien być dobrowolny[12]. O dopuszczeniu stron do udziału w eksperymencie procesowym w ramach postępowania przygotowawczego stanowi art. 316 § 1 k.p.k., natomiast w przypadku postępowania głównego o ich uczestnictwie rozstrzyga odpowiednio art. 396 § 3 k.p.k.[13]

Czym jednak eksperyment procesowy wyróżnia się na tle innych czynności procesowych? Karolina Olszak wskazuje na pewne odrębności:

a) postrzegamy przy nim zajście, ale interesuje nas również rezultat,
b) możemy dzięki niemu ustalić fakty i okoliczności niepozostawiające materialnych śladów,
c) wszystko badane jest w postaci odtworzonej, a to nigdy nie jest identyczne z momentem zdarzenia,
d) poszczególne części zajścia można odtwarzać pojedynczo, co pozwala lepiej zorientować się w sytuacji,
e) protokół z eksperymentu procesowego opisuje wszystkie podjęte w jego ramach działania oraz ich rezultaty[14].

Przechodząc do kwestii organizacyjnych, jak wskazał Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 26 maja 1976 roku: „W toku przewodu sądowego oględzin dokonuje sąd w pełnym składzie albo za pośrednictwem sędziego

[10] A. Geberle, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, https://sip-1lex-1pl-10000f47d1a14.han.uwm.edu.pl/#/monograph/369209619/164070/eksperyment-procesowy (dostęp – 11.07.2018).

[11] J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych i karnych skarbowych*, https://sip-1lex-1pl-10000f47d0616.han.uwm.edu.pl/#/monograph/369396094/312405/zagrodnik-jaroslaw-metodyka-pracy-obroncy-i-pelnomocnika-w-sprawach-karnych-i-karnych-skarbowych?cm=URELATIONS (dostęp – 9.07.2018).

[12] T. Grzegorczyk, *Kodeks postępowania karnego*. Tom I, *Artykuły 1–467. Komentarz*, https://sip-1lex-1pl-10000f47d0616.han.uwm.edu.pl/#/commentary/587631329/428769/grzegorczyk-tomasz-kodeks-postepowania-karnego-tom-i-artykuly-1-467-komentarz?cm=URELATIONS (dostęp – 12.05.2018).

[13] S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces*..., op.cit., s. 406.

[14] K. Olszak, *Bójka i pobicie. Aspekty wykrywcze i dowodowe*, https://sip-1lex-1pl-10000f47d1e2a.han.uwm.edu.pl/#/monograph/369202071/183101/eksperyment-procesowy (dostęp – 12.07.2018).

wyznaczonego bądź sądu wezwanego (art. 342 § 1 k.p.k.). O terminie i miejscu tej czynności sąd zawiadamia strony, które są uprawnione do wzięcia w niej udziału (art. 342 § 2 k.p.k.). Dokonanie tej czynności tylko przez biegłych nastąpiło z naruszeniem cytowanych przepisów postępowania, co mogło mieć wpływ na treść orzeczenia"[15].

Jak już wcześniej wspomniałem, art. 211 k.p.k. wymienia dwie postacie eksperymentu procesowego:

a) jako doświadczenie.
b) jako odtworzenie przebiegu stanowiących przedmiot rozpoznania zdarzeń lub ich fragmentów.

W przypadku doświadczenia, jego głównym celem jest sprawdzenie możliwości wystąpienia w rzeczywistości określonego zjawiska, faktów, tudzież zbadanie możności zaobserwowania ich w specyficznych warunkach, kiedy jednak mamy do czynienia z drugim rodzajem, czyli odtworzeniem przebiegu, to istotą tego eksperymentu będzie dowiedzenie, czy określone zdarzenie mogło mieć ustalony tok[16]. Możemy stwierdzić, że ogólnym celem opisywanej przeze mnie czynności procesowej, niezależnie od jej dokładnego typu, jest sprawdzenie wersji śledczej, jakiejś niepełnej hipotezy, bądź weryfikacja zeznań lub wyjaśnień, tudzież ustalenie szczegółów odnośnie do rozpoznanego już w inny sposób ciągu zdarzeń[17]. Jednak dokładne cele tej czynności w różnych okolicznościach mogą się od siebie odrobinę różnić, np. zdaniem J. Polonego, eksperymenty procesowe przy wyjaśnianiu wypadków drogowych najczęściej dążą do:

a) skonfrontowania z rzeczywistością, czy było możliwe dokonanie przez świadka pewnych istotnych obserwacji, które zostały przez niego zrelacjonowane,
b) weryfikacji zakresu widoczności przed pojazdem oraz lustracji przeszkód, które są na drodze,
c) zrewidowania prędkości, czasu pobytu na drodze – pieszego, który był uczestnikiem wypadku,

[15] Wyrok SN z dnia 26 maja 1976 roku, II KR 76/76, LEX nr 16946.

[16] *Ibidem*.

[17] J. Grajewski, P. Rogoziński, *Art. 211*, [w:] S. Steinborn (red.)*, Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, https://sip-1lex-1pl-10000f47d0616.han.uwm.edu.pl/#/commentary/587696352/493792/steinborn-slawomir-red-kodeks-postepowania-karnego-komentarz-do-wybranych-przepisow?cm=URELATIONS (dostęp – 12.05.2018).

d) oceny wykonalności określonych manewrów, przy odpowiedniej prędkości lub czasu pokonania wyznaczonego odcinka z oznaczoną prędkością,
e) określenia poziomu słyszalności przy pracującym silniku lub włączonym radiu pewnych sygnałów[18].

Natomiast wiadome jest, że wymienione punkty nie będą dla organów procesowych istotne, gdy do zdarzenia dojdzie np. w budynku, w przypadku morderstwa. Wówczas będą kierować się dążeniem do zupełnie innych celów.

Do wspomnianego przedmiotu eksperymentu procesowego odniósł się również Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 12 kwietnia 2006 roku[19], snując tezę: „Eksperyment procesowy ma na celu sprawdzenie w sposób doświadczalny czy badane zdarzenie lub podawany jego przebieg były w ogóle możliwe. Dlatego eksperyment powinien być przeprowadzony w warunkach zbliżonych do tych, które zachodziły w rzeczywistości, a więc w miejscu i czasie, w których zdarzenie się odbyło. Eksperyment i jego wyniki mogą świadczyć nie o rzeczywistym fakcie, a tylko o teoretycznej możliwości zdarzenia, którego ustalenie jest rzeczą sądu". Ciężko nie zgodzić się tutaj z Sądem Najwyższym. Najlepiej oczywiście byłoby przeprowadzić taki eksperyment w takim samym miejscu i w takich samych okolicznościach i warunkach, aczkolwiek z wiadomych względów, najczęściej nie jest to możliwe, dlatego też za założeniem Sądu Najwyższego, powinno się zadbać o jak największe zbliżenie warunków do tych, które panowały w miejscu zdarzenia, kiedy ono nastąpiło[20]. Tomasz Grzegorczyk w swoim komentarzu do k.p.k. zauważa również, że w wypadku dość dużego upływu czasu od interesującego nas zdarzenia, jeżeli pokrzywdzony nie byłby w stanie przekazać organom procesowym odpowiednich informacji, które miałyby posłużyć do rekonstrukcji określonych warunków, taki wniosek dowodowy

[18] K. Pawelec, *Zarys metodyki pracy obrońcy i pełnomocnika w sprawach przestępstw i wykroczeń drogowych*, https://sip-1lex-1pl-10000f47d1a14.han.uwm.edu.pl/#/monograph/369392835/311934/eksperyment-i-wizja, [cyt. za:], Polony, J., *Wypadki drogowe. Problematyka kryminalistyczna*, Warszawa 2003, s. 130–131 (dostęp – 11.07.2018).

[19] Wyrok SN z dnia 12 kwietnia 2006 r., II AKa 12/06, LEX nr 188887.

[20] T. Grzegorczyk, *Kodeks*... op.cit. (dostęp – 12.05.2018).

powinien zostać oddalony na podstawie art. 170 § 1 k.p.k. z powodu niemożliwości do realizacji[21].

Jak powinniśmy przygotować się do przeprowadzenia czynności dowodowej, jaką jest eksperyment procesowy? Powinniśmy stworzyć pewien schemat:

1) jasne sformułowanie hipotezy, którą będziemy chcieli sprawdzić podczas eksperymentu,
2) odpowiedni wybór metodyki sprawdzania,
3) wytypowanie dobrego miejsca i czasu eksperymentu,
4) odpowiedni dobór składu zespołu, który ma przeprowadzić eksperyment,
5) należyty podział ról między osobami odpowiedzialnymi za przeprowadzenie eksperymentu,
6) zapewnienie sprzętu rejestrującego przebieg eksperymentu oraz ustalenie sposobu dokumentacji,
7) przeanalizowanie, czy eksperyment nie wymaga udziału konsultanta[22].

Kolejnym ważnym do odnotowania elementem eksperymentu procesowego jest niewątpliwie sporządzenie protokołu z tej czynności dowodowej. Na obowiązek jego opracowania wskazuje art. 145 § 1 pkt 5 k.p.k. W wypadku, kiedy stanowi on oddzielną czynność dowodową, sporządza się go oddzielnie, aczkolwiek dozwolony jest również odpowiedni zapis w protokole posiedzenia lub rozprawy, jeśli sąd przeprowadza go w tych warunkach[23]. Nie możemy również zapomnieć, iż na podstawie art. 147 § 1 k.p.k. możliwa jest jego rejestracja za pomocą urządzenia utrwalającego dźwięk lub obraz, jednak chcąc tego dokonać, należy poinformować uczestników tej czynności procesowej przed jego włączeniem. Warto również zauważyć, że w tym przepisie wyróżnia się słowo „ponadto", co wskazuje bezpośrednio na decydujące znaczenie treści protokołu pisemnego w stosunku do rejestracji obrazu lub dźwięku[24]. Na marginesie, warto wspomnieć, że wymieniony wcześniej art. 147 k.p.k. stanowi katalog czynności, które nagrywa się

[21] T. Grzegorczyk, *Kodeks...* op.cit. (dostęp – 12.05.2018).

[22] K. Olszak, *Bójka...*, op. cit., [cyt. za:] J. Widacki (red.), *Kryminalistyka...*, s. 120–122 (dostęp – 12.07.2018).

[23] P. Hofmański, S. Zabłocki, *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, https://sip-1lex-1pl-10000f47d1a14.han.uwm.edu.pl/#/monograph/369156744/171283/eksperyment-procesowy (dostęp – 11.07.2018).

[24] Wyrok SA w Krakowie z dnia 2 lipca 2015 r., II AKa 108/15, LEX nr 1956625.

fakultatywnie (§ 1) oraz obligatoryjnie (§ 2 i 2b), a sam obowiązek wspomnianego nagrywania występuje w postaci względnej (utrwalenie przebiegu rozprawy), oraz odpowiednio w postaci bezwzględnej (czynności z art. 147 § 2 i 2a)[25]. Eksperyment procesowy jest więc rejestrowany fakultatywnie[26].

Przy opisie czynności procesowej jaką jest eksperyment procesowy, nie możemy zapomnieć o art. 212 k.p.k., który wyraźnie stwierdza, że jest dozwolone dokonywanie przesłuchań oraz innych czynności dowodowych podczas przeprowadzania eksperymentu procesowego. Ma on przyśpieszyć, a także uprościć tę procedurę, ponieważ dzięki niemu istnieje możliwość przesłuchania biegłego, świadka, bądź też samego oskarżonego, jednak nie ogranicza się tylko i wyłącznie do tej czynności dowodowej[27]. Pozostając jednak w temacie realizacji eksperymentu procesowego, bardzo często zdarza się, że jest on powszechnie mylony z wizją lokalną. Czym ona jest? Zgodnie ze Słownikiem Języka Polskiego PWN są to: „urzędowe oględziny terenu, lokalu itp. dla zbadania okoliczności przestępstwa lub stwierdzenia czegoś"[28]. Już w tej definicji klaruje nam się pewna podstawowa różnica pomiędzy wizją lokalną, a eksperymentem procesowym. W przypadku tej pierwszej, służy ona przede wszystkim do uzyskania należytego obrazu miejsca zdarzenia, a także niemniej ważnego doprecyzowania posiadanych już informacji, natomiast ten drugi polega, jak już wcześniej wspominałem, na doświadczeniu albo odtworzeniu[29]. Eksperyment może zostać przeprowadzony w toku wizji lokalnej, jednak

[25] J. Skorupka, *Art. 147 Rejestracja obrazu lub dźwięku*, [w:] R.A. Stefański (red.), S. Zabłocki (red.), *Kodeks postępowania karnego*. Tom I. *Komentarz do art. 1–166*, https://sip-1lex-1pl-10000f47d156f.han.uwm.edu.pl/#/commentary/587741225/538665/stefanski-ryszard-a-red-zablocki-stanislaw-red-kodeks-postepowania-karnego-tom-i-komentarz-do-art...?cm=URELATIONS (dostęp – 10.07.2018).

[26] *Ibidem.*

[27] M. Kurowski, *Art. 212 Łączenie czynności dowodowych*, [w:], D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego*. Tom I. *Komentarz aktualizowany*, https://sip-1lex-1pl-10000f47d156f.han.uwm.edu.pl/#/commentary/587748497/554053/swiecki-dariusz-red-kodeks-postepowania-karnego-tom-i-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS (dostęp – 10.07.2018).

[28] Słownik Języka Polskiego PWN, https://sjp.pwn.pl/sjp/wizja-lokalna;2536691.html (dostęp – 10.07.2018).

[29] J. Wojtasik, *Eksperyment...*, op.cit. (dostęp – 10.07.2018).

niezbędne jest trzymanie się właściwych dla tego rodzaju czynności dowodowej zasad organizacji[30].

Na sam koniec powinniśmy przejść do wyniku eksperymentu procesowego. Jakie właściwie ma on znaczenie? W tej kwestii wypowiedział się również Sąd Najwyższy: „Eksperyment i jego wyniki mogą świadczyć tylko o teoretycznej możliwości, a nie o rzeczywistym fakcie, którego istnienie ma ustalić sąd."[31]. Andrzej Gaberle podchodzi do tego wyroku krytycznie, zauważając, że nie można dzielić faktów się na rzeczywiste i nierzeczywiste, ponieważ w procesie karnym ustalenia dokonuje się na zasadzie prawdopodobieństwa, a to, co daje się ustalić na podstawie eksperymentu procesowego zależy od jego formy oraz celu, a kiedy przeprowadzamy doświadczenie, możemy stwierdzić niemożliwość zaistnienia pewnego wydarzenia, co jest bardzo wartościowym efektem podczas procesu[32]. Poprawnie przeprowadzony eksperyment procesowy może mieć więc trzy możliwe zakończenia: dostarczenie dowodu zaistnienia jakiegoś faktu, dostarczenie dowodu w postaci zanegowania możliwości zaistnienia jakiegoś faktu, albo jego wynik może być niejednoznaczny, czyli w rezultacie nie pozwoli ani udowodnić zaistnienia jakiegoś faktu, ani je wykluczyć[33].

ZAKOŃCZENIE

Ustawodawca od zawsze podczas toczącego się procesu chciał poznać prawdę[34]. Zawarta w art. 2 § 2 k.p.k. zasada prawdy materialnej wskazuje, że podstawę wszelkich rozstrzygnięć powinny stanowić prawdziwe ustalenia faktyczne. Jest to niewątpliwie najważniejsza zasada procesu karnego, a głównym celem wszystkich pozostałych powinno być dążenie do jej urzeczywistnienia[35]. Aby poczynić „prawdziwe ustalenia faktyczne", organy procesowe są zmuszone do pozyskiwania dowodów. Jak widać, eksperyment procesowy jest źródłem dowodowym o nieocenionej wartości. Żadna inna czynność procesowa nie jest w stanie dostarczyć tak specyficznych informacji organom procesowym. W wielu przypadkach tylko dzięki niemu jesteśmy w stanie

[30] *Ibidem*.
[31] Wyrok SN z dnia 29 czerwca 1979 roku, II KR 183/79, LEX nr 21821.
[32] A. Geberle, *Dowody*..., op.cit. (dostęp – 11.07.2018).
[33] *Ibidem*.
[34] S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces*..., op. cit., s. 219.
[35] Ibidem, s. 220.

określić, czy dana sytuacja była w ogóle możliwa i realna, a czasami nawet w pełni zrekonstruować jej przebieg. Dlatego też, bez wątpienia eksperyment procesowy zajmuje szczególne miejsce wśród wszystkich pozostałych środków dowodowych.

BIBLIOGRAFIA

1. Gaberle A., *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka, https://sip-1lex-1pl-10000f47d1a14.hhan.uwm.edu.pl/#/monograph/369209619/164070/eksperyment-procesowy* (dostęp – 11.07.2018).
2. Grzegorczyk T., *Kodeks postępowania karnego*. Tom I. Artykuły 1–467. Komentarz https://sip-1lex-1pl-10000f47d0616.hhan.uwm.edu.pl/#/commentary/587631329/428769/grzegorczyk-tomasz-kodeks-postepowania-karnego-tom-i-artykuly-1-467-komentarz?cm=URELATIONS (dostęp – 12.05.2018).
3. Hofmański P., Zabłocki S., *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, https://sip-1lex-1pl-10000f47d1a14.han.uwm.edu.pl/#/monograph/369156744/171283/eksperyment-procesowy (dostęp – 11.07.2018).
4. Olszak K., *Bójka i pobicie. Aspekty wykrywcze i dowodowe*, https://sip-1lex-1pl-10000f47d1e2a.han.uwm.edu.pl/#/monograph/369202071/183101/eksperyment-procesowy (dostęp – 12.07.2018).
5. Pawelec K., *Zarys metodyki pracy obrońcy i pełnomocnika w sprawach przestępstw i wykroczeń drogowych*, https://sip-1lex-1pl-10000f47d1a14.han.uwm.edu.pl/#/monograph/369392835/311934/eksperyment-i-wizja (dostęp – 11.07.2018).
6. Słownik Języka Polskiego PWN, https://sjp.pwn.pl/sjp/wizja-lokalna;2536691.html (dostęp – 10.07.2018).
7. Stefański R.A. (red.), Zabłocki S. (red.), *Kodeks postępowania karnego*. Tom I. Komentarz do art. 1–166, https://sip-1lex-1pl-10000f47d156f.han.uwm.edu.pl/#/commentary/587741225/538665/stefanski-ryszard-a-red-zablocki-stanislaw-red-kodeks-postepowania-karnego-tom-i-komentarz-do-art...?cm=URELATIONS (dostęp – 10.07.2018).
8. Steinborn S. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, https://sip-1lex-1pl-10000f47d0616.han.uwm.edu.pl/#/commentary/587696352/493792/steinborn-slawomir-red-kodeks-postepowania-karnego-komentarz-do-wybranych-przepisow?cm=URELATIONS (dostęp – 12.05.2018).
9. Świecki D. (red.), *Kodeks postępowania karnego*. Tom I. *Komentarz aktualizowany*, https://sip-1lex-1pl-10000f47d0616.han.uwm.edu.pl/#/commentary/587748496/554052/swiecki-dariusz-red-kodeks-postepowania-karnego-tom-i-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS (dostęp – 12.05.2018).
10. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Postępowania Karnego (t.j. Dz.U. 1997, nr 89. poz. 555).
11. Waltoś S., Hofmański P., *Proces Karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016.
12. Wojtasik J., *Eksperyment procesowo-kryminalistyczny*, http://www.zielona-gora.po.gov.pl/index.php?id=36&ida=2869 (dostęp – 12.05.2018).
13. Wyrok SA w Krakowie z dnia 2 lipca 2015 r., II AKa 108/15, LEX nr 1956625.
14. Wyrok SA w Krakowie z dnia 5 listopada 2008 r., II AKa 87/08, LEX nr 493917.

15. Wyrok SN z dnia 12 kwietnia 2006 r., II AKa 12/06, LEX nr 188887.
16. Wyrok SN z dnia 26 maja 1976 r., II KR 76/76, LEX nr 16946.
17. Wyrok SN z dnia 29 czerwca 1979 r., II KR 183/79, LEX nr 21821.
18. Wyrok SN z dnia 3 października 2006 r., LEX nr 203997.
19. Zagrodnik J., *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych i karnych skarbowych*, https://sip-1lex-1pl-10000f47d0616.han.uwm.edu.pl/#/monograph/369396094/312405/zagrodnik-jaroslaw-metodyka-pracy-obroncy-i-pelnomocnika-w-sprawach-karnych-i-karnych-skarbowych?cm=URELATIONS (dostęp – 9.07.2018).

STRESZCZENIE

Adam WARDZIŃSKI

CHARAKTERYSTYKA EKSPERYMENTU PROCESOWEGO – WYBRANE ZAGADNIENIA

Słowa kluczowe: eksperyment, procesowy, wizja, lokalna, postępowanie karne

Autor stara się scharakteryzować w wybranych zagadnieniach czynność procesową, jakim jest zawarty w art. 211 k.p.k. eksperyment procesowy. Na czym polega jego specyfika? Czym różni się od eksperymentu rzeczoznawczego? Czy może występować wspólnie z wizją lokalną? Na te, oraz wiele innych pytań znajdziecie odpowiedzi w tym artykule.

SUMMARY

Adam WARDZIŃSKI

CHARACTERISTICS OF THE TRIAL EXPERIMENT – SELECTED ISSUES

Key words: trial, experiment, specialist, on-site, verification

The author tries to characterize the procedural step in selected issues, which is the trial experiment contained in the article 211 of the Polish code of criminal proceedings. What is its specificity? How is it different from an experiment of the specialist? Can it co-exist with an on-site verification? You will find answers to these and many other questions in this article.

NOTA O AUTORZE

Adam Wardziński – student IV roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Członek kół naukowych działających na WPiA UWM, w tym Koła Nauk Penalnych „Nemezis" oraz Koła Naukowego Postępowania Karnego „Accusatio".

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Adam Wardziński – student at the Faculty of Law and Administration of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn. Member of scientific circles operating at the WPiA UWM, including the Circle of Penal Sciences „Nemesis" and the Scientific Circle of Criminal Proceedings „Accusatio"

mgr Mirosława ZAJCEW-SZWAJ
(ORCID: 0000-0002-3169-2025)
doktorantka,
Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii

BŁĘDY W OPINIACH BIEGŁYCH W POSTĘPOWANIU KARNYM. PRZYCZYNEK DO DYSKUSJI

WSTĘP

Opinie biegłych odgrywają bardzo ważną rolę w postępowaniu karnym. W pełni można podzielić stanowisko Sądu Najwyższego, że korzystanie w szerszym zakresie z wiedzy specjalistycznej i według aktualnego jej stanu i poziomu wiedzy w różnych dziedzinach, powinno należeć do podstawowych elementów postępowania karnego, zwłaszcza jeśli jest ono złożone pod względem faktycznym i dowodowym. Postęp wiedzy i rozwój nauki wymaga równoczesnego postępu i rozwoju wiedzy specjalistycznej stosownej do potrzeb zarówno wymiaru sprawiedliwości, jak i organów ścigania[1]. *Relatio periti* opinia biegłego sądowego jest środkiem dowodowym, który dotyczy istotnych okoliczności dla rozstrzygnięcia sprawy, do których ustalenia potrzebne są wiadomości specjalne[2]. Dowodu z opinii biegłego nie można zastępować innymi dowodami[3], dlatego warto wskazać na błędy, jakie mogą występować w opiniach, jak również

[1] Wyrok SN z 17 października 1979 r., I KR 140/79, OSNPG 1987, nr 6, poz. 86.
[2] R. Kmiecik (red.), *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, Zakamycze 2005, s. 181; Por.: wyrok SN z 17 września 2004 r., IV KK 118/04, LEX nr 137757.
[3] Wyrok SN z 20 sierpnia 1980 r., V KRN 178/80, OSNPG 1981, nr 5, poz. 52.

wskazać przyczyny ich powstawania. Wskazanie pełnej palety błędów jest zadaniem niezmiernie trudnym, dlatego chciałabym wskazać na kilka, które wydają się istotne, choć z pewnością nie wyczerpują całkowicie poruszanego tematu ale mogą się stać przyczynkiem do dyskusji.

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Według S. Kalinowskiego „(...) biegły jest to osoba posiadająca wiadomości specjalne, wezwana przez organ procesowy do zbadania i wyjaśnienia w swej opinii istotnych dla prawnego rozstrzygnięcia sprawy okoliczności, których poznanie wymaga specjalnych wiadomości z zakresu nauki, sztuki, techniki lub rzemiosła”[4]. Różnorodność i złożoność zdarzeń, rozwój nowych technologii i ścisła specjalizacja w danej dziedzinie, powodują że stwierdzenie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych. Działanie organów procesowych, które opiera się na postępowaniu dowodowym, zmierza do poznania faktów związanych z przedmiotem procesu karnego, które są istotne by stwierdzić zaistnienie lub nie czynu zabronionego, sprawstwa określonej osoby bądź osób, a co najważniejsze, rozstrzygnięcia o kwestii odpowiedzialności karnej[5]. Na przesłanki, które powinny być spełnione przy podejmowaniu decyzji o powołaniu biegłego, wskazuje w Kodeksie postępowania karnego art. 193, który również określa kategorie podmiotów, które mogą wydać opinię[6]. Przesłanki te powinny być spełnione łącznie: należy stwierdzić okoliczności mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, a okoliczności te wymagają wiadomości specjalnych. Istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, to według A. Gaberle „(...) każda okoliczność, której ustalenie w konkretnej sprawie może mieć wpływ na określenie odpowiedzialności oskarżonego (winien czy nie winien zarzuconego mu czynu, a jeżeli tak, to jakiego) oraz jej rozmiarów (stopień zawinienia, konsekwencje prawne czynu przypisanego oskarżonemu)”[7]. Do ustalenia okoliczności, które wymagają wiadomości specjalnych, jak

[4] S. Kalinowski, *Biegły i jego opinia*, Wydawnictwo Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Głównej Policji, Warszawa 1994.

[5] Z. Świda, R. Ponikowski, W. Posnow, *Postępowanie karne – część ogólna*, Warszawa 2008, s. 260–262.

[6] J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*., http://sip.legalis.pl/documentview.seam? documentId=mjxw62zogi3damjzgmzdonboobqxalrugazdcmbqgyyq&groupIndex=8&rowIndex=2#tabs-metric (dostęp – 2018.06.01).

[7] A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka,* http://sip.lex.pl/#/monograph/369209619/1 al-info (dostęp – 2018.06.01).

wskazuje się w orzecznictwie, zalicza się wszelkie wiadomości, a także umiejętności, które wykraczają ponad przeciętne i praktyczne[8].

TRYB POWOŁYWANIA I WERYFIKACJI BIEGŁYCH SĄDOWYCH

By dyskutować o błędach dotyczących opinii biegłych sądowych w postępowaniu karnym, należy rozpocząć od trybu powoływania osób, które mogą pełnić funkcję biegłego sądowego. Organ procesowy może powołać do wydania opinii biegłego z listy biegłych sądowych, ustanowionych przy każdym sądzie okręgowym. Wpis na listę dokonywany jest na prośbę zainteresowanej osoby po spełnieniu warunków określonych w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych[9]. Osoba ubiegająca się o wpis na listę biegłych powinna spełniać określone warunki: mieć pełnię praw cywilnych i obywatelskich, ukończone 25 lat, posiadać teoretyczne i praktyczne wiadomości specjalne w danej gałęzi nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, a także inne umiejętności, dla których powinna być ustanowiona rękojmia należytego wykonywania obowiązków biegłego. Aktualne przepisy zobowiązują prezesa sądu okręgowego do weryfikacji kandydata, jednakże w praktyce weryfikacja ta sprowadza się do sprawdzenia, czy kandydat spełnia warunki formalne[10]. W literaturze można spotkać szereg głosów krytycznych dla takiej praktyki, gdyż może oznaczać to, że weryfikacja jest niepełna i nie daje gwarancji rzetelnie wydanych opinii[11]. Według T. Tomaszewskiego, wpływ na niską wartość wydawanych opinii ma niewłaściwy sposób prowadzenia naboru na listę biegłych i niekiedy iluzoryczna kontrola rzeczywistych kom-

[8] Wyrok SN z 23 listopada 1982 r., II KR 186/82, OSNPG 1983, nr 5, poz. 59.

[9] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych, Dz.U. 2005 nr 15 poz. 133.

[10] Por.: T. Tomaszewski, *Dylematy polskiej ustawy o biegłych*, (w:) Księga dedykowana dr Ewie Weigend, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych", rok XV (2011), s. 305–306; T. Tomaszewski, *Kwalifikacja biegłych wydających opinie kryminalistyczne*, (w:) „Problemy Współczesnej Kryminalistyki", 2000, t. III, s. 354–355; E. Gruza, *Błędy w opiniach biegłych*, (w:) „Problemy Współczesnej Kryminalistyki", 2005, t. IX, s. 18–19.

[11] T. Widła, *Uwagi o przeprowadzaniu dowodu z opinii biegłego*, (w:) „Palestra" nr 3–4/2002, s. 71–72.

petencji kandydata[12]. Powody, które powinny mieć wpływ na zaufanie do wiedzy biegłego, to okoliczności wskazujące na brak kompetencji biegłego w zakresie przedmiotu, w jakim wydaje opinię, które mogą się ujawnić podczas analizy tej opinii, o czym może świadczyć m.in. posługiwanie się przez biegłego przestarzałym, nieaktualnym warsztatem pojęciowym, bądź nieuwzględnianie zdobyczy nauki i techniki, które mogą mieć bezpośredni wpływ na jakość dowodu, jakim jest opinia biegłego. Kolejnym powodem może być nieodpowiednie przygotowanie do wydawania opinii, co może być przyczyną podania nieprawdziwych informacji, będących podstawą do oceny okoliczności, które są przedmiotem sporządzanej opinii. Między innymi z tych powodów w środowisku zauważono potrzebę zmian ustawowych, co wyrażano szeregiem wniosków *de lege ferenda,* wskazując na potrzebę dostępu do listy biegłych wykwalifikowanych ekspertów, którzy winni wykazać się specjalistyczną wiedzą merytoryczną, popartą doświadczeniem praktycznym. Co również istotne, nadzór prezesów sądów nad kandydatami na biegłych sądowych powinien być realny, a nie tylko formalny[13]. Brak jest ścieżki weryfikowania wymaganych kwalifikacji osób, brak też oceny dotychczasowej pracy tych osób, które już są wpisane na listę biegłych, a mija im pięcioletni okres kadencji i starają się o przedłużenie na kolejną kadencję .

ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZAWODOWA I ETYCZNA BIEGŁYCH SĄDOWYCH

Biegli sądowi, jako osoby, które reprezentują zawody zaufania publicznego, powinni cechować się właściwą postawą etyczną, gdyż to właśnie na nich ciąży coraz większa odpowiedzialność zawodowa i etyczna[14]. Biegły powinien cechować się uczciwością, rzetelnością, sumiennością, fachowością, skutecznością, obiektywizmem (bezstronnością), stale podnosić kwalifikacje i wykonywać opinię terminowo[15]. Na etykę zawodowca, zdaniem J. Gurgul, składają się: „(...) a) umiejętność, kompetentność,

[12] T. Tomaszewski, *Kwalifikacja biegłych wydających opinie kryminalistyczne, Problemy współczesnej Kryminalistyki*, Warszawa 2000, t. III, s. 353–355.

[13] H. Malewski, E. Krupka, J. Juskrviciute, *Definicja wiadomości specjalnych i jej ewolucja*, (w:) *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Andrzeja Szwarca*, Wrocław 2001, s. 159.

[14] B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 2010, s. 616.

[15] I. Solodov, *Etyka biegłego w procesie karnym*, 2017, s. 60–61.

przyzwoitość, prawość, b) życzliwość dla ludzi, c) stała gotowość do współpracy, d) wysokie poczucie odpowiedzialności osobistej za własne czyny i słowa, e) szanowanie autonomii myślenia biegłych, f) słuchanie i słyszenie rozmówców”[16]. Wszystkie te przymioty przyczyniają się do wydania opinii, w której ryzyko błędów zostaje zminimalizowane, a jeśli błędy się pojawią, to nie po stronie wydającego opinię. Raport z kontroli przeprowadzonej przez NIK dotyczący funkcjonowania biegłych w wymiarze sprawiedliwości[17], ujawnił jednak szereg nieprawidłowości na rynku usług eksperckich. Wykazał on, że miały miejsce sytuacje budzące wątpliwości pod względem etycznym, między innymi „podzlecanie” opinii, wykonywanie opinii przez biegłych sądowych podczas pracy w jednostce budżetowej, lub z wykorzystaniem jej aparatury badawczej. Propozycje skutecznej kontroli etycznych aspektów pracy biegłych przedstawiła I. Solodov[18], według której kontrola ta miałaby polegać na zachowaniu autonomii stowarzyszeń zawodowych w zakresie kontroli nad etyką postępowania ekspertów, przy jednoczesnym rozszerzeniu kompetencji prezesów sądów okręgowych.

OPINIA NIEJASNA, NIEPEŁNA, SPRZECZNA

Kryteria oceny opinii biegłego określa przepis art. 201 Kodeksu postępowania karnego, wskazując opinię niepełną lub niejasną (bądź też gdy zachodzi sprzeczność w samej opinii, lub między różnymi opiniami w tej samej sprawie), jako powód do wezwania ponownie tych samych biegłych lub powołania innych. Wyrok SN z 6 listopada 2000 r. wskazuje, na czym polega kontrola opinii biegłego: „(...) Całkowita dyskwalifikacja dowodów z opinii biegłych wymaga uprzedniego wykazania, że były one oparte na błędnych przesłankach, nie odpowiadają aktualnemu stanowi wiedzy w danej dziedzinie lub są sprzeczne z zasadami logicznego rozumowania. Skoro dowód z opinii biegłego przeprowadza się wtedy, gdy dla stwierdzenia pewnej okoliczności niezbędne są wiado-

[16] J. Gurgul, *O wadliwości opinii biegłego w procesie karnym*, (w:) „Prokuratura i Prawo”, nr 4, 2015, http://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mjxw62zogizdamjsgu2tmny#tabs-metrical-info, (dostęp – 2018.06.10).

[17] Kancelaria Sejmu, Biuro Legislacyjne, Informacja prawna dotycząca wyników kontroli NIK – Funkcjonowanie biegłych w wymiarze sprawiedliwości z 3 lutego 2017 r., https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/userfiles /_public/k9/komisje/2017/kpcpp/materialy/129/infornacja_bl.pdf (dostęp – 2018.06.18).

[18] I. Solodov, Ibidem.

mości specjalne, to niezależnie od deklaracji, że to sąd jest najwyższym biegłym, realna możliwość zakwestionowania należytego poziomu tych wiadomości specjalnych wymaga również odpowiedniego zasobu wiedzy specjalistycznej. Stąd też zastrzeżenia sądu do poziomu opinii biegłego, jego wiedzy i prawidłowości przedstawionego rozumowania zwykle będą wymagały merytorycznego zweryfikowania tego dowodu, chociażby dla sprawdzenia, czy założenia, metody i sposób rozumowania przyjęte przez biegłego odpowiadają obecnemu stanowi nauki. Odpowiednie kroki przewiduje w tym zakresie przepis art. 201 k.p.k., który obliguje organ procesowy nie tylko do kontroli dowodu z opinii biegłych, ale również do podjęcia „(...) konkretnych działań zmierzających do wyjaśnienia ewentualnych wątpliwości i zastrzeżeń”[19]. W orzecznictwie uznano, że kryterium oceny opinii biegłego jest wykazanie, iż jest ona „(...) pełna i jasna i nie zachodzi niewyjaśniona sprzeczność pomiędzy nią, a inną opinią ujawnioną w toku przewodu sądowego (...) a sformułowania, którymi posługuje się biegły, nie mogą być płynne, winny być jednoznaczne i wewnętrznie niesprzeczne” [20].

Opinia jest niepełna w sytuacji, gdy biegły nie udzielił odpowiedzi na wszystkie pytania, jakie zostały mu postawione, nie wziął pod uwagę wszystkich okoliczności, jakie miały wpływ na wyrażone w niej oceny i poglądy. Natomiast opinia jest niejasna, jeśli sformułowania w niej zawarte nie pozwalają na zrozumienie ocen oraz poglądów, jakie zostały w niej wyrażone, a ponadto nie przedstawiono sposobu dochodzenia do nich, ponadto jest sprzeczna wewnętrznie, a argumenty którymi się posługuje są nielogiczne[21]. W judykaturze przyjmuje się, że opinia niepełna to taka, która nie bierze pod uwagę, bądź opiera się na niewystarczającym materiale dowodowym[22], nie wskazuje wszystkich możliwych

[19] Wyrok SN z 6 listopada 2000 r., IV KKN 477/99, LEX nr 51136.

[20] Por.: wyrok SN z 6 maja 1983 r., IV KR 74/83, OSNKW 1983, nr 12, poz. 102, LEX nr 19886; wyrok SN z 10 października 2007 r., III KK 116/07, LEX nr 346227; postanowienie SN z 29 stycznia 2014 r., II KK 216/13, LEX nr 1436071; wyrok SA w Krakowie z dnia 14 grudnia 2011 r., sygn. akt II Aka 204/11, KZS 2012, nr 1, poz. 29; wyrok SA we Wrocławiu z dnia 5 listopada 2008 r., sygn. akt II Aka 203/08, OSAW 2009, nr 3, poz. 140;

[21] Zob.: postanowienie SN z 1 września 1975 r., Z 24/75, OSNKiW 1975, nr 12, poz. 172, s. 48; K. Liżyńska, J. Żylińska, *Wpływ dowodu z opinii biegłego na orzeczenie sądu,* w: „Przegląd policyjny”.

[22] Wyrok SN z 8 sierpnia 1980 r., IV KR 152/80, OSNPG 1981, nr 2, poz. 27; wyrok SN z 8 czerwca 1988 r., V KRN 59/88, OSNPG 1989, nr 1, poz. 15; wyr. SN

wersji przebiegu wypadku[23], zawiera konkluzję, ale brak w niej opisu metod oraz sposobu, w jaki zostały badania przeprowadzone i co miało wpływ na podany w niej wynik[24], nie zawiera również odpowiedzi na każde z pytań, które zostały sformułowane w postanowieniu o powołaniu biegłego[25], wyrażone w niej poglądy i oceny nie są uzasadnione[26]. Jeśli odrzucone zostały badania pomocnicze oraz wyniki badawcze, które mogłyby mieć wpływ na wynik i nie przedstawiono uzasadnienia nieuwzględnienia ich[27], sprawozdanie z przebiegu badań przeprowadzonych przez biegłego jest niepełne[28]. Oceniając sytuację, w której opinia biegłego jest „niejasna", należy rozważyć czy możliwe jest ustalenie ostatecznego poglądu biegłego. Niezrozumiałość opinii występuje również wtedy, gdy końcowe wnioski nie znajdują oparcia w badaniach[29], a także gdy jej sformułowanie nie pozwala na zrozumienie wyrażonych w niej ocen i poglądów[30]. Warunkiem jednak zasadniczym dokonania rzetelnej i wszechstronnej oceny opinii biegłego jest zupełność (kompletność i dokładność) oraz komunikatywność (zrozumiałość, jawność) tej opinii. Na komunikatywność z pewnością ma wpływ język opinii, który powinien gwarantować jej zrozumiałość[31]. W literaturze podnoszono również postulat umiejętności sprowadzenia zawiłego zagadnienia do jego zarówno najprostszej formy jak i najprostszych elementów w opinii biegłego[32].

z 21.11.2002 r., IV KKN 302/00; A. Sakowicz (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Wyd. 7, Warszawa 2016.

23 Wyrok SN z 21.10.1980 r., Rw 361/80, OSNKW 1981, nr 1–2, poz. 7; wyrok SN z 8.1.2002 r., IV KKN 646/97, Legalis; wyr. SN z 7.10.2002 r., V KKN 265/99.

24 Wyrok SN z 13.10.1998 r., II KKN 225/96, OSProk. i Pr. 1999, nr 3, poz. 13; A. Sakowicz (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Wyd. 7, Warszawa 2016.

25 Por.: wyrok SN z 3.7.2007 r., II KK 321/06, KZS 2007, nr 12, poz. 28; post. SN z 26.6.2008 r., IV KK 206/08, Biul. PK 2008, nr 10, poz. 51; wyrok SA w Krakowie z 14.10.2008 r., II AKa 133/08, KZS 2008, nr 11, poz. 58; Legalis, A. Sakowicz (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz.* Wyd. 7, Warszawa 2016.

26 Wyrok SN z 7.10.2009 r., III KK 122/09, Legalis.

27 Wyrok SA we Wrocławiu z 9.10.2013 r., II AKa 291/13, Legalis.

28 Por.: post. SN z 26.3.2008 r., II KK 19/08, OSNwSK 2008, nr 1, poz. 734, A. Sakowicz (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 7, Warszawa 2016, Legalis.

29 S. Kalinowski, *Biegły i jego opinia*, Warszawa 1994, s. 168.

30 Post. SN z 1.9.1975 r., Z 24/75, OSNKW 1975, nr 12, poz. 172, z aprobującą glosą Z. Dody, PiP 1977, nr 3, poz. 178 oraz uwagami W. Daszkiewicza, Przegląd, PiP 1976, nr 11, poz. 112 i M. Cieślaka, Z. Dody, Przegląd, Pal. 1976, nr 6, poz. 39.

31 J. Gurgul, *O swobodnej ocenie opinii biegłego*, PiP nr 10, 2013 r., s. 49.

32 Por.: J. S. Olbrycht, *Medycyna sądowa w procesie karnym*, Warszawa 1964, s. 7; tegoż, *Opiniowanie sądowo-lekarskie. Eseje o teorii*, Warszawa 1991, s. 129; A. Gła-

Opinia powinna być podana w formie jasnej – przystępnej dla laika[33]. Nadal aktualne są postulaty K. Jaegermann[34], który przestrzegał ekspertów przed próbami porozumiewania się z prawnikami hermetycznym słownictwem, charakterystycznym dla własnej specjalności, a ponadto postulował, by opracowywane reguły mogły pozwalać na przekładanie sformułowań opinii na język potoczny.

Sprzeczność wewnętrzna w opinii ma miejsce, kiedy odpowiedzi na pytania sformułowane we wnioskach końcowych wykluczają się wzajemnie bądź wyniki jakie zostały opisane w opinii są nie do pogodzenia z jej wnioskami[35]. Należy pamiętać, że jeśli opinia biegłego ma być podstawowym dowodem, w oparciu o który sąd decyduje o *meritum* sprawy, to wypowiedź biegłego nie może być płynna, powinna być jednoznaczna i wewnętrznie niesprzeczna[36]. Może też mieć miejsce sytuacja w której wystąpi sprzeczność pomiędzy opiniami, jeśli w toku postępowania sporządzono więcej niż jedną opinię, a wniosków, jakie płyną z tych opinii nie da się pogodzić, rozbieżności dotyczą istotnych okoliczności, a ponadto sprzeczność ta prowadzi do uniemożliwienia organowi procesowemu podjęcie ostatecznej decyzji w kwestii będącej przedmiotem opinii[37].

PRZEDMIOT OPINII I FORMUŁOWANIE PYTAŃ

Kolejnym źródłem wadliwości opinii biegłego mogą być pierwotne uchybienia rzutujące na treść opinii, a pośrednio i na prawidłowość końcowego rozstrzygnięcia w sprawie. Dotyczą one często samego postanowienia o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego, wydawanego w trybie art. 194 k.p.k. Organ procesowy, który wydał postanowienie o powołaniu biegłego powinien wskazać przedmiot i zakres ekspertyzy oraz, jeśli jest

zek, *Profesor Jan Sehn i jego wizja roli biegłego w procesie karnym*, (w:) Dowód z opinii biegłego w projekcie Kodeksu postępowania karnego, Kraków 1995, s. 9.

33 L. Wachholz, *Medycyna sądowa na podstawie ustaw obowiązujących na ziemiach polskich*, Kraków 1925, s. 9.

34 K. Jaegermann, *Opiniowanie sądowo-lekarskie. Eseje o teorii*, Warszawa 1991, s. 129.

35 P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego, Komentarz*, t. I, Warszawa 2007, s. 947.

36 Por.: wyrok SN z 6.11.2002 r., IV KKN 308/99, Legalis; wyrok SA we Wrocławiu z 22.2.2006 r., II AKa 10/06, OSA 2006, nr 6, poz. 38, Legalis.

37 P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do 1–296*. Tom I, wyd. 4, Warszawa 2011, Legalis, por. wyr. SN z 13.5.1978 r., V KR 67/78, GP 1978, nr 28, s. 6; zob. również T. Grzegorczyk, *Komentarz*, s. 522 oraz wyrok SA w Krakowie z 14.3.2002 r., II AKa 43/02, OSPriP 2002, nr 10, poz. 23.

to niezbędne, także sformułować pytania szczegółowe, a to w rezultacie decyduje o tym jakie zadania zostają zlecone biegłemu[38]. Pytania jakie zostaną zawarte w postanowieniu o powołaniu biegłego powinny być czytelne, jednoznaczne, konkretne. Nie powinny to być pytania oczywiste, czyli takie, na które organ postępowania ma obowiązek odpowiedzieć sam, nie powinny prowadzić do przekraczania kompetencji[39].

Warto przytoczyć przykłady błędów w zakresie zadawania pytań biegłym; zdaniem T. Tomaszewskiego, pozwoli to unikać ich przy konstrukcji postanowień o powołaniu biegłego: wykraczają poza zakres wiedzy biegłego, wychodzą poza kompetencję biegłego (pytania o sprecyzowanie stanu faktycznego, kwalifikacji prawnej czynu zabronionego), nie nadają się do udzielenia na nie odpowiedzi, są nieuporządkowane pod względem treści logicznej, szczegółowe poprzedzają ogólne, są sformułowane w nieprzejrzysty sposób, zawierają nieprecyzyjną i niejasną terminologię, łączą kwestie specjalistyczne z kwestiami prawnymi (w szczególności pytania o kwalifikację prawną czynu, a także o winę), są zbyt ogólnikowe[40].

Nie do przecenienia jest prawidłowe konstruowanie postanowienia o powołaniu biegłego ze wskazaniem rzeczowego i konkretnego przedmiotu i zakresu ekspertyzy, co ma bezpośrednie przełożenie na szybkość wydawania opinii, a ponadto na formułowanie opinii według reguł określonych w przepisach Kodeksu postępowania karnego, tj. opinii pełnych, jasnych i niewykraczających poza granice badawcze[41].

Innym przykładem, który może prowadzić do błędów, będzie formułowanie pytań przez organ procesowy, na które odpowiedź w opinii ma w istocie stanowić wykładnię pojęć ustawowych, składających się na znamiona typu czynu zabronionego. W takiej sytuacji, biegły powinien odmówić udzielenia odpowiedzi na tak postawione pytanie, ewentual-

[38] Por.: D, Gruszecka, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, 2018, Legalis (dostęp – 18.06.2018); por. Z. Kegel, *O właściwe pojmowanie ustawowych pojęć – „przedmiot" i „zakres" ekspertyzy*, (w:) Z. Kegel, *Problematyka dowodów z ekspertyzy dokumentów*, t. II, Wrocław 2002, s. 892; J. Żylińska, *Określenie przedmiotu i zakresu ekspertyzy w postanowieniu o powołaniu biegłego*, (w:) *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. XIV, Warszawa 2004, s. 170.

[39] W. Kotowski, *Formułowanie pytań do biegłego*, „Palestra" 2012, nr 1–2, s. 188–189.

[40] T. Tomaszewski, *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Kraków 1998, s. 70.

[41] Por.: I. Zieniewicz, *Postanowienie o powołaniu biegłego w ekspertyzie pismoznawczej*, (w:) Z. Kegel, *Problematyka dowodów z ekspertyzy dokumentów*, t. II, Wrocław 2002, s. 871; J. Gurgul, *Czynności poprzedzające wydanie postanowienia o powołaniu biegłego*, „Problemy Kryminalistyki" 1993, nr 200–2001, s. 20.

nie poprosić o jego zmodyfikowanie i ograniczenie wyłącznie do materii specjalistycznej, wchodzącej w zakres jego specjalności, tak aby mógł dokonać charakterystyki opisowej poza sferą języka prawnego[42]. Istotne jest też współdziałanie organu i biegłego, gdyż dobre określenie przedmiotu i zakresu ekspertyzy jest niełatwe bez pomocy w postaci logicznie ułożonego ciągu pytań, z drugiej zaś strony, gdy biegły zauważy, że zadawane mu pytania nie dotyczą istoty problemu, a nawet mogą skutkować pociągnięciem osoby niewinnej do odpowiedzialności karnej, powinien zareagować i wnosić o zmianę charakteru zadawanych mu pytań oraz wskazać na konieczność przeprowadzenia dalszych czynności dowodowych, odmawiając opiniowania w takich wyjściowych warunkach, domagając się ewentualnie zmiany charakteru zadawanych mu pytań i wskazując na potrzebę przeprowadzenia dalszych czynności dowodowych[43].

Jak słusznie zauważa się w literaturze, współdziałanie organu i biegłego oraz ich stałe kształcenie jest wskazane, by uniknąć błędnych opinii[44], a „(...) stojący na odpowiednim poziomie sędzia śledczy lub orzekający, musi być zdolny wprawdzie nie do sporządzenia, lecz do umiejętnego odczytywania wszelkich szczegółów ekspertyzy, a nie tylko konkluzji; musi też być w stanie całą ekspertyzę ocenić, jak również zważyć jej doniosłość i wartość”[45].

NIEPRAWIDŁOWO WYKONANE CZYNNOŚCI PROCESOWE

Kolejna przyczyna błędów opiniodawczych, jak trafnie zauważa się w literaturze[46], tkwi w nieprawidłowo wykonanych w toku postępowania czynnościach procesowych. Materiał do badań nie może mieć niewiadomego pochodzenia, musi być procesowo udokumentowany protokołem oględzin, próbki powinny być pobrane od właściwej osoby, której tożsamość została sprawdzona, gdyż w przeciwnym wypadku ekspertyza bę-

[42] Zob.: S. Pawelec, *Wadliwość opinii biegłego w procesie karnym jako pochodna błędów zawartych w postanowieniu o jej dopuszczeniu*, 2014, nr 4, s.160; J. Gurgul, *O wadliwości opinii biegłego w procesie karnym*, PrPr 2015, nr 4, s. 6.

[43] S. Pawelec, *Wadliwość opinii biegłego w procesie karnym jako pochodna błędów zawartych w postanowieniu o jej dopuszczeniu*, 2014, nr 4, s. 149.

[44] J. Gurgul, *O wadliwości opinii biegłego w procesie karnym*, PrPr 2015, nr 4, str. 6,

[45] E. Locard, *Dochodzenie przestępstw według metod naukowych*, Łódź 1937, s. 261.

[46] E. Gruza, *Błędy* w *opiniach biegłych*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2005, t. IX, ss. 18–19, 147–172.

dzie irrelewantna. Taka sytuacja może też mieć miejsce jeśli nieprawidłowo przechowywano lub transportowano materiał badawczy, stwarzając zagrożenie kontaminacją, jeśli dostęp do niego miały osoby trzecie, bądź nastąpiło posłużenie się przez biegłego niewłaściwymi urządzeniami.

ZAKOŃCZENIE

Wskazane powyżej przykłady błędów dotyczą trybu powoływania i weryfikacji biegłych, określania przedmiotu i zakresu ekspertyzy oraz doboru pytań do biegłych, żądania odpowiedzi wychodzących poza kompetencje biegłych, narzucania biegłemu oczekiwanej odpowiedzi, postępowania biegłych niezgodnie z zasadami etyki, opinii niejasnej, niepełnej i sprzecznej oraz nieprawidłowo wykonanych czynności procesowych.

Aktualny jest niestety nadal pogląd wyrażony przez A. Bachracha[47], że próba bliższego scharakteryzowania tych błędów przypomina wkraczanie w królestwo chaosu. Kompleksowe uporządkowanie funkcjonowania biegłych ustawą, w której zostanie zapewniony również dostęp do ekspertów o najwyższych kwalifikacjach merytorycznych i etycznych pozwoli na ograniczenie błędów w opiniach biegłych.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

1. A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka,* http://sip.lex.pl/#/monograph/369209619/1 al-info (dostęp – 2018.06.01).
2. B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 2010.
3. E. Gruza, *Błędy w opiniach biegłych*, (w:) „Problemy Współczesnej Kryminalistyki", 2005, t. IX, s. 18–19.
4. J. Gurgul, *O wadliwości opinii biegłego w procesie karnym*, (w:) „Prokuratura i Prawo", nr 4, 2015, http://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mjxw62zogizdamjsgu2tmny#tabs-metrical-info, (dostęp – 2018.06.10).
5. D, Gruszecka, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, 2018, Legalis (dostęp – 18.06.2018).
6. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego, Komentarz*, t. I, Warszawa 2007.
7. K. Jaegermann, *Opiniowanie sądowo-lekarskie. Eseje o teorii*, Warszawa 1991.
8. S. Kalinowski, *Biegły i jego opinia*, Wydawnictwo Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Głównej Policji, Warszawa 1994.

[47] Por. A. Bachrach, *Rola biegłego w procesie karnym*, „Nowe Prawo" 1958, nr 1–6, s. 18.

9. Z. Kegel, *O właściwe pojmowanie ustawowych pojęć – „przedmiot" i „zakres" ekspertyzy*, (w:) Z. Kegel, *Problematyka dowodów z ekspertyzy dokumentów*, t. II, Wrocław 2002.
10. R. Kmiecik (red.), *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, Zakamycze 2005, s. 181; Por.: wyrok SN z 17 września 2004 r., IV KK 118/04, LEX nr 137757.
11. H. Malewski, E. Krupka, J. Juskrviciute, *Definicja wiadomości specjalnych i jej ewolucja*, (w:) *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Andrzeja Szwarca*, Wrocław 2001.
12. J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*., http://sip.legalis.pl/documentview.seam?documentId=mjxw62zogi3damjzgmzdonboobqxalrugazdcmbqgyyq&groupIndex=8&rowIndex=2#tabs-metric (dostęp – 2018.06.01).
13. S. Pawelec, *Wadliwość opinii biegłego w procesie karnym jako pochodna błędów zawartych w postanowieniu o jej dopuszczeniu*, 2014, nr 4
14. I. Solodov, *Etyka biegłego w procesie karnym*, 2017
15. Z. Świda, R. Ponikowski, W. Posnow, *Postępowanie karne – część ogólna*, Warszawa 2008, s. 260–262.
16. T. Tomaszewski, *Dylematy polskiej ustawy o biegłych*, (w:) Księga dedykowana dr Ewie Weigend, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych", rok XV (2011), s. 305–306.
17. L. Wachholz, *Medycyna sądowa na podstawie ustaw obowiązujących na ziemiach polskich*, Kraków 1925.
18. T. Widła, *Uwagi o przeprowadzaniu dowodu z opinii biegłego*, (w:) „Palestra" nr 3–4/2002, s. 71–72.
19. I. Zieniewicz, *Postanowienie o powołaniu biegłego w ekspertyzie pismoznawczej*, (w:) Z. Kegel, *Problematyka dowodów z ekspertyzy dokumentów*, t. II, Wrocław 2002.
20. J. Żylińska, *Określenie przedmiotu i zakresu ekspertyzy w postanowieniu o powołaniu biegłego*, (w:) *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. XIV, Warszawa 2004.
21. T. Tomaszewski, *Kwalifikacja biegłych wydających opinie kryminalistyczne*, (w:) „Problemy Współczesnej Kryminalistyki", 2000, t. III, s. 354–355.

ORZECZNICTWO

1. Postanowienie SN z 1 września 1975 r., Z 24/75, OSNKiW 1975, nr 12, poz. 172
2. Wyrok SN z 17 października 1979 r., I KR 140/79, OSNPG 1987, nr 6, poz. 86.
3. Wyrok SN z 8 sierpnia 1980 r., IV KR 152/80, OSNPG 1981.
4. Wyrok SN z 20 sierpnia 1980 r., V KRN 178/80, OSNPG 1981, nr 5, poz. 52.
5. Wyrok SN z 23 listopada 1982 r., II KR 186/82, OSNPG 1983, nr 5, poz. 59.
6. Wyrok SN z 8 czerwca 1988 r., V KRN 59/88, OSNPG 1989, nr 1, poz. 15.
7. Wyrok SN z 13.10.1998 r., II KKN 225/96, OSProk. i Pr. 1999, nr 3, poz. 13.
8. Wyrok SN z 6 listopada 2000 r., IV KKN 477/99, LEX nr 51136.
9. Post. SN z 26.3.2008 r., II KK 19/08, OSNwSK 2008, nr 1, poz. 734.
10. Wyrok SN z 7.10.2009 r., III KK 122/09, Legalis.
11. Wyrok SA we Wrocławiu z 9.10.2013 r., II AKa 291/13, Legalis.
12. Wyrok SN z 6 maja 1983 r., IV KR 74/83, OSNKW 1983, nr 12, poz. 102, LEX nr 19886.

13. Wyrok SN z 10 października 2007 r., III KK 116/07, LEX nr 346227.
14. Postanowienie SN z 29 stycznia 2014 r., II KK 216/13, LEX nr 1436071.
15. Wyrok SA w Krakowie z dnia 14 grudnia 2011 r., sygn. akt II Aka 204/11, KZS 2012, nr 1, poz. 29.
16. Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 5 listopada 2008 r., sygn. akt II Aka 203/08, OSAW 2009, nr 3, poz. 140;

AKTY NORMATYWNE

1. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych, Dz.U. 2005 nr 15 poz. 133.

INNE ŹRÓDŁA

1. Kancelaria Sejmu, Biuro Legislacyjne, Informacja prawna dotycząca wyników kontroli NIK – Funkcjonowanie biegłych w wymiarze sprawiedliwości z 3 lutego 2017 r., https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/userfiles /_public/k9/komisje/2017/kpcpp/materialy/129/infornacja_bl.pdf (dostęp – 2018.06.18).

STRESZCZENIE

mgr Mirosława ZAJCEW-SZWAJ

BŁĘDY W OPINIACH BIEGŁYCH W POSTĘPOWANIU KARNYM. PRZYCZYNEK DO DYSKUSJI

Słowa kluczowe: biegły sądowy, błędy w opinii biegłego, procedura karna

W artykule przedstawiono przykłady błędów w opiniach biegłych sądowych w procedurze karnej oraz ich przyczyny. Omówiono prawnokarną problematykę powołania biegłego i zakres jego współpracy z organem procesowym i propozycje, istniejące w literaturze przedmiotu, konstruowania pytań w postanowieniu o powołaniu biegłego. Przedstawiono tryb powoływania biegłego oraz warunki formalne jakie powinien spełniać oraz etyczne wymogi jakim powinien sprostać. Następnie przedstawiono kryteria oceny opinii niepełnej, niejasnej albo gdy zachodzi sprzeczność w samej opinii lub między różnymi opiniami w tej samej sprawie. W dalszej części wskazano na nieprawidłowo wykonane w toku postępowania czynności procesowe, np. protokół oględzin, które mogą wpływać na uznanie opinii za irrelewantne.

SUMMARY

mgr Mirosława ZAJCEW-SZWAJ
doktorantka, Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii

ERRORS IN THE OPINIONS OF EXPERTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS. CONTRIBUTION TO THE DISCUSSION

Key words: court expert, mistakes in the expert opinion, criminal procedure

The article presents examples of mistakes in the opinions of court experts in the penal procedure and their reasons. Discussed are the criminal-law issues of the appointment of an expert and the scope of his cooperation with the authority and the proposal, existing in the literature on the subject, construction of questions in the decision on the appointment of an expert. Then presents the evaluation criteria of opinion incomplete, unclear or if there is a contradiction in the same opinion, or between different views on the same issue. In the further part, process activities incorrectly performed in the course of the proceedings were indicated, eg inspection report, which may affect the recognition of the opinion as irrelevant.

NOTA O AUTORZE

mgr Mirosława Zajcew-Szwaj, doktorantka, Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, Zakład Prawa o Wykroczeniach, Karnego Skarbowego i Gospodarczego.

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Mirosława Zajcew-Szwaj, M.Sc.,, PhD student, University of Wrocław, Faculty of Law, Administration and Economics, Department of Petty Offenses, Fiscal Penal and Economic Law.

mgr Katarzyna CIULKIN-SARNOCIŃSKA
(ORCID: 0000-0001-7314-4214)
Uniwersytet w Białymstoku

UTRATA BYTU PRZEZ SPÓŁKĘ Z OGRANICZONĄ ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ A ODPOWIEDZIALNOŚĆ CZŁONKÓW ZARZĄDU ZA JEJ ZOBOWIĄZANIA

WSTĘP

Na przestrzeni ostatnich lat można dostrzec utrzymujący się duży wpływ spraw przeciwko członkom zarządów spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, w przypadku gdy egzekucja wobec nich okazała się bezskuteczna. Wierzyciele, pragnąc odzyskać swoje wierzytelności, poszukują dróg, dzięki którym możliwe będzie uzyskanie ochrony prawnej także wówczas, gdy wyegzekwowanie ich praw od pierwotnego dłużnika okaże się niemożliwe. Ochronę taką umożliwia m.in. treść przepisu art. 299 Kodeksu spółek handlowych[1]. Niezmienna popularność tej instytucji wy-

[1] Art 299 Kodeksu spółek handlowych t.j. z dnia 15 września 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 1578), dalej jako: k.s.h.: „§ 1. Jeżeli egzekucja przeciwko spółce okaże się bezskuteczna, członkowie zarządu odpowiadają solidarnie za jej zobowiązania. § 2. Członek zarządu może się uwolnić od odpowiedzialności, o której mowa w § 1, jeżeli wykaże, że we właściwym czasie zgłoszono wniosek o ogłoszenie upadłości lub w tym samym czasie wydano postanowienie o otwarciu postępowania restrukturyzacyjnego albo o zatwierdzeniu układu w postępowaniu w przedmiocie zatwierdzenia układu, albo że niezgłoszenie wniosku o ogłoszenie upadło-

musza konieczność odpowiedzi na pytania, które wyłaniają się w trakcie praktyki sądowej. Oto niektóre z nich.

Podejmując decyzję o pozwaniu członka zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością należy po pierwsze rozważyć, czy niezaspokojenie wierzycieli tej spółki jest przeszkodą do wykreślenia jej z Rejestru Przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego[2]. Następnie należy odpowiedzieć na pytania: czy wykreślenie jej z Rejestru jest przeszkodą w dochodzeniu wierzytelności przeciwko jej członkom zarządu? Czy zmierzając do skrócenia czasu rozpoznania sprawy przeciwko członkowi zarządu można równocześnie pozwać go wraz ze spółką w jednym procesie? Ponadto, czy postępowanie przeciwko członkom zarządu możliwe jest także wówczas, gdy spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością wykreślono, zanim wierzyciel pozyskał przeciwko niej tytuł egzekucyjny?

W dalszej części tekstu zostanie przedstawiona próba odpowiedzi na poruszone kwestie.

MERITUM

W pierwszej kolejności wypada dostrzec, że zgodnie z art. 282 § 1 k.s.h.[3] celem likwidacji spółki z ograniczoną odpowiedzialnością jest: ściągnięcie wierzytelności, upłynnienie majątku spółki oraz wypełnienie jej zobo-

ści nastąpiło nie z jego winy, albo że pomimo niezgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości oraz niewydania postanowienia o otwarciu postępowania restrukturyzacyjnego albo niezatwierdzenia układu w postępowaniu w przedmiocie zatwierdzenia układu wierzyciel nie poniósł szkody. § 3. Przepisy § 1 i § 2 nie naruszają przepisów ustanawiających dalej idącą odpowiedzialność członków zarządu. § 4. Osoby, o których mowa w § 1, nie ponoszą odpowiedzialności za niezłożenie wniosku o ogłoszenie upadłości w czasie, gdy prowadzona jest egzekucja przez zarząd przymusowy albo przez sprzedaż przedsiębiorstwa, na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, jeżeli obowiązek złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości powstał w czasie prowadzenia egzekucji".

[2] Rejestr Przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego, dalej jako: Rejestr.

[3] Art. 282 k.s.h.: „§ 1. Likwidatorzy powinni zakończyć interesy bieżące spółki, ściągnąć wierzytelności, wypełnić zobowiązania i upłynnić majątek spółki (czynności likwidacyjne). Nowe interesy mogą wszczynać tylko wówczas, gdy to jest potrzebne do ukończenia spraw w toku. Nieruchomości mogą być zbywane w drodze publicznej licytacji, a z wolnej ręki – jedynie na mocy uchwały wspólników i po cenie nie niższej od uchwalonej przez wspólników. § 2. W stosunku wewnętrznym likwidatorzy są obowiązani stosować się do uchwał wspólników. Likwidatorzy, ustanowieni przez sąd, są obowiązani stosować się do jednomyślnych uchwał, powziętych przez wspólników oraz przez osoby, które spowodowały ich ustanowienie zgodnie z art. 276 § 4".

wiązań. Nowe interesy mogą być wszczynane tylko wówczas, gdy jest to potrzebne do ukończenia spraw w toku.

Przed rozstrzygnięciem problemu dotyczącego tego, czy dopuszczalne jest wykreślenie spółki z Rejestru także wówczas, gdy nie zaspokojono w całości jej wierzycieli, należy rozważyć, na czym polega obowiązek likwidatorów, wymagający od nich wypełnienia zobowiązań spółki.

Powyższą kwestię Sąd Najwyższy analizował już na tle art. 271 § 1 Kodeksu handlowego[4]. Dostrzegł wówczas, że Kodeks handlowy nie reguluje sytuacji, w której spółka z ograniczoną odpowiedzialnością ma niewypełnione, ciążące na niej zobowiązania, mimo zbycia w toku postępowania likwidacyjnego całego majątku i przeznaczenia go na spłatę długów. Uznano wówczas, że posiadanie przez spółkę niezaspokojonych długów nie jest przeszkodą do wykreślenia jej z rejestru handlowego. Zaakcentowano jej niezdolność do działania, brak jakiegokolwiek majątku, co czyni ją „martwym" podmiotem gospodarczym. W ocenie Sądu Najwyższego z analizowanego przepisu wynika bowiem, że zobowiązania spółki powinny być wykonane jedynie w tym zakresie, w jakim wystarcza na to jej majątek.

Prowadziło to do konstatacji, że możliwe jest wykreślenie z rejestru handlowego spółki z ograniczoną odpowiedzialnością nawet wówczas, gdy w wyniku przeprowadzonego i zakończonego, zgodnie z art. 277 § 1 k.h.[5], postępowania likwidacyjnego zostanie spieniężony cały jej majątek, a mimo to zostaną niewypełnione zobowiązania spółki. Rozwiązanie takie zapobiega bowiem istnieniu w obrocie prawnym fikcyjnych podmiotów gospodarczych. W tym samym duchu wypowiedział się Sąd Najwyż-

[4] Art. 271 § 1 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. Kodeks handlowy (Dz.U. 1934 nr 57, poz. 502), dalej jako: k.h.: „Likwidatorzy zakończą interesy bieżące spółki, ściągną wierzytelności, wypełnią zobowiązania i spieniężą majątek spółki. Nowe interesy mogą zawierać tylko wówczas, gdy to jest potrzebne do ukończenia dawnych. Nieruchomości zbywane będą przez publiczną licytację, a z wolnej ręki jedynie z mocy uchwały spólników i po cenie nie niższej od uchwalonej przez spólników".

[5] Art. 277 k.h.: „§ 1. Po ukończeniu likwidacji i po zatwierdzeniu przez zgromadzenie spólników ostatecznych rachunków likwidatorzy ogłoszą sprawozdanie likwidacyjne i złożą je sądowi rejestrowemu z jednoczesnem zgłoszeniem wniosku o wykreślenie spółki z rejestru handlowego. § 2. Księgi i dokumenty spółki rozwiązanej będą oddane na przechowanie osobie, wskazanej umową spółki lub uchwałą spólników. W braku takiej wskazówki przechowawcę wyznaczy sąd rejestrowy. § 3. Z upoważnienia sądu rejestrowego spólnicy i osoby interesowane mogą przeglądać księgi i dokumenty".

szy w postanowieniu z dnia 5 grudnia 2003 r., sygn. akt IV CK 256/02[6], wskazując, że stwierdzony wynikami zakończonego postępowania likwidacyjnego brak jakichkolwiek składników majątkowych spółki z ograniczoną odpowiedzialnością uzasadnia żądanie wykreślenia jej z rejestru także wtedy, gdy nie zostały spełnione obciążające ją zobowiązania.

Także na gruncie aktualnie obowiązującego Kodeksu spółek handlowych linia orzecznicza Sądu Najwyższego jest jednolita. Sąd Najwyższy postanowieniem z dnia 18 października 2006 r., sygn. akt II CSK 136/06[7], stwierdził, że: możliwe jest wykreślenie z Krajowego Rejestru Sądowego spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, jeżeli nie ma ona majątku pozwalającego na wypełnienie w toku postępowania likwidacyjnego jej zobowiązań i zobowiązania te pozostaną niewypełnione. Zatem fakt niezaspokojenia wierzycieli w procesie likwidacji spółki nie jest przeszkodą do jej wykreślenia z Rejestru.

Powyższe ustalenie skłania zatem do kolejnego pytania. Czy w takim razie wykreślenie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością z Rejestru nie stanowi przeszkody w dochodzeniu odszkodowania od jej byłych członków zarządu? Inaczej rzecz ujmując, czy osoby wcześniej pełniące funkcję członków zarządu w spółce, które zostały wykreślone, nadal odpowiadają za jej zobowiązania, mimo że spółka utraciła już swój byt prawny?

Należy wyraźnie zaakcentować, że wykreślenie spółki z Rejestru nie jest przeszkodą do wszczęcia postępowania w trybie art. 299 k.s.h. (wcześniej także w trybie art. 298 k.h.[8]). Wówczas odpowiedzialność subsydiarną i solidarną ponoszą osoby będące członkami zarządu w czasie, kiedy zobowiązanie zostało zaciągnięte bądź nie było zaspokajane. Utrata bytu prawnego spółki nie powoduje ustania odpowiedzialności osoby,

[6] Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 5 grudnia 2003 r., sygn. akt IV CK 256/02, Legalis, nr 62804.

[7] Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 18 października 2006 r., sygn. akt II CSK 136/06, Legalis, nr 93866.

[8] Art. 298 k.h.: „§ 1. Jeżeli egzekucja przeciwko spółce okaże się bezskuteczna, członkowie zarządu odpowiadają osobiście i solidarnie za jej zobowiązania. § 2. Członek zarządu może się uwolnić od powyższej odpowiedzialności, jeżeli wykaże, że we właściwym czasie zgłoszono upadłość lub wszczęto postępowanie, zapobiegające upadłości (postępowanie układowe), albo że niezgłoszenie upadłości oraz niewszczęcie postępowania zapobiegającego upadłości nastąpiło nie z jego winy albo wreszcie, że pomimo niezgłoszenia upadłości oraz niewszczęcia postępowania zapobiegającego upadłości wierzyciel nie poniósł kosztów. § 3. Przepisy artykułu niniejszego nie naruszają przepisów, ustanawiających dalej idącą odpowiedzialność członków zarządu".

która w tej spółce była członkiem zarządu. Należy też dodać, że dla odpowiedzialności członka zarządu z art. 299 k.s.h. wystarczy samo istnienie zobowiązania spółki w czasie, gdy był on członkiem zarządu; nie jest konieczna **wymagalność** zobowiązania w tym czasie, która może nastąpić już po zaprzestaniu pełnienia przez członka jego funkcji[9].

Ponadto, co do zasady, warunkiem wszczęcia postępowania przeciwko członkowi zarządu jest posiadanie przez wierzyciela tytułu egzekucyjnego przeciwko spółce. Przy czym bezskuteczność egzekucji można wykazywać wszelkimi sposobami i nie musi to być tylko postanowienie komornika, wydane w trybie art. 824 § 1 pkt. 3 Kodeksu postępowania cywilnego[10].

W orzecznictwie[11] dominuje pogląd, że wierzyciel powołujący się na bezskuteczność egzekucji przeciwko spółce z ograniczoną odpowiedzialnością nie może skutecznie pozwać członka zarządu takiej spółki na podstawie art. 298 § 1 k.h. (aktualnie 299 k.s.h.) bez uprzedniego uzyskania tytułu egzekucyjnego przeciwko spółce.

Sąd Najwyższy na gruncie poprzednio obowiązującej ustawy przyjął, że odpowiedzialność z art. 298 k.h. jest odpowiedzialnością odszkodowawczą. Stanowisko to zostało racjonalnie uzasadnione przez wykazanie, że art. 298 k.h. wprowadza odpowiedzialność członków zarządu za szkodę spowodowaną niewypłacalnością spółki, która ma samoistną podstawę. Odpowiedzialność odszkodowawcza powstaje bowiem z mocy samego prawa. Powyższa konstrukcja pozwala na zabezpieczenie spłaty długów spółki jej wierzycielom, a zatem pozwala na zachowanie pewności obrotu gospodarczego. Odpowiedzialność wobec członków zarządu spółki ma charakter subsydiarny. Równocześnie należy zauważyć, że domniemanie szkody pozostającej w związku przyczynowym do zachowania członków zarządu zaostrza rygor tej odpowiedzialności. W tej sytuacji to na członku

[9] Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 października 2005 r., V CK 258/05, LEX nr 365053; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2006 r., V CSK 39/06, LEX nr 376485; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 2008 r., IV CSK 15/08, LEX nr 584770; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 2010 r., I CSK 269/09, LEX nr 583723; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2010 r., V CSK 248/09, OSNC 2010, nr 10, poz. 141.

[10] Kodeks postępowania cywilnego, t.j. z dnia 31 października 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 1822), dalej jako: k.p.c.

[11] Uchwała Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 15 czerwca 1999 r., sygn. akt III CZP 10/99, Legalis, nr 43890; wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 21 października 2003 r. sygn. akt I CK 160/02, Legalis, nr 63733.

zarządu spoczywa ciężar wykazania okoliczności egzoneracyjnych i ekskulpacyjnych. W związku z powyższym nie zachodzą przesłanki ani do współuczestnictwa materialnego, ani do współuczestnictwa formalnego tych członków zarządu i reprezentowanej przez nich spółki (art. 72 § 1 k.p.c.[12]). Odpowiedzialność członków zarządu powstaje później niż odpowiedzialność spółki, ponieważ jest uwarunkowana zarówno wcześniejszym istnieniem zobowiązania spółki, jak i bezskutecznością egzekucji przeciwko spółce.

Oznacza to, co do zasady, że nie jest dopuszczalne rozstrzyganie w procesie przeciwko członkom zarządu spółki o istnieniu zobowiązania spółki. Przyjęty w art. 299 § 1 k.s.h. porządek zakłada bowiem, że za zobowiązanie odpowiada przede wszystkim podmiot, który je zaciągnął. W przeciwnym razie o zobowiązaniu spółki rozstrzygano by w postępowaniu, w którym ona sama nie byłaby stroną. Rozstrzygnięcie tego rodzaju nie miałoby ani waloru rzeczy osądzonej (art. 366 k.p.c), ani mocy wiążącej przewidzianej w art. 365 k.p.c., i jako takie nie mogłoby stanowić podstawy oceny, że przesłanka istnienia zobowiązania spółki została wykazana.

Sprawy jednak komplikują się, gdy spółka została wykreślona z Rejestru, a jej wierzyciel do tego czasu nie uzyskał przeciwko niej tytułu egzekucyjnego. Rodzi się wówczas pytanie o to, czy w takiej sytuacji można wytoczyć powództwo przeciwko członkowi zarządu, jeżeli nie uzyskano wcześniej tytułu egzekucyjnego przeciwko spółce z ograniczoną odpowiedzialnością. Powyższy problem dotyczy zatem sytuacji, gdy spółka z ograniczoną odpowiedzialnością została wykreślona z Rejestru przed uzyskaniem przez wierzycieli przeciwko niej tytułu egzekucyjnego.

Oznacza to, że pozycja procesowa wierzyciela może wyglądać odmiennie wówczas, gdy spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, w stosunku do której członków zarządu ma być wszczęte postępowanie w trybie art. 299 k.s.h., została wykreślona z Rejestru bez pozyskania przeciwko niej tytułu egzekucyjnego.

[12] Art. 72 k.p.c.: „§ 1. Kilka osób może w jednej sprawie występować w roli powodów lub pozwanych, jeżeli przedmiot sporu stanowią: 1) prawa lub obowiązki im wspólne lub oparte na tej samej podstawie faktycznej i prawnej (współuczestnictwo materialne); 2) roszczenia lub zobowiązania jednego rodzaju, oparte na jednakowej podstawie faktycznej i prawnej, jeżeli ponadto właściwość sądu jest uzasadniona dla każdego z roszczeń lub zobowiązań z osobna, jako też dla wszystkich wspólnie (współuczestnictwo formalne)".

Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z dnia 13 grudnia 2006 r. w sprawie o sygn. akt II CSK 300/06[13] wyjaśnił, że utratę przez spółkę bytu prawnego można uznać za szczególnie uzasadniony wypadek, usprawiedliwiający odstępstwo od zasady wyrażonej w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 1999 r., sygn. akt III CZP 10/99[14].

Także Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z dnia 23 maja 2013 r., w sprawie o sygn. akt IV CSK 660/12[15], podkreślił, że powód w postępowaniu wszczętym na podstawie art. 299 k.s.h. musi, co do zasady, najpierw wykazać tytuł egzekucyjny przeciwko spółce. Wydaje się, że jednak dopuścił, jako wyjątek, możliwość pozwania członków zarządu bez wcześniejszego wydania tytułu egzekucyjnego w sytuacji, gdy uzyskanie takiego tytułu jest niemożliwe ze względu na utratę bytu prawnego przez spółkę na mocy jej wcześniejszego wykreślenia z Rejestru.

Należy dostrzec, że Sąd Najwyższy w sprawie o sygn. akt II CSK 300/06 dopuścił w drodze wyjątku możliwość samodzielnego „przesłankowego" ustalenia istnienia niewyegzekwowanego zobowiązania spółki wobec powoda w sprawie przeciwko członkom zarządu w szczególnym przypadku. Wierzyciel bowiem ze względu na toczące się postępowanie upadłościowe spółki nie mógł pozwać spółki o zapłatę, a jedynie zgłosił przysługującą mu wobec niej wierzytelność według przepisów prawa upadłościowego. Wierzytelność ta została wciągnięta na listę wierzytelności. Później zaś, po ukończeniu postępowania upadłościowego, bez zaspokojenia zgłoszonej wierzytelności, spółkę niezwłocznie (przed upływem miesiąca) wykreślono z Rejestru. Dlatego wierzyciel nie miał możliwości uzyskania wyciągu z ustalonej listy wierzytelności, stanowiącego tytuł egzekucyjny wobec upadłego.

Zajmując takie stanowisko, Sąd Najwyższy podkreślił wyjątkowość rozpatrywanego przypadku, wynikającą z utraty przez spółkę bytu prawnego, a co za tym idzie – „możliwości ustalenia przez sąd w sprawie przeciwko członkom zarządu wszystkich danych wymaganych przez art. 170 § 1 PrUp (a obecnie przez art. 264 ust. 1 puin[16]) na podstawie akt postępowania upa-

[13] Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 13 grudnia 2006 r., sygn. akt II CSK 300/06, Legalis, nr 88372.

[14] Uchwała Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 15 czerwca 1999 r., sygn. akt III CZP 10/99, Legalis, nr 43890.

[15] Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 23 maja 2013 r., sygn. akt IV CSK 660/12, Legalis, nr 728657.

[16] Prawo upadłościowe – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. (Dz.U. nr 93, poz. 834); Aktualnie: art. 264 ust. 1 Prawa upadło-

dłościowego". Oznacza to, że w stanie faktycznym, na tle którego zapadł analizowany wyrok, sąd procesowy w postępowaniu przeciwko członkom zarządu miał możliwość ustalenia wszystkich danych wymaganych w poprzednim stanie prawnym przez art. 170 § 1 PrUp, a w obecnym – przez art. 264 ust. 1 puin, na podstawie akt postępowania upadłościowego. Szczególnie istotne jest to, że stanowiący tytuł egzekucyjny przeciwko upadłemu wyciąg, o którym mowa w tych przepisach, jest niczym innym jak kopią (odpisem) tego fragmentu zatwierdzonej (ustalonej) przez sędziego komisarza listy wierzytelności, który obejmuje daną wierzytelność.

Przywołane powyżej poglądy nie są jednak jedynymi, jakie Sąd Najwyższy wyraził we wskazanej kwestii. W uzasadnieniu wyroku z dnia 13 marca 2014 r., sygn. akt I CSK 286/13[17], podkreślono, że sam fakt utraty bytu prawnego przez spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością nie uzasadnia odstąpienia od zasady, według której wierzyciel spółki pozywający członków jej zarządu powinien dysponować tytułem egzekucyjnym przeciwko spółce. Podkreślono, że w okolicznościach rozpoznawanej sprawy podnoszona przez stronę powodową niemożność uzyskania tytułu egzekucyjnego przeciwko spółce ze względu na jej likwidację nie mogła uzasadniać zastosowania art. 299 k.s.h. na zasadzie wyjątku dopuszczonego przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 13 grudnia 2006 r., sygn. akt. II CSK 300/06, ponieważ strona powodowa mogła starać się o uzyskanie tego tytułu wtedy, kiedy spółka istniała i funkcjonowała. O tym, że spółka zalegała z zobowiązaniami, wiadomo było od sześciu lat przed jej wykreśleniem z Krajowego Rejestru.

Równocześnie Sąd Najwyższy zwrócił uwagę, że rola wyciągu z zatwierdzonej przez sędziego komisarza listy wierzytelności w postępowaniu upadłościowym jest wyłącznie techniczna. Służy on udostępnieniu danych z listy wierzytelności w postępowaniu egzekucyjnym. O treści tych danych przesądza jednak treść samej listy. Nawet więc w razie niewydania omawianego wyciągu w odniesieniu do określonej wierzytelności ze względu na utratę bytu prawnego jej dłużnika, o danych dotyczących tej wierzytelności przesądza już sama treść zatwierdzonej (ustalonej) listy wierzytelności. Dlatego też nie ma w istocie różnicy między przypadkiem,

ściowego z dnia 28 lutego 2003 r. (Dz.U. nr 60, poz. 535), t.j. z dnia 7 grudnia 2016 r. (Dz.U. z 2016 r., poz. 2171), dalej jako: PrUp.

[17] Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 13 marca 2014 r., sygn. akt I CSK 286/13, Legalis, nr 1160419.

w którym wierzyciel pozywający członków zarządu upadłej spółki legitymuje się wyciągiem z listy wierzytelności, a przypadkiem, w którym dane dotyczące wierzytelności powoda ustala sąd w procesie przeciwko członkom zarządu nieistniejącej spółki, na podstawie akt postępowania upadłościowego.

Powyższe względy przemawiają zdaniem Sądu Najwyższego za tym, że pogląd wyrażony w wyroku z dnia 13 grudnia 2006 r., sygn. akt. II CSK 300/06, w pełni zasługuje na akceptację. Stanowisko to bowiem – choć ściśle nie odpowiada zasadzie, że wierzyciel spółki, pozywający członków zarządu, z powołaniem się na bezskuteczną egzekucję zobowiązania spółki, powinien dysponować tytułem egzekucyjnym przeciwko spółce, stwierdzającym to zobowiązanie – jest zgodne z samą istotą tej zasady.

Analizując zatem dopuszczalność pozwania w trybie art. 299 k.s.h. członków zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością bez uprzedniego pozyskania przeciwko tej spółce tytułu egzekucyjnego, można wyróżnić kilka odmiennych przypadków. Na wstępie wypada jednak zaznaczyć, że wykluczone jest prowadzenie takiego procesu przeciwko członkom zarządu, kiedy spółka istnieje, a wierzyciel nie dysponuje przeciwko niej tytułem egzekucyjnym.

Uprawnienia wierzycieli do wytoczenia powództwa przeciwko członkom zarządu spółki wykreślonej z Rejestru należałoby uzależnić od stopnia ich zaangażowania w podejmowanie działań wobec dłużnej spółki, zmierzających do odzyskania wierzytelności, w tym także od tego, czy te starania były podjęte we właściwym czasie, po ich powstaniu. Aktywność wierzycieli często prowadzi do wytoczenia powództwa przeciwko spółce z ograniczoną odpowiedzialnością o sporną wierzytelność, także w trakcie jej likwidacji. Jego rozpoznanie może jednak uniemożliwić zakończenie postępowania likwidacyjnego, skutkującego wykreśleniem spółki z Rejestru. Postępowanie cywilne wobec dłużnika zostałoby wówczas umorzone na postawie art. 355 k.p.c. z uwagi na brak podmiotu, względem którego można byłoby wydać wyrok. Wówczas wierzyciel nie powinien być pozbawiony prawa dochodzenia odszkodowania od członków zarządu spółki wykreślonej z Rejestru. Wykluczenie natomiast takiej możliwości musiałoby skutkować nieformalnym zakazem wykreślenia z Rejestru spółki celem umożliwienia zakończenia postępowania, w którym wierzyciele dochodzą zapłaty.

Innymi słowy, aby umożliwić wierzycielom dochodzenie zapłaty przeciwko członkom zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, w razie

bezskutecznej wobec niej egzekucji, kiedy w postępowaniu likwidacyjnym spółka została unicestwiona ekonomicznie, należałoby albo dopuścić możliwość odwleczenia w czasie jej wykreślenia z Rejestru do czasu zapadnięcia prawomocnego wyroku, albo zaaprobować pogląd o dopuszczalności w drodze wyjątku możliwości samodzielnego „przesłankowego" ustalenia istnienia niewyegzekwowanego zobowiązania spółki wobec wierzyciela, w sprawie przeciwko członkom jej zarządu. Jednakże konieczność prowadzenia postępowania wobec takiej spółki narażałaby jej wierzycieli na koszty, których nie mogliby już nigdy odzyskać, nawet w razie wygranego procesu. Jednoczenie należy dostrzec, że po unicestwieniu ekonomicznym spółki zasadniczo powinno nastąpić jej wykreślenie z Rejestru. Próżno zaś szukać przepisu, który by stał temu na przeszkodzie.

Reasumując ten fragment ustaleń, należy uznać, że podjęcie przez wierzycieli we właściwym czasie starań zmierzających do zasądzenia od spółki dochodzonej wierzytelności winno prowadzić do tego, że albo postępowanie procesowe powinno się toczyć do prawomocnego rozstrzygnięcia, albo dopuścimy możliwość wykazania odpowiedzialności spółki w procesie przeciwko jej członkom zarządu, na wypadek wykreślenia tej spółki z Rejestru po zakończeniu postępowania likwidacyjnego. Z uwagi na opisane wyżej komplikacje, jakie wiążą się z prowadzeniem postępowania procesowego wobec spółki po jej ekonomicznym unicestwieniu, w trakcie postępowania likwidacyjnego należy się opowiedzieć za drugim sposobem działania, w ramach którego będzie można także w tym konkretnym przypadku dochodzić zapłaty wobec członków zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, mimo że nie istnieje tytuł egzekucyjny wobec spółki.

Inaczej powinna wyglądać sytuacja prawna wierzycieli, którzy pomimo posiadania takiej możliwości zaniechali dochodzenia we właściwym czasie swoich roszczeń wobec spółki. W takim przypadku członkowie zarządu i jej likwidatorzy po wykreśleniu spółki z Rejestru powinni mieć gwarancję, że wierzyciele, którzy nie podjęli bez zbędnej zwłoki działań, rezygnując z udziału w dochodzeniu wierzytelności wobec spółki, nie będą mogli skutecznie skorzystać z instrumentu, jaki przewiduje art. 299 k.s.h. Zatem brak aktywności wierzycieli w dochodzeniu swoich roszczeń przeciwko spółce do czasu zakończenia procesu jej likwidacji powinien być przeszkodą w skorzystaniu przez nich z reguł subsydiarności i w dalszym kierowaniu swoich roszczeń do członków zarządu wykreślonej z Rejestru spółki.

Na oddzielne omówienie zasługuje sytuacja prawna wierzycieli w okresie, kiedy toczy się postępowanie upadłościowe dłużnej spółki. Dopiero po powzięciu przez nich pewności, że nie uzyskają zaspokojenia z masy upadłości likwidowanej spółki, winni podejmować starania, aby uzyskać zaspokojenie z majątku członków zarządu spółki w upadłości. Pewność taką uzyskają niewątpliwie najpóźniej po uprawomocnieniu się postanowienia sędziego komisarza, zatwierdzającego ostateczny plan podziału (art. 351 PrUp). Także i w tym przypadku wykreślenie takiej spółki z Rejestru po przeprowadzeniu wobec niej postępowania upadłościowego nie powinno być przeszkodą w dochodzeniu odszkodowania od jej członków zarządu. Konsekwentnie należy opowiedzieć się za taką możliwością nawet wówczas, gdy dochodzona wierzytelność nie została wciągnięta na listę wierzytelności.

Ze względu na fakt, że roszczenie wynikające z art. 299 k.s.h. ma charakter roszczenia odszkodowawczego[18] (mimo wypowiadania w doktrynie odmiennych poglądów) opartego na przepisach o czynach niedozwolonych[19], t.j. art. 415 k.c.[20] i nast., termin ich przedawnienia jest ustalony w oparciu o art. 442^1 § 1 k.c.[21]

Należy też dostrzec, że na podstawie art. 586 k.s.h.[22] członek zarządu, który nie zgłosił wniosku o upadłość spółki pomimo zaistnienia warun-

[18] Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 7 listopada 2008 r., III CZP 72/08.

[19] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie, VI Wydział Cywilny, z 25 czerwca 2013 r., sygn. akt VI ACa 1193/12, LEX, nr 1369403.

[20] Kodeks cywilny t.j. z dnia 9 lutego 2017 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 459), dalej jako: k.c.

[21] Art. 442^1 k.c.: „§ 1. Roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym ulega przedawnieniu z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Jednakże termin ten nie może być dłuższy niż dziesięć lat od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę. § 2. Jeżeli szkoda wynikła ze zbrodni lub występku, roszczenie o naprawienie szkody ulega przedawnieniu z upływem lat dwudziestu od dnia popełnienia przestępstwa bez względu na to, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. § 3. W razie wyrządzenia szkody na osobie, przedawnienie nie może skończyć się wcześniej niż z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. § 4. Przedawnienie roszczeń osoby małoletniej o naprawienie szkody na osobie nie może skończyć się wcześniej niż z upływem lat dwóch od uzyskania przez nią pełnoletniości".

[22] Art. 586 k.s.h.: „Kto, będąc członkiem zarządu spółki albo likwidatorem, nie zgłasza wniosku o upadłość spółki handlowej pomimo powstania warunków uzasadniających według przepisów upadłość spółki podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku".

ków do jej zgłoszenia, ponosi odpowiedzialność karną. Po wypełnieniu znamion przestępstwa z art. 586 k.s.h. członek zarządu podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. Odpowiedzialność wynikającą z ww. artykułu ponoszą osoby, na których ciąży obowiązek zgłoszenia upadłości, a w czasie likwidacji – likwidatorzy.

Członek zarządu ponosi odpowiedzialność wobec wierzycieli spółki za zobowiązania, które powstały w okresie pełnienia przez niego funkcji. Nie odpowiada zatem za zobowiązania powstałe po jego ustąpieniu lub odwołaniu z pełnienia funkcji[23]. Członek zarządu może w procesie bronić się tym, że szkoda przez niego wyrządzona jest równa jedynie różnicy w potencjale majątkowym spółki, jaka ewentualnie wystąpiła, a do jakiej nie doszłoby, gdyby we właściwym momencie zgłoszono wniosek o ogłoszenie upadłości spółki. Członek zarządu odpowiada bowiem za taką część wierzytelności, jaką wierzyciel mógłby otrzymać w postępowaniu upadłościowym, które zostało wszczęte na skutek złożonego we właściwym terminie wniosku o ogłoszenie upadłości.

W okresie likwidacji spółki nie działa zarząd, a jego funkcje pełnią likwidatorzy. Co do zasady, likwidatorami są członkowie zarządu spółki, jednakże wspólnicy mogą w umowie spółki albo późniejszej uchwale wybrać na likwidatorów inne osoby, w tym samych siebie. Natomiast likwidatorów wyznaczonych przez sąd może odwołać tylko sąd. Ponadto członkowie zarządu oraz likwidatorzy są zobowiązani do przestrzegania uchwał zgromadzenia wspólników, natomiast likwidatorzy ustanowieni przez sąd są zobowiązani do przestrzegania jednomyślnych uchwał wspólników oraz osób, które ich ustanowiły zgodnie z art. 276 § 4 k.s.h.[24]

Często zdarza się, że na mocy uchwały wspólników członek zarządu zostaje zobligowany do postawy biernej i nieskładania wniosku o upadłość spółki, pomimo istnienia po temu podstaw. Czy jednak członek zarządu, zasłaniając się wyżej wspomnianą uchwałą, może skutecznie

[23] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie, I Wydział Cywilny, z dnia 2 października 2013 r., I ACa 52/13, Legalis, nr 1048774.

[24] Art. 276 k.s.h.: „§ 1. Likwidatorami są członkowie zarządu, chyba że umowa spółki lub uchwała wspólników stanowi inaczej. § 2. Jeżeli umowa spółki nie stanowi inaczej, likwidatorzy mogą być odwołani na mocy uchwały wspólników. Likwidatorów ustanowionych przez sąd tylko sąd może odwołać. § 3. W przypadku gdy o rozwiązaniu spółki orzeka sąd, może on jednocześnie ustanowić likwidatorów. § 4. Na wniosek osób mających interes prawny sąd może, z ważnych powodów, odwołać likwidatorów i ustanowić innych. § 5. Sąd, który ustanowił likwidatorów, określa wysokość ich wynagrodzenia.

uchylić się od odpowiedzialności? Prawidłowa odpowiedź brzmi: nie. Wszelkie postanowienia umowy spółki oraz postanowienia uchwał wspólników sprzeczne z obowiązującym prawem o charakterze *ius cogens* są bezwzględnie nieważne. W powyższej sytuacji członek zarządu powinien złożyć rezygnację z pełnienia swojej funkcji, jeszcze przed upływem trzydziestodniowego terminu na złożenie wniosku o ogłoszenie upadłości spółki. Tylko wówczas będzie mógł się czuć zwolniony od odpowiedzialności odszkodowawczej oraz karnej. Należy przy tym podzielić pogląd wyrażony w wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 14 czerwca 2000 r., sygn. akt I ACa 307/00[25], z którego wynika, że jeżeli członek zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością złoży rezygnację z tej funkcji, to taki członek zarządu nie ponosi odpowiedzialności na podstawie art. 298 k.h. (aktualnie 299 k.s.h.) za zobowiązania spółki powstałe w okresie po złożeniu rezygnacji.

W doktrynie dominuje pogląd, że ustawodawca w żaden sposób nie różnicuje odpowiedzialności członków zarządu ze względu na ich bierną czy czynną postawę. Powołanie w skład zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością ma *ex definitione* na celu kierowanie działaniami ww. osoby prawnej. Powyższa praktyka ma na celu wyplenienie patologicznych sytuacji, jakimi jest powołanie tzw. słupów. Ponadto oczywiste wydaje się to, że sprawowanie funkcji członka zarządu nie może stanowić przymusu. W związku z tym bierna postawa prawidłowo powołanego członka zarządu spółki może mieć tylko i wyłącznie negatywne konsekwencje dla osoby sprawującej tę funkcję. Zachowanie takiej osoby powoduje, że nie może ona uwolnić się od odpowiedzialności, gdyż nie jest w stanie wykazać, iż we właściwym czasie zgłosiła wniosek o ogłoszenie upadłości[26].

Ponadto, zgodnie z art. 299 § 3 k.s.h.[27], członkowie zarządu mogą ponosić dalej idącą odpowiedzialność. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 25

[25] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 14 czerwca 2000 r., sygn. akt I ACa 307/00, OSA 2002, nr 3, poz. 22.

[26] B. Draniewicz, *Glosa do wyroku NSA z dnia 9 września 2002 r., I SA/Ka 1259/01*, „Prawo Spółek" 2005/2/54.

[27] Art. 299 k.s.h.: „§ 1. Jeżeli egzekucja przeciwko spółce okaże się bezskuteczna, członkowie zarządu odpowiadają solidarnie za jej zobowiązania. § 2. Członek zarządu może się uwolnić od odpowiedzialności, o której mowa w § 1, jeżeli wykaże, że we właściwym czasie zgłoszono wniosek o ogłoszenie upadłości lub w tym samym czasie wydano postanowienie o otwarciu postępowania restrukturyzacyjnego albo o zatwierdzeniu układu w postępowaniu w przedmiocie zatwierdzenia układu, albo że niezgłoszenie wniosku o ogłoszenie upadłości nastąpiło nie z jego winy, albo że

kwietnia 2012 r., sygn. akt II CSK 410/11, wskazał, że odpowiedzialność członków zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością na podstawie art. 299 k.s.h. nie wyklucza odpowiedzialności odszkodowawczej tych członków na podstawie zasad ogólnych, t.j. art. 415 k.c.[28]

ZAKOŃCZENIE

Reasumując, należy dojść do wniosku, że zgodnie z utrwaloną linią orzeczniczą Sądu Najwyższego wykreślenie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością z Rejestru nie pozbawia ochrony wierzycieli. Na mocy przepisów Kodeksu spółek handlowych wierzyciele zostali wyposażeni w mechanizmy prawne, na podstawie których mogą podjąć próbę dochodzenia wierzytelności bezpośrednio od członków zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, w wyjątkowych sytuacjach także pomimo braku tytułu egzekucyjnego przeciwko spółce.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

1. Draniewicz B., *Glosa do wyroku NSA z dnia 9 września 2002 r., I SA/Ka 1259/01*, „Prawo Spółek" 2005 nr 2(54).

ORZECZNICTWO:

1. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 5 grudnia 2003 r., sygn. akt IV CK 256/02, Legalis, nr 62804.
2. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 18 października 2006 r., sygn. akt II CSK 136/06, Legalis, nr 93866.
3. Uchwała Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 19 stycznia 1993 r., sygn. akt III CZP 162/92, OSNCP 1993, poz. 102.
4. Uchwała Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 22 września 1995 r., sygn. akt III CZP 120/95, Legalis, nr 29502.

pomimo niezgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości oraz niewydania postanowienia o otwarciu postępowania restrukturyzacyjnego albo niezatwierdzenia układu w postępowaniu w przedmiocie zatwierdzenia układu wierzyciel nie poniósł szkody. § 3. Przepisy § 1 i § 2 nie naruszają przepisów ustanawiających dalej idącą odpowiedzialność członków zarządu. § 4. Osoby, o których mowa w § 1, nie ponoszą odpowiedzialności za niezłożenie wniosku o ogłoszenie upadłości w czasie, gdy prowadzona jest egzekucja przez zarząd przymusowy albo przez sprzedaż przedsiębiorstwa, na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, jeżeli obowiązek złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości powstał w czasie prowadzenia egzekucji".

[28] Art. 14 k.c.: „Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia".

5. Uchwała Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 15 czerwca 1999 r., sygn. akt III CZP 10/99, Legalis, nr 43890.
6. Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 15 września 1993 r., II UZP 15/93, Legalis, nr 28236.
7. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 14 czerwca 2000 r., sygn. akt I ACa 307/00, Legalis, nr 52663.
8. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 14 czerwca 2000 r., sygn. akt I ACa 307/00, OSA 2002, nr 3, poz. 22.
9. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie, I Wydział Cywilny, z dnia 2 października 2013 r., sygn. akt I ACa 52/13, Legalis, nr 1048774.
10. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi, I Wydział Cywilny, z dnia 16 września 2015 r., I ACa 347/15, Legalis, nr 1337830.
11. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie, VI Wydział Cywilny, z dnia 25 czerwca 2013 r., sygn. akt VI ACa 1193/12, LEX, nr 1369403.
12. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie, VI Wydział Cywilny z dnia 19 grudnia 2013 r., sygn. akt VI ACa 716/13, Legalis, nr 924426.
13. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 21 października 2003 r., sygn. akt I CK 160/02, Legalis, nr 63733.
14. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 13 grudnia 2006 r., sygn. akt II CSK 300/06, Legalis, nr 88372.
15. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 23 maja 2013 r., sygn. akt IV CSK 660/12, Legalis, nr 728657.
16. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 13 marca 2014 r., sygn. akt I CSK 286/13, Legalis, nr 1160419.
17. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych, z dnia 9 października 2006 r., sygn. akt II UK 47/06, Legalis, nr 88074,
18. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Olsztynie z dnia 3 marca 2004 r., sygn. akt III SA 2889/2, M. Pod. 2004, nr 6.

AKTY PRAWNE:

1. Kodeks cywilny z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U. nr 16, poz. 93), t.j. z dnia 17 grudnia 2013 r. (Dz.U. z 2014 r. poz. 121).
2. Kodeks spółek handlowych z dnia 15 września 2000 r. (Dz.U. nr 94, poz. 1037), t.j. z dnia 19 kwietnia 2013 r. (Dz.U. z 2013 r. poz. 1030).
3. Prawo upadłościowe – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. (Dz.U. nr 93, poz. 834).
4. Prawo upadłościowe z dnia 28 lutego 2003 r. (Dz.U. nr 60, poz. 535), t.j. z dnia 5 lutego 2015 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 233).
5. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczpospolitej Kodeks handlowy z dnia 27 czerwca 1934 r. (Dz.U. nr 57, poz. 502).

STRESZCZENIE

Katarzyna CIULKIN-SARNOCIŃSKA

UTRATA BYTU PRZEZ SPÓŁKĘ Z OGRANICZONĄ ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ A ODPOWIEDZIALNOŚĆ CZŁONKÓW ZARZĄDU ZA JEJ ZOBOWIĄZANIA

Słowa kluczowe: upadłość, odpowiedzialność członków zarządu, spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, odpowiedzialność subsydiarna

Artykuł szczegółowo omawia tematykę związaną z odpowiedzialnością członków zarządu za zobowiązania spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w przypadku utraty przez nią bytu. Na przestrzeni ostatnich lat można dostrzec utrzymujący się duży wpływ spraw przeciwko członkom zarządów spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, w sytuacji gdy egzekucja wobec nich okazała się bezskuteczna. Wierzyciele, pragnąc odzyskać swoje wierzytelności, poszukują dróg, dzięki którym możliwe będzie uzyskanie ochrony prawnej także wówczas, gdy wyegzekwowanie ich praw od pierwotnego dłużnika okaże się niemożliwe. Ochronę taką umożliwia m.in. treść przepisu art. 299 Kodeksu spółek handlowych. Niezmienna popularność tej instytucji wymusza konieczność odpowiedzi na pytania, które wyłaniają się w trakcie praktyki sądowej. Odpowiedzi te zostały przedstawione w przedmiotowym opracowaniu.

SUMMARY

Katarzyna CIULKIN-SARNOCIŃSKA

THE ISSUES RELATED TO THE PERSONAL LIABILITY OF BOARD MEMBERS FOR THE DEBTS OF A LIMITED LIABILITY COMPANY IN CASE OF INSOLVENCY

Key words: bankruptcy, responsibility of board members, limited liability company, subsidiary liability

The article discusses in detail the issues related to the personal liability of board members for the debts of a limited liability company in case of insolvency. Over the last couple of years, there has been a noticeable resurgence of cases against members of the board of directors of limited liability companies, where the enforcement of liability against limited liability companies has been unsuccessful. Creditors wishing to recover their claims are seeking ways to obtain legal protection, even if enforcement of their rights from the original debtor has proved impossible. Such protection is ensured by the content of art. 299 Code of Commercial Companies. The continued popularity of this form of business organization has raised the need to answer questions that emerge in the course of judicial practice. Answers to the questions are presented in this study.

NOTA O AUTORZE

Katarzyna Ciulkin-Sarnocińska – doktorantka na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, adwokat.

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Katarzyna Ciulkin-Sarnocińska – PhD student at the Faculty of Law of the University of Bialystok, advocate.

mgr Karolina SZCZECIŃSKA-PRZYBUŁEK
(ORCID: brak)
Katedra Kryminalistyki i Medycyny Sądowej
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

PRZESTĘPSTWO BEZPRAWNEGO POZBAWIENIA WOLNOŚCI – GENEZA NOWELIZACJI I OCENA SŁUSZNOŚCI ZMIAN

WSTĘP

Wolność osobista jednostki usystematyzowana została w pierwszej generacji praw człowieka. Niniejsze prawo jest bowiem jednym z tych, które stanowią istotę bytu ludzkiego[1]. Próbę definicji prawa do wolności osobistej podjął m.in. Sąd Najwyższy wskazując, iż można ją określić jako możliwość (niezależność, swobodę) podejmowania przez człowieka decyzji zgodnie z własną wolą[2]. Omawiana wolność wskazuje zatem na bezpośredni związek z jednostką, a ponadto jest uprawnieniem każdego człowieka, bez względu na jego przynależność państwową[3]. Jest to jedna z tzw. wolności indywidualnych[4]. W kategorii wolności osobistej wyróżnić można kolej-

[1] R. Andrzejczuk, *Prawa człowieka podstawą prawa narodów do samostanowienia*, Lublin 2004, s. 123.

[2] Uchwała Sądu Najwyższego w składzie 7 sędziów z dnia 13 marca 1990 r., V KZP 33/89, OSNKW 1990/7-12/23.

[3] J. Matwiejuk, *Konstytucyjne wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, [w:] (red.) M. Grzybowski, *Prawo konstytucyjne*, Białystok 2008, s. 100.

[4] A. Ławniczak, *Zasada poszanowania wolności i jej ograniczenia*, [w:] (red.) M. Jabłoński, *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP. Tom I. Idee i zasady prze-*

no różne rodzaje tego uprawnienia. Ustawodawca w ustawie Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r.[5], jako pierwszy z czynów zabronionych przeciwko wolności, penalizuje przestępstwo przeciwko tzw. wolności lokomocyjnej. W art. 189 k.k. wskazano, iż pozbawienie człowieka wolności przez osobę fizyczną bez podstawy prawnej, podlega odpowiedniej sankcji karnej. W demokratycznym państwie prawa oczywistym jest, iż wolność jednostki w postaci swobodnego poruszania się i zmiany miejsca przebywania zgodnie z własną wolą[6], jest dobrem szczególnie chronionym. Nie budzi zatem wątpliwości, iż jej bezprawne pozbawienie ma wydźwięk wysokiej społecznej szkodliwości.

Analizowany czyn zabroniony znany był we wszystkich ustawach karnych państw zaborczych, które obowiązywały w Polsce do momentu wejścia w życie Kodeksu karnego z 1932 r.[7]

Kodeks karny wprowadzony rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca *1932* r.[8], przewidywał przestępstwo pozbawienia wolności w art. 248, w rozdziale XXXVI – „Przestępstwa przeciwko wolności". Czas trwania czynu w typie kwalifikowanym wynosił 14 dni, dodatkowo ustawodawca wprowadził znamiona określane jako „inne szczególnie ciężkie przypadki" oraz „oddanie we władztwo innego państwa".

W Ustawie Kodeks karny z dnia 19 kwietnia 1969 r.[9], uregulowano przestępstwo bezprawnego pozbawienia wolności w ten sam sposób, z tą tylko różnicą, iż wprowadzono dolne granice ustawowego zagrożenia oraz wyeliminowano z typu kwalifikowanego „oddanie we władztwo innego państwa". Występek ten spenalizowano wówczas w art. 165, w rozdziale XXII – „Przestępstwa przeciwko wolności".

Jak już wspomniano, w obecnym stanie prawnym omawiany czyn ustawodawca uregulował w art. 189 k.k. Pierwszą zauważalną różnicą w odniesieniu do poprzedniej regulacji, jest zmniejszenie dolnej granicy ustawowego

wodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP, Warszawa 2010, s. 392.

5 Ustawa Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r, Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553 z późn. zm., zwana dalej: k.k.

6 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 5 czerwca 2013 r., II AKa 107/13, LEX nr 1342382.

7 W. Makowski, Prawo karne. *O przestępstwach w szczególności. Wykład porównawczy prawa karnego austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce*, Warszawa 1924, s. 323 i n.

8 Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571 z późn. zm.

9 Dz.U. 1969 nr 13 poz. 94 z późn. zm.

zagrożenia. Dodatkowo, zmiana nastąpiła w związku z określeniem znamion typu kwalifikowanego przestępstwa. Skrócono czas bezprawnego pozbawienia wolności z 14, do 7 dni[10]. Zmiana ta miała na celu ukazanie nadrzędnego znaczenie prawa człowieka do wolności lokomocyjnej. Ponadto zrezygnowano z określenia „inny szczególnie ciężki wypadek". Z praktycznego punktu widzenia zabieg ten poparty został wynikami badań przeprowadzonych przez M. Mozgawę[11]. Autor wykazał, iż w żadnym, empirycznie zbadanym przypadku, czyn nie został zakwalifikowany z art. 165 § 2 ówczesnej ustaw (tj. jako „inny szczególnie ciężki wypadek"). Znamię szczególnego udręczenia zostało zachowane w treści przepisu i funkcjonuje do dziś.

Celem niniejszego artykułu jest analiza dotychczasowych zmian, wprowadzonych w związku z czynem z art. 189 k.k., a ponadto próba oceny ich skuteczności.

PIERWSZA NOWELIZACJA – ZAKWALIFIKOWANIE PRZESTĘPSTWA BEZPRAWNEGO POZBAWIENIA WOLNOŚCI ZE SZCZEGÓLNYM UDRĘCZENIEM JAKO ZBRODNIA

Art. 189 k.k. został znowelizowany dwukrotnie. Pierwsza ze zmian weszła w życie 19.04.2010 r.[12] Celem było zaostrzenie sankcji karnej za bezprawne pozbawienie wolności ze szczególnym udręczeniem. Dostrzeżono więc potrzebę większej ochrony osób, których prawo do wolności lokomocyjnej zostało naruszone szczególnie okrutnym działaniem sprawcy. W związku z powyższym, omawiany typ przestępstwa zakwalifikowano jako zbrodnię.

Bez wątpienia czyn nakierowany na udręczenie pokrzywdzonego, a w dodatku w stopniu szczególnym, wiąże się z niebywałymi dolegliwościami. Pokrzywdzony zdany na łaskę porywacza nie jest w stanie przewidzieć rozwoju wydarzeń. Wskazane dolegliwości nie dotyczą ponadto tylko osoby pokrzywdzonej, wiążą się bowiem z udręką psychiczną po stronie rodziny, jak również całej zaangażowanej społeczności[13]. Należy

[10] A. Zoll, *Art. 189. W: Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117–211a*, System Informacji Prawnej LEX, 2017.

[11] M. Mozgawa, *Odpowiedzialność karna za bezprawne pozbawienie wolności (art. 165 k.k.)*, Lublin 1994, s. 59.

[12] Zmiana nastąpiła ustawą z dnia 17.12.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2010 r. nr 7, poz. 46.

[13] Ustawa z dnia 17 grudnia 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego.

pamiętać, że już samo pozbawienie człowieka wolności wbrew woli jest dla niego udręczeniem. Nie ulega więc wątpliwości, iż ze znamieniem tym mamy do czynienia w zasadzie w każdym przypadku bezprawnego uwięzienia[14]. Charakter niektórych zachowań nie jest jednak na tyle drastyczny, by stosować przymiotnik „szczególne". Wymieniając zachowania winne być traktowane jako szczególne udręczenie, mówimy o zbrodni, czyli o możliwie najcięższym przestępstwie. Każda zbrodnia bezsprzecznie jest czynem zasługującym na potępienie ze strony społeczeństwa. Przypisanie sprawcy winy wiąże się bowiem z umyślnością czynu, która to w odniesieniu do zbrodni ma charakter bezwzględny[15].

Pojęcie szczególnego udręczenia w polskich ustawach karnych występuje tylko w odniesieniu do przestępstwa bezprawnego pozbawienia wolności człowieka[16]. W związku z tym, iż tematyką niniejszej publikacji nie jest *stricte* problematyka szczególnego udręczenia na gruncie polskiego kodeksu karnego, należy przedstawić jedynie najważniejsze założenia. Jest to zatem znamię kwalifikowane czynów umyślnych, zamierzonych, prowadzących do zadawania cierpienia w różnych postaciach. Ponadto działania te nakierowane są nierzadko na czerpanie satysfakcji ze sprawiania cierpienia pokrzywdzonemu[17]. Szczególne udręczenie interpretować należy jako konsekwencja zachowań sprawcy, które wykraczają poza czynności konieczne dla pozbawienia wolności w typie podstawowym[18]. Przekroczenie granic tychże czynności musi nastąpić w sposób drastyczny[19]. Szczególne udręczenie może być rozumiane jako znęcanie się zarówno w sensie fizycznym, jak i moralnym (psychicznym)[20].

W ocenie autorki kwalifikację omawianego przestępstwa jako zbrodnię, uznać należy za słuszną. Charakter czynu i jego następstwa przemawiają za tym, by przyjąć, że jest to jedno z najcięższych przestępstw. Pewien zarzut

[14] Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 27 sierpnia 2015 r., II AKa 197/15, LEX nr 1857375.

[15] M. Budyn-Kulik, *Zasady odpowiedzialności karnej*, [w:] (red.), M. Mozgawa, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2007, s. 29.

[16] J. Lachowski, *Art. 189. w: Kodeks karny. Komentarz, wyd. II*, Legalis, 2018.

[17] A. Staszak, *Porwania w celu wymuszenia okupu. Studium kryminalistyczne*, Zdzieszowice 2010, s. 98.

[18] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 15 stycznia 2014 r., II AKa 202/13, LEX nr 1496362.

[19] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 19 lutego 2016 r., II AKa 406/15, LEX nr 2166533.

[20] Wyrok Sadu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 12 grudnia 2012 r., II AKa 220/12, LEX nr 1254370.

podnieść można jedynie w związku z wysokością sankcji karnej. Jednocześnie z projektem zmiany art. 189 § 2 k.k., zgłoszono potrzebę nowelizacji art. 252 k.k. W efekcie końcowym przekwalifikowano art. 252 k.k. z występku na zbrodnię. Kluczowe znaczenie miało tu znamię „szczególnego udręczenia". Wskazując, iż omawiane znamię charakteryzuje się nasileniem przemocy, brutalności, drastycznym sposobem działania, należy się zastanowić, dlaczego projektodawca zaproponował niższą sankcję w odniesieniu do przestępstwa z art. 189 § 3 k.k. Wydaje się bowiem, iż szczególne udręczenie (czy to w odniesieniu do art. 189 k.k., czy też 252 k.k.) jest znamieniem, które należy sankcjonować w ten sam, kategoryczny sposób. Zdaniem autorki motywy sprawcy nie powinny być brane pod uwagę. Jest to bowiem działanie skierowane bezpośrednio na cierpienie człowieka, które jest tak samo odczuwalne i dolegliwe czy to w przypadku żądania okupu (art. 252 k.k.), czy to w przypadku chęci zadania jej cierpienia z powodu np. szeroko pojętej zemsty (art. 189 k.k.).

Jednocześnie z nowelizacją art. 189 k.k., wprowadzono zmiany w brzmieniu art. 240 k.k. Czyn bezprawnego pozbawienia wolności został więc dodany do katalogu przestępstw, co do których istnieje prawny obowiązek zawiadomienia o czynie zabronionym. Przed nowelizacją, w sytuacji, w której dana osoba miała wiarygodną wiadomość, iż w konkretnym miejscu dochodzi do przetrzymywania z motywów innych niż przewiduje art. 252 k.k., nie ponosiła odpowiedzialności karnej za niezawiadomienie organów ścigania o tymże stanie. Ze względu na podobieństwo przestępstwa z art. 189 k.k. z czynem z art. 252 k.k., niezbędnym zabiegiem było objecie tą powinnością czynu bezprawnego pozbawienia wolności.

DRUGA NOWELIZACJA – OBJĘCIE OCHRONĄ OSÓB NIEPORADNYCH ZE WZGLĘDU NA WIEK, STAN PSYCHICZNY LUB FIZYCZNY

Jak już wspomniano, omawiany przepis nowelizowany był dwukrotnie. Druga ze zmian dotyczyła wprowadzenia nowego typu kwalifikowanego, w postaci szczególnej ochrony osób nieporadnych ze względu na wiek, stan fizyczny lub psychiczny (art. 189 § 2a k.k.)[21]. Początkowo celem

[21] Zmiana nastąpiła ustawą z dnia 23.03.2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2017 r. poz. 773.

proponowanej zmiany było zwiększenie ochrony zdrowia oraz życia osób małoletnich poniżej lat 15. Ówczesną potrzebę nowelizacji projektodawca argumentował w szczególności skutkami pozbawienia wolności małoletniego. Postulaty odnośnie nowelizacji wnosił również Rzecznik Praw Dziecka, twierdząc, iż kodeks karny jest zbyt łagodny w stosunku do osób krzywdzących dzieci. Zmiana miała dotyczyć zakwalifikowania bezprawnego pozbawienia wolności dziecka, jako zbrodnię[22]. W Opinii Krajowej Rady Sądownictwa, projektodawca nie zaprezentował argumentów oraz danych, które wskazywałyby na niewystarczającą ochronę osób małoletnich[23]. Analizując projekt ustawy, nie sposób nie zgodzić się z tym stanowiskiem. Kwestia małoletności ostatecznie nie została bezpośrednio uwzględniona w zmianach, zarówno art. 189 k.k., jak i innych, nowelizowanych niniejszą ustawą. Ostatecznie projektowane zmiany dotyczyły osób „nieporadnych ze względu na wiek, stan psychiczny lub fizyczny". Wiek poniżej lat 15 w większości przypadków „skonsumowany" został przez przesłankę nieporadności.

Problem ochrony osób nieporadnych jest niezwykle złożony, tak też jest przedmiotem dyskusji w doktrynie. W odniesieniu do przestępstwa bezprawnego pozbawienia wolności, spór dotyczy bowiem kwestii ochrony osób niebędących w stanie samodzielnie wyrazić woli zmiany miejsca przebywania, a dokładniej noworodków, niemowląt oraz osób głęboko upośledzonych. Jak wskazuje się w doktrynie i judykaturze, znamiona czynu z art. 189 k.k. spełnione są wówczas, gdy osoba uwięziona zdolna jest do wyrażenia pragnienia w związku z opuszczeniem miejsca pobytu, a ponadto posiada zdolność do zmiany takiego miejsca[24]. Przyjmuje się zatem, iż przedmiotem czynności wykonawczej może być dziecko oraz

[22] Rzecznik Praw Dziecka Marek Michalak, *Kodeks karny zbyt łagodny dla osób krzywdzących dzieci,* https://brpd.gov.pl/aktualnosci-wystapienia-generalne/kodeks-karny-zbyt-lagodny-dla-osob-krzywdzacych-dzieci (dostęp – 08.12.2018).

[23] Opinia Krajowej Rady Sądownictwa z dnia 13 października 2016 r. (nr WO 020-149/16, druk sejmowy nr 846), http://www.krs.pl/pl/dzialalnosc/posiedzenia-rady/f,177,posiedzenia-w-2016-r/578,11-14-pazdziernika-2016-roku/4437,opinia-krajowej-rady-sadownictwa-z-dnia-13-pazdziernika-2016-r-nr-wo-020-14916-druk-sejmowy-nr-846 (dostęp – 20.02.2019).

[24] Zob. szerz. M. Mozgawa, *Rozdział XXII. Przestępstwa przeciwko wolności*, [w:] (red.) M. Mozgawa, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2007, s. 366.

osoba upośledzona psychicznie jedynie w przypadku, gdy jest zdolne do wyrażenia woli zmiany miejsca przebywania[25].

Pojęcie osoby nieporadnej (w orzecznictwie określane również jako „bezradnej") występuje w kodeksie karnym pięciokrotnie[26]. Są to osoby, które przez wzgląd na właściwości fizyczne, tj. podeszły wiek, kalectwo, obłożną chorobę lub swoje właściwości psychiczne, np. upośledzenie umysłowe, nie mają możliwości samodzielnie ani decydować o swoim losie, ani zmieniać swojego położenia[27]. Sąd Najwyższy, wymieniając enumeratywnie osoby uznawane za nieporadne, nie wskazuje bezpośrednio na noworodki, czy też niemowlęta. Stwierdzając jednak, iż za osobę nieporadną uważa się człowieka niebędącego w stanie decydować o sobie ze względu na podeszły wiek (np. demencja starcza), wydaje się zasadne przyjąć, iż ze zbieżną sytuacją mamy do czynienia w przypadku wymienionych osób. Stanowisko takie popiera również M. Mozgawa, wskazując, iż na gruncie art. 189 k.k. należy wziąć pod uwagę nie tylko podeszły wiek, lecz również osoby w wieku bardzo młodym[28]. Jeżeli natomiast chodzi o osoby upośledzone umysłowo, nie sprecyzowano stopnia upośledzenia. Zakresem tym objąć więc należy upośledzenie zarówno w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym, jak i głębokim.

W związku z powyższym, za osoby nieporadne bez wątpienia uważa się noworodki, niemowlęta, jak i osoby głęboko upośledzone. Jak jednak należy interpretować nieporadność na gruncie art. 189 k.k.? Jednoznaczne stanowisko w tej kwestii zajmuje A. Zoll podnosząc, iż mimo wprowadzenia typu kwalifikowanego, osoby niemające woli zmiany miejsca przebywania, nie mogą być przedmiotem czynności wykonawczej[29]. Dopuszczając jako przedmiot czynności wykonawczej osobę chorą psychicznie oraz małe

[25] Zob. szerz. A. Wąsek, [w:] (red.) I. Andrejew, L Kubicki, J. Waszczyński, *System prawa karnego*, t. 4, cz. 2, 1989, s. 18–19.

[26] Osoba nieporadna występuje w kodeksie karnym w następujących przepisach: art. 56 § 2 – dyrektywy wymiaru kary, art. 189 § 2a – bezprawne pozbawienie wolności, art. 207 § 1a – znęcanie się, art. 210 § 1 – porzucenie małoletniego lub osoby nieporadnej, art. 211 – uprowadzenie małoletniego lub osoby nieporadnej.

[27] Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976/7-8/86.

[28] M. Mozgawa, *Art. 189. W: Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, System Informacji Prawnej LEX, 2018.

[29] A. Zoll, *Art. 189. w: Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117–211a*, System Informacji Prawnej LEX, 2017.

dziecko[30], należy mieć na uwadze, by posiadały one rzeczywistą zdolność wyrażenia woli zmiany miejsca przebywania[31].

Problematyka objęcia ochroną osób nieporadnych jest zagadnieniem o charakterze ocennym. Wyjaśnić należy zależność pomiędzy dwoma stanami – możliwością wyrażenia woli, a świadomością. Należy zadać więc pytanie: jaki charakter ma pozbawienie wolności kogoś, kto w ogóle nie jest tego świadomy, a ponadto nie odczuwa skutków tego naruszenia? Wyobraźmy sobie sytuację odebrania matce rocznego dziecka. Czy w takiej sytuacji słuszna będzie kwalifikacja z art. 189 § 2a k.k.? Zdaniem autorki należy udzielić odpowiedzi przeczącej. Podkreśla się, iż najistotniejszą jest kwestia możności zbudowania życzenia związanego z opuszczeniem danego miejsca[32]. Wola nie musi wyrażać się jednak w sposób konkretny, precyzyjny, tj. przez wypowiedzenie słów wskazujących na chęć opuszczenia miejsca, czy też złapanie za klamkę drzwi wyjściowych[33]. Nie wydaje się jednak, że wola wyrażona przez niemowlę, w postaci wyciągnięcia rąk do matki, wiąże się ze świadomością pozbawienia go wolności. Przyjąć więc należy, iż wola powinna być wyrażona w sposób jasny, pozbawiony jakichkolwiek wątpliwości odnośnie chęci zmiany miejsca przebywania.

Ustawodawca decydując się na wyodrębnienie omawianego typu kwalifikowanego dalej nie rozstrzyga spornej kwestii. Wątpliwości te nie zostały również bezpośrednio wyjaśnione podczas obrad podkomisji stałej do spraw nowelizacji prawa karnego[34]. W związku zatem z niejasną regulacją dotyczącą ochrony danych podmiotów, należy doprecyzować, jakiej ochronie podlegają osoby nieporadne, lecz będące w stanie wyrazić swą wolę oraz osoby nieporadne, które takiej woli nie są wstanie wyrazić.

W kwestii kwalifikacji prawnej czynu, rozważać należy dwa warianty wyjścia z tej niejasnej regulacji. Pierwsze opowiada się za przyjęciem sta-

[30] M. Mozgawa*, Ustawowe znamiona przestępstwa pozbawienia wolności (art. 165 § 1 k.k.), teza 2*, „Prokuratura i Prawo" 1995.

[31] Zob. szerz. A. Wąsek, [w:] (red.) I. Andrejew, L Kubicki, J. Waszczyński, *System prawa karnego*, t. 4, cz. 2, 1989, s. 18–19.

[32] Por. M. Mozgawa, Ustawowe znamiona przestępstwa pozbawienia wolności (art. 165 § 1 k.k.), „Prokuratura i Prawo" 1995, nr 3, s. 22.

[33] M. Mozgawa, Ustawowe znamiona przestępstwa pozbawienia wolności (art. 165 § 1 k.k.), „Prokuratura i Prawo" 1995, nr 3, s. 22.

[34] Podkomisja stała do spraw nowelizacji prawa karnego, Rozpatrzenie przedstawionego przez Prezydenta RP projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (druk nr 846), http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/transmisje_arch.xsp?unid=AAE92C3D7ABF26EDC12580660044A195 (dostęp – 10.02.2019).

nowiska, iż w takich sytuacjach za wolę tychże osób przyjąć należy wolę ich przedstawicieli ustawowych. Stanowisko takie wyraził również sąd niemiecki w uzasadnieniu wyroku z dnia 17 października 1951 r. (Rev. Reg. Nr III 378/51)[35]. W drodze wyjątku opcję taką dopuszcza również M. Mozgawa zastrzegając, iż osoba zajmująca się nieporadnym musi być obecna w chwili dokonania czynu i wprost wyrazić swą wolę. W odmiennym przypadku dochodziłoby bowiem do absurdalnych sytuacji, kiedy to potencjalną wolę przedstawiciela ustawowego zastępowałoby się przypuszczalną wolą pokrzywdzonego[36]. W omawianym przypadku słuszna więc będzie kwalifikacja z art. 211 k.k., gdzie dobrem chronionym jest instytucja opieki i nadzoru nad małoletnim lub osobą nieporadną[37]. W tym stanie sprawca działa wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru[38]. Nie ujawnia się tu jakakolwiek wola osoby uprowadzonej, a jedynie wola osoby sprawującej opiekę. Tak też zasadnym byłoby przyjąć, iż dochodzi do samowolnego spowodowania zmiany miejsca pobytu, połączonego z faktycznym pozbawieniem opieki lub nadzoru osoby uprawnionej. Kwalifikacja z art. 189 k.k. nastąpi natomiast w sytuacji, gdy osoba nieporadna sama będzie w stanie wyrazić sprzeciw[39].

Należy wiec przyjąć, iż art. 189 § 2a chroni osoby nieporadne, lecz będące na tyle świadome, iż są w stanie samodzielnie decydować o swoim miejscu przebywania. Mimo tego, że w treści art. 189 k.k. wprost wskazuje się na przedmiot czynności wykonawczej w postaci osób nieporadnych, z kręgu podmiotów chronionych w rzeczywiści wyłącza się niektóre z nich. Należy to argumentować faktem, iż po pierwsze, nie mają one świadomości naruszenia prawa do wolności lokomocyjnej, przy czym nie jest nawet możliwym spekulowanie o ich woli potencjalnej[40], po drugie zaś, naru-

[35] Wyrok sądu niemieckiego z dnia 17 października 1951 r. (Rev. Reg. Nr III 378/51), „Juristenzeitung" Nr 7–8, 1952, s. 237; cyt. za: M. Mozgawa, *Odpowiedzialność karna za bezprawne pozbawienie wolności (art. 165 k.k.)*, Lublin 1994, s. 43.

[36] M. Mozgawa, *Przestępstwa przeciwko wolności*, [w:] (red.) J. Warylewski, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, Legalis 2016.

[37] M. Mozgawa, M. Kulik, A. Szczekala, *Przestępstwo uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego lub osoby nieporadnej – art. 211 k.k. (ze szczególnym uwzględnieniem tzw. uprowadzeń rodzicielskich)*, „Prawo w Działaniu" 2013, nr 16, s. 9.

[38] M. Mozgawa, *Przestępstwa przeciwko wolności*, [w:] (red.) J. Warylewski, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym,* Legalis 2016.

[39] A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 479.

[40] Wola potencjalna człowieka jest istotna w takim samym stopniu, jak wola aktualna. Związek między tymi dwoma stanami ujawnia się bowiem poprzez możliwość zastąpienia woli aktualnej (z różnych przyczyn niewyrażonej w danym momencie), wolą

szenie takie nie wywołuje żadnych negatywnych skutków w psychice. Jak słusznie zauważył T. Szafrański, „dziecko zwłaszcza małe, w wielu sytuacjach podlega zależności. Jest w pewnej podległości do osób dorosłych. Pewna sytuacja podległości i narzuconych ograniczeń jest dla dziecka naturalna i odbierana intuicyjnie. Oczywiście w żaden sposób nie może to uzasadniać czynu przestępnego polegającego na bezprawnym pozbawieniu wolności. Nie jest prawdą, że dziecko jest tak wyczulone na każde ograniczenie wolności, że jakiekolwiek pozbawienie wolności sprawi, że dozna takiej traumy, że wpłynie to na jego dalsze życie (...)”[41].

Zasadnym byłoby więc, by obecna treść rozumiana była w następujący sposób: „Jeżeli pozbawienie wolności, o którym mowa w § 2, dotyczy osoby nieporadnej ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny, będącej w stanie samodzielnie wyrazić wolę co do zmiany miejsca przebywania, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12”.

ZAKOŃCZENIE

W przypadku przestępstwa bezprawnego pozbawienia wolności ocena zachowań sprawcy względem pokrzywdzonego jest niełatwym zadaniem dla wymiaru sprawiedliwości. Dobro w postaci wolności lokomocyjnej człowieka może zostać naruszone w przypadku dokonania wielu czynów zabronionych – zarówno występków, jak i zbrodni. Niejednokrotnie dochodzi do zbiegu art. 189 k.k. z innymi przepisami ustawy. Problemem jest więc prawnokarna i socjologiczna ocena jedności i wielości czynów[42]. Specyfika przestępstwa bezprawnego pozbawienia wolności daje możliwość szerokiej analizy czynu zarówno pod względem zachowania sprawcy, jak i pod względem osoby pokrzywdzonego. Dotychczas wprowadzone zmiany uznać należy za słuszne, jednak z zastrzeżeniami wskazanymi w niniejszej publikacji. Ustawodawca zwrócił uwagę zarówno na konieczność szczególnej penalizacji zachowania sprawcy, polegającego na świadomym, dolegliwym udręczeniu pokrzywdzonego, jak również objął ochroną oso-

potencjalną. W przypadku odmiennego poglądu, zakres ochrony rozumiany byłby zbyt wąsko. Osoba nieświadoma naruszenia jej prawa do wolności lokomocyjnej nie podlegałyby ochronie prawnej w momencie „zorientowania się”, iż dobro zostało naruszone.

41 Posiedzenie Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian w kodyfikacjach z dnia 26.01.2017 r., http://orka.sejm.gov.pl/Zapisy8.nsf/wgskrnr/NKK-29 (dostęp – 20.02.2019).

42 M. Mozgawa, *Odpowiedzialność karna za bezprawne pozbawienie wolności (art. 165 k.k.)*, Lublin 1994, s.71.

by, które nie są w stanie przedsiębrać działań obronnych ze względu na swą nieporadność. Jak już wskazano, należałoby jednak, analogicznie do art. 252 k.k., wprowadzić zmiany z wysokości sankcji karnej (co zawiera obecny projekt zmian), jak również doprecyzować sytuację osób nieporadnych, niebędących w stanie samodzielnie wyrazić swojej woli.

BIBLIOGRAFIA

1. Andrzejczuk R., *Prawa człowieka podstawą prawa narodów do samostanowienia*, Lublin 2004.
2. Budyn-Kulik M., *Zasady odpowiedzialności karnej*, [w:] (red.), M. Mozgawa, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2007.
3. Lachowski J., *Art. 189*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. II, Legalis, 2018.
4. Ławniczak A., *Zasada poszanowania wolności i jej ograniczenia*, [w:] (red.) M. Jabłoński, *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP*. Tom I. *Idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP*, Warszawa 2010.
5. Makowski W., *Prawo karne. O przestępstwach w szczególności. Wykład porównawczy prawa karnego austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce*, Warszawa 1924.
6. Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
7. Matwiejuk J., *Konstytucyjne wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, [w:] (red.) M. Grzybowski, *Prawo konstytucyjne*, Białystok 2008.
8. Mozgawa M, Rozdział XXII. *Przestępstwa przeciwko wolności*, [w:] (red.) M. Mozgawa, Kodeks karny. *Praktyczny komentarz*, Warszawa 2007.
9. Mozgawa M., Art. 189. W: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, System Informacji Prawnej LEX, 2018.
10. Mozgawa M., Kulik M., Szczekala A., *Przestępstwo uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego lub osoby nieporadnej – art. 211 k.k. (ze szczególnym uwzględnieniem tzw. uprowadzeń rodzicielskich)*, „Prawo w Działaniu" 2013, nr 16.
11. Mozgawa M., *Odpowiedzialność karna za bezprawne pozbawienie wolności (art. 165 k.k.)*, Lublin 1994.
12. Mozgawa M., *Przestępstwa przeciwko wolności*, [w:] (red.) J. Warylewski, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, Legalis 2016.
13. Mozgawa M., *Ustawowe znamiona przestępstwa pozbawienia wolności (art. 165 § 1 k.k.), teza 2*, „Prokuratura i Prawo" 1995.
14. Opinia Krajowej Rady Sądownictwa z dnia 13 października 2016 r. (nr WO 020-149/16, druk sejmowy nr 846), http://www.krs.pl/pl/dzialalnosc/posiedzenia-rady/f,177,posiedzenia-w-2016-r/578,11-14-pazdziernika-2016-roku/4437,opinia-krajowej-rady-sadownictwa-z-dnia-13-pazdziernika-2016-r-nr-wo-020-14916-druk-sejmowy-nr-846 (dostęp – 20.02.2019).
15. Podkomisja stała do spraw nowelizacji prawa karnego, Rozpatrzenie przedstawionego przez Prezydenta RP projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (druk nr 846), http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/transmisje_arch.xsp?unid=AAE92C3D7ABF26EDC12580660044A195 (dostęp – 10.02.2019).

16. Posiedzenie Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian w kodyfikacjach z dnia 26.01.2017 r., http://orka.sejm.gov.pl/Zapisy8.nsf/wgskrnr/NKK-29 (dostęp – 20.02.2019).
17. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571 z późn. zm.
18. Michalak M., *Kodeks karny zbyt łagodny dla osób krzywdzących dzieci*, https://brpd.gov.pl/aktualnosci-wystapienia-generalne/kodeks-karny-zbyt-lagodny-dla-osob-krzywdzacych-dzieci (dostęp – 08.12.2018).
19. Staszak A., *Porwania w celu wymuszenia okupu. Studium kryminalistyczne*, Zdzieszowice 2010.
20. Uchwała Sądu Najwyższego w składzie 7 sędziów z dnia 13 marca 1990 r., V KZP 33/89, OSNKW 1990/7-12/23.
21. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976/7–8/86.
22. Ustawa Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553 z późn. zm.)
23. Ustawa z dnia 17 grudnia 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego.
24. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz.U. 1969 nr 13 poz. 94 z późn. zm.
25. Ustawa z dnia 23.03.2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postpowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2017 r. poz. 773).
26. Ustawa z dnia 17.12.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2010 r. nr 7, poz. 46).
27. Wąsek A., [w:] (red.) Andrejew I.,Kubicki L., Waszczyński J., *System prawa karnego*, t. 4, cz. 2, 1989.
28. Wyrok Sadu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 12 grudnia 2012 r., II AKa 220/12, LEX nr 1254370.
29. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 15 stycznia 2014 r., II AKa 202/13, LEX nr 1496362.
30. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 19 lutego 2016 r., II AKa 406/15, LEX nr 2166533.
31. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 5 czerwca 2013 r., II AKa 107/13, LEX nr 1342382.
32. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 27 sierpnia 2015 r., II AKa 197/15, LEX nr 1857375.
33. Wyrok sądu niemieckiego z dnia 17 października 1951 r. (Rev. Reg. Nr III 378/51), „Juristenzeitung" Nr 7–8 1952.
34. Zoll A., *Art. 189*. (w:) *Kodeks karny. Część szczególna*. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117–211a, System Informacji Prawnej LEX, 2017.

STRESZCZENIE

Karolina SZCZECIŃSKA-PRZYBUŁEK

PRZESTĘPSTWO BEZPRAWNEGO POZBAWIENIA WOLNOŚCI – GENEZA NOWELIZACJI I OCENA SŁUSZNOŚCI ZMIAN

Słowa kluczowe: przestępstwo, wolność, nowelizacja, małoletni

W demokratycznym państwie prawa oczywistym jest, iż wolność osobista jednostki jest dobrem szczególnie chronionym. W obecnym stanie prawnym przestępstwo bezprawnego pozbawienia wolności spenalizowano w art. 189 Kodeksu karnego. Dotychczas przepis ten nowelizowany był dwukrotnie. Po pierwsze, ustawodawca zauważył potrzebę szczególnej ochrony osób, których prawo do wolności dodatkowo zostało naruszone szczególnie okrutnym działaniem sprawcy. Podwyższając sankcję karną omawiany typ przestępstwa zakwalifikowano jako zbrodnię. Niewątpliwie zabieg taki uznać należy za słuszny, tym bardziej zwracając uwagę na regulacje dotyczące przestępstwa z art. 252 k.k.

Druga zmiana dotyczyła wprowadzenia § 2a jako nowego typu kwalifikowanego. Nowelizacja miała na celu ochronę osób nieporadnych ze względu na wieku, stan psychiczny lub fizyczny. Pojęcie osób nieporadnych i ich zakres ochrony na kanwie czynu z art. 189 k.k. jest przedmiotem szerokiej dyskusji. Mimo tego, że w treści art. 189 k.k. wprost wskazuje się na przedmiot czynności wykonawczej w postaci osób nieporadnych, z kręgu podmiotów chronionych w rzeczywiści wyłącza się niektóre z nich, czyli osoby, które nie są w stanie samodzielnie wyrazić swojej woli.

SUMMARY

Karolina SZCZECIŃSKA-PRZYBUŁEK

THE CRIME OF UNLAWFUL DEPRIVATION OF LIBERTY – THE GENESIS OF THE AMENDMENT AND THE ASSESSMENT OF THE CORRECTNESS OF CHANGES

Key words: crime, freedom, amendment, juvenile

In a democratic state of law, it is obvious that the individual's personal freedom is particularly protected. In the current legal situation, the crime of unlawful deprivation of liberty was penalized in art. 189 of the Penal Code. So far, this provision has been amended twice. First, the legislator noted the need to protect persons whose right to liberty was violated by the particularly cruel act of the perpetrator. By increasing the criminal sanction, this type of crime was classified as a crime. This should be considered right, paying attention to the regulations regarding the offense under Art. 252 of the Criminal Code

The second change concerned the introduction of §2a as a new qualified type. The amendment was aimed at protecting people who are clumsy due to their age, psychological or physical condition. The concept of helpless people and their scope of protection is the subject of broad discussion. Despite the fact that in art. 189 of the Criminal Code explicitly refers to helpless persons, some of them are excluded from the group of protected entities, i.e. persons who are unable to express their will on their own.

NOTA O AUTORZE

Mgr Karolina Szczecińska-Przybułek – doktorantka w Katedrze Kryminalistyki i Medycyny Sądowej, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Karolina Szczecińska-Przybułek, MSc – PhD student at the Department of Forensic Science and Forensic Medicine, University of Warmia and Mazury in Olsztyn.

prof. Olena YUSCHYK
(ORCID: brak)
Associate Professor
at the Department of Criminal Law and Criminalistics,
Faculty of Law Yuriy Fedkovych Chernovtsy National University

FUNCTIONS OF PUNISHMENT

INTRODUCTION

Punishment is the universal response to crime and deviance in all societies. All societies and social groups develop ways to control behavior that violates norms. Socialization is a basic type of social control that seeks conformity through learning processes and the subsequent internalization of group norms as personal preferences. Social control is also achieved directly through external sources that compel individuals to conform through the threat of societal reaction. Regardless of whether conformity results from personal desires or external compulsion, conformity is ultimately achieved through the use and treat of sanctions[1]. Criminal punishment is an important institution of criminal law therefore it is of interest not only to specialists but also to all members of society. Punishment exists in society during the history of its development. Humanity applies criminal punishment, changing its forms and types, in order to effectively influence criminals. It should be noted that punishment has its special functions, which can be both social and legal. Functions of punishment are of particular importance in the criminal legal policy of the state.

[1] Miethe D., Hong Lu Punishment: a comparative historical perspective. – Cambridge: University Press., 2005. – P.2.

PRESENTATIONOFTHEMAININFORMATION

The state policy in the fight against crime includes a set of measures, among which the main role is played by measures of social, economic, political, legal, organizational, cultural and educational nature as this policy is in close connection with the specific conditions of the socio-political development of society, the general way of life of the state, the state of the economy, moral and ethical and philosophical views that are characterized by one or another era, as well as the corresponding stereotypes that have developed in a particular society at one time or another. However, in the system of numerous activities a punishment takes a certain place as a necessary means of protecting society from criminal encroachments. The fulfillment of this role is carried out both through the threat of punishment contained in the sanction of any criminal law of a special part of the Criminal Code of Ukraine (Criminal Code of Ukraine), and through its implementation, i.e. coercive influence on individuals already found guilty of committing a crime.

The definition of criminal punishment is mentioned in Article 50 § 1 of the Criminal Code of Ukraine. The punishment is a coercive measure imposed in a judgment of court on behalf of the State upon a person found guilty of a criminal offense and consists in restraint of the sentenced person's rights and freedoms secured by law[2]. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of October 24, 2003 No. 7 „On the practice of imposition of criminal punishment by courts" explicitly regulates that in imposing a punishment, in each particular case, the courts must comply with the requirements of the criminal law and must take into account the degree of gravity of the crime, the person Guilty and circumstances that mitigate and aggravate the punishment. Such punishment should be necessary and sufficient for the correction of the convicted person and prevention of new crimes[3].

From the legal definition of the concept of „punishment" we can determine the main features that make up its content: 1) a form of state coercion; 2) applies to the person who is guilty of committing a crime; 3) established

[2] Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 21 червня 2017року (офіційний текст) – Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2017. – С. 21.

[3] Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. №7 «Про практику призначення покарання» http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/2B7E0AAF30853651C3256DF7002E9A19?Open

on behalf of the state; 4) consists in restraint of the sentenced person's rights and freedoms secured by law; 5) condemnation, negative evaluation by the state – the state as a crime committed, and the perpetrator; 6) manifested in his personal character; 7) any punishment entails conviction.

Although most corrections scholars agree that punishment functions as a form of social control, some view it as a barbaric throwback to pre-civilized times. But can you imagine a society where punishment did not exist? What would such a society be like? Could it survive? If you cannot realistically imagine such a society, you are not alone, for the desire to punish those who have harmed us or otherwise cheated on the social contract is as old as the species itself. Punishment aimed at discouraging cheats is observed in every social species of animals, leading evolutionary biologists to conclude that punishment of cheats is a strategy designed by natural selection for the emergence and maintenance of cooperative behavior. Cooperative behavior is important for all social species and is built on mutual trust, which is why violating that trust evokes moral outrage and results in punitive sanctions[4].

An important task of the rule of law is the protection of basic social relations from criminal encroachments. First of all, its implementation is expressed in the definition of what socially dangerous acts are crimes and which punishments are applied to the persons who committed them (this task is enshrined in Part 1, Article 1 of the Criminal Code of Ukraine).

That is why the first feature of a system-punishment which determines its social content is the recognition of punishment measures of state coercion applied to persons who committed criminal encroachment. By its nature, the punishment forces a person to law-abiding behavior.

The second feature of punishment is enshrined in Part 2 of Art. 2 of the Criminal Code of Ukraine, which states that a person cannot be subjected to criminal punishment until his/her guilt is proved through legal procedure and established by a court conviction. So, the use of punishment is one of the final stages of criminal liability. This is the logical legal consequence of a crime.

The third distinguishing feature of punishment was also reflected in Part 2 of Art. 2 of the Criminal Code of Ukraine and it points out that the

[4] The philosophical and ideological underpinnings of corrections \ the function of punishment https://us.sagepub.com/sites/default/files/upmbinaries/43041_1_The_Philisophical_and_Ideological_Underpinnings_of_Corrections.pdf

punishment can be applied only on the verdict of the court on behalf of the state, which gives it a public character.

The fourth system-forming feature of the content of punishment is enshrined in Part 1 of Art. 50 of the Criminal Code of Ukraine, in which it is stated that the punishment is the restriction of the rights and freedoms of the convicted person provided for by law making it the most acute measure of state coercion.

The fifth characteristic feature of punishment is that it includes its expression of conviction, a negative assessment by the state as a crime committed, and the perpetrator himself. The credibility of such an assessment is confirmed by a conviction issued by a court on behalf of the state and contains a specific measure of punishment. Thus, the appointment of a punishment serves as a legal criterion, an indicator of a negative assessment of a crime and a person who committed it, in terms of criminal law and morality

The sixth feature of punishment manifests itself in its personal character. This means that the appointment of a punishment and its execution are possible only with regard to the guilty person. It cannot be imposed on others, even close relatives. In particular, the person sentenced to imprisonment is subjected to isolation from society; to the confiscation is subjected only the property belonging to a person convicted, etc.

Finally, the seventh characteristic feature of punishment is that any sentence entails conviction, which is mentioned in Art. 88 of the Criminal Code and Art.155 of the Criminal-Executive Code of Ukraine. It is the conviction that distinguishes criminal penalties from other means of state coercion. According to its content, the conviction is not only the property of punishment, but also a certain legal status of the convicted person, connected with various kinds of rights restrictions and other adverse consequences, within a certain period stipulated by the law. Judgment as an independent sign of punishment is determined by the fact that it is recognized as a circumstance which aggravates the punishment in case of a new crime(Article 67 of the Criminal Code of Ukraine)and retains certain restrictions on the rights of the convicted person.

These system-generating signs, as scientists have rightly concluded, distinguish punishments from other coercive measures.

Except for the indicated signs, punishment is aimed not only at penalizing but also reformation of sentenced individuals and prevention of further offenses by both the sentenced and other individuals.

The purpose of the punishment determines exactly the result that the state seeks to achieve, by applying punishment to the perpetrator. In addition, the prediction rules of the prohibition in the Criminal Code should affect all members of society. The main thing, in our opinion, is the preventive characteristic of punishment, both general and special. Applying punishment to perpetrators, the state takes preventive measures, which should reduce the level of crime in the state.

The legislator has intended the punishment in the Criminal Code of Ukraine, but we do not find a single word about the functions of punishment.

Function (from lat. Functio – accomplishment, execution) means the role played by this or that element of the social system; activity (implementation) within a certain system which it belongs to[5].

As for the functions of punishment, it should be noted their important feature – in their totality they create a mechanism for achieving the goal. The aims of criminal punishment equally belong to both criminal (Criminal) and criminal-executive law (Criminal and Executive Law).These are defined in the law: punishment, correction of a convicted person, general and special prevention.

The function of criminal punishment in any society depends largely on the prevailing social, economic and political conditions in that society. In small, undifferentiated societies characterized by value consensus, sanctions are used to preserve social order by maintaining the status quo are regulating and controlling social relations. In contrast, criminal sanctions in more diversified societies are often viewed as both sources of order maintenance and instruments for the protection of special interests[6].

Z. Astemirov emphasizes: „It is necessary to distinguish the objectives of punishment from its functions, which help to solve individual tasks, achieve interim results on the way to goals[7].”Functions of criminal punishment help to achieve the goals established by law, but by a specific method – through the stages of appointment, execution and punishment.

Functions of criminal punishment are the main directions of general social, criminal law and criminal-executive influence of punishment on the person whom it is intended to as well as on other socially unstable individuals with

---

5 Философская энциклопедия. Т. 5. – М., 1970. – С.168.

6 Miethe D., Hong Lu Punishment: a comparative historical perspective. – Cambridge: University Press., 2005. – P.2.

7 Астемиров З. Проблемы теории уголовной ответственности и наказания. – Махачкала: Дагестанский государственный університет, 1987. – С 29.

the aim of restoration of social justice, correction of the convicted person and prevention of deed new crimes. In the functions of punishment social purpose and essence find expression. The realization of functional capabilities embodied in various structural elements and properties of punishment for achieving goals is the mechanism for the appointment, execution and punishment.

Functions of punishment in criminal law usually have a general, expanded character. They are directed, first of all, to the implementation of criminal policy in the fight against crime. All functions of punishment reveal themselves, operate in the process of their application (appointment, execution).They are always specific, have an addressable character and necessarily anticipate an individual and differentiated approach and consideration of the peculiarities of various subjects of social relations[8].

Punishment has both a legal and a social function. The legal function of punishment is expressed in the fact that it serves as a measure of criminal responsibility. The social function of punishment is expressed in the fact that it represents a means of combating crime, protecting society from encroachment on its basic values. The application of a punishment for a crime does not only allow to compensate the damage inflicted by a crime and to restore public order, but also to strengthen the social climate by creating confidence among citizens that the encroachments on rights, freedoms and public interests are not remained without attention of the state that applies punitive sanctions against violators.

These functions always act as a whole because the application of a socially groundless punishment based on formal legal bases is unjustified, the same refers to the socially justified usage of punishment without the appropriate legal form.

The basic functions of punishment, which are an important means of achieving the purpose of punishment, should be determined social rehabilitation and preventive functions.

The social-restorative function is the society's implementation of a complex positive influence on convicts in order to identify and neutralize the negative processes occurring in the individual, the replacement of criminal behavior into lawful, the formation of attitudes and skills of self-regulation, as well as the upbringing in the person of voluntary needs of obedient behavior.

[8] Денисова Т.А. Поняття функцій покарання та їх загальна характеристика // Університетські наукові записи. – 2006. – №1(17). – С. 224.

The state has the right to punish, but it cannot put its citizens in a position that pushes to criminal activity not only those who have been convicted and are not on the path of correction, have intentions and continue committing crimes, but also other convicts which differ with unstable behavior and need help in the process of punishment and after their liberation. When imposing a punishment, society and the state give a negative assessment not only to socially dangerous acts but also to the person who committed them. Therefore, in the process of punishment, a complex of restrictive and law-establishing measures is anticipated; they should civilize the convict and give him opportunity to realize the necessity of law-abiding behavior and to motivate him not to commit a crime again. Urgent measures should be taken to improve their material and social status, their perception of the moral values of society, to focus on the active cooperation between the convict, the society and the victim of the crime[9].

The preventive function of punishment should be considered in two aspects, as a general and a special prevention. These two aspects determine the purpose of punishment in preventing the commission of crimes.

In continental theories of criminal law, a basic distinction is made between the effects of punishment on the man being punished-individual prevention or special prevention-and the effects of punishment upon the members of society in general-general prevention. The characteristics of special prevention are termed „deterrence," „reformation" and „incapacitation," and these terms have meanings similar to their meanings in the English speaking world. General prevention, on the other hand, may be described as the restraining influences emanating from the criminal law and the legal machinery[10].

Avoiding the commission of new offenses by a convict (special prevention) is to put a person in conditions where, even if he wants to commit a crime, he could not do so. The purpose of a special prevention is achieved in two ways: a) the offender is deprived of the physical ability to commit a crime; b) the offender is afraid of repeated application to him of a punishment for a crime. Different types of punishments provide for various forms of deprivation of the perpetrator of the actual possibility of

[9] Денисова Т.А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій. – автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук 12.0008 – Запоріжжя, 2010. – С.19–20.

[10] Johannes Andenaes The General preventive effects of punishment //University of Pennsylvania Law Review. – Vol.114. – May 1966. – No. 7. – P.949.

committing a new crime. When deprived of liberty for a certain period of time, the convict is sent to a special correctional institution, where he is under constant guard and supervision. This goal is also achieved through the use of all legal restrictions on the rights and freedoms that characterize this or that form of punishment. And the more severe the form of punishment, the more opportunities to achieve this goal.

Prevention of crimes committed by others (general prevention) is to prevent crimes from an uncertain range of people who are inclined to commit a crime and do not reject the opportunity to achieve their goals by committing a crime through the use of punishment over those who committed the crime. However, the overwhelming majority of citizens do not commit crimes at all not because of the fact that the state threatens with the use of punishment because of their commission, but because the damage to public relations protected by law is contrary to their moral and legal attitudes, views and convictions. They are inextricably linked with each other and the achievement of each of them contributes to the achievement of others[11].

Beside of the analyzed general functions, criminal-law functions of criminal punishment are distinguished. They include: function of the implementation of the principles of the imposition of punishment; function of ensuring the general principles imposition of punishment; function of extend of damages, and circumstances mitigating or aggravating the punishment, function of ensuring imposition of punishment unconsummated criminal offense and offense committed in complicity; function of Imposition of punishment for cumulative criminal offenses; function of Imposition of punishment by cumulating sentences; function of ensuring the Rules of adding up punishments and merging previous terms.

The listed functions are independent institutes of criminal law, which in general form the institute of punishment. Functions of punishment are directed at the correct appointment of a punishment to a person who is guilty in committing a crime and should bear criminal responsibility. The assigned penalty should correspond to the severity of the crime committed, the degree of social danger of the person who committed the crime. It must be necessary and sufficient to correct, re-educate and prevent the commission of new crimes.

[11] Габлей Н.Г. Поняття та мета покарання //Прикарпатський юридичний вісник. – Випуск 2. – 2012. – С. 19–193.

REFERENCES

1. Miethe D., Hong Lu Punishment: a comparative historical perspective. – Cambridge: University Press., 2005. – P.2.
2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 21 червня 2017року (офіційний текст) – Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2017. – С. 21.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. №7 «Про практику призначення покарання» http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/2B7E0AAF30853651C3256DF7002E9A19?Open
4. The philosophical and ideological underpinnings of corrections \ the function of punishment https://us.sagepub.com/sites/default/files/upmbinaries/43041_1_The_Philisophical_and_Ideological_Underpinnings_of_Corrections.pdf
5. Философская энциклопедия. Т. 5. – М., 1970. – С.168.
6. Miethe D., Hong Lu Punishment: a comparative historical perspective. – Cambridge: University Press., 2005. – P.2.
7. Астемиров З. Проблемы теории уголовной ответственности и наказания. – Махачкала: Дагестанский государственный університет, 1987. – С 29.
8. Денисова Т.А. Поняття функцій покарання та їх загальна характеристика // Університетські наукові записи. – 2006. – №1(17). – С. 224.
9. Денисова Т.А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій. – автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук 12.0008 – Запоріжжя, 2010. – С.19–20.
10. Johannes Andenaes The General preventive effects of punishment //University of Pennsylvania Law Review. – Vol.114. – May 1966. – No. 7. – P.949.
11. Габлей Н.Г. Поняття та мета покарання //Прикарпатський юридичний вісник. – Випуск 2. – 2012. – С. 19–193.

STRESZCZENIE

Olena YUSCHYK

FUNKCJIE KARY

Słowa kluczowe: kara, prawo karne, cel kary, ostrzeżenie przestępstwa, funkcje kary.

W niniejszym artykule podjęto problematykę pojęcia oraz celu kary, o których mowa w ukraińskim Kodeksie karnym. Na podstawie przeprowadzonego badania można stwierdzić, że w celu zapewnienia zapobiegania popełnianiu przestępstw cel kary powinien mieć charakter prewencyjny. Funkcje kary oznaczają kierunki zarówno prawnej jak wykonawczej, dzięki którym wpływa się na osobę, wobec której kara jest orzeczona i wykonana, a także wobec innych osób po to, aby zapobiegać popełnianiu nowych przestępstw. Państwo jest regulatorem i gwarantem zabezpieczenia funkcji kary, których zasadniczym celem jest zapobieganie przestępstwom.

SUMMARY

Olena YUSCHYK

FUNCTIONS OF PUNISHMENT

Key words: punishment, criminal law, purpose of punishment, prevention of offenses, functions of punishment.

The punishment is a coercive measure imposed in a judgment of court on behalf of the State upon a person found guilty of a criminal offense and consists in restraint of the sentenced person's rights and freedoms secured by law. The punishment is aimed not only at penalizing but also reformation of sentenced persons and prevention of further offenses by both the sentenced and other persons.

In order to ensure the realization and achievement of the purpose of punishment, it must perform general and special functions. They should be aimed at achievement of social-regenerative and preventive functions of the punishment. Functions of punishment are the basic directions of criminal-law and criminal-executive activity of punishment, due to which the influence on the person to which the punishment is appointed and executed, as well as on other individuals with unstable behavior, in order to avoid the commission of new crimes by them. Confirmation of the enforcement of the functions of punishment is the normative guidance of the criminal law on the system of punishment, the principles and general principles of the punishment, as well as the means of criminal-executive influence on the convicted in the process of execution the punishment. The state is the regulator and guarantor of ensuring the functions of criminal punishment, the purpose of which is to prevent the commission of crimes.

NOTA O AUTORZE

Olena YUSCHYK – profesor nadzwyczajny w Katedrze Prawa Karnego i Kryminalistyki, Wydział Prawa Narodowego Uniwersytetu Yuriy Fedkovych Chernovtsy.

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Olena YUSCHYK – Associate Professor at the Department of Criminal Law and Criminalistics, Faculty of Law Yuriy Fedkovych Chernovtsy National University.

mgr Monika Maria LACHOWICZ
(ORCID: brak)
Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Gdański
Katedra Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii
aplikant adwokacki – Okręgowa Rada Adwokacka w Warszawie

PRZESTĘPSTWO OSZUSTWA KREDYTOWEGO – NA PRZESTRZENI 20 LAT

Rozwój polskiej gospodarki oraz jej gwałtowne przemiany w trakcie zmiany ustrojowej przełomu lat dziewięćdziesiątych XX wieku, spowodowały konieczność uregulowania dotychczas nienormowanych zakresów prawa. Za jeden z takich zakresów bezsprzecznie uznać należy obszar ochrony nowo powstających sektorów, w tym sektora bankowego. Ochrona ta przejawiać się powinna w zabezpieczeniu tych instytucji nie tylko w zakresie mechanizmów zapewniających im funkcjonowanie w ramach struktur wewnętrznych, ale również ochronę tych instytucji przed ewentualnymi atakami z zewnątrz, mogącymi wpłynąć na ich wypłacalność.

Z uwagi na społeczną doniosłość tego typu instytucji oraz fakt, iż działanie ich oparte jest na obrocie środkami zgromadzonymi przez deponentów – prawna ochrona ich działania staje się konieczna. Zauważyć należy, iż w sferze działalności banku najbardziej narażony na negatywne działania zewnętrzne jest sektor kredytów. W związku z powyższym to jemu ustawodawca przyznał szczególną ochronę. Należy nadmienić, że z drugiej strony udzielanie tych kredytów było konieczne dla rozwijających się w nowej sytuacji gospodarczo-ekonomicznej przedsiębiorców.

Zważywszy że, w początkowych latach dziewięćdziesiątych, istniała galopująca inflacja, która powodowała ogromne deficyty środków finansowych na rynku, jako naturalna konsekwencja tego stanu rzeczy powstało zjawisko, polegające na różnego rodzaju próbach wyłudzeń środków finansowych od banków.

Podkreślenia wymaga, że w tamtym czasie, zasadniczo brak było świadomości społeczeństwa w zakresie grożącej za tego typu czyny odpowiedzialności karnej. Konieczne jest bowiem wskazanie, że wyłudzenie kredytu od instytucji finansowej polegające na przedłożeniu jej nierzetelnych dokumentów, przez znaczną część społeczeństwa, o ile nawet nie przez większość – nie było łączone z czynem objętym ściganiem karnym. Z uwagi na zmiany ustrojowe po roku 1989, powstała konieczność dostosowania do nich nie tyle prawa karnego, co objęcie ochroną przez nie, nowych powstających instytucji, jak chociażby w sektorze bankowym. Należy podkreślić, iż podówczas istniejący system prawa karnego, oparty na Kodeksie karnym z 1969 roku, nie był nazbyt przystosowany do warunków, w jakich trzeba było go stosować po upadku ustroju socjalistycznego. Tak więc, już sama transformacja ustrojowa uzasadniła zmianę w tym zakresie, dodatkowo nowo powstały sektor bankowy również wymagał należytej ochrony.

Należy też wskazać, że w owym czasie przepisy prawa bankowego w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego nie były wystarczające do zapewnienia bezpieczeństwa sektorowi bankowemu, a konieczne stało się zabezpieczenie tego sektora również przed atakiem z zewnątrz[1].

Ochronę tego rodzaju zapewnić może wyłącznie system prawa karnego. W związku z powyższym oraz z faktem, że zapotrzebowanie na środki finansowe wzrosło – wzrosła również skala przestępczości kredytowej. Sytuacja ta nie pozostawiła zatem prawodawcy wyboru, wskutek czego w roku 1994 wprowadzono do polskiego porządku prawnego przepisy penalizujące wyłudzenie kredytu. Ustawę z dnia 12 października 1994 roku o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów karnych można śmiało uznać za pierwszą, wprost penalizującą czyn oszustwa kredytowego, normę w polskim prawie.

Zakres ochrony uchwalony omawianą ustawą wskazano w sposób następujący: „Kto w celu uzyskania kredytu, gwarancji kredytowej, dotacji,

[1] J. Bojarski, *Przestępstwa gospodarcze związane z działalnością gospodarczą banków,* Toruń 2001, s. 20.

subwencji lub zamówienia publicznego przedkłada fałszywe, stwierdzające nieprawdę dokumenty albo nierzetelne oświadczenia dotyczące okoliczności mających istotne znaczenie dla uzyskania kredytu, gwarancji kredytowej, dotacji, subwencji lub zamówienia publicznego podlega karze pozbawienia wolności do lat 5”[2].

W zakres przedmiotowy omawianego przestępstwa wchodzi zatem zabezpieczenie bezpieczeństwa sektorowi bankowemu w zakresie operacji polegających na udzielaniu kredytów i pożyczek, jak również zabezpieczenie realizacji tych operacji w sposób rzetelny (oparty na rzetelnych dokumentach). Zakres penalizacji omawianej ustawy obejmuje również ochronę subwencji, dotacji i zamówień publicznych – jednakże z uwagi na zakres niniejszego opracowania, omówione w nim zostały wyłącznie regulacje pod kątem oszustwa kredytowego.

Jako zakres podmiotowy omawianego czynu wskazać należy osobę dokonującą czynności wykonawczych, natomiast użycie sformułowania „kto” – oznacza że mamy do czynienia z przestępstwem powszechnym. Strona podmiotowa obejmuje zachowanie się sprawcy polegające na przedkładaniu fałszywych, stwierdzających nieprawdę dokumentów albo nierzetelnych oświadczeń, które mają dla procedury istotne znaczenie.

Rozważając konieczność zapewnienia bezpieczeństwa instytucjom bankowym oczywistą konkluzją jest stwierdzenie, że taka regulacja jest zasadna. Nie można też tracić z pola widzenia faktu, iż brak dostosowanych przepisów karnych znacząco utrudniał ściganie za czyny polegające na wyłudzeniu kredytu. Sytuacja prawna, w jakiej znajdował się sektor bankowy na początku lat dziewięćdziesiątych, również ewoluowała. Podkreślić należy, że przepis pełnił w zasadzie rolę remedium w stosunku do czynów, które dotykały banków w zakresie niespłacanych kredytów i powodowały wysokie straty. Regulacja ta pozwoliła na ściganie sprawców tych wyłudzeń, które uprzednio było znacząco utrudnione z uwagi na trudność wykazania znamion oszustwa. Z perspektywy czasu należy uznać omówioną powyżej ustawę za konieczność, a zarazem przedwstęp do wprowadzonego później określonego w ustawie Kodeks karny – przestępstwa penalizowanego w art. 297 § 1 k.k. z dnia 6 czerwca 1997 – zwanego potocznie oszustwem kredytowym.

[2] Art. 3 ustawy z dnia 12 października 1994 roku *o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego*, Dz.U. z 1994 r., nr 126, poz. 615.

Podczas prac kodyfikacyjnych nad Kodeksem karnym z 1997 roku, jako pewne przyjęto stwierdzenie, że istnieje konieczność dalszej ochrony interesów sektora bankowego. W związku z powyższym wprowadzono do Kodeksu karnego art. 297 § 1 w brzmieniu: Kto, w celu uzyskania dla siebie lub innej osoby kredytu, pożyczki bankowej, gwarancji kredytowej, dotacji, subwencji lub zamówienia publicznego, przedkłada fałszywe lub stwierdzające nieprawdę dokumenty albo nierzetelne, pisemne oświadczenia dotyczące okoliczności mających istotne znaczenie dla uzyskania takiego kredytu, pożyczki bankowej, gwarancji kredytowej, dotacji, subwencji lub zamówienia publicznego...[3]

Przyznać należy, iż przepis art. 297 k.k. z 1997 roku niejako recypuje art. 3 ustawy o ochronie obrotu gospodarczego z 1994 r. Zwrócić należy jednak uwagę, że w obu tych normach występują różnice, które ze względu na wykładnie mają fundamentalne znaczenie dla określenia znamion jakie penalizuje omawiania norma karna. Jednocześnie przepis uległ doprecyzowaniu. W przepisach KK z 1997 roku, w przeciwieństwie do przepisów omawianej wcześniej ustawy, wprowadzono stwierdzenie, iż odpowiada na jego podstawie osoba która dla siebie lub kogoś innego przedłożyła określone nierzetelne dokumenty w banku bądź instytucji dysponującej środkami publicznymi[4].

Podobnie jak w przypadku ustawy z roku 1994, przedmiotem ochrony w art. 297 jest zabezpieczenie prawidłowości i rzetelności w zakresie przyznawania i wykorzystywania kredytów, pożyczek pieniężnych, poręczeń, gwarancji, akredytyw, dotacji, subwencji, potwierdzeń przez bank zobowiązań wynikających z poręczenia lub z gwarancji lub z podobnego świadczenia pieniężnego na określony cel, elektronicznych instrumentów płatniczych czy zamówień publicznych[5].

---

[3] Art. 297 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku *Kodeks karny,* Dz.U. z 1997 r., nr 88 poz. 553.

[4] Uwagi: zmiana ta była konieczna również z tej przyczyny, iż w okresie tworzenia normy odpowiedzialności nałożonej ustawą z 12 października 1994, nie funkcjonowała jeszcze ustawa prawo bankowe, w której zakresie znajduje się unormowanie dotyczące kredytów jako takich – (art. 69–88 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r., *Prawo bankowe*, Dz.U. z 1997 r., nr 140, poz. 939) oraz nadanie bankom wyłączności w ich udzielaniu.

[5] M. Bojarski, (w:) O. Górniok (red.), M. Bojarski, M. Filar, W. Filipkowski, P. Hofmański, M. Kalitowski, A. Kamieński, L.K. Paprzycki, E. Pływaczewski, W. Radecki, Z. Sienkiewicz, Z. Siwik, R.A. Stefański, L. Tyszkiewicz, A. Wąsk, L. Wilk, *Kodeks Karny Komentarz,* Warszawa 2004, s. 810.

Jeśli chodzi o podmiot przestępstwa wskazanego a art. 297 § 1 k.k., wskazać należy, że może nim być każdy, jest to zatem przestępstwo powszechne[6].

Zachowanie się sprawcy przestępstwa określonego w art. 297 § 1 k.k. polega na przedkładaniu podrobionego, przerobionego, poświadczającego nieprawdę albo nierzetelnego dokumentu lub nierzetelnego pisemnego oświadczenia dotyczącego okoliczności o istotnym znaczeniu dla uzyskania wsparcia finansowego, instrumentu płatniczego lub zamówienia[7].

Jeśli chodzi o znamiona strony przedmiotowej, użyte w ustawie znamię w postaci określenia „uzyskanie kredytu" interpretować należy jako uzyskanie określonej kwoty pieniężnej z tytułu umowy kredytowej[8]. W związku z faktem, że na mocy art. 5 ust. 1 pkt. 3 ustawy Prawo bankowe – udzielanie kredytu zastrzeżone jest dla banku, wynika zatem, że umowa taka może być zawarta wyłącznie z bankiem. Z tego względu odpowiedzialność z art. 297 § 1 k.k. za nieprawidłowości w ramach procedury kredytowej może być związana wyłącznie czynnościami wykonywanymi wobec banku[9].

Należy pamiętać, że przepis z art. 297 k.k. nie ogranicza się jednak tylko do instrumentów finansowych z zakresu prawa bankowego, ale obejmuje on także wydatki z sektora finansów publicznych. Trafnie podnosi się w doktrynie, że takie szerokie ujęcie tej postaci oszustwa gospodarczego wiązało się z koniecznością implementacji do prawa polskiego standardów unijnych[10]. Rozważając zatem akcesję do Unii Europejskiej, polskie ustawodawstwo w zakresie ochrony instytucji finansowych zobowiązane było do rozpoczęcia dostosowania swojego prawa jeszcze na etapie przedakcesyjnym. Warto nadmienić, iż ogólny przepis art. 280 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską w związku z Traktatem amsterdamskim, nakłada na każde z państw członkowskich UE zobowiązanie do

---

6 Tamże.

7 Tamże.

8 Jak wcześniej wskazano, umowa kredytowa uregulowana jest w art. 69–88 ustawy Prawo bankowe.

9 M. Bojarski, (w:) O. Górniok (red.), M. Bojarski, M. Filar, W. Filipkowski, P. Hofmański, M. Kalitowski, A. Kamieński, L.K. Paprzycki, E. Pływaczewski, W. Radecki, Z. Sienkiewicz, Z. Siwik, R.A. Stefański, L. Tyszkiewicz, A. Wąsk, L. Wilk, *Kodeks Karny Komentarz,* Warszawa 2004, s. 811.

10 Por. F. Prusak, *Zakres związania polskiego prawa karnego konwencją Unii Europejskiej w zakresie ochrony finansowych Wspólnot Europejskich, „*Prokuratura i Prawo" 2009, nr 6, s. 7.

skutecznej i odstraszającej ochrony prawnej interesów finansowych UE, która musi być jednocześnie równorzędna z ochroną własnych interesów finansowych[11].

W związku z harmonizacją oraz koniecznością dostosowania prawa polskiego do standardów unijnych, nowelizacją z dnia 18 marca 2004 roku, przepis zawierający normę penalizującą oszustwo kredytowe zmienił treść na poniższą: Kto, w celu uzyskania dla siebie lub kogo innego, od banku lub jednostki organizacyjnej prowadzącej podobną działalność gospodarczą na podstawie ustawy albo od organu lub instytucji dysponujących środkami publicznymi – kredytu, pożyczki pieniężnej, poręczenia, gwarancji, akredytywy, dotacji, subwencji, potwierdzenia przez bank zobowiązania wynikającego z poręczenia lub z gwarancji lub podobnego świadczenia pieniężnego na określony cel gospodarczy, elektronicznego instrumentu płatniczego lub zamówienia publicznego, przedkłada podrobiony, przerobiony, poświadczający nieprawdę albo nierzetelny dokument albo nierzetelne, pisemne oświadczenie dotyczące okoliczności o istotnym znaczeniu dla uzyskania wymienionego wsparcia finansowego, instrumentu płatniczego lub zamówienia, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5[12].

Jak z powyżej wskazanego przepisu wynika, jego zakres strony przedmiotowej został zwiększony w sposób zapewniający odpowiednią ochronę również dla interesów Wspólnot Europejskich. Rozważając natomiast stronę podmiotową w zakresie zarówno sprawcy czynu, jak też jego czynności wykonawczych, należy podkreślić, iż nie uległ on w zasadzie zmianie.

Na przestrzeni lat zmianie uległo nie tylko interpretowanie czynności sprawczych tego przestępstwa, ale również ewoluowała ich postać społeczna. Warto zwrócić uwagę, iż w przypadku oszustwa kredytowego mamy do czynienia z przestępstwem formalnym, natomiast dokonanie tego czynu może przynieść dwojaki skutek. Mianowicie czynu tego dokonać można z zamiarem kierunkowym, to jest wyłudzenia środków od banku z zamiarem ich niezwracania, bądź czyn ten może być dokonany wyłącznie w celu polepszenia możliwości pozyskania finansowania, poprzez wykazanie w dokumentacji bardziej intratnych dla banku oko-

[11] A. Górski, *Zwalczanie przestępczości w Unii Europejskiej. Współpraca sądowa i policyjna w sprawach karnych,* Warszawa 2006, s. 53–54.

[12] Art. 297 § 1 k.k. zmieniony poprzez art. 1 pkt 12 ustawy zmieniającej z dnia 18 marca 2004 roku, Dz.U. z 2004, nr 69, poz. 626.

liczności dotyczących kredytobiorcy wyłącznie w celu zapewnienia sobie przez niego pozytywnej decyzji kredytowej – natomiast z zamiarem wywiązania się z umowy zwartej z bankiem i zwrotu środków.

Rozważając problem na przestrzeni ostatnich 20 lat, warto podkreślić, że z biegiem lat przestępstwo to utożsamiane było różnie. W pierwszej połowie lat 90. XX wieku, po pojawieniu się problemu tak zwanych kredytów nieregulowanych, których liczba zagrażała stabilności banków, utożsamiano je z zachowaniem powodującym powstanie rzeczywistej straty po stronie pokrzywdzonego (banku)[13]. W tego rodzaju przypadkach można było również mówić o współrealizowaniu znamion tzw. klasycznego oszustwa wskazanego w art. 286 k.k.[14], albowiem wypełnione zostały znamiona w zakresie szkody majątkowej pokrzywdzonego.

W późniejszym okresie pod pojęciem takich kredytów zaczęto rozumieć również zabezpieczenie należnego świadczenia – gorsze niż obejmowała to świadomość rozporządzającego mieniem[15] (w tym przypadku banku). Z uwagi na powyższe narodził się pogląd, iż do zrealizowania znamion z art. 286 § 1 k.k. w zakresie niekorzystnego rozporządzania majątkiem może dojść również w przypadku, gdy sprawca uzyskał w sposób oszukańczy kredyt, który zamierzał spłacić, a przedsiębrane przez niego działania miały na celu skłonienie banku do podjęcia korzystnej dla niego decyzji, na przykład w sytuacji braku zdolności kredytowej. W tej sytuacji jako niekorzystne rozporządzenie mieniem określono udzielnie kredytu obciążonego większym ryzykiem niż wynikałoby to z przedłożonych dokumentów i oświadczeń. Zgodnie z tą teorią, do dokonania oszustwa dochodzi nie w chwili uzyskania korzyści majątkowej przez sprawcę, ale wraz z niekorzystnym rozporządzeniem mieniem[16] przez bank. W związku z powyższym pojawił się pogląd, iż kredytobiorca, który wprowadził w błąd bank lub inną instytucję, która może być pokrzywdzona przestęp-

[13] J. Skorupka, *Cywilna i karna ochrona kredytodawcy i pożyczkodawcy, „*Prokuratura i Prawo" 2000, nr 5, s. 39.

[14] „Kto w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzania własnym lub cudzym mieniem za pomocą wprowadzenia jej w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, polega karze pozbawienia wolności do 6 miesięcy do lat 8" – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 *Kodeks karny*, w brzmieniu obowiązującym Dz.U. z 2018, poz. 1600.

[15] J. Skorupka, *Cywilna i karna ochrona kredytodawcy i pożyczkodawcy, „*Prokuratura i Prawo" 2000, nr 5. s. 39.

[16] Tamże, s. 37–38.

stwem z art. 297 § 1 k.k., jeśli wprowadzenie w błąd odnosiło się przykładowo do zabezpieczenia lub do przeznaczenia kredytu – dokonuje przestępstwa oszustwa w chwili zawarcia umowy kredytowej nawet jeśli nie miał zamiaru niewywiązania się z zaciągniętych zobowiązań[17].

Powyższe jednak zdaje się dawać pod wątpliwość celowość wprowadzenia art. 297 § 1 k.k. jeśliby przyjąć, że każde w zasadzie oszukańcze działanie związane z dokumentacją przedkładaną w ramach procedury kredytowej, mogłoby z założenia wypełnić znamiona typizowane również w art. 286 k.k. Wdaje się zatem, że powyżej wskazana wykładnia może być zbyt daleko idąca.

Omawiając przestępstwo z art. 297 § 1 k.k. konieczne jest również wskazanie, że jest ono przestępstwem formalnym – zatem do jego wystąpienia nie jest konieczny skutek, a wyłącznie czynność polegająca na przedłożeniu przez sprawcę nierzetelnych dokumentów[18]. Należy też wspomnieć, iż przestępstwo to należy do grupy tak zwanego abstrakcyjnego zagrożenia, co w konsekwencji powoduje brak konieczności wystąpienia szkody. W zakresie rodzaju przestępstwa zagrożonego karą w art. 297 § 1 wypowiedział się również Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z dnia 27 września 2017 roku sygn. II AKa 242/17 – „Dla realizacji jego znamion nie jest konieczne wystąpienie skutku, na przykład w postaci szkody majątkowej. Społeczna szkodliwość opisanych w art. 297 § 1 k.k. zachowań wyraża się w samym zagrożeniu stwarzanym przez sprawcę dla dóbr chronionych prawem. Przestępstwo to jest popełnione już wówczas, gdy sprawca przedłoży podrobione lub przerobione albo stwierdzające nieprawdę dokumenty albo nierzetelne pisemne oświadczenia, chociażby nie doprowadziło to do uzyskania kredytu”[19].

Rozważając całokształt uregulowania przestępstwa oszustwa kredytowego na przestrzeni lat 1997–2017 warto zwrócić uwagę na istotną kwestię, którą jest ewolucja znaczenia i rozumienia tego czynu na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat. Ewolucja ta następuje zarówno w doktrynie oraz

[17] Sz. Szymański, *Glosa do wyroku S. Apel. z dnia 23 czerwca 1994 r. II Akr 128/94,* „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 4, s. 81–86.

[18] Tak też Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 13 grudnia 2017 roku, sygn. II AKa 385/17, LEX 2525466: „przestępstwo z art. 297 § 1 k.k. ma charakter formalny, a do wypełnienia jego znamion wystarczy samo złożenie nierzetelnych informacji mających wpływ na decyzję o udzieleniu kredytu”.

[19] Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 27 września 2017 roku, sygn. II AKa 242/17, LEX 2381446.

judykaturze, jak też w postrzeganiu przez społeczeństwo samego czynu, jego wagi oraz stosunku doń w aspekcie moralnym. Z powyższych względów oszustwo kredytowe wskazane w art. 297 k.k. jest jednym z ciekawszych problemów nie tylko z uwagi na ewolucję w czasie, ale również z uwagi na często występujące w nim zbiegi z art. 286 k.k. – penalizującym tzw. klasyczne oszustwo.

Obecnie orzecznictwo w zakresie kumulacji przepisów art. 286 § 1 k.k. z art. 297 § 1 k.k. nie jest jednolite. Zdaje się, że większa część orzeczeń przemawia za możliwością kumulacji, choć również i w tym zakresie dochodzi do różnic poglądowych. Można pokusić się o stwierdzenie, że istnieje w tym przypadku linia orzecznicza sprzyjająca poglądowi o możliwej kumulacji – choć w ramach tej analizy zauważyć trzeba, iż wewnątrz linii występują 3 różne poglądy.

Rozważając zbiegi i kumulacje w zakresie analizowanego czynu, wskazać należy pierwszy pogląd, zgodnie z którym kumulatywna kwalifikacja obu powyżej wskazanych przepisów jest możliwa. Takie rozumienie wskazał w swoich orzeczeniach między innymi Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 28 kwietnia 2016 sygn. II AKa 63/16, który podniósł, że „Zachowania opisane w art. 297 k.k. służą do naruszenia dóbr prawnych chronionych inną normą karno materialną, a mianowicie art. 286 § 1 k.k. jeśli bowiem na skutek działań objętych regulacją art. 297 k.k. dojdzie do przyznania kredytu, to możliwa będzie odpowiedzialność sprawcy także za oszustwo na podstawie art. 286 § 1 k.k.”[20]. Kolejno Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z dnia 28 stycznia 2014 roku sygn. II Aka 421/13 podkreślił, że „Możliwy jest kumulatywny zbieg przepisów art. 297 § 1 i przepisu art. 286 § 1 k.k. Przestępstwo z art. 297 § 1 k.k. ma charakter formalny, w związku z czym nie oddaje całej zawartości kryminalnej zachowania sprawcy, który doprowadził do niekorzystnego rozporządzenia mieniem przez pokrzywdzonego”[21]. Dalej, ten sam Sąd Apelacyjny w wyroku z dnia 23 maja 2014 roku, sygn. II AKa 63/13 stwierdził iż „Zbieg kumulatywny pomiędzy przepisami art. 297 § 1 k.k. i art. 286 § 1 k.k. jest możliwy. Przepis art. 297 § 1 k.k. nie jest przepisem szczególnym wobec przepisu art. 286 § 1 k.k.”

[20] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 28 kwietnia 2016 roku, sygnatura akt II Aka 63/16, LEX 2171294.

[21] Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2014 roku, sygn. AKa 421/13, LEX 1428294.

Pogląd wskazany w powyżej uzasadnianej tezie należy uznać za bardzo daleko idący, oraz zważyć należy jego przyjęcie za właściwe w odniesieniu zwłaszcza do sytuacji, gdy w końcowym efekcie nie dochodzi do uszczuplenia, bądź gdy kierując się oceną zamiaru w jakim sprawca działał, ciężko jest jednoznacznie uzasadnić zamiar skierowany wedle znamion czynu penalizowanego w świetle art. 286 § 1 k.k.

Drugim poglądem w zakresie korelacji pomiędzy przepisami art. 286 § 1 oraz 297 § 1 jest teza, że kumulatywna kwalifikacja z art. 286 § 1 oraz 297 § 1 k.k. może być stosowana tylko wtedy, gdy oskarżony od początku miał zamiar niespłacenia kredytu albo niewłaściwego wykorzystania dotacji.

W tym tonie wypowiedział się między innymi Sąd Apelacyjny w Szczecinie w wyroku z dnia 26 stycznia 2017 roku sygn. II AKa 155/16: „możliwość przyjęcia rzeczywistego zbiegu art. 297 § 1 k.k. i art. 286 § 1 k.k. wymaga ustalenia, że sprawca nie tylko wprowadził w błąd podmiot przyznający wsparcie finansowe, ale nadto, że działając w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, doprowadził ów podmiot do niekorzystnego rozporządzenia mieniem. Dla przypisania obok występku z art. 297 § 1 k.k., nadto przestępstwa z art. 286 § 1 k.k. konieczne jest wykazanie, że już w czasie przedłożenia wskazanego w art. 297 § 1 k.k. dokumentu lub oświadczenia, sprawca miał zamiar wykorzystania środków finansowych sprzecznie z ich przeznaczeniem”[22].

Podobnie w zakresie połączenia kumulatywnego zbiegu z zamiarem sprawcy wypowiedział się Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 11 kwietnia 2016 roku sygn. II AKa 413/15 „Dla przypisania sprawcy czynu z art. 297 § 1 k.k. kumulatywnie odpowiedzialności za czyn z art. 286 § 1 k.k. niezbędnym jest wykazanie, że w chwili przedkładania pracownikom banku podrobionego, (nierzetelnego) dokumentu, sprawca miał zamiar doprowadzenia banku do niekorzystnego rozporządzenia mieniem, czyli, że miał z góry powzięty zamiar nieuiszczania rat kredytu w przyszłości”[23].

Ten sam sąd w wyroku z dnia 12 lutego 2016 roku sygn. II AKa 445/15 podkreślił istotność zamiaru w czasie popełnienia czynu, oraz

[22] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 26 stycznia 2017 roku, sygn. II AKa 155/16, LEX 2250026.

[23] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 11 kwietnia 2016 roku, sygn. II AKa 413/15, LEX 2152872.

co ważkie, konieczność objęcia zamiarem chęci pokrzywdzenia banku jako konieczne dla możliwości zastosowania obu przepisów łącznie: „dla przypisania przestępstwa wyczerpującego kumulatywnie znamiona określone w przepisach art. 286 § 1 k.k. i 297 § 1 k.k. niezbędne jest wykazanie, że w chwili przedkładania pracownikowi banku w celu uzyskania kredytu, przerobionego, podrobionego, poświadczającego nieprawdę albo nierzetelnego dokumentu, sprawca nie tylko zamierzał uzyskać kredyt, ale już miał z góry powzięty zamiar jego niespłacenia w przyszłości. Gdyby bowiem założyć, że każdy kto przedkłada takiego rodzaju dokumenty (a tym samym uzyskuje w sposób określony przepisem art. 297 § 1 k.k. kredyt) jednocześnie, „automatycznie" odpowiada za przestępstwo z art. 286 § 1 k.k. i nie zachodzi przy tym konieczność ustalenia po jego stronie zamiaru działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej wynikającego np. z założenia sprawcy, że nie spłaci zaciągniętego kredytu, to ustawodawca zbędnie wprowadziłby do kodeksu karnego obok przestępstwa z art. 286 § 1 k.k., także przestępstwo określone w przepisie art. 297 § 1 k.k."[24]

Również Sąd Apelacyjny w Gdańsku zdaje się przychylać do poglądu, iż zastosowanie kumulacji nie może działać automatycznie, a koniecznie wykazane muszą być przesłanki w zakresie zamiaru sprawcy. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 6 listopada 2015 roku, sygn. II AKa 212/15: „warunkiem przypisania sprawcy przestępstwa z art. 297 § 1 k.k. kumulatywnej odpowiedzialności z art. 286 § 1 k.k. jest wykazanie, że najpóźniej w chwili przedkładania pracownikom instytucji udzielającej dotacji stosownych w tej mierze dokumentów, w tym wniosku o jej udzielenie, sprawca ten miał jednocześnie zamiar wykorzystania całej dotacji sprzecznie z jej celami"[25].

Podobne stanowisko prezentuje Sąd Apelacyjny w Łodzi, który w wyroku z dnia 8 kwietnia 2015 roku sygn. II AKa 33/15 stwierdził, że „niemożność ustalenia, że oskarżona zamierzała wyłudzić kredyt, a więc że jej zachowanie wypełniało także dyspozycję art. 13 § 1 w związku z art. 286 § 1 k.k., nie zwalnia jej od odpowiedzialności za czyn wypełniający dyspozycję art. 297 § 1 k.k.

[24] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 12 lutego 2016 roku sygn. II AKa 445/15, LEX 2152454.

[25] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 6 listopada 2015 roku, sygn. II AKa 212/15, LEX 1993194.

Jako zbieżne z powyżej opisanymi stanowiskami należy też uznać postanowienie Sądu Apelacyjnego w Białymstoku, w którym uznał, iż odpowiedzialność z art. 286 § 1 jest niejako dodatkowa. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 22 grudnia 2014 roku sygn. II AKzw 2349/14: „Nie każde działanie w celu określonym w art. 297 § 1 k.k. musi być z góry uznane za oszukańcze, popełnione z zamiarem „osiągnięcia korzyści majątkowej", polegającej na doprowadzeniu do niekorzystnego rozporządzenia mieniem. Wszak występek z art. 297 § 1 k.k. jest przestępstwem formalnym, którego zaistnienie nie jest uzależnione od zamiaru rzeczywistego naruszenia na szwank interesu majątkowego pokrzywdzonego banku lub określonej w tym przepisie jednostki. Występek ten może być zatem popełniony bez określonego w art. 115 § 3 k.k. celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Bezpośrednim przedmiotem ochrony jest tu bowiem prawidłowość obrotu gospodarczego i zaufanie do funkcjonujących w tym obrocie dokumentów, zaś jeśli sprawca działa dodatkowo jeszcze w innym celu, o charakterze „oszukańczo-merkantylnym", w grę wchodzić może dodatkowa, zaostrzona kwalifikacja czynu w zbiegu idealnym – np. z art. 286 § 1 k.k."[26]

W ramach przyłożenia wagi w zakresie możliwości poniesienia odpowiedzialności za czyn art. 286 § 1 wynikającej z działania polegającego na naruszeniu art. 297 § 1 wypowiadał się również Sąd Apelacyjny w Katowicach w orzeczeniach z dnia 23 sierpnia 2013 roku sygn. II AK 262/13 „dla przypisania sprawstwa przestępstwa wyczerpującego kumulatywnie znamiona określone w przepisach art. 297 § 1 k.k. i 286 § 1 k.k. niezbędne jest wykazanie, że w chwili przedkładania pracownikowi banku w celu uzyskania kredytu przerobionego, podrobionego, poświadczającego nieprawdę albo nierzetelnego dokumentu, sprawca nie tylko zamierzał uzyskać kredyt, ale już miał z góry powzięty zamiar jego niespłacenia w przyszłości"[27] oraz w wyroku z dnia 14 grudnia 2012 roku sygn. II AKa 324/12: „Warunkiem przypisania sprawcy przestępstwa z art. 297 § 1 k.k. kumulatywnej odpowiedzialności z art. 286 § 1 k.k. jest wykazanie, że w chwili przedkładania pracownikowi banku „sfałszowanego" dokumentu i następnie podpi-

[26] Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 22 grudnia 2014 roku, sygn. II AKzw 2349/14, LEX 1602845.

[27] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 23 sierpnia 2013 roku sygn. II Aka 262/13, LEX 1366070,

sywania umowy kredytowej, sprawca ten miał jednocześnie zamiar nieuiszczania rat kredytu”[28].

Jako trzeci z nurtów wskazać należy pogląd, iż kumulatywna kwalifikacja z art. 286 § 1 k.k. i art. 297 § 1 k.k. powinna być stosowana niezależnie od tego, czy oskarżony od początku miał zamiar niespłacenia kredytu albo niewłaściwego wykorzystania dotacji.

Powyższy pogląd zaprezentował Sąd Apelacyjny w Gdańsku w wyroku z dnia 2 grudnia 2015 roku sygn. II AKa 373/15: „jeżeli oskarżony, ubiegając się o wydanie karty kredytowej, złożył fałszywe oświadczenie co do swojego zatrudnienia, to jego zachowanie wyczerpuje znamiona występku z art. 297 § 1 k.k. w kumulatywnym zbiegu z występkiem usiłowania oszustwa, przewidzianym w art. 286 § 1 k.k. Bez względu bowiem na okoliczność, czy oskarżony miał zamiar spłaty kredytu z tytułu ewentualnego uzyskania karty kredytowej, istotą jego czynu było doprowadzenie do niekorzystnego rozporządzenia mieniem. Za rozporządzenie takie uznać należy bowiem wydanie karty kredytowej, w dodatku ze znacznym limitem kredytowym, osobie nie posiadającej stałego zatrudnienia”[29].

Podobnie do znamienia zamiaru podszedł Sąd Apelacyjny w Lublinie w wyroku z dnia 18 czerwca 2002 roku sygn. II AKa 343/01: „Znamię oszustwa stanowiącego skutek przestępstwa z art. 286 § 1 k.k. wypełnione zostaje także i wtedy, gdy sprawca, działając w sposób opisany w tym przepisie, doprowadza inną osobę do rozporządzenia mieniem w sposób niekorzystny z punktu widzenia instytucji kredytowej, np. dlatego, że wskutek wprowadzenia w błąd dochodzi do udzielenia kredytu o wyższym stopniu ryzyka niż ten, który istnieje w przekonaniu pokrzywdzonego. Konieczność windykacji kredytu drogą licytacji jest niewątpliwie wyższym stopniem ryzyka niż spłata kredytu w gotówce”[30].

Sprawą zamiaru jako możliwości przyjęcia kwalifikacji zajął się również Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 25 lutego 2002 sygn. I KZP 1/02: „zagadnienie to może powstać wówczas, gdy sprawca nie miał z góry powziętego zamiaru niespłacania rat kredytowych (lub też

[28] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 14 grudnia 2012 roku sygn. II AKa 324/12, LEX 1239908.

[29] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 2 grudnia 2015 sygn. II AKa 373/15, LEX 2031176.

[30] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 18 czerwca 2002 roku, sygn. II AKa 343/01, LEX 75405.

takiego zamiaru mu nie udowodniono), niemniej jednak zaistniały podstawy do przypisania mu przestępstwa oszustwa. Znamię, stanowiące skutek przestępstwa oszustwa, określone w art. 286 § 1 k.k., wypełnione zostaje także i wtedy, gdy sprawca, działając w sposób opisany w tym przepisie, doprowadza inną osobę do rozporządzenia mieniem, które to rozporządzenie jest niekorzystne z punktu widzenia interesów tej osoby lub innej osoby pokrzywdzonej, np. dlatego, iż wskutek wprowadzenia w błąd dochodzi do udzielenia kredytu o wyższym stopniu ryzyka niż ten, który istnieje w przekonaniu pokrzywdzonego. Dlatego też w chwili dokonywania czynu nazywanego oszustwem sprawca, dla realizacji znamienia działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, wcale nie musi dążyć do przywłaszczenia mienia stanowiącego przedmiot oszukańczych zabiegów, np. do przywłaszczenia kwoty kredytu. Zamiar przywłaszczenia tej rzeczy może powstać dopiero na pewnym etapie realizacji umowy kredytowej, co nie wyklucza tego, iż do realizacji znamion przestępstwa oszustwa doszło już w momencie zawarcia umowy kredytu”[31].

Podobnie też Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 30 sierpnia 2000 sygn. V KKN 267/00: „Podważając ustalenie sądu meriti o działaniu oskarżonych w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, autor kasacji utrzymywał, że jeśli oszustwo ma zostać popełnione w formie wyłudzenia kredytu, to zamiar niespłacenia tego kredytu musi istnieć u sprawcy już w momencie zawierania umowy z kredytodawcą. Dla poparcia przytoczonej tezy nie powołał skarżący ani treści ustawy, ani też poglądu, który zostałby w tej kwestii wyrażony w doktrynie prawa karnego bądź też w judykaturze Sądu Najwyższego. W istocie, pogląd taki nigdy nie powinien był być wypowiadany, gdyż nie znajdowałby wsparcia w przepisach prawa karnego typizującego przestępstwo oszustwa. Pojęcie korzyści majątkowej, konkretyzującej cel działania sprawcy (animus lucri faciendi) w wykładni prawa karnego zawsze było rozumiane szeroko, jako współczesne i przyszłe przysporzenie mienia, spodziewane korzyści majątkowe, ogólne polepszenie sytuacji majątkowej. Korzyść majątkowa jest zatem pojęciem szerszym niż przywłaszczenie mienia, stanowiące cel działania sprawcy (animus rem sibi habendi) przy popełnieniu innych przestępstw przeciwko mieniu (kradzież, przywłaszczanie). Dlatego też,

[31] Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2002 roku, sygn. I KZP 1/02, LEX 52291.

dla realizacji znamienia działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, sprawca wcale nie musi dążyć do przywłaszczenia mienia stanowiącego przedmiot oszukańczych zabiegów. Może on nawet zakładać zwrot mienia pokrzywdzonemu, zamierzając jednak osiągnąć korzyść majątkową płynącą z rozporządzenia mieniem, przejawiającą się w każdej innej postaci, niż jego przywłaszczenie”[32].

W trakcie analizy powyżej przytoczonych nurtów i orzecznictwa, nasuwa się wniosek, iż judykatura w zależności od okresu, w którym powstały cytowane orzeczenia, znacząco różnie podchodziła do kwestii związku zamiaru kierunkowego sprawcy w momencie przedłożenia dokumentacji nierzetelnej z późniejszą odpowiedzialnością karną. Stanowczo oddziela od siebie oba te przestępstwa traktując je jako dwa odrębne byty.

W niniejszym problemie koniecznym jest dostrzec, iż judykatura początkowo wychodziła z założenia, iż same już czynności wykonawcze w zakresie przedłożenia nierzetelnej dokumentacji można uznać za wystarczające do przypisania sprawcy czynu kwalifikacji opartej na art. 297 § 1 oraz art. 286 § 1. W przedmiocie tym wypowiadał się nawet SN, jednakowoż, jak się zdaje tezę tę można zakwestionować, wskazując że wykładnia celowościowa przepisu art. 297 § 1 wskazuje na konkretny zamiar jaki przyświecał ustawodawcy.

Ciężko byłoby uznać, iż zamiarem ustawodawcy miałoby by być zautomatyzowanie odpowiedzialności za oszustwo kredytowe jako dołączanie doń odpowiedzialności z art. 286 § 1. Analizując wykładnię obu przepisów *a contrario* do zdania powyżej, należy wskazać że to właśnie czynności sprawcze wykonywane przy czynie z art. 297 § 1 ciężkie były do zakwalifikowania w zakres art. 286 § 1, gdyż ten konkretny przepis wymaga zamiaru.

W ramach tzw. klasycznego oszustwa sprawca działa w konkretnym celu – którym jest uzyskanie korzyści majątkowej. W tej sytuacji ciężko uznać za popełniony czyn z art. 286 § 1 w przypadku osoby, która przedstawiła wprawdzie nierzetelny dokument dla potwierdzenia np. swojego dochodu, ale nie obejmowała swoim zamiarem pokrzywdzenia banku czy chęci doprowadzenia go do niekorzystnego rozporządzania majątkiem, co wprost wykluczało zastosowanie odpowiedzialności z art. 286 § 1.

[32] Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 sierpnia 2000 r., sygn. V KKN 267/00, LEX 43441.

Z powyższych powodów wprowadzono art. 297 § 1 do polskiego porządku prawnego. Dlatego też próby automatyzacji odpowiedzialności pomiędzy zakresem art. 286 a art. 297 zdają się być chybione.

W konkluzji należy również stwierdzić, że przytaczana powyżej linia orzecznicza sądów apelacyjnych, jako nowsza od stanowiska Sądu Najwyższego, zdaje się postawioną powyżej tezę potwierdzać.

Mówiąc o czynie z art. 297 § 1 w powiązaniu do 286 § 1 należy podkreślić, iż coraz częściej można natrafić w doktrynie na stwierdzenia, iż czyn penalizowany przez art. 297 § 1 jest niejako formą stadialną do czynu z art. 286 § 1 k.k. Niewątpliwe jest bowiem, iż dla sprawcy który wyłudza kredyt w celu jego niezwrócenia bankowi – czynności stanowiące przestępstwo z art. 297 § 1 będą formą przygotowania do przestępstwa z art. 286 § 1. Nie można również zaprzeczyć logiczności tezy, iż czyn z art. 297 § 1 może „zakończyć" się przedłożeniem nierzetelnej dokumentacji, a w takim przypadku z art. 286 § 1 winien nie być łączony, albo przekształcić się w oszustwo wobec braku zwrotu finansowania – i też nie w każdym takim przypadku dojdzie do możliwego przyjęcia za podstawę art. 286 § 1.

W doktrynie nierzadko również natrafić można na postulany likwidacji art. 297 § 1 w ogóle – właśnie ze względu na fakt że często stanowi on swoiste przygotowanie do czynu z art. 286 § 1.

Konstrukcja polskiego przestępstwa oszustwa kredytowego nasuwa wiele wątpliwości. O ile celowość jego kryminalizacji jest oczywista, to równie oczywista jest niemożność ścigania tego przestępstwa wyłącznie na podstawie art. 286 § 1.

Jasne jest bowiem, że udowodnienie usiłowania oszustwa z art. 286 § 1 na podstawie dokonanego przygotowania wypełniającego przy okazji znamiona czynu z art. 297 § 1 może nastręczać niemały problem.

Należy pamiętać, że bez względu na fakt, czy będziemy mieli do czynienia z usiłowaniem czy dokonaniem klasycznego oszustwa, to w każdym z tego rodzaju czynów należy udowodnić sprawcy zamiar osiągania korzyści majątkowej, jak również wykazać istnienie związku przyczynowego pomiędzy podstępnymi zabiegami sprawcy a niekorzystnym rozporządzaniem mieniem[33].

[33] T. Oczkowski, *Oszustwo jako przestępstwo majątkowe i gospodarcze,* Kraków 2004, s. 163.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

1. Oczkowski T., *Oszustwo jako przestępstwo majątkowe i gospodarcze.* Kraków 2004.
2. Szymański Sz., *Glosa do wyroku s. apel. z dnia 23 czerwca 1994 r. II Akr 128/94,* „Prokuratura i Prawo" 1996, nr 4.
3. Skorupka J., *Cywilna i karna ochrona kredytodawcy i pożyczkodawcy, „*Prokuratura i Prawo", 2000, nr 5.
4. Górski J., *Zwalczanie przestępczości w Unii Europejskiej. Współpraca sądowa i policyjna w sprawach karnych* – Warszawa 2006.
5. Prusak F., *Zakres związania polskiego prawa karnego konwencją Unii Europejskiej w zakresie ochrony finansowych Wspólnot Europejskich, „*Prokuratura i Prawo", 2009, nr 6.
6. Bojarski M., (w:) Górniok O. (red.), Bojarski M., Filar M., Filipkowski W., Hofmański P., Kalitowski M., Kamieński A., Paprzycki L.K., Pływaczewski E., Radecki W., Sienkiewicz Z., Siwik Z., Stefański R.A., Tyszkiewicz L., Wąsk A., Wilk L., *Kodeks Karny Komentarz,* Warszawa 2004.
7. Bojarski J., *Przestępstwa gospodarcze związane z działalnością gospodarczą banków,* Toruń 2001.

ORZECZNICTWO

1. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 13 grudnia 2017 roku, sygn. II AKa 385/17, LEX 2525466.
2. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 27 września 2017 roku, sygn. II AKa 242/17, LEX 2381446.
3. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 28 kwietnia 2016 roku, sygnatura akt II Aka 63/16, LEX 2171294.
4. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2014 roku, sygn. AKa 421/13, LEX 1428294.
5. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 26 stycznia 2017 roku, sygn. II AKa 155/16, LEX 2250026.
6. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 11 kwietnia 2016 roku, sygn. II AKa 413/15, LEX 2152872.
7. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 12 lutego 2016 roku sygn. II AKa 445/15, LEX 2152454.
8. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 6 listopada 2015 roku, sygn. II AKa 212/15, LEX 1993194.
9. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 22 grudnia 2014 roku, sygn. II AKzw 2349/14, LEX 1602845.
10. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 23 sierpnia 2013 roku sygn. II Aka 262/13, LEX 1366070.
11. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 14 grudnia 2012 roku sygn. II AKa 324/12, LEX 1239908.

12. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 2 grudnia 2015 sygn. II AKa 373/15, LEX 2031176.
13. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 18 czerwca 2002 roku, sygn. II AKa 343/01, LEX 75405.
14. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2002 roku sygn. I KZP 1/02, LEX 52291.
15. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 sierpnia 2000 r. sygn. V KKN 267/00, LEX 43441.

STRESZCZENIE

Monika Maria LACHOWICZ

PRZESTĘPSTWO OSZUSTWA KREDYTOWEGO – NA PRZESTRZENI 20 LAT

Przez ostatnie 20 lat przepisy Kodeksu karnego w zakresie oszustwa kredytowego ewoluowały. Praktyka orzekania w przedmiocie opisywanego czynu bywa różna, a linie orzecznicze nie są spójne. Niniejszy tekst jest zatem wyłącznie próbną zwrócenia uwagi, nie tylko na złożoność problemu. W referacie wskazane zostały merytoryczne podstawy przyświecające utworzeniu regulacji chroniącej interesy w zakresie nierzetelności pozyskiwania środków. Następnie przeanalizowany został okres, w którym dochodziło do zmian w tym zakresie. Kolejno wskazano kodyfikacje zmieniające oraz powody i uzasadnienia legislatury, dla których uznawano dane rozwiązania w tym zakresie za koniecznie. Dalej wskazano zmiany otoczenia prawnego, w związku z którymi efektywność danych rozwiązań stawać mogła się znikoma.

SUMMARY

Monika Maria LACHOWICZ

THE CRIME OF CREDIT FRAUD – OVER 20 YEARS

Over the past 20 years, the provisions of the Criminal Code on credit fraud have evolved. The practice of adjudicating in the subject of the described act varies, and the jurisprudence lines are inconsistent. This text is therefore only a trial to draw attention not only to the complexity of the problem. The paper indicates the substantive foundations behind the creation of a regulation protecting the interests in the field of unreliable fundraising. Then the period of changes in this respect was analyzed. Subsequently, the amending codifications as well as the reasons and justifications of the legislature for which given solutions were deemed necessary in this regard were indicated. Further, changes in the legal environment are indicated, as a result of which the effectiveness of given solutions could become negligible.

NOTA O AUTORZE

mgr Monika Maria Lachowicz, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, Katedra Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii, aplikant adwokacki – Okręgowa Rada Adwokacka w Warszawie.

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Monika Maria Lachowicz, M.Sc., Faculty of Law and Administration of the University of Gdańsk, Department of Substantive Criminal Law and Criminology, trainee advocate – District Bar Council in Warsaw.

PUBLIKACJE STUDENCKIE

STUDENT'S PUBLICATIONS

mgr Martyna GRĄDZIEL
(ORCID: brak)
Centrum Nauk Sądowych, Uniwersytet Warszawski

ZNACZENIE ANALIZ LINGWISTYCZNYCH W KRYMINALISTYCE

W obecnych czasach zdecydowana część komunikacji międzyludzkiej odbywa się za pośrednictwem Internetu oraz innych środków komunikacji elektronicznej. Coraz częściej także rezygnuje się z pisma odręcznego na rzecz tekstów drukowanych. W sprawach, w których pojawia się tego rodzaju ślad językowy, przeprowadzenie klasycznej ekspertyzy pismoznawczej, opartej na analizie grafizmu pisma, okazuje się niestety niemożliwe i bezużyteczne. Dlatego też w takich sytuacjach badania powinny opierać się na innej płaszczyźnie tzw. śladu językowego – nie na płaszczyźnie graficznej, związanej ze sposobem kreślenia liter, ale na płaszczyźnie treściowo-językowej, związanej ze specyficznym sposobem użycia języka przez autora. Przeprowadzanie analiz tego rodzaju, tzw. analiz lingwistycznych, leży w zakresie zainteresowania dziedziny nazywanej od niedawna językoznawstwem kryminalistycznym (też: lingwistyką kryminalistyczną). Twórcą pojęcia jest językoznawca Jan Svartvik, który po raz pierwszy użył tej nazwy już w 1968 roku, w publikacji, w której omawiał metodykę przeprowadzenia analiz lingwistycznych w jednej z popularnych brytyjskich spraw kryminalnych nad którą pracował[1]. I choć niektórzy autorzy wskazują, że analizy lingwistyczne znane i przeprowadzane były już od

[1] J. Svartvik, *The Evans Statements. A case for forensic linguistics*, „Acta Universitatis Gothoburgensis" 1968, part 1,2.

czasów starożytnych Greków[2], podążając za historią powstania oficjalnej dziedziny zajmującej się tą problematyką, można powiedzieć, że kolebką lingwistyki kryminalistycznej jest Wielka Brytania. I to właśnie w krajach anglojęzycznych językoznawstwo kryminalistyczne po dziś dzień rozwija się najszybciej. W przeciwieństwie do sytuacji na gruncie polskim, na tamtych terenach dziedzina ta weszła już na dobre do świadomości społecznej oraz do sal uniwersyteckich. Coraz częściej zagadnienie językoznawstwa kryminalistycznego pojawia się także w popularnych serialach telewizyjnych[3]. Jednakże inaczej niż w Polsce, w krajach anglojęzycznych pod pojęciem lingwistyki kryminalistycznej rozumie się w zasadzie wszelkie związki języka z prawem[4]. Zatem obejmuje to obszar od analiz języka prawa pisanego (aktów prawnych, umów cywilnych, orzeczeń sądowych) przez analizy języka przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości (analizy profesjolektów sędziów, prokuratorów, policjantów itd.), aż po analizy lingwistyczne śladów językowych występujących jako dowód w sprawie (listy anonimowe, wiadomości sms, testamenty, analiza pod kątem plagiatu). W przeciwieństwie do tak szerokiego rozumienia pojęcia, w Polsce w zakresie zainteresowania dziedziny zwanej językoznawstwem kryminalistycznym pozostają jedynie analizy śladów językowych w charakterze dowodów. Natomiast zagadnienia analiz języka prawnego i prawniczego pozostawia się w zakresie zainteresowania odrębnej dziedziny – lingwistyki prawa (juryslingwistyki).

Według jednej z definicji lingwistyki kryminalistycznej w wąskim rozumieniu, jest to część lingwistyki stosowanej zajmująca się wykorzystaniem wiedzy językowej do celów wykonywania czynności śledczych i prawnych, dostarczająca analizy lingwistyczne dla spraw sądowych i postępowań prokuratorskich[5]. Ta bardzo ogólna definicja może zostać uszczegółowiona poprzez wskazanie potencjalnych obszarów zadań, jakie przed biegłym zajmującym się językoznawstwem kryminalistycznym

[2] J. Olsson, *Forensic linguistics: Second Edition*, Continuum International Publishing Group, 2008, s. 4.

[3] Serial „Manhunt: Unabomber" (Netfilx, 2017) oraz popularny serial „Criminal Minds" (2005-).

[4] J. Olsson, *Forensic linguistics: Second Edition*, Continuum International Publishing Group, 2008, s. 3.

[5] J. Stawnicka, *Językoznawstwo w służbie wymiaru sprawiedliwości*, „Kwartalnik Policyjny" 2015, nr 2 http://kwartalnik.csp.edu.pl/kp/archiwum-1/2015/nr-22015/2681,Jezykoznawstwo-w-sluzbie-wymiaru-sprawiedliwosci.html (dostęp – 20.06.2018).

może postawić wymiar sprawiedliwości oraz organy ścigania w toku pracy nad sprawą. Najbardziej istotne z zadań to:

1) przypisanie autorstwa
2) ustalenie intencji nadawcy komunikatu
3) ustalenie znaczenia użytych w tekście słów
4) analizy językowe w fonoskopii
5) profilowanie lingwistyczne

W przypadku przypisania autorstwa głównym zadaniem biegłego językoznawcy jest zidentyfikowanie symptomatycznych podobieństw oraz różnic w zakresie cech lingwistycznych występujących między grupą tekstów dowodowych oraz porównawczych. Takiej analizie można poddać w zasadzie każdy rodzaj tekstu – od anonimu, wiadomości sms, wpisów na forach internetowych po listy pożegnalne. Głównym warunkiem możliwości przeprowadzenia takiej ekspertyzy jest jednak posiadanie odpowiednio uzyskanego, tekstowego materiału porównawczego pobranego od osób podejrzanych o autorstwo tekstu dowodowego (o zbliżonej treści, tematyce i długości). Dysponując takim materiałem, na podstawie ustalenia współwystępowania (bądź jego braku) charakterystycznych słów, błędów językowych, neologizmów, archaizmów, dialektyzmów, struktur zdaniowych, można następnie wyciągać odpowiednie wnioski co do stopnia prawdopodobieństwa, że autorem obu grup tekstów jest ta sama osoba[6]. Należy jednak pamiętać o tym, że zaleca się unikanie wyciągania kategorycznych wniosków w tym zakresie. Na podstawie analizy lingwistycznej nie powinno się kategorycznie stwierdzać, że to ta konkretna osoba jest autorem badanego tekstu, można to ustalić jedynie z pewnym, większym lub mniejszym prawdopodobieństwem.

Jako kolejny obszar zastosowania językoznawstwa kryminalistycznego wymieniłam ustalenie intencji nadawcy komunikatu. Jest to obszar szczególnie przydatny w dobie wzrostu liczby znieważeń oraz używania mowy nienawiści poprzez środki masowego przekazu, a przede wszystkim przez Internet. Chodzi tu przede wszystkim o ustalenie, opierając się na aspekcie lingwistycznym, czy w tej konkretnej sytuacji i kontekście komunikacyjnym dane określenie lub wyrażenie uchodzące potocznie za obraźliwe, mogłoby faktycznie być uznanym za takowe, a tym samym czy

[6] Przykładowa, jedenastostopniowa skala prawdopodobieństwa autorstwa, w: M. Coulthard, A. Johnson, *An Introduction to Forensic Linguistics. Language in Evidence.,* „Routledge", 2007, s. 202.

osoba urażona mogłaby na tej podstawie wyciągnąć jakieś konsekwencje prawne. Przeprowadzenie takiej analizy może się okazać przydatne w sprawach o groźby karalne, nawoływanie do nienawiści, naruszenie dóbr osobistych, pomówienia, znieważenie.

Następnym obszarem jest ustalenie znaczenia użytych w komunikacie słów. Przede wszystkim w przypadkach kiedy wiemy, że w analizowanej sytuacji nadawanie im takiego znaczenia, jakie mają one potocznie, może być mylące. Konsultowanie językoznawcy może być szczególnie pomocne w przypadku analiz komunikacji między członkami gangów narkotykowych czy organizacji terrorystycznych, kiedy dzięki takiej analizie komunikatu możemy zapobiec dokonaniu czynu przestępczego (np. handlowi narkotykami). Aktualnie najczęściej poddawany takim badaniom jest tzw. slang narkotykowy charakteryzujący się nie tylko użyciem specyficznego słownictwa na określenie rodzajów narkotyków i czynności związanych z ich obrotem, ale także stosowaniem wyszukanych struktur zdaniowych mających zakamuflować autentyczny cel wypowiedzi[7]. W związku z tym powstaje też coraz więcej słowników slangu narkotykowego[8], które w związku z szybką ewolucją tej odmiany języka, muszą być też stale uaktualniane.

Dorobek językoznawstwa znajduje zastosowanie także w badaniach fonoskopijnych. Co prawda, nie bada się tutaj tekstu pisanego, a treść mówioną, zatem na niektórych płaszczyznach (jak błędy ortograficzne, interpunkcja) nie ma możliwości wyciągnięcia wniosków. Niemniej jednak, przyłączenie pewnych elementów analizy lingwistycznej do wniosków w zakresie fizjologii głosu, wad wymowy, specyfiki akcentowania wyrazów, pozwala z pewnością na zawężenie kręgu potencjalnych autorów komunikatu w jeszcze większym zakresie.

Ostatnim, a przy tym najbardziej fascynującym odłamem lingwistyki kryminalistycznej jest profilowanie lingwistyczne nieznanych sprawców. Wskazaniem do przeprowadzenia takiego profilowania jest sytuacja, w której organy ścigania dysponują tekstem nieznanego autorstwa i dopiero chcą ustalić możliwie najwęższy krąg potencjalnych autorów komunikatu, aby następnie pobrać od przedstawicieli tego kręgu językowy

[7] P. Gensikowski, *Wybrane problemy opiniowania przez biegłego z zakresu slangu narkotykowego,* (w:) *Pozycja Biegłego w Polskim Systemie Prawnym*, Biblioteka Instytutu Ordo Iuris, s. 87–94.

[8] Przykładowy słowniczek slangu narkotykowego: http://www.narkoslang.pl/slowniczek_wyrazen.html (dostęp – 20.06.2018).

materiał porównawczy i przystąpić do opisanego już zadania przypisania autorstwa. Na podstawie całościowej charakterystyki śladu językowego można określić między innymi takie dane jak wiek, płeć, poziom wykształcenia, pochodzenie terytorialne, wykonywany zawód autora badanego tekstu[9]. Dzięki temu krąg potencjalnych podejrzanych staje się znacznie zawężony, a organy ścigania mogą przystąpić do poszukiwania autora w znacznie ograniczonym środowisku, tym samym zaoszczędzając swój czas, wysiłek i środki. Oczywiście także w tym przypadku nie jesteśmy w stanie wskazać konkretnej osoby jako autora, niemniej jednak zarysowanie obszaru socjologiczno-demograficznego w którym należy go szukać, często samo w sobie jest ogromnym krokiem naprzód w dochodzeniu lub śledztwie. Opisany powyżej typ profilowania lingwistycznego z uwagi na rodzaj możliwych do wyciągnięcia wniosków nazywany jest profilowaniem socjolingwistycznym. Na gruncie amerykańskim wyróżnia się jeszcze profilowanie psycholingwistyczne, które ma dostarczać informacji o charakterze i osobowości autora na podstawie analizy lingwistycznej komunikatu[10]. Nie sposób się nie zgodzić, że tego typu wnioski co prawda mogą być przydatne podczas ustalania taktyki zatrzymania lub przesłuchania podejrzanego, jednak w procesie typowania kręgu podejrzanych (inaczej niż w przypadku profilowania socjolingwistycznego) ich przydatność jest znacznie ograniczona. Należy również podkreślić, że profilowanie socjolingwistyczne jest gałęzią odrębną od obecnie bardzo popularnego profilowania kryminalistycznego. A niestety w świadomości społeczeństwa i niektórych profilerów omawiana dziedzina wciąż funkcjonuje jako nierozłączna część profilowania kryminalistycznego. Nie wspominając o różnicach występujących w zakresie badanych informacji bazowych związanych ze sprawą i możliwych do wyciągnięcia na ich podstawie wniosków, trzeba zwrócić uwagę na ogromny problem, jaki pojawia się w kontekście wykształcenia większości profilerów policyjnych w kontraście do postulowanego wykształcenia ekspertów językoznawstwa. Nie jest tajemnicą, że zdecydowana większość profilerów ma wykształcenie psychologiczne, natomiast najbardziej trafne wnioski w zakresie analizy lingwistycznej tekstu (a tym samym i profilowania so-

[9] A. Feluś, *Z zagadnień językoznawstwa kryminalistycznego*, Wydawnictwo Naukowe WSPiA im. Mieszka I, Poznań 2011, s. 161.

[10] T. Grant., *Authorship Attribution in a Forensic Context*, University of Birmingham, November 2004.

cjolingwistycznego) z pewnością może wyciągać osoba, która zdobyła wykształcenie w zakresie językoznawstwa i nauk pokrewnych (dialektologii, socjolingwistyki itp.). Zatem, pozostawiając analizy lingwistyczne osobom bez wykształcenia kierunkowego, nie tylko możemy narazić się na to, że osoba taka błędnie zinterpretuje pewne cechy lingwistyczne, ale także wielu istotnych cech po prostu nie zauważy, bądź je pominie, nie będąc świadomym ich istotności. Najbardziej korzystnym działaniem w takiej sytuacji jest przede wszystkim uświadamianie organów ścigania co do zagrożeń, jakie mogą płynąć z powierzania przeprowadzania takich analiz osobom niekompetentnym. Jednakże, w sprawach w których to możliwe i użyteczne, wysoce pożytecznym działaniem byłoby tworzenie zespołów składających się zarówno z profilerów – psychologów, jak i biegłych językoznawców, co pozwoliłoby na efektywne zebranie jak największej ilości informacji o autorze i sprawcy, w oparciu o dorobek i doświadczenie z zakresu różnych, uzupełniających się nauk[11].

Przechodząc zaś do kwestii metodyki przeprowadzania analiz lingwistycznych w kryminalistyce, rozróżnia się w tym zakresie dwa rodzaje metod badawczych: metody ilościowe i jakościowe. Metody ilościowe są zwane także mierzeniem stylu (*the measurement of style*)[12] i tak jak nazwa sugeruje, opierają się głównie na analizie ilościowego występowania danych cech językowych w obrębie badanej wypowiedzi lub całej społeczności. W przypadku analizy częstotliwości występowania cech lingwistycznych w obrębie jednego tekstu lub tekstów jednego autora, stosuje się przede wszystkim metody właściwe stylometrii[13]. Badanie takie opiera się przede wszystkim na analizie bogactwa słownictwa, średniej długości słów, częstotliwości występowania określonych słów i części mowy, średniej długości zdania[14]. Zakładając, że wartości tych parametrów w tekstach jednego autora są względnie zbieżne, można też założyć, że dwa badane (na potrzeby np. organów ścigania) teksty wykazujące podobieństwo w zakresie niektórych z tych parametrów, zostały sporządzone

[11] M. Olszewska, *Anonim jako ślad kryminalistyczny*, „Prokuratura i Prawo" 2014, nr. 11–12.

[12] G. Mc Menamin, *Forensic linguistics. Advances in forensic stylistics*, CRC Press, 2002, s. 151.

[13] B. Hołyst, *Psychologia Kryminalistyczna*, „LexisNexis", Wydanie 3, r. LXXVII, Warszawa 2009, 1326.

[14] M. Zaśko-Zielińska, *Listy pożegnalne. W poszukiwaniu lingwistycznych wyznaczników autentyczności tekstu.*, Wydawnictwo Quaestio, Wrocław 2013, s. 20.

przez jedną osobę. Natomiast, analiza częstotliwości występowania cech lingwistycznych w obrębie całej społeczności opiera się na dorobku tzw. lingwistyki korpusowej. Jest to metoda, która popularność i powszechność zastosowania danego słowa lub struktury ocenia na podstawie częstotliwości jej użycia wskazanej w zasobach korpusów językowych. Korpusem językowym nazywamy zbiór tekstów w którym zawarte są typowe użycia słów i konstrukcje zdaniowe oraz informacje o ich znaczeniu i funkcji[15]. Obok korpusów ogólnych (Narodowy Korpus Języka Polskiego, Korpus PWN) można korzystać także z korpusów specjalistycznych (Polski Korpus Listów Pożegnalnych, Kartoteka Dokumentów Anonimowych) pozwalających na poznanie normy zwyczaju językowego konkretnej grupy społeczno-zawodowej bądź konkretnego rodzaju tekstów. Językoznawcy coraz częściej wykorzystują w tego typu badaniach również wskazania uzyskane za pomocą przeglądarek internetowych. W tym przypadku, podobnie jak w klasycznych korpusach, założenie jest takie, że im mniej uzyska się wyników wyszukiwania w których szukana fraza wystąpiła w dokładnie takiej samej formie jak w tekście dowodowym, za tym bardziej unikalną można ją uznać. Zatem, jeżeli fraza ta występuje zarówno w tekście dowodowym nieznanego autorstwa, jak i w tekstach porównawczych których autora znamy, a na podstawie wskazań korpusów (lub przeglądarki internetowej) określono jej występowanie jako rzadkie, można z bardzo dużym prawdopodobieństwem powiedzieć, że autorem tekstu dowodowego jest ta sama osoba, która sporządziła tekst porównawczy. Przykład sprawy, w której wykorzystano wskazania przeglądarki internetowej przedstawiono na rycinie poniżej:

Rysunek 1. Przykład zastosowania przeglądarki internetowej do oceny unikalności frazy[16].

String	*Instances*
1 picked	1,060,000
1 picked something	780
1 picked something up	362
1 picked something up like	1
1 picked something up like an	0

[15] Strona Narodowego Korpusu Języka Polskiego: http://nkjp.pl/ (dostęp – 20.06.2018).

[16] J. Olsson, *Word Crime. Solving crime through forensic linguistics*, Bloomsbury Academic, London 2009, s. 141.

String	*Instances*
an ornament	73,700
like an ornament	8896
something like an ornament	2

String	*Instances*
I asked	2,170,000
I asked her	284,000
I asked her if	86,000
I asked her if I	10,400
I asked her if I could	7,770
I asked her if I could carry	7
I asked her if I could carry her	4
I asked her if I could carry her bags	0

Jak widać na załączonym obrazku, ilość wyszukanych wyników zmniejsza się wraz z dodawaniem do zdania kolejnych słów, tym samym zwiększa się też jego unikalność. Wyrażenia, których wyniki oscylują w okolicach od zera do pięciu trafień można uznawać już za skrajnie rzadkie, a ich pojawienie się w którychś z tekstów porównawczych w sprawie powinno zwrócić uwagę śledczych. Nie należy przy tym zapominać, że wyniki uzyskane w oparciu o przeglądarki internetowe są obarczone pewnego rodzaju niedoskonałościami[17], zatem z pewnością nie mogą być jedynym dowodem autorstwa.

Drugim rodzajem badań stosowanych w praktyce lingwistyki kryminalistycznej są badania jakościowe. Inaczej niż analizy ilościowe, opierają się one na opisowej analizie śladu językowego. Najczęściej badanymi cechami są tutaj charakterystyczne słowa, najczęściej i najrzadziej używane zwroty, dialektyzmy, wyrażenia żargonowe, popełnione błędy językowe, charakterystyczna struktura zdania, wszelkie odstępstwa od normy. Całokształt takich cech może bardzo wiele powiedzieć o kompetencji językowej autora tekstu, a tym samym bardzo ją zindywidualizować. Problemem jednak jest fakt, że do tej pory zarówno na gruncie polskim, jak i anglojęzycznym ta kategoria badań nie została wystarczająco ujednolicona i ustandaryzowana. Przez to, takim analizom zarzuca się często oparcie na subiektywnym wyborze cech przez eksperta oraz „intu-

[17] Ilość otrzymanych wyników jest zależna np. od aktualnego obciążenia serwera, (w:) J. Olsson, *Word Crime...*, s. 140.

icyjność twierdzeń"[18], co na przykład skutkuje na gruncie amerykańskim odmawianiem im przymiotu dowodu naukowego[19]. Co prawda tworzy się pewne katalogi cech możliwych do zbadania uszeregowanych według ich istotności – w Polsce próbę takiej klasyfikacji podjęto podczas Jesiennej Szkoły Empirycznych Badań Pisma, tworząc katalog cech językowo-treściowych[20]. Zaś w literaturze anglojęzycznej można się zapoznać na przykład z takimi klasyfikacjami:[21]

Feature	No.	Comment	Assessment
Types of grammatical structure	1	See Chaski (1998, 2001b, 2005). A rare, unusual or erroneous structure across known and questioned. Knowledge of generative grammar helpful.	Significance depends on number and type of matches.
Punctuation	2	Unusual punctuation habits or punctuation errors can also be significant. Consider combining punctuation analysis with syntax.	Can be significant, but not necessarily on its own.
Idiom	3	Curious phrasing can be significant. Research is markedness wherever possible.	Depends on number and type of matches.
Spelling	4	Spelling errors, especially rare spelling errors. Look for dialectal spellings, such as US vs UK spellings in English.	As above, but research degree of rarity.
Document layout	5	This can be of interest. If the layout style is unusual. Beware, however, of cultural styles of layout.	Caution required, e.g. US vs UK vs European styles.

Z pewnością tworzenie takich klasyfikacji może być dużą pomocą w procesie pracy nad sprawą, jednakże każda sprawa jest inna, a więc także każdy badany tekst powinno się analizować w sposób zgodny z konkretnymi okolicznościami. Nie zawsze decydujące i istotne będą te same cechy lingwistyczne. W związku z powyższym, nie sposób zupełnie pozbyć się wspomnianego zarzutu subiektywnego wyboru opartego na intuicji. Przy czym, bardzo upraszczając metodykę takich ekspertyz, należy zaznaczyć, że polegają one głównie na odpowiedzi na pytania:

[18] https://www.washingtonpost.com/lifestyle/magazine/should-texts-e-mail-tweets-and-facebook-posts-the-be-new-fingerprints-in-court/2015/02/19/a5ec2bf6-6f32-11e4-8808-afaa1e3a33ef_story.html?utm_term=.1d43d8a40724 (dostęp – 20.06.2018).

[19] Tj. niespełnianie reguł Dauberta (1993), (w:) M. Coulthard, A. Johnson, *The Routledge Handbook of Forensic Linguistics*, 2013, s. 479.

[20] A. Feluś, *Z zagadnień językoznawstwa kryminalistycznego*, Wydawnictwo Naukowe WSPiA im. Mieszka I, Poznań 2011, s. 141–143.

[21] J. Olsson, *Forensic linguistics: Second Edition*, Continuum International Publishing Group, 2008, s. 56.

1) Jakich form językowych użyto w danym tekście?
2) W jaki sposób ich użyto?
3) Dlaczego autor wybrał akurat te spośród wszystkich dostępnych środków językowych?

Inaczej mówiąc opierają się na odnalezieniu, opisaniu i klasyfikacji[22] niepospolitych lub istotnych w danej sprawie cech językowych. Z pewnością, dużą rolę w kwestii uznawania takich ekspertyz przez sądy pełni umiejętność naukowego i racjonalnego uzasadnienia dokonanego wyboru przez biegłego językoznawcę, który sporządził ekspertyzę.

Jak można zauważyć, zakres możliwych zastosowań językoznawstwa kryminalistycznego na potrzeby wymiaru sprawiedliwości jest niezwykle szeroki. Możliwość konsultacji językoznawcy w sprawie w której pojawia się jakikolwiek ślad językowy może być doskonałą wskazówką, ułatwieniem oraz nieocenioną pomocą w dotarciu do sprawcy. Co więcej, w polskim Kodeksie Karnym istnieje pokaźna grupa przestępstw, które mogą zostać popełnione wyłącznie za pomocą języka lub pisma[23]. Także postępujące skomputeryzowanie komunikacji międzyludzkiej niejako zmusza do poszukiwania innych sposobów identyfikacji autora, aniżeli klasyczne badania pismoznawcze. W obliczu tych spostrzeżeń, a także niezwykle szybko rosnącej popularności lingwistyki kryminalistycznej w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii dosyć niepokojące wydaje się podejście do tej dziedziny na gruncie polskim. Otóż, przede wszystkim w praktyce nauczania kryminalistyki jest to dziedzina pomijana[24]. Większość społeczeństwa, a także studenci związani z kryminalistyką traktują ją wciąż jako dziedzinę nową, młodą. Na gruncie polskojęzycznym literatura z tego zakresu jest wręcz uboga, osoby zainteresowane są zmuszone szukać informacji w publikacjach anglo- lub niemieckojęzycznych. Brakuje także odpowiednio wyszkolonych biegłych zajmujących się analizami z tego zakresu[25]. Również, jak pokazuje praktyka, zakres korzystania z konsultacji takich biegłych w praktyce polskiej policji nie

[22] G. Mc Menamin, *Forensic linguistics. Advances in forensic stylistics*, CRC Press, 2002, s. 143.

[23] M. Olszewska, *Anonim jako ślad kryminalistyczny*, „Prokuratura i Prawo" 2014, nr 11–12, s. 130.

[24] W Wielkiej Brytanii kilka uczelni wyższych oferuje już dedykowany kierunek studiów nazywany *forensic linguistics*. W Polsce trudno odnaleźć takie inicjatywy.

[25] Na liście biegłych sądowych Sądu Okręgowego w Warszawie wpisana jest tylko jedna „lingwistka kryminalistyczna".

jest imponujący – na 16 komend wojewódzkich, na pytanie o konsultowanie językoznawców w sprawach, tylko 5 odpowiedziało twierdząco. Dlatego też, postulatem na przyszłość jest zwrócenie większej uwagi na możliwości jakie dają takie analizy w praktyce śledczej oraz uświadamianie przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, że sposób użycia języka może bardzo wiele powiedzieć o jego konkretnym użytkowniku, a przy tym często ułatwić dotarcie do sprawcy i planowanie kolejnych działań organów ścigania. Z drugiej strony trzeba też pamiętać, że osoby bez wykształcenia językoznawczego nie będą w stanie zobaczyć w tekście pewnych cech, które osobom z takim wykształceniem od razu rzucą się w oczy i będą mogły wiele powiedzieć o autorze. Zatem, należałoby też dążyć do tego, aby takie analizy przeprowadzali tylko odpowiednio wyszkoleni ludzie, a możliwości prawidłowego szkolenia należy im zapewnić. I wreszcie, skupiając się na wynikach analiz lingwistycznych należy pamiętać, że nie są one złotym środkiem, pozwalającym na wskazanie konkretnej osoby jako autora tekstu, a tylko wskazówką pozwalającą wytypować osobę lub krąg osób, które mogą być autorami kwestionowanego komunikatu z większym lub mniejszym prawdopodobieństwem. Zaś ciężar udowodnienia autorstwa lub winy konkretnemu człowiekowi należy jeszcze pozostawić innym dowodom, których moc dowodowa może być ewentualnie wzmocniona przez wskazania analizy lingwistycznej.

BIBLIOGRAFIA

1. Coulthard M., Johnson A., *An Introduction to Forensic Linguistics. Language in Evidence*, Routledge, 2007.
2. Coulthard M., Johnson A., *The Routledge Handbook of Forensic Linguistics*, 2013.
3. Feluś A., *Z zagadnień językoznawstwa kryminalistycznego*, Wydawnictwo Naukowe WSPiA im. Mieszka I, Poznań, 2011.
4. Gensikowski P., *Wybrane problemy opiniowania przez biegłego z zakresu slangu narkotykowego,* (w:) *Pozycja Biegłego w Polskim Systemie Prawnym*, Biblioteka Instytutu Ordo Iuris.
5. Grant T., *Authorship Attribution in a Forensic Context*, University of Birmingham, November 2004.
6. Hołyst B., *Psychologia Kryminalistyczna*, „LexisNexis", Wydanie 3, r. LXXVII, Warszawa, 2009.
7. Mc Menamin G., *Forensic linguistics. Advances in forensic stylistics*, CRC Press, 2002.
8. Olsson J., *Forensic linguistics: Second Edition*, Continuum International Publishing Group, 2008.

9. Olsson J., *Word Crime. Solving crime through forensic linguistics*, Bloomsbury Academic, London, 2009.
10. Olszewska M., *Anonim jako ślad kryminalistyczny*, „Prokuratura i Prawo" 2014, nr. 11–12.
11. Stawnicka J., *Językoznawstwo w służbie wymiaru sprawiedliwości*, „Kwartalnik Policyjny" 2015, nr 2, http://kwartalnik.csp.edu.pl/kp/archiwum-1/2015/nr-22015/2681,Jezykoznawstwo-w-sluzbie-wymiaru-sprawiedliwosci.html (dostęp – 20.06.2018).
12. Svartvik J., *The Evans Statements. A case for forensic linguistics*, „Acta Universitatis Gothoburgensis" 1968, Part 1, 2.
13. Zaśko-Zielińska M., *Listy pożegnalne. W poszukiwaniu lingwistycznych wyznaczników autentyczności tekstu*, Wydawnictwo Quaestio, Wrocław, 2013.

STRESZCZENIE

Martyna GRĄDZIEL

ZNACZENIE ANALIZ LINGWISTYCZNYCH W KRYMINALISTYCE

Słowa kluczowe: przypisanie autorstwa, językoznawstwo kryminalistyczne, lingwistyka sądowa, analizy lingwistyczne, profilowanie lingwistyczne, profilowanie socjolingwistyczne

W artykule poruszono problematykę zastosowania dorobku językoznawstwa kryminalistycznego (lingwistyki kryminalistycznej) w praktyce wymiaru sprawiedliwości. Celem ukazania praktycznych aspektów wdrażania analiz lingwistycznych na potrzeby organów ścigania czy sądownictwa, omówiono główne obszary zastosowań tego typu badań oraz główne metody badawcze stosowane w praktyce językoznawstwa kryminalistycznego. Szczególną uwagę poświęcono obszarowi lingwistyki kryminalistycznej nazywanemu profilowaniem socjolingwistycznym nieznanego autora, jako narzędziu niezwykle przydatnemu organom ścigania w procesie zawężania kręgu potencjalnych podejrzanych. Opierając się na wynikach badań własnych mających na celu wykazanie częstotliwości konsultowania biegłych językoznawców przez polską Policję, wysnuto szereg postulatów na przyszłość w kontekście rozwoju lingwistyki kryminalistycznej w Polsce, przy tym porównując obecny stan tej nauki w naszym kraju z jej rozwojem w krajach zachodnich.

SUMMARY

Martyna GRĄDZIEL

THE SIGNIFICANCE OF LINGUISTIC ANALYSES IN FORENSIC SCIENCE PRACTICE

Key words: authorship attribution, forensic linguistics, linguistics analysis, linguistic profiling, socjolinguistic profiling

The article discusses the issue of applying the achievements of forensic linguistics in the practice of the justice system. In order to show practical aspects of implementing linguistic analyzes for the needs of law enforcement, the main areas of application of this type of analysis and the main research methods used in the practice of forensic linguistics are shown. Also, particular attention is devoted to the area of forensic linguistics called sociolinguistic profiling of the unknown authors, which could be an extremely useful tool for law enforcement agencies in the process of narrowing the circle of potential suspects. Basing on the results of own research aimed at demonstrating the frequency of linguists consultations in the Polish Police practice, a number of postulates for the future development of forensic linguistics in Poland was made in comparison to the current state of this branch in Western countries.

NOTA O AUTORZE

Martyna Grądziel – autorka artykułu jest absolwentką Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie obecnie w Katedrze Kryminalistyki przygotowuje doktorat. Od 2017 roku odbywa także studia na kierunku Kryminalistyka i Nauki Sądowe przy Centrum Nauk Sądowych UW. Od kilku lat aktywnie angażuje się w działalność Koła Naukowego Kryminalistyki UW. Jej zainteresowania obejmują przede wszystkim obszar szeroko pojętej kryminalistyki i prawa karnego z naciskiem na zagadnienia wykorzystania językoznawstwa kryminalistycznego i profilowania socjolingwistycznego nieznanych sprawców w praktyce śledczej.

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Martyna Grądziel – the author of the article is a graduate of the Faculty of Law and Administration at the University of Warsaw, where she is currently preparing a doctorate at the Department of Forensic Science. Since 2017, he has also been studying Forensic Science and Forensic Science at the Center for Forensic Sciences of the University of Warsaw. For several years, he has been actively involved in the activities of the Forensic Science Club of the University of Warsaw. Her interests include primarily the area of broadly understood forensics and criminal law with an emphasis on the issues of the use of forensic linguistics and sociolinguistic profiling of unknown perpetrators in investigative practice

Aleksandra KWATERSKA
(ORCID: brak)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ZNACZENIE DAKTYLOSKOPII W PROCESIE IDENTYFIKACJI SPRAWCY CZYNU ZABRONIONEGO

WSTĘP

Daktyloskopia pełni rolę przodującej dziedziny kryminalistyki w ówczesnym procesie identyfikacji osób, zwłok, zaginionych, osób niezidentyfikowanych oraz sprawców czynów zabronionych. Pozwala na dokładny i pewny proces identyfikacyjny oraz stanowi cenny i niepodważalny materiał dowodowy.

ISTOTA DAKTYLOSKOPII

Pojęcie daktyloskopii pochodzi z języka greckiego (dáktylos – palec + skopeín – oglądać) i oznacza „obserwację palców". Sam termin został użyty po raz pierwszy w 1893 r. przez Francisco Latzina[1].

Można tę dziedzinę kryminalistyki scharakteryzować w dwojaki sposób. W wąskim rozumieniu odnosi się do ujawniania oraz identyfikacji osób na podstawie śladów ludzkiej skóry. Rozumienie szerokie rozciąga się na identyfikację osób na podstawie linii papilarnych – daktyloskopia (sensu stricto) – występujących nie tylko na opuszkach palców, ale również na wewnętrznych częściach dłoni – chejroskopia, oporowych częściach stóp

[1] http://crimelabs.org/kryminalistyka/daktyloskopia/74-daktyloskopia.

i palców – podoskopia. Takie szerokie rozumienie daktyloskopii dotyczy również krawędzioskopii – badań charakterystycznych cech linii papilarnych oraz poroskopii – badań rozmieszczenia kanalików potowych.

Na podstawie cech skóry można również zidentyfikować osobę za pomocą poletkowej budowy skóry – dermatoskopia, na podstawie śladów linii czerwieni wargowej – chejloskopia, poprzez ślady małżowiny usznej- konchoskopia, na podstawie odcisków czoła i okolicznych części ciała – frontoskopia. Najmniej trwałe i jednocześnie mające najmniejsze znaczenie są białe linie, które powstają z upływem lat, wskutek chorób, a charakteryzują się wgłębieniami w opuszkach i członach palców oraz wewnętrznych częściach dłoni. Badaniami pomocniczymi daktyloskopii są też badania gantiskopijne, które polegają na identyfikacji rękawiczek i pozostawionych przez nie śladów[2].

Dopiero takie zestawienie zakresu badań daktyloskopijnych uwydatnia przydatność oraz szerokie zastosowanie tej dziedziny, istotny jest również fakt, że sprawca na miejscu przestępca może dotknąć różne obiekty nie tylko palcami, ale również innymi częściami ciała, co bardzo często się zdarza.

Daktyloskopię można więc zdefiniować jako dział kryminalistyki, który zajmuje się identyfikacją linii papilarnych człowieka oraz innych elementów budowy skóry oraz ujawnianiem tych śladów i dostarczaniem środków dowodowych takich jak opinie biegłych[3].

HISTORIA POWSTANIA DAKTYLOSKOPII I PROCES JEJ ROZWOJU

Ludzie używali odcisków swoich linii papilarnych do identyfikacji już od czasów starożytnych. Początkowo w ten sposób była potwierdzana tożsamość w japońskich gospodach gdzie rozdawano pocztę. W Babilonie odciskiem palca zatwierdzało się transakcję, natomiast w starożytnych Chinach w ten sposób zatwierdzało się również kontrakty rozwodowe. Wynika z tego, że już w czasach starożytnych została zauważona indywidualność linii papilarnych każdego człowieka[4].

---

2 J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Kasprzak, *Kryminalistyka. Zarys systemu*, Warszawa 2015, s. 68–69.

3 Tamże.

4 http://wynalazki.andrej.edu.pl/index.php/wynalazki/14-d/114-daktyloskopia (dostęp – 10.05.2018).

Dopiero po pojawieniu się na przełomie XIX i XX wieku problemów z dokumentowaniem, zbieraniem i archiwizowaniem kartotek, zaczęły pojawiać się koncepcje zwalczenia tych problemów.

William J. Herschel w 1877 roku jako pierwszy podjął próbę zrealizowania nowej metody identyfikacyjnej. Pomimo odrzucenia tej koncepcji przez naczelnika więzienia, Herschel rozpoczął wdrażanie w życie swojego pomysłu i przez prawie 20 lat zbierał odciski palców.

Podczas zmagań Herschela ze zbieraniem odcisków w 1880 roku Henry Faulds opublikował w czasopiśmie wyniki swoich badań nad identyfikacją poprzez odciski palców. Pomiędzy badaczami powstał konflikt, który został zapomniany wraz z nimi.

Temat identyfikacji osób za pomocą odcisków palców powrócił po kilku latach za sprawą Francisa Galtona, który poszerzył znacznie zbiór odcisków sporządzony przez Fauldsa oraz odkrył linie zasadnicze linii papilarnych. W 1892 roku Galton wydał książkę pt. „Fingerprints", która stała się podstawą badań Edwarda Henry'ego, który w 1896 roku stworzył wzory zasadnicze linii papilarnych.

Po raz pierwszy odciski palców zyskały miano podstawy policyjnej służby śledczej w 1896 roku w Argentynie gdzie Juan Vucetich bez znajomości dorobku naukowego Galtona w swoich badaniach uzyskał takie same wyniki[5].

Po tych wydarzeniach daktyloskopia zaczęła się rozwijać i była stosowana w coraz większej liczbie państw. Taki rozwój nie pozostał bez odzewu przestępców, którzy stale i bezskutecznie próbowali pozbyć się lub zatuszować linie papilarne. Pomimo wielu sprzeciwów i początkowej niechęci władz policyjnych do identyfikacji osób za pomocą linii papilarnych, dziś jest to jedna z głównych metod stosowanych w procesie identyfikacji osób i wykrycia sprawcy czyny zabronionego.

PODSTAWY IDENTYFIKACJI DAKTYLOSKOPIJNEJ

Badania daktyloskopijne umożliwiają udzielenie odpowiedzi na szereg pytań. Przede wszystkim można ustalić:

- czy zebrane z miejsca zdarzenia ślady pochodzą od osoby podejrzanej,
- kim jest osoba podejrzana,

[5] https://www.spyshop.pl/blog/historia-niezmazywalnej-pieczeci-czyli-jak-daktyloskopia-rozwijala-skrzydla/ (dostęp – 10.05.2018).

- czy dana osoba była poprzednio daktyloskopowana, a co za tym idzie w jakich okolicznościach i w jakim miejscu,
- tożsamość osoby (podejrzanej, chorej, nieprzytomnej, która z innych powodów nie może podać danych osobowych),
- tożsamość znalezionych osób lub zwłok (jeżeli w inny sposób nie da się określić tożsamości osoby, a odnaleziona osoba była poprzednio rejestrowana)[6].

Jest to ściśle powiązane z dermatoglifami czyli liniami papilarnymi, które są listewkami skórnymi o wymiarach nieprzekraczających 1 mm. Na ich wygląd mają wpływ krawędzie oraz pory, które nie są ułożone w sposób regularny.

Na znaczenie i niezawodność badań daktyloskopijnych mają wpływ cechy opracowane przez Francisa Galtona, dotyczące linii papilarnych. Zgodnie z założeniami Galtona wzory linii papilarnych są:

1. niezmienne,
2. nieusuwalne,
3. niepowtarzalne.

Wszystkie te cechy występują łącznie i dotyczą linii papilarnych każdego człowieka. Niezmienność odnosi się do posiadania przez człowieka linii papilarnych takich samych przez całe życie tj. od życia płodowego aż do rozkładu zwłok. Stałość cech charakterystycznych przejawia się, gdy fizyczny wzrost ciała zmienia wymiary linii, jednocześnie nie zmieniając ich charakterystyki. Do czynników, które mogą wpłynąć na cechę niezmienności linii można zaliczyć czynniki mechaniczne, chemiczne, termiczne i chorobowe. Czynniki te mają na linie papilarne wpływ tymczasowy i mogą spowodować zatarcie lub zniekształcenie linii. Po ustąpieniu wpływu danego czynnika zachodzi rekonstrukcja linii papilarnych, która najczęściej prowadzi do przywrócenia pierwotnego obrazu[7].

Linie papilarne są nieusuwalne, trwałe i zdolne do regeneracji w razie uszkodzenia. Zachowuje się charakterystyka linii i identyczna struktura w naturalnym procesie regeneracji naskórka. Jedynie w razie poważnego uszkodzenia skóry właściwej linie papilarne są niezdolne do regeneracji. W takich przypadkach na liniach powstaje blizna, która w procesie iden-

[6] K. Sławik, *Kryminalistyka w związku z procesem karnym, kryminologią i wiktymologią*, Szczecin 2003, s. 127.

[7] M. Goc, J. Moszczyński, *Ślady kryminalistyczne. Ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystanie*, Warszawa 2007, s. 30.

tyfikacyjnym nie utrudnia badania, co więcej, stanowi trwałą cechę charakterystyczną. Niepowtarzalność linii papilarnych odnosi się do indywidualności linii każdego człowieka. Niemożliwość wystąpienia dwóch identycznych układów linii papilarnych u różnych osób pozwala na dokładne określenie osoby, od której ślad pochodzi. Indywidualność ta dotyczy układu, wzoru, szczegółów przebiegu, kształtu krawędzi linii oraz kształtu i lokalizacji porów, które znajdują się na liniach[8, 9].

Aby odnieść się do układu linii papilarnych i poszczególnych wzorów, należy uprzednio przedstawić główne elementy zawarte we wzorach. Jest to podstawa, pokrywa, centrum, delta, rdzeń i linia Galtona.

Podstawę wzoru stanowi poziomy układ linii papilarnych znajdujący się na dolnej części wzoru, natomiast znajdujące się na górnej części wzoru linie papilarne tworzące łuki, stanowią pokrywę wzoru. Pomiędzy pokrywą a podstawą znajduje się termin wewnętrzny wzoru. Delta jest początkiem dla rdzenia wzoru, a tworzą ją przebiegające równolegle i w pewnym punkcie rozchylające się linie papilarne, które końcowo tworzą kształt lejka. Delta pozwala na odróżnienie poszczególnych rodzajów wzorów oraz wyznaczenie w jej obrębie terminu zewnętrznego, który w połączeniu prostą linią z terminem wewnętrznym tworzy linię Galtona. Linia ta przecina poszczególne linie papilarne, a wartość tych przecięć stanowi indeks.

Znajdujący się pomiędzy ramionami delty rdzeń, inaczej rysunek wewnętrzny jest najbardziej urozmaiconą i różnorodną częścią wzoru, a w połączeniu z deltą wskazuje rodzaj wzoru jaki ma dana osoba. Rdzeń składa się z licznych linii, które tworzą określone kształty, m.in. pętlice, koła, owale, łuki, elipsy bądź spirale.

Te kształty wskazują z jakim wzorem mamy do czynienia. Wyróżnia się 3 podstawowe wzory: łukowy, pętlicowy, wirowy. Wzór łukowy charakteryzuje się brakiem delty i występowaniem zakrzywionych, podobnych do łuków linii. Jest to wzór najrzadziej spotykany, zaledwie w ok. 6% wszystkich wzorów. Wiele cech wspólnych z wzorem łukowym ma wzór namiotowy, który traktowany jest jako pochodny od tego pierwszego[10].

---

8 K. Sławik, *Kryminalistyka w związku z procesem karnym, kryminologią i wiktymologią*, Szczecin 2003, s. 128.

9 J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2012, s. 210–211.

10 J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2012, s. 212.

Wzór łukowy [11]

Wzór pętlicowy zawiera jedną deltę i co najmniej jedną pętlicę, a linia Galtona przecina przynajmniej jedną linię. Występują w ok. 64% przypadków. Zależnie z której strony wzoru znajduje się delta, można podzielić wzory pętlicowe na lewe i prawe. Ponadto ten podział ma znaczenie przy kierunku pętlic, które kierują się w stronę przeciwną do położenia delty[12].

Wzór pętlicowy [13]

Wzór wirowy natomiast zawiera przynajmniej dwie delty oraz linie, które tworzą koła, elipsy lub inne zamknięte kształty. Wzory te stanowią ok. 30% wszystkich wzorów, a w swej strukturze dzielą się na prawoskrętne i lewoskrętne[14].

[11] https://www.dreamstime.com/stock-illustration-set-fingerprints-icons-id-security-identity-fingerprint-loop-arc-curl-vector-illustration-eps-image80669513 (dostęp – 20.06.2018).

[12] J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*..., s. 212.

[13] https://www.dreamstime.com/stock-illustration-set-fingerprints-icons-id-security-identity-fingerprint-loop-arc-curl-vector-illustration-eps-image80669513 (dostęp – 20.06.2018).

[14] J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*..., s. 212.

Wzór wirowy [15]

Jest to podział podstawowy wzorów daktyloskopijnych, a w obrębie każdej grupy istnieje szereg podgrup i wewnętrznych podziałów.

Niezwykle ważne przy identyfikacji daktyloskopijnej są cechy charakterystyczne linii papilarnych – minucje. Umożliwiają one jak najdokładniejsze odróżnienie różnych odbitek śladów i stanowią najszerszą część badań.

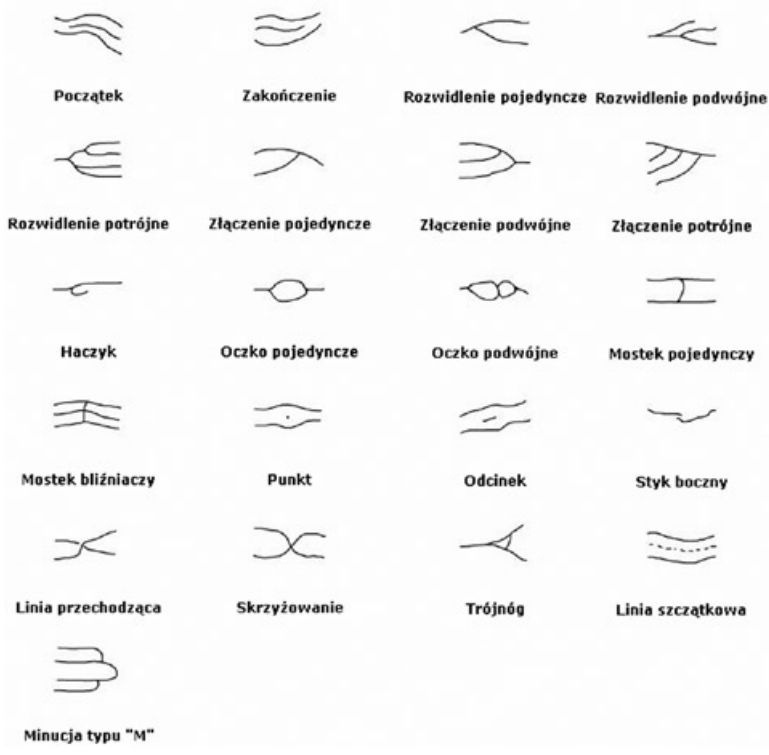

16

[15] https://www.dreamstime.com/stock-illustration-set-fingerprints-icons-id-security-identity-fingerprint-loop-arc-curl-vector-illustration-eps-image80669513 (dostęp – 20.06.2018).

[16] http://www.zpcir.ict.pwr.wroc.pl/~witold/aiarr/2009_projekty/odciski/ (dostęp – 20.06.2018).

W przypadku zebrania zbyt małej ilości informacji z analizy minucji, korzysta się z parametrów krawędzioskopijnych (krawędzi listewek skórnych) oraz poroskopijnych (porów). Jednak badania te są niezwykle trudne, pracochłonne, a najczęściej niemożliwe do przeprowadzenia. Możliwe są również badania bruzd zgięciowych, poletkowej budowy skóry i linii szczątkowych, tzn. linii, które wykształciły się słabiej, nie posiadają w swej strukturze porów i mają mniejsze wysokości niż pozostałe linie. Jeżeli takie linie zostaną prawidłowo odzwierciedlone, mogą stanowić cenny materiał identyfikacyjny[17].

RODZAJE ŚLADÓW DAKTYLOSKOPIJNYCH I ICH POWSTAWANIE

Ślady daktyloskopijne człowiek zostawia za każdym razem, gdy czegoś dotyka. Poletkowa budowa skóry i wytwarzanie substancji potowo-tłuszczowej powoduje pozostawianie śladów na każdym rodzaju powierzchni. Z tego względu ślady linii papilarnych można podzielić ze względu na sposób powstania na ślady naniesione, odwarstwione, wgłębione. Śladami naniesionymi są ślady, które powstają po nacisku na daną powierzchnię i pozostawieniu na niej substancji potowo-tłuszczowej. Są ciężko zauważalne bez prawidłowo dobranego oświetlenia i prawidłowego kąta obserwacji. Dużo bardziej zauważalne są ślady naniesione substancją barwną, które powstają w taki sam sposób jak naniesione substancją potowo-tłuszczową, z tą różnicą, że substancja pozostawiona może być np. farbą, atramentem, krwią czy tuszem[18].

Ślady odwarstwione powstają, gdy linie papilarne zbierają z podłoża leżącą tam substancję (np. kurz, sadzę, pył) i jednocześnie pozostawiają swój negatywowy ślad[19].

Ślady wgłębione natomiast powstają po kontakcie linii papilarnych z podłożem miękkim i plastycznym, które ułatwia pozostawienie śladu i wyraźnej odbitki rzeźby linii papilarnych[20].

[17] K. Sławik, *Kryminalistyka w związku z procesem karnym, kryminologią i wiktymologią*, Szczecin 2003, s. 129.
[18] J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*..., s. 214.
[19] Tamże.
[20] Tamże.

EKSPERTYZA DAKTYLOSKOPIJNA

Ekspertyza daktyloskopijna to główny proces daktyloskopii, polegający na zastosowaniu szeregu różnorodnych badań w celu identyfikacji osoby.

W procesie identyfikacji daktyloskopijnej przeprowadza się 5 głównych rodzajów ekspertyz: ekspertyzę identyfikacyjną, ekspertyzę identyfikacyjną podstawową, ekspertyzę identyfikacyjną eliminującą, ekspertyzę ujawniającą oraz ekspertyzę ujawniająco-identyfikacyjną. Celem ekspertyzy identyfikacyjnej jest identyfikacja człowieka, natomiast identyfikacja podejrzanego to już cel ekspertyzy identyfikacyjnej podstawowej. Ekspertyza identyfikacyjna eliminująca ma za zadanie wykluczenie z kręgu osób podejrzanych osoby niebędącej sprawcą, czyli np. pokrzywdzonego czy domowników okradzionego mieszkania. Na miejscu zdarzenia ślady zostają pozostawione przez sprawcę, ale również przez pokrzywdzonego i osoby trzecie. Stanowi to spore utrudnienie w procesie identyfikacyjnym, dlatego tak ważna jest eliminacja tych osób. Do identyfikacji eliminującej wykorzystuje się karty Mek-18[21].

Ekspertyza ujawniająca (wizualizacyjna) skupia się na laboratoryjnym ujawnieniu śladów za pomocą metod, które na miejscu zdarzenia są niemożliwe. Ostatnim rodzajem ekspertyz daktyloskopijnych jest ekspertyza ujawniająco-identyfikacyjna, która polega na połączeniu ekspertyzy identyfikacyjnej z ujawniającą.

Ekspertyza daktyloskopijna zakończona badaniami i opinią biegłego może mieć 1 z 3 możliwych wyników stwierdzających, że:

- ślad pochodzi od określonej osoby,
- ślad nie pochodzi od żadnej z osób, od których materiał porównawczy został pobrany,
- ślad nie nadaje się do identyfikacji.

UJAWNIANIE I ZABEZPIECZANIE ŚLADÓW

Na prawidłowe ujawnienie śladu ma wpływ przede wszystkim struktura i właściwości podłoża, na którym znajduje się pozostawiony ślad. Na podłożu chłonnym, takim jak np. papier czy tkanina, ślad wsiąka w jego strukturę, natomiast na podłożu niechłonnym substancja potowo-tłuszczowa w podłoże nie wsiąka, może jedynie wraz z upływem czasu wysychać. Takimi podłożami niechłonnymi są m.in. szkła, przedmioty lakierowane.

[21] B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa, 2010, s. 655.

Ponadto na ujawnianie śladu ma wpływ ilość substancji pozostawiającej ślad (potowo-tłuszczowej lub barwnej), temperatura i wilgotność panująca w otoczeniu, upływ czasu od pozostawienia śladu oraz czynniki mechaniczne takie jak np. kurz, deszcz, które powodują zniekształcenie lub zmazanie śladu[22].

Ujawnianie śladów daktyloskopijnych rozpoczyna się na etapie oględzin, gdy na miejscu zdarzenia zabezpiecza się materiał dowodowy, zwracając głównie uwagę na samo miejsce zdarzenia i przedmioty znajdujące się w jego zakresie, które mogły być dotykane przez sprawcę. Do ujawniania tych śladów należy używać różnych rodzajów światła i pod różnymi kątami padania. Istotne znaczenie ma zastosowanie laserów i lamp ze światłem nadfioletowym. Tak ujawnione ślady muszą zostać w sposób szczegółowy opisane w protokole oględzin, odpowiednio sfotografowane i zabezpieczone[23].

Do zabezpieczenia śladów daktyloskopijnych wykorzystuje się określone metody. Podstawową metodę stanowi metoda optyczno-fotograficzna, która polega na rozpoczęciu poszukiwań śladu przez aparat wzroku, ewentualnie za pomocą lup i odpowiednio skierowanego światła. Po zaobserwowaniu śladu, należy go sfotografować i przejść do zastosowania innej metody ujawniającej, która pozwoli na zabezpieczenie śladu. Metoda fizykochemiczna polega na wykorzystaniu substancji cyjanoakrylowej lub lasera. Użycie substancji cyjanoakrylowej jest skutecznym sposobem ujawniania śladów na prawie każdym rodzaju podłoża. Lasery i inne oświetlacze mają istotne znacznie, ponieważ swoimi właściwościami wywołują wzbudzenie fluorescencji substancji potowo-tłuszczowej. Najczęściej używa się wiązki promieni lasera argonowego, a na przedmiotach metalowych, szklanych i plastikowych wykorzystuje się laser miedziowy. Dzięki temu możliwe jest sfotografowanie takiego śladu.

Metoda chemiczna natomiast wykorzystuje odczynniki chemiczne, które reagują z substancją potowo-tłuszczową i jej składnikami. Najczęściej korzysta się z par jodu, ninhydryny, azotanu srebra, proszków ferromagnetycznych.

[22] J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Kasprzak, *Kryminalistyka. Zarys systemu*, Warszawa 2015, s. 71.

[23] M. Goc, J. Moszczyński, *Ślady kryminalistyczne. Ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystanie*, Warszawa 2007, s. 36.

Metoda mechaniczna jest podstawową metodą ujawniania śladów i przeprowadza się ją na powierzchniach gładkich, nielepiących. Metoda ta polega na zastosowaniu proszku daktyloskopijnego na dany ślad za pomocą pędzla. Zastosowanie proszków daktyloskopijnych można podzielić na opylenie pośrednie i bezpośrednie. To pierwsze charakteryzuje się wykorzystaniem pędzla w procesie naniesienia proszku na podłoże. Do opylenia pośredniego stosuje się pędzle z włosia naturalnego, z włókna szklanego, pędzla magnetycznego lub rozpylacza. Natomiast opylenie bezpośrednie ma dużo mniejsze zastosowanie, a polega na wysypaniu z pojemnika grafitu lub sadzy angielskiej bezpośrednio na podłoże, na którym znajduje się ślad. Podłoże należy przechylić, aby substancja mogła równomiernie się rozłożyć na powierzchni[24]. Do powierzchni szklanych, metalowych i z tworzyw sztucznych czy papierów woskowanych używa się środka SPR. Jest to zawiesina cząsteczek dwusiarczku molibdenu, która przylega do substancji potowo-tłuszczowej, pozostawiając szary osad[25].

Cząstki proszku łączą się z substancją potowo-tłuszczową, tworząc wyraźny ślad. Tak przygotowany ślad należy przenieść na specjalną przylepną folię daktyloskopijną. Może ona być przezroczysta lub czarna, zależnie od koloru użytego proszku lub innego sposobu ujawniania śladów daktyloskopijnych.

W razie konieczności w celu specjalistycznych, laboratoryjnych badań możliwe jest zabezpieczenie całego przedmiotu lub jego fragmentu, na którym zabezpieczono ślad. W laboratoriach ujawnia się ślady wykorzystując związki chemiczne, które wchodzą z substancją potowo-tłuszczową w reakcje chemiczne powodujące uwydatnienie przebiegu danego śladu. Wykorzystuje się też światła halogenowe i laserowe, które znajdują się w laboratoriach daktyloskopijnych. Do ujawniania śladów wgłębionych natomiast stosuje się silikon.

Bardzo duże znaczenie w procesie identyfikacji daktyloskopijnej mają również urządzenia badające. Badania daktyloskopijne przeprowadza się za pomocą przyrządów optyczno-pomiarowych, takich jak mikroskopy, lupy z podziałkami, daktyloskopy, a także urządzeń telewizyjnych z kamerami. Duże znaczenie ma fotografia makroskopowa przy śladach o sła-

[24] Tamże, s. 40–41.

[25] K. Sławik, *Kryminalistyka w związku z procesem karnym, kryminologią i wiktymologią*, Szczecin 2003, s. 126–140.

bej czytelności – wtedy należy wykonać fotogramy, które pozwolą na analizę indywidualnych cech budowy linii papilarnych.

Materiał dowodowy ujawniony i zabezpieczony na miejscu zdarzenia należy następnie zbadać. Początkowo należy ocenić jego czytelność. Po ustaleniu przydatności danego śladu określa się w miarę możliwości z jakiej części dłoni pochodzi oraz wskazuje się wzór budowy, uwzględnia zniekształcenia, które mogły powstać przy tworzeniu śladu. Po zidentyfikowaniu śladu dowodowego należy przejść do zasadniczego etapu, w którym nastąpi porównanie materiału dowodowego z materiałem porównawczym[26].

Materiał porównawczy pobrać można od podejrzanego o popełnienie danego czyny zabronionego, osób zatrzymanych lub zwłok jeżeli nie można w inny sposób ustalić tożsamości danej osoby, oraz innych osób w celu eliminacji tylko jeżeli wyrażą na to zgodę, co więcej, materiał taki nie pozostaje w rejestrze. Daktyloskopować można też cudzoziemców, którzy starają się o status uchodźcy lub wydalanych z kraju, osoby ubiegające się o wizę oraz osoby stwarzające zagrożenie dla zdrowia i życia, gdy tożsamości nie można inaczej ustalić. Pobrania takiego materiału dokonuje się za pomocą tuszu, wałka lub poduszki daktyloskopijnej.

Prawidłowo zabezpieczony materiał dowodowy porównuje się z materiałem porównawczym, zebranym od osoby podejrzanej na specjalnej karcie Mek-17[27] bądź z karty znajdującej się w rejestrze daktyloskopijnym. Badanie materiału porównawczego przebiega zgodnie w kilkoma etapami. Początkowym etapem jest badanie wstępne, które polega na stwierdzeniu zaistnienia podstawy formalnoprawnej, określeniu stanu badanego materiału. Następnie przechodzi się do cech grupowych czyli określenia wzoru i elementów budowy. Końcowym etapem jest wyszukanie i analiza cech indywidualnych, zwracając szczególną uwagę na cechy charakterystyczne linii papilarnych. Podczas badań daktyloskopijnych bierze się również pod uwagę rodzaj, jakość i częstotliwość występowania danych cech indywidualnych. Często przy śladach naniesionych jakąś substancją stosuje się badania dodatkowe i eksperymenty. Wszelkie badania i czynności eksperckie należy udokumentować i drobiazgowo opisać w sprawozdaniu.

Aby porównanie materiału dowodowego z materiałem porównawczym miało wynik pozytywny, musi on wskazywać co najmniej 12 cech wspól-

[26] B. Hołyst, *Kryminalistyka*, str. 649.
[27] Tamże, s. 655.

nych obu śladów. Liczba ta nie została wskazana przez naukę, nie jest również obowiązująca na całym świecie. Liczba 12 cech została uznana za pośrednictwem tradycji, ma jednak odniesienie merytoryczne, bowiem nie jest możliwe wystąpienie 12 cech wspólnych o takim samym względem siebie położeniu i rozmieszczeniu we wzorze na odbitkach palców różnych osób.

Główną bazą dla kart daktyloskopijnych jest Centralna Registratura Daktyloskopijna Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Głównej Policji w Warszawie. Natomiast w województwach istnieją wojewódzkie registratury daktyloskopijne. W tych bazach gromadzone są karty odbitek palców rąk i dłoni podejrzanych oraz nieletnich, którzy byli podejrzanymi o popełnienie przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego. Co więcej, w Centralnej Registraturze Daktyloskopijnej, zgodnie z ustawą o cudzoziemcach, znajdują się dodatkowo karty daktyloskopijne cudzoziemców. Współcześnie wykorzystuje się skomputeryzowany system daktyloskopijny, który znacznie ułatwia i przyśpiesza proces identyfikacyjny[28].

Jak wynika z powyższego opisu, metod ujawniania i zabezpieczania śladów daktyloskopijnych jest bardzo wiele, a ich wykorzystanie zależy od rodzaju danego śladu i podłoża, na którym znajduje się ślad.

SYSTEM AFIS

System AFIS – *Automated Fingerprint Identification System* jest w Polsce stosowany od 1997 roku.

Jest to narzędzie wykrywające i identyfikujące, służące do gromadzenia i przeszukiwania baz zgromadzonych linii papilarnych. Bazy zawierają obrazy linii papilarnych palców i rąk od osób, które zostały podejrzane o popełnienie przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego oraz bazę niezidentyfikowanych śladów zabezpieczonych na miejscach przestępstw. System ten w obecnych czasach stanowi nieodzowny element walki z przestępczością, pozwalający na gromadzenie, przetwarzanie i przekazywanie informacji pomiędzy wszystkimi ośrodkami posiadającymi system. Prowadzi to do szybszego procesu wykrywania i ścigania podejrzanego, a nawet do zapobiegania i zwalczania przestępczości.

[28] K. Sławik, *Kryminalistyka w związku z procesem karnym, kryminologią i wiktymologią*, Szczecin 2003, s. 140.

Odbitki odcisków palców i dłoni do systemu AFIS przeprowadza się na kartach Mek-20[29], a następnie wprowadza do systemu. Nie uwzględnia się przy odbitkach odcisków żadnych danych personalnych osoby, od której dany odcisk pochodzi. Wprowadzenie do systemu może nastąpić poprzez skanowanie papierowych kart daktyloskopijnych lub wprowadzenie plików elektronicznych.

Bardzo istotna jest czytelność i jakość obrazu, która wpływa na szansę poprawnego wskazania systemu i wytypowania sprawcy.

System AFIS pozwala na dokonanie wszystkich porównań odbitek linii papilarnych ujawnionych na miejscu zdarzenia, zarówno zarejestrowanych w bazach kart daktyloskopijnych jak i niezidentyfikowanych śladów. Porównanie ślad–karta polega na identyfikacji śladów linii papilarnych, które zostały ujawnione na miejscu zdarzenia, dzięki porównaniu z bazą zgromadzonych kart daktyloskopijnych.

Porównanie ślad–ślad pozwala na porównanie zabezpieczonego na miejscu zdarzenia śladu ze śladami zarejestrowanymi w systemie jako ślady pozostawione przez NN sprawcę. Umożliwia to powiązanie sprawcy z różnymi zdarzeniami.

Porównanie karta–karta umożliwia weryfikację danych personalnych lub ich ustalenie dla osoby zatrzymanej lub NN zwłok.

Porównanie karta–ślad pozwala na określenie sprawcy przestępstwa, które było dotąd niezidentyfikowane[30].

Wyżej wymienione porównania doskonale obrazują szerokie zastosowanie systemu AFIS oraz jego przydatność w procesie wykrywania i identyfikacji sprawcy czynu zabronionego jak również ustalania tożsamości NN zwłok[31].

ZAKOŃCZENIE

Daktyloskopia stanowi jedną z głównych metod kryminalistycznych, a w procesie identyfikacji jest najskuteczniejsza. Co więcej, nawet niewielka ilość substancji potowo-tłuszczowej pozwala na identyfikacje biologiczną – DNA.

[29] B. Hołyst, *Kryminalistyka*..., s. 655.

[30] J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Kasprzak, *Kryminalistyka. Zarys systemu*, Warszawa 2015, s. 81.

[31] E. Kot, K. Tomaszycki, *„Funkcjonowanie automatycznego systemu identyfikacji daktyloskopijnej AFIS". Przestępczość w XXI wieku. Zapobieganie i zwalczanie*, Warszawa 2015, s. 332–348.

Najczęściej przeprowadza się daktyloskopowanie osób podejrzanych, osób zaginionych, zwłok gdy w inny sposób nie da się określić tożsamości.

W procesie identyfikacyjnym najważniejsze jest prawidłowe ujawnienie i zabezpieczenie materiału dowodowego, a następnie pobranie materiału porównawczego od podejrzanego i analiza obu materiałów. Szczególne znaczenie mają cechy charakterystyczne linii papilarnych, tzw. minucje, które pozwalają na porównanie tych materiałów jak najdokładniej. Ponadto linie papilarne cechuje niezmienność, indywidualność i nieusuwalność. Karty daktyloskopijne są przechowywane w Centralnej Registraturze Daktyloskopijnej Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Głównej Policji, poza tym wykorzystuje się informatyczny system AFIS pozwalający na szybką identyfikację śladu, z bazą zarejestrowanych kart.

Daktyloskopia znana już od XIX wieku stale się rozwija, wprowadza nowe metody identyfikacji i coraz dokładniejsze sposoby ujawniania śladów. Z tego właśnie względu identyfikacja daktyloskopijna stanowi najpewniejszy, najdokładniejszy i najpowszechniejszy sposób wykrywania sprawców czynów zabronionych.

BIBLIOGRAFIA

1. Gąsiorowski A., *Dermatoglify w teorii i praktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie, Lublin 2003.
2. Goc M., Moszczyński J., *Ślady kryminalistyczne. Ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystanie*, Wydawnictwo Difin SA, Warszawa 2007.
3. Hołyst B., *Kryminalistyka*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2010.
4. Kasprzak J., Młodziejowski B., Kasprzak W., *Kryminalistyka. Zarys systemu*, Wydawnictwo Difin SA, Warszawa 2015.
5. Kot E., Tomaszycki, K., *„Funkcjonowanie automatycznego systemu identyfikacji daktyloskopijnej AFIS". Przestępczość w XXI wieku. Zapobieganie i zwalczanie*, Wydawnictwo Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2015.
6. Sławik, K., *Kryminalistyka w związku z procesem karnym, kryminologią i wiktymologią*, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2003.
7. Widacki, J. (red.), *Kryminalistyka*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012.

NETOGRAFIA

1. http://crimelabs.org/kryminalistyka/daktyloskopia/74-daktyloskopia (dostęp – 10.05.2018).
2. http://kryminalistyka.pl/ekspertyzy-daktyloskopijne-i-traseologiczne/ (dostęp – 10.05.2018).
3. http://wynalazki.andrej.edu.pl/index.php/wynalazki/14-d/114-daktyloskopia (dostęp – 10.05.2018).

4. https://www.spyshop.pl/blog/historia-niezmazywalnej-pieczeci-czyli-jak-daktyloskopia-rozwijala-skrzydla/ (dostęp – 10.05.2018).
5. http://www.zpcir.ict.pwr.wroc.pl/~witold/aiarr/2009_projekty/odciski/ (dostęp – 20.06.2018).
6. https://www.dreamstime.com/stock-illustration-set-fingerprints-icons-id-security-identity-fingerprint-loop-arc-curl-vector-illustration-eps-image80669513 (dostęp – 20.06.2018).

STRESZCZENIE

Aleksandra KWATERSKA

ZNACZENIE DAKTYLOSKOPII W PROCESIE IDENTYFIKACJI SPRAWCY CZYNU ZABRONIONEGO

Słowa kluczowe: linie papilarne, minucje, ślady naniesione, ślady odwarstwione, ślady wgłębione, ekspertyza daktyloskopijna, system AFIS

Daktyloskopia umożliwia szybką i dokładną identyfikację sprawcy czynu zabronionego, ponadto stanowi główne źródło dowodowe we współczesnym systemie karnoprocesowym. Jest to możliwe dzięki cechom, jakie mają linie papilarne – niezmienność, nieusuwalność i niepowtarzalność. Wprowadzony system AFIS umożliwia wykrywanie i identyfikowanie osób oraz przeszukiwanie baz danych zgromadzonych odbitek linii papilarnych i porównanie ze śladami zabezpieczonymi w innych okolicznościach.

SUMMARY

Aleksandra KWATERSKA

THE IMPORTANCE OF DACTYLOSCOPY IN THE PROCESS OF IDENTIFYING THE PERPETRATOR OF A PROHIBITED ACT

Key words: fingerprints, minutings, traces delaminated, traces imprinted, hollowed tracks, fingerprint expertise, AFIS system

Dactyloscopy allows quick and accurate identification of the perpetrator of a prohibited act. In addition, it is the main source of evidence in the current criminal system. It is possible thanks to the features that fingerprints have – invariability, irremovability and uniqueness. The introduced AFIS system enables detecting and identifying people and searching databases, collected fingerprints and comparison with traces secured in other circumstances.

NOTA O AUTORZE

Aleksandra Kwaterska – Studentka III roku prawa na Wydziale Prawa, Administracji i Zarządzania Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Zainteresowana problematyką prawa rodzinnego, prawa karnego oraz wszelkimi technikami kryminalistycznymi.

NOTE ABOUTH THE AUTHOR

Aleksandra Kwaterska – law student at the Faculty of Law, Administration and Management of the Jan Kochanowski University in Kielce. Interested in the issues of family law, criminal law and all forensic techniques.

Aleksandra Joanna LEWANDOWSKA
(ORCID: brak)
Uniwersytet w Białymstoku

NEUROKRYMINOLOGIA JAKO WSCHODZĄCY KIERUNEK BADAŃ KRYMINOLOGICZNYCH

WSTĘP

Ciągły postęp neuronauk, który jest wyraźnie zauważalny w dzisiejszych czasach, pozwala coraz lepiej zrozumieć, w jaki sposób biologia człowieka wpływa na jego zachowanie – zarówno dobre, jak i złe. Wschodząca gałąź kryminologii, jaką staje się krok za krokiem neurokryminologia, stara się wykorzystać dotychczasowe zdobycze neuronauk, aby lepiej zrozumieć, przewidzieć i ostatecznie zapobiec popełnianiu przestępstw. Tego typu podejście neurokryminologiczne wiąże się zarówno z potencjalnymi korzyściami wynikającymi ze zmniejszenia przemocy, jak również z wieloma problemami neuroetycznymi[1].

Mózg ludzki nie jest postrzegany w taki sam sposób, jak inne narządy ludzkiego organizmu. Stanowi on klucz do psychiki, umysłu i zachowania, dlatego jest przedmiotem wielu badań mających wyjaśnić motywacje i intencje człowieka. Naukowcy zajmujący się badaniami neuronaukowymi starają się ustalić, w jaki sposób określone funkcje mózgu wpływają na zachowanie. Prawo dotyczy regulacji tegoż zachowania, rozsądnym

[1] A.L. Glenn, A. Raine, *Neurocriminology: Implications for the Punishment, Prediction and Prevention of Criminal Behaviour*, „Nature Reviews Neuroscience" 2014, nr 15, s. 54.

jest więc postawienie pytania, czy i w jaki sposób neuronauka może, lub nawet powinna wspierać prawo i kryminologię?

Istnieje wiele pytań o to, co mogą zaoferować neuronauki dla prawa. Pierwszą przychodzącą na myśl koncepcją jest zmiana postrzegania odpowiedzialności prawnej w szczególnych sytuacjach. Można byłoby również postawić pytanie, czy określone tendencje w biologii mózgu osoby skazanej mogłyby pomóc w ustaleniu, czy istnieje zwiększone ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa. Neurokryminologia stara się również przeanalizować, czy kiedykolwiek będzie możliwość wykorzystania badań neurologicznych do c z y t a n i a u m y s ł ó w na przykład w celu ustalenia, czy dana osoba mówi prawdę, czy też jej zeznania bądź wyjaśnienia są fałszywe. Dotychczasowe odkrycia neuronaukowe nie pozwalają na zbyt wielką rewolucję w teorii i praktyce prawa, lecz tempo rozwoju badań oraz obecny stan wiedzy umożliwia przewidzenie ich użyteczności w ciągu najbliższych kilku lat. Jeżeli jednak neuronauka ma przynieść wymierne korzyści w naukach prawnych, musi najpierw pokonać wiele wyzwań, które przed nią stoją.

NEURONAUKOWE BADANIA NAD PRZESTĘPCAMI

Zrozumienie sposobu działania mózgu daje naukowcom wgląd w procesy umysłowe, które leżą u podstaw ludzkich zachowań. Ze względu na to, iż prawo dotyczy głównie regulacji zachowań ludzi, wyciągnąć można z tego wniosek, iż wiedza o tym, jak działa mózg, może nabrać ogromnego znaczenia dla prawa[2]. Neuronauka zajmuje się empirycznym badaniem mózgu i układu nerwowego, a współcześnie coraz częściej stara się wyjaśnić, w jaki sposób mają one wpływ na zachowanie człowieka. Nie jest to proste zadanie. Ludzki mózg zawiera około stu miliardów komórek nerwowych i sto trylionów synaps oraz połączeń między tymi komórkami. Mimo trudności, w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat neuronaukowcy poczynili ogromne postępy i zadbali o wyraźny rozwój neuronauk. Rzuciło to nowe światło na to, jak mózg i pewne procesy psychiczne mogą działać oraz jak skomplikowane są powiązania między aktywnością mózgu, procesami psychicznymi i zachowaniem[3]. Dla przykładu, badania

[2] *Brain Waves Module 4: Neuroscience and the law*, 1st ed. [ebook], „The Royal Society" 2016, nr 9, https://royalsociety.org/~/media/Royal_Society_Content/policy/projects/brain-waves/Brain-Waves-4.pdf .

[3] Ibidem, s. 11.

neuronaukowe wykazały pewne korelacje między wzorami aktywności w ludzkim mózgu, funkcjami umysłowymi takimi jak myślenie, odczuwanie, uwaga, pamięć i świadomość, a poszczególnymi rodzajami zachowań. Badania wykazały także, że zarówno geny, jak i środowisko społeczne mogą wpływać na funkcje umysłowe, wzorce aktywności mózgu, a w konsekwencji na zachowanie człowieka. Wiadomo, że interakcje między genami a środowiskiem wpływają na zmiany w mózgu[4]. Wiadome jest także, że mózg rozwija się nie tylko w okresie dzieciństwa i adolescencji, ale także w późniejszym okresie dorosłości[5]. Należy być przy tym nieustannie świadomym, że nie istnieje jeden stuprocentowy schemat pokazujący korelacje między daną dysfunkcją mózgu a jej odzwierciedleniem w funkcjach umysłowych[6]. W związku z tym zalecana jest wyjątkowa ostrożność w formułowaniu tez i twierdzeń z zakresu badań nad ludzkim mózgiem.

Mózg jest narządem, który nieustannie się zmienia. Wszystko to za sprawą jego funkcji, którą jest neuroplastyczność. Jest to zdolność do tworzenia się nowych połączeń w tkance nerwowej, która ma na celu reorganizację i adaptację komórek nerwowych do zmieniającego się środowiska[7]. Dzięki temu neurony i tkanka nerwowa mogą się regenerować po przebytych chorobach i urazach neurologicznych. Mózg każdego człowieka jest inny, stąd nie ma możliwości ustalenia jednakowych schematów jego funkcjonowania. Ta odmienność jest także widoczna w codziennych doświadczeniach, które pokazują, że ludzie reagują bardzo różnie na konkretne sytuacje[8]. Badania wskazują, że dzieje się tak, gdyż zarówno geny jak i środowisko społeczne, a tym samym wyjątkowe, indywidualne, trwające całe życie doświadczenia ludzi, odgrywają rolę w modula-

4 A. Meyer-Lindenberg, D.R. Weinberger, *Intermediate phenotypes and genetic mechanisms of psychiatric disorders*, „Nature Reviews Neuroscience" 2006, nr 7, s. 818–827.

5 N. Gogtay et al., *Dynamic mapping of human cortical development during childhood through early adulthood*, „Proceedings of the National Academy of Sciences" 2004 nr 101, s. 8174–8179.

6 Peter N. C. Mohr and Irene E. Nagel, *Variability in brain activity as an individual difference measure in neuroscience*, „The Journal of Neuroscience" 2009, nr 30, s. 7755–7757.

7 K. Wójcik, *Neurobiologia rozwojowa i inwolucyjna plastyczności mózgu*, „Annales Academiae Medicae Stetinensis" 2011, nr 57, s. 162.

8 *Brain Waves Module 4: Neuroscience and the law*..., op. cit., s.13.

cji zachowania[9]. Genetyczne wpływy na mózg człowieka nie są jednak jeszcze dobrze poznane. Predyspozycje genetyczne mogą mieć wpływ na zachowanie, ale rzadkie są przypadki, kiedy pojedyncza wada genetyczna może bezpośrednio na nie wpływać. W większości przypadków musi wystąpić dysfunkcja kilku genów jednocześnie, aby można było to skojarzyć ze zmianą zachowania[10].

Wyniki ponad stu badań genetyczno-behawioralnych dostarczyły istotnych informacji, że istnieją znaczące genetyczne podstawy zachowań antyspołecznych i agresywnych[11]. Badania te zostały przeprowadzone zarówno na bliźniętach wychowanych razem, jak i na bliźniętach wychowywanych oddzielnie oraz osobach oddanych do adopcji. Dziedziczne wpływy są zasadniczo spójne w zależności od płci i pochodzenia etnicznego – z pewnymi wyjątkami[12]. Badania dotyczące osób adoptowanych mają tę zaletę, że można w nich obiektywnie oddzielić czynniki genetyczne od środowiskowych i dostarczyć spójną linię dowodów na istnienie dziedzicznych wpływów na zachowanie antyspołeczne i agresywne. Ostatnie badania koncentrowały się na określeniu, które konkretne geny wiążą się z ryzykiem zachowań antyspołecznych[13]. Zidentyfikowano kilka wariantów genetycznych, które stopniowo zwiększają ryzyko aspołecznych zachowań. Potwierdza to tezę, że udział pojedynczych genów w regulacji zachowania jest praktycznie znikomy. Wiedza o poszczególnych genach może jednak okazać się przydatna w lepszym zrozumieniu mechanizmów, które zwiększają ryzyko aspołecznych zachowań. Co ważne, środowisko odgrywa równie ważną rolę. Rzeczywiście, niektóre warianty genetyczne stwarzają ryzyko zachowań aspołecznych tylko w obecności szczególnych czynników ryzyka środowiskowego, takich jak znęcanie się nad dzieckiem we wczesnych etapach życia[14]. Badania nad epigenetyką

[9] M. J. Owen, *Genes and behaviour. Nature-nurture inter-play explained*, „British Journal of Psychiatry", nr 2 (189), s. 192–193.

[10] D.V.M. Bishop, *Genes, Cognition, and Communication: Insights from Neurodevelopmental Disorders*, „Annals of the New York Academy of Sciences" 2009, nr 1(1156), s. 1–18.

[11] A.L. Glenn, A. Raine ..., op. cit., s.2.

[12] R.J. Cadoret et al., *Associations of the serotonin transporter promoter polymorphism with aggressivity, attention deficit, and conduct disorder in an adoptee population*, „Compr Psychiatry" 2003, nr 44, s. 88–101.

[13] A.L. Glenn, A. Raine ..., op. cit., s.2.

[14] A. Caspi et al., *Role of genotype in the cycle of violence in maltreated children*, „Science" 2002, nr 297, s. 851–854.

wykazały, że środowisko może wpływać na funkcjonalną ekspresję genów u poszczególnych osób, a nawet w określonych obszarach mózgu[15]. Ta koncepcja zdecydowanie podważa tradycyjne argumenty determinizmu biologicznego.

Różnice psychofizjologiczne są również przedmiotem zainteresowania naukowców badających kontrast pomiędzy osobami wyróżniającymi się zachowaniami antyspołecznymi, a grupą osób bez tego problemu. Obecny przegląd badań wskazuje, że na przykład niskie tętno spoczynkowe jest prawdopodobnie najbardziej prawdopodobnym biologicznym korelatem zachowań antyspołecznych i agresywnych u dzieci i młodzieży[16]. Niskie tętno spoczynkowe może wskazywać na brak lęku i zmniejszone prawdopodobieństwo wystąpienia negatywnej reakcji na czyn przestępny[17]. Zależności te potwierdzono w czterech długookresowych badaniach obejmujących okres dzieciństwa, oraz późniejszy czas pokwitania. W tych samych badaniach stwierdzono, że częstość akcji serca w stanie spoczynku jest równie silnym czynnikiem prognostycznym dla obecnych, jak i przyszłych zachowań antyspołecznych[18]. W przypadku nastolatków, którzy zostali aresztowani za drobne wykroczenie w wieku 14 lat, osłabienie reakcji serca w odpowiedzi na działanie stresora było powiązane zarówno z szybszym dopuszczeniem się recydywy, jak i z większą liczbą ponownych wykroczeń, popełnionych w ciągu kolejnych pięciu lat[19]. Inne badania wykazały, że niskie tętno u osób w wieku 18 lat może stanowić czynnik predykcyjny dla zwiększonej częstotliwości stosowania przemocy przez osoby nawet do 50 roku życia[20]. Wskaźniki psychofizjo-

[15] R.E. Tremblay, *Understanding development and prevention of chronic physical aggression: Towards experimental epigenetics studies*, „Philosophical Transactions of the Royal Society" 2008, nr B 363, s. 2613–2622.

[16] J. Ortiz, A. Raine, *Heart rate level and antisocial behavior in children and adolescents: A meta-analysis*, „Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry" 2004, nr 43, s. 154–162.

[17] T.A. Armstrong et al., *Low Resting Heart Rate and Antisocial Behavior: A Brief Review of Evidence and Preliminary Results From a New Test*, „Criminal Justice and Behavior" 2009, nr 36,, s. 1125–1140.

[18] J. Ortiz, A. Raine... op. cit., s. 154–162.

[19] M. De Vries-Bouw et al., *The predictive value of low heart rate and heart rate variability during stress for reoffending in delinquent male adolescents*, „Psychophysiology" 2011, nr 48, s. 1597–1604.

[20] W.G. Jennings et al., *Does resting heart rate at age 18 distinguish general and violent offending up to age 50? Findings from the Cambridge Study in Delinquent Development*, „Journal of Criminal Justice" 2013, nr 41, s. 213–219.

logiczne pobudzenia, takie jak zmniejszona aktywność neuronalna mierzona elektroencefalografem, a także elektroencefalograficzna i obniżony poziom przewodnictwa skóry, są predyktorami popełnienia przestępstwa w wieku 24 lat dla osób badanych w wieku lat 15[21].

Osłabiona zdolność do autonomicznego warunkowania lęku[22] jest także czynnikiem umożliwiającym przewidywanie skłonności do popełniania przestępstw w przyszłości, a nawet występowania osobowości dyssocjalnej (psychopatii)[23]. Metaanaliza 46 badań neuoroobrazowania mózgu człowieka sugeruje, że deficyty w zdolnościach warunkowania lęku mogą odzwierciedlać nieprawidłowości we wspólnej rdzeniowej sieci lęku, na którą składa się ciało migdałowate, wyspa (struktura anatomiczna w ludzkim mózgu należąca do kresomózgowia), a także zakręt obręczy[24]. Ciało migdałowate jest częścią układu limbicznego, która intensywnie pobudza układ współczulny. Jego funkcjonowanie jest odpowiedzialne za intensywność odczuwania lęku, regulację negatywnych emocji oraz występowanie reakcji obronnych. Z tych właśnie powodów dysfunkcje w pracy ciała migdałowatego mogą objawiać się zwiększoną agresją, pobudliwością, czy ogólnym braku kontroli emocji[25]. Objętość ciała migdałowatego jest skorelowana z jego prawidłowym funkcjonowaniem[26]. Zakręt obręczy również stanowi część układu limbicznego i także bierze udział w regulacji emocji, natomiast wyspę (zwaną także korą wyspową) uważa się za ośrodek odczuwania wszelkich przeżyć mistycznych i duchowych, w tym różnego rodzaju uczuć[27]. To wszystko wespół wpływa na odbieranie otaczającego świata oraz interpretowanie bodźców dochodzących

[21] A. Raine et al., *Relationships between central and autonomic measures of arousal at age 15 years and criminality at age 24 years*, „Archives of General Psychiatry" 1990, nr 47, s. 1003–1007.

[22] Warunkowanie lęku (warunkowanie strachu) jest paradygmatem behawioralnym, który polega na tym, że organizmy uczą się przewidywać i reagować na nieprzyjemne sytuacje.

[23] M.F. Lorber, *Psychophysiology of Aggression, Psychopathy, and Conduct Problems: A Meta-Analysis*, „Psychological Bulletin" 2004, nr 130, s. 531–552.

[24] C. Sehlmeyer et al., *Human fear conditioning and extinction in neuroimaging: a systematic review*, „Plos One" 2009, nr 4 (6), e5865, https://doi.org/10.1371/journal.pone.0005865, (dostęp – 10.06.2018).

[25] J.M. Pearce, *Amygdala*, „European Neurology" 2008, nr 5(59), s. 283, DOI: 10.1159/000115646 (dostęp – 10.06.2018).

[26] K.C. Bickart et al., *Amygdala volume and social network size in humans*, „Nature Neuroscience" 2011, nr 2 (14), s. 163–164.

[27] F. Picard, A.D. Craig, *Ecstatic epileptic seizures: a potential window on the neural basis for human self-awareness*, „Epilepsy & Behavior" 2009, nr 16, s. 539–546.

do człowieka z zewnątrz. Będą on zależały od tego, na jakim poziomie funkcjonują wyżej wymienione ośrodki w mózgu.

Liczne badania neuroobrazowania mózgu potwierdzają tezę o korelacji funkcjonowania wyżej wymienionych obszarów ze skłonnościami przestępczymi, jednakże głównie w odniesieniu do osób, u których występują zachowania antyspołeczne. Szczególna grupa przestępców kryminalnych, jaką są osoby z osobowością dyssocjalną (potocznie mówiąc psychopaci) nie jest pod tym kątem jeszcze dokładnie i wystarczająco zbadana. Inne badania pokazały, że osłabiona zdolność do autonomicznego warunkowania lęku widoczna na odczytach elektrograficznych już u trzylatków jest powiązana z wysokim prawdopodobieństwem popełnienia czynu zabronionego w wieku lat 23[28]. Oprócz wsparcia w prognozowaniu skłonności do popełniania przestępstw, indywidualne różnice w warunkowaniu lęku mogą również dostarczać informacji o tym, które jednostki antyspołeczne mogą zaniechać przyszłej przemocy lub też być szczególnie podatne na ewentualne leczenie i resocjalizację[29]. Obrazuje to badanie dwóch grup piętnastolatków, u których stwierdzono zwiększone prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego w dorosłości. Osoby badane, które po osiągnięciu wieku 29 lat nadal miały czystą kartotekę wykazywały dużo większe zdolności warunkowania lęku, niż osoby, które w wieku 29 lat były już notowane za czyn karalny, a także osoby z grupy kontrolnej, które ani nie były predestynowane przestępnie, ani żadnego przestępstwa nie popełniły[30]. Powyższe badania świadczą o tym, jak duże znaczenie mają zdolności warunkowania lęku oraz praca obszarów mózgu z nim związanych w przewidywaniu skłonności przestępczych.

Układ limbiczny nie jest jedynym obszarem mózgu, który kojarzony jest z zachowaniami przestępnymi. Tak, jak w przypadku z genetyką, składa się na to szereg aspektów, a także działanie kilku obszarów jednocześnie. Niekwestionowanym determinantem zachowań antyspołecznych, które z pewnością należy wyraźnie podkreślić są nieprawidłowości w funkcjonowaniu płata czołowego, który uznawany jest za c e n t r u m ś w i a d o m e g o m y ś l e n i a . Płat czołowy to ta część mózgu, w której

[28] A. Raine et al., *Association of poor childhood fear conditioning and adult crime*, „American Journal of Psychiatry" 2010, nr 167, s. 56–60.

[29] A.L. Glenn, A. Raine ..., op. cit., s. 17.

[30] A. Raine, et al., *Better autonomic conditioning and faster electrodermal half-recovery time at age 15 years as possible protective factors agains crime at 29 years*, „Developmental Psychology" 1996, nr 32, s. 624–630.

zlokalizowane są ośrodki czynnościowe odpowiedzialne za wyższe funkcje psychiczne, logiczne myślenie, przestrzeganie norm, przewidywanie konsekwencji, odczuwanie wstydu, wnioskowanie, planowanie, organizowanie oraz kontrolę emocji[31]. W momencie gdy ośrodki te zostaną uszkodzone i przestaną pracować prawidłowo, jednostka staje się oziębła, niekonsekwentna, nie odczuwa wstydu i nie dba o konsekwencje swoich czynów[32]. U takiej osoby zaczynają się rozwijać zaburzenia osobowości, zaburzenia emocjonalne, a co za tym idzie – zaburzenia zachowania[33]. Metaanaliza 43 funkcjonalnych i strukturalnych badań neuroobrazowania mózgu wykazała, że największa redukcja struktury i funkcji w płacie czołowym osób antyspołecznych występuje w korze oczodołowo-czołowej, przedniej części zakrętu obręczy (o której była już mowa) i grzbietowo-bocznej części kory przedczołowej[34]. Kora przedczołowa grzbietowo-boczna jest związana z procesami samoregulacji, w tym z procesami uwagi i elastyczności poznawczej. Może mieć także związek z występowaniem antyspołecznych cech impulsywności i brakiem kontroli behawioralnej[35].

Związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy upośledzoną strukturą i funkcjami kory czołowej a przestępczością i przemocą została podniesiona przez badania neurologiczne, które pokazują, że urazy głowy u pozornie normalnych osób poprzedzają wystąpienie zachowań antyspołecznych. Stwierdzono na przykład podwyższony poziom agresji u weteranów wojennych, którzy doznali urazów głowy głównie w okolicach kory przedczołowej[36]. Ponadto pacjenci, którzy doznali przypadkowego urazu głowy w okolicach brzusznej części kory przedczołowej, stali się słabsi w podejmowaniu decyzji, mają zmniejszoną reaktywność autono-

[31] J.R. Blair, *The roles of the orbital frontal cortex in the modulation of antisocial behavior*, „Brain and Cognition" 2004, nr 55, s. 198–208.

[32] O. Devinsky et al., *Contributions of anterior cingulate cortex to behaviour*, „Brain" 1995, nr 118, s. 279–306.

[33] J.P. Hornak et al., *Changes in emotion after circumscribed surgical lesions of the orbitofrontal and cingulate cortices*, „Brain" 2003, nr 126, s. 1691–1712.

[34] Y. Yang, A. Raine, *Prefrontal structural and functional brain imaging findings in antisocial, violent, and psychopathic individuals: a meta-analysis*, „Psychiatry Research" 2009, nr 174, s. 81–88.

[35] Y. Yang, A. Raine, *Prefrontal structural and functional brain imaging findings in antisocial, violent, and psychopathic individuals: a meta-analysis*, „Psychiatry Research" 2009, nr 174, s. 81–88.

[36] J. Grafman et al., *Frontal lobe injuries, violence, and aggression: a report of the Vietnam Head Injury Study*, „Neurology" 1996, nr 46, s. 1231–1238.

miczną w stosunku do bodźców społecznie aktywnych oraz występują u nich zachowania zbliżone do psychopatycznych[37]. Szczególnie uderzający przykład odnosi się do przypadku pojawienia się guza w regionie oczodołowym, który poprzedził początek pedofilii u jednej z badanych osób[38]. Resekcja guza spowodowała, że zachowanie badanego wróciło do normy.

Większość badań obrazowania mózgu co do zasady ma charakter korelacyjny i przekrojowy, a jeszcze do niedawna nie prowadzono długoterminowych badań na populacjach ludzi z problemem aspołeczności[39]. Wskazują one, że neuroobrazowanie ma dość wysoki potencjał i przyszłość w dostarczaniu informacji na temat występowania skłonności do zachowań przestępczych, a także późniejszego dopuszczenia się recydywy[40]. W ostatnich latach coraz częściej uwypukla się znaczenie czynników biologicznych w kształtowaniu zachowań antyspołecznych. Postęp techniczny znacznie ułatwił analizę tych kwestii, wykorzystując różnorakie techniki w badaniach psychiatrycznych i neuropsychologicznych. Nierzadko stanowią one podstawę do określenia zdolności rozpoznania znaczenia dokonanego czynu, w literaturze określanej jako poczytalność[41].

Najczęściej wykorzystywanymi metodami do pomiaru struktury i aktywności ludzkiego mózgu są przede wszystkim techniki neuroobrazowania mózgu[42]. Najpopularniejszą z nich jest obrazowanie metodą rezonansu magnetycznego (MRI). Polega ona na otrzymywaniu obrazów przekrojów ciała człowieka wykorzystując zjawisko rezonansu magnetycznego. Podczas gdy strukturalne MRI pokazuje obraz anatomii mózgu, funkcjonalny rezonans magnetyczny (fMRI), wytwarza dynamiczne obrazy, które odzwierciedlają wzorce aktywności mózgu wykorzystując zjawisko zmiany utlenowania krwi. Zarówno MRI, jak i fMRI mają bardzo

37 A.R. Damasio, *Descartes' error: Emotion, reason, and the human brain*, GP Putnam's Sons, 1994.

38 J.M. Burns, R.H. Swerdlow, *Right orbitofrontal tumor with pedophilia symptom and constructional apraxia sign*, „Archives of Neurology" 2003, nr 60, s. 437–440.

39 A.L. Glenn, A. Raine ..., op. cit., s. 9.

40 Ibidem, s. 8.

41 S.M. Fulero, N.J. Finkel, *Barring ultimate issue testimony: An „insane" rule?*, „Law and Human Behavior" 1991, nr 15, s. 495–507.

42 O.D. Jones et al., *Brain Imaging for Legal Thinkers: A Guide for the Perplexed*, „Stanford Technology Law Review" 2009, nr 5, http://stlr.stanford.edu/pdf/jones-brain-imaging.pdf (dostęp – 10.06.2018).

dobrą rozdzielczość przestrzenną[43]. Zdolność funkcjonalnego MRI do rozróżniania czasu aktywności mózgu jest jednak utrudniona przez występującą zależność od powolnych reakcji naczyń krwionośnych na zmiany w utlenianiu krwi[44]. Innymi metodami mierzenia aktywności mózgu są: elektroencefalografia (EEG) i magnetoencefalografia (MEG). W obydwu tych badaniach wykorzystuje się zdolność wychwycenia małych pól elektrycznych lub magnetycznych, które powstają na skutek wewnętrznej aktywności mózgu. Neuronaukowcy stosują nierzadko EEG lub MEG w połączeniu z MRI, aby zabezpieczyć zbieżne dowody o uzupełniających się mocach w informacji dotyczącej rozdzielczości przestrzennej i czasowej[45]. Wynika to z faktu, iż w przeciwieństwie do MRI, EEG/MEG ubogie w rozdzielczość przestrzenną, ma znacznie lepszą rozdzielczość czasową, dzięki czemu badania te doskonale się uzupełniają[46]. Powyższe techniki pozwalają zatem na odczyt co dzieje się w mózgu, jednakże wciąż nie robią tego w sposób bezpośredni. Wyniki uzyskane z badań neuronaukowych będą zatem jeszcze musiały być uzupełnione innymi badaniami (takimi jak np. obserwacje behawioralne), aby można było formułować wiarygodne wnioski.

PODSUMOWANIE

Analizując aktualne badania z pogranicza prawa, kryminologii i neuronauk, można przewidzieć że neurobiologia w przyszłości będzie miała ogromną siłę predykcyjną w kontekście przestępczości. Należy jednak mieć na uwadze, iż neuronauka jest kierunkiem bardzo młodym, dynamicznie rozwijającym się i potrzebuje wsparcia innych nauk – w tym przypadku głównie psychologiczno-behawioralnych. Dotychczasowe wyniki badań neurokryminologicznych są jeszcze niewystarczające, aby dokonywać natychmiastowych zmian w przewidywaniu, zapobieganiu i karaniu przestępców[47]. Nie jest także do końca jasne, w jaki sposób osiągnięcia neurokryminologii mogłyby wpłynąć na przepisy prawne dotyczące postępowania wobec osoby

[43] Rozdzielczość przestrzenna odnosi się do poziomu szczegółowości uzyskanego obrazu. W szczególności chodzi o sposób, w jaki można odróżnić punkty położone blisko siebie.

[44] *Brain Waves, Module 4: Neuroscience and the law*..., op. cit., s.15.

[45] Rozdzielczość czasowa opisuje czas, jaki upływa pomiędzy dwoma identycznymi nalotami nad tym samym punktem.

[46] *Brain Waves, Module 4: Neuroscience and the law*..., op. cit., s.15.

[47] A.L. Glenn, A. Raine..., op. cit., s.17.

podejrzanej lub oskarżonej o popełnienie czynu zabronionego. Większość dowodów neuronaukowych można byłoby jednak dopuścić jako podstawę do złagodzenia kary, lub ponownego rozpatrzenia sprawy. Jeżeli uzna się za pewnik, iż niektóre cechy mózgu powodują zwiększoną skłonność do zachowania się w określony sposób, może to wpłynąć sposób, w jaki postrzegana jest ludzka odpowiedzialność za swoje działania[48]. Gdyby czynniki biologiczne mogły w znaczny sposób pomóc przewidywać przyszłą przemoc wykraczając poza przewidywania oparte na zmiennych społecznych, nawet przeciwnicy neuronaukowej perspektywy przestępczości musieliby się zgodzić, że neurobiologia ma wartość dodaną. Ważne jest, aby profesjonaliści z dziedziny prawa na wszystkich szczeblach systemu prawnego byli świadomi występowania neuropsychologicznych czynników powstawania przemocy, a także umieli posługiwać się podstawową wiedzą na temat kształtowania się behawioru i osobowości człowieka. Dzięki tym umiejętnościom będzie można jeszcze dogłębniej zrozumieć genezę zachowań przestępczych, a także wypracować nowe działania profilaktyczne, mające na celu zapobieżenie kryminalizacji społeczeństwa z neurobiologicznego punktu widzenia.

BIBLIOGRAFIA:

1. Glenn A. L., Raine A., *Neurocriminology: Implications for the Punishment, Prediction and Prevention of Criminal Behaviour*, „Nature Reviews Neuroscience" 2014, nr 15.
2. *Brain Waves Module 4: Neuroscience and the law*, 1st ed. [ebook]. „The Royal Society" 2016, nr 9, https://royalsociety.org/~/media/Royal_Society_Content/policy/projects/brain-waves/Brain-Waves-4.pdf (dostęp – 10.06.2018).
3. Meyer-Lindenberg A., Weinberger D. R., *Intermediate phenotypes and genetic mechanisms of psychiatric disorders*, „Nature Reviews Neuroscience" 2006, nr 7.
4. Gogtay N., Giedd J. N., Lusk L., Hayashi K. M., Greenstein D., Vaituzis A. C., Nugent T. F., Herman D. H., Clasen L. S., Toga A. W., Rapoport J. L., Thompson P.M., *Dynamic mapping of human cortical development during childhood through early adulthood*, „Proceedings of the National Academy of Sciences" 2004, nr 101.
5. Mohr P. N. C., Nagel I. E., *Variability in brain activity as an individual difference measure in neuroscience*, „The Journal of Neuroscience" 2009, nr 30.
6. Wójcik K., *Neurobiologia rozwojowa i inwolucyjna plastyczności mózgu*, „Annales Academiae Medicae Stetinensis" 2011, nr 57.
7. Michael J. Owen, *Genes and behaviour. Nature-nurture inter-play explained*, „British Journal of Psychiatry 2006, nr 2(189).

[48] *Brain Waves Module 4: Neuroscience and the law*..., op. cit., s.21.

8. Bishop D. V. M., *Genes, Cognition, and Communication: Insights from Neurodevelopmental Disorders*, „Annals of the New York Academy of Sciences" 2009, nr 1156.1.
9. Cadoret R. J., Langbehn D, Caspers K, Troughton E. P., Yucuis R., Sandhu H. K., Philibert R., *Associations of the serotonin transporter promoter polymorphism with aggressivity, attention deficit, and conduct disorder in an adoptee population*, „Compr Psychiatry" 2003, nr 44.
10. Caspi A., McClay J, Moffitt T. E., Mill J., Martin J., Craig I. W., Taylor A., Poulton R., *Role of genotype in the cycle of violence in maltreated children*, „Science" 2002, nr 297.
11. Tremblay R. E., *Understanding development and prevention of chronic physical aggression: Towards experimental epigenetics studies*, „Philosophical Transactions of the Royal Society" 2008, nr B 363.
12. Ortiz J., Raine A., *Heart rate level and antisocial behavior in children and adolescents: A meta-analysis*, „Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry" 2004, nr 43.
13. Armstrong T. A., Keller S., Franklin T. W., Macmillan S. N., *Low Resting Heart Rate and Antisocial Behavior: A Brief Review of Evidence and Preliminary Results From a New Test*, „Criminal Justice and Behavior" 2009, nr 36.
14. De Vries-Bouw M., Popma A., Vermeiren R., Doreleijers T. A. H., Van De Ven P. M., Jansen L. M. C., *The predictive value of low heart rate and heart rate variability during stress for reoffending in delinquent male adolescents*, „Psychophysiology" 2011, nr 48.
15. Jennings W. G., Piquero A. R., Farrington D. P., *Does resting heart rate at age 18 distinguish general and violent offending up to age 50? Findings from the Cambridge Study in Delinquent Development*, „Journal of Criminal Justice" 2013, nr 41.
16. Raine A., Venables P. H., Williams M., *Relationships between central and autonomic measures of arousal at age 15 years and criminality at age 24 years*, „Archives of General Psychiatry" 1990, nr 47.
17. Lorber M. F., *Psychophysiology of Aggression, Psychopathy, and Conduct Problems: A Meta-Analysis*, „Psychological Bulletin" 2004, nr 130.
18. Sehlmeyer C., Schöning S., Zwitserlood P., Pfleiderer B., Kircher T., Arolt V., Konrad C., *Human fear conditioning and extinction in neuroimaging: a systematic review*, „Plos One", nr 4 (6), 2009, https://doi.org/10.1371/journal.pone.0005865 (dostęp – 10.06.2018).
19. Pearce J. M., *Amygdala*, „European Neurology" 2008, nr 5(59), DOI: 10.1159/000115646 (dostęp – 10.06.2018).
20. Bickart K. C., Wright C. I., Dautoff R. J., Dickerson B. C., Barrett L. F., *Amygdala volume and social network size in humans*, „Nature Neuroscience" 2011, nr 2 (14).
21. Picard F., Craig A. D., *Ecstatic epileptic seizures: a potential window on the neural basis for human self-awareness*, „Epilepsy & Behavior" 2009, nr 16.
22. Gao Y., Raine A., Venables P. H., Dawson M. E., Mednick S. A., *Association of poor childhood fear conditioning and adult crime*, „American Journal of Psychiatry" 2010, nr 167.

23. Raine A., Venables P. H., Williams M., *Better autonomic conditioning and faster electrodermal half-recovery time at age 15 years as possible protective factors agains crime at 29 years*, „Developmental Psychology" 1996, nr 32.
24. Blair J. R., *The roles of the orbital frontal cortex in the modulation of antisocial behavior*, „Brain and Cognition" 2004, nr 55.
25. Devinsky O., Morrell M. J., Vogt B. A., *Contributions of anterior cingulate cortex to behaviour*, „Brain" 1995, nr 118.
26. Hornak J., Bramham J., Rolls E. T., Morris R. G., O'Doherty J., Bullock P. R., Polkey C. E., *Changes in emotion after circumscribed surgical lesions of the orbitofrontal and cingulate cortices*, „Brain" 2003, nr 126.
27. Yang Y., Raine A., *Prefrontal structural and functional brain imaging findings in antisocial, violent, and psychopathic individuals: a meta-analysis*, „Psychiatry Research" 2009, nr 174.
28. Grafman J., Schwab K., Warden D., Pridgen A., Brown H. R., Salazar A. M., *Frontal lobe injuries, violence, and aggression: a report of the Vietnam Head Injury Study*, „Neurology" 1996, nr 46.
29. Damasio A. R., *Descartes' error: Emotion, reason, and the human brain*, „GP Putnam's Sons", 1994.
30. Burns J. M., Swerdlow R. H., *Right orbitofrontal tumor with pedophilia symptom and constructional apraxia sign*, „Archives of Neurology" 2003, nr 60.
31. Fulero S. M., Finkel N. J., *Barring ultimate issue testimony: An „insane" rule?*", „Law and Human Behavior" 1991, nr 15.
32. Jones O. D., Buckholtz J., Schall J. D., Marois R.,. *Brain Imaging for Legal Thinkers: A Guide for the Perplexed*, „Stanford Technology Law Review" 2009, nr 5, http://stlr.stanford.edu/pdf/jones-brain-imaging.pdf (dostęp – 10.06.2018).

STRESZCZENIE

Aleksandra Joanna LEWANDOWSKA

NEUROKRYMINOLOGIA JAKO WSCHODZĄCY KIERUNEK BADAŃ KRYMINOLOGICZNYCH

Słowa kluczowe: neurokryminologia, neuroprawo, neuronauka, kryminologia, psychiatria sądowa

Niniejszy artykuł opisuje wybrane korelacje między neurobiologią człowieka a skłonnościami do popełniania przestępstw oraz badania, które potwierdzają tę tezę. Według tych badań zaburzenia w funkcjonowaniu m.in. takich ośrodków i części w mózgu, jak płat czołowy czy układ limbiczny, prowadzą do szeregu nieprawidłowości odzwierciedlających się w psychice człowieka. Mogą być nimi na przykład wzmożone zachowania agresywne, brak empatii, czy niezdolność do przewidywania skutków własnych czynów. Nowo formujący się kierunek w naukach o człowieku – neurokryminologia – dąży do lepszego zrozumienia przyczyn i motywów popełniania przestępstw mających podłoże w mózgu człowieka, a także wypracowania nowych metod resocjalizacji i zapobiegania przestępczości w kontekście neuropsychologicznym.

SUMMARY

Aleksandra Joanna LEWANDOWSKA

NEUROCRIMINOLOGY AS A NEW DIRECTION OF CRIMINOLOGICAL RESEARCH

Key words: neurocriminology, neurolaw, neuroscience, criminology, forensic psychiatry

This article presents selected correlations between human neurobiology and tendencies to commit crimes, as well as studies that confirm this thesis. According to these studies, disorders in the functioning of such centers and parts in the brain as the frontal lobe and limbic system, lead to a number of abnormalities reflected in the human psyche. These could be, for example, intensified aggressive behaviour, lack of empathy, and inability to predict the effects of own acts. A new field of the human sciences – neurocriminology seeks to better understand the causes and motives of committing offenses that have a basis in the human brain, as well as to develop new methods of rehabilitation and prevention of crime in the neuropsychological context.

NOTA O AUTORZE

Aleksandra Joanna Lewandowska, studentka ostatniego roku studiów magisterskich na kierunku Kryminologia na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, koordynatorka przedsięwzięć neurokryminologicznych, inicjatorka pierwszego w Polsce Międzynarodowego Seminarium Neurokryminologicznego.

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Aleksandra Joanna Lewandowska - student of criminology at the Faculty of Law of the University of Bialystok, coordinator of neurocriminological projects, initiator of the first International Neurocriminological Seminar in Poland.

Magdalena SZYMAŃSKA
(ORCID: brak)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

KRYMINALISTYCZNE I KRYMINOLOGICZNE ASPEKTY SAMOBÓJSTWA

Intencjonalne odebranie sobie życia od zawsze stanowiło niezwykle ciekawy, kontrowersyjny ale i trudny temat. Postrzeganie śmierci zmieniało się na przestrzeni lat. Już w starożytności ingerowanie jednostki we własne życie traktowano jak obrazę bogów i sprzeciwienie się ludzkiej naturze.

Co ciekawe, w starożytnej Grecji istniały jednak przypadki w których samobójstwo stawało się dozwolone, a mianowicie gdy przyczyną była nieuleczalna choroba, lub gdy zaprezentowano wystarczające argumenty podważające swój byt przed Senatem, który wówczas oficjalnie zezwalał na popełnienie samobójstwa. Podobnie w starożytnym Rzymie w wyniku choroby, bólu czy niedołęstwa można było „legalnie" popełnić samobójstwo. Dozwalano odebranie sobie życia również w przypadku gdy przyczyną było zmęczenie życiem, zhańbienie czy obłąkanie. Od początku naszej ery religie monoteistyczne surowo potępiały samobójstwa, co powoli prowadziło do prawnego uregulowania tej kwestii. Pierwsza regulacja prawna samobójstw pojawiła się w 452 roku na synodzie w Arles na którym sformułowano zakaz odbierania sobie życia. Sto lat później na synodzie w Bradze do owego zakazu dookreślono jeszcze kary. Za samobójstwo groziła wówczas ekskomunika, utrata majątku czy też brak możliwości pochówku na cmentarzu. W średniowieczu powszechne było również bezczeszczenie zwłok samobójców np. wystawianie ciała na widok publiczny, łamanie kołem lub kawałkowa-

nie. W Rzeczpospolitej Szlacheckiej ogromny wpływ na postrzeganie samobójstwa miała religia, co znalazło swoje odzwierciedlenie w Kodeksie karzącym z 1818 roku. Wówczas próba samobójcza była karana dozorem policyjnym mającym prowadzić do oświecenia w zasadach religijnych osobę która targnęła się na swoje życie. Natomiast skutecznie dokonane samobójstwo karane było głównie poprzez zakaz ceremonii pochówku, a niekiedy również odebranie godności samobójcy. W nowożytnej Europie, krótko mówiąc, samobójstwo było postrzegane jako przestępstwo i grzech śmiertelny[1].

Życie ludzkie stanowi konstytucyjnie chronione dobro i choć działanie samobójcy godzi w to dobro, obecnie samobójstwo w Polsce nie podlega sankcji karnej.

Dla lepszego zrozumienia omawianej kwestii, na wstępie pragnę zdefiniować podstawowe pojęcia, które będą obecne w niniejszym referacie. Zacznijmy więc od zdefiniowania samego samobójstwa.

Samobójstwo zdefiniować należy jako celowe działanie prowadzące do kresu zarówno biologicznej jak i psychiczno-społecznej egzystencji człowieka[2]. W kontekście prawnym samobójstwo nie jest czynem zabronionym. Kodeks karny penalizuje jedynie kilka przypadków związanych z samobójstwem. Zacznijmy od artykułu 150 Kodeksu Karnego, a więc przestępstwa eutanazji. Eutanazję należy rozumieć jako bezbolesną śmierć osoby nieuleczalnie chorej, jako powodowane współczuciem odebranie życia ze względu na zły stan zdrowia. Jeśli rozpatrujemy eutanazję pod względem samobójstwa, należy ustalić samobójczą intencję, a więc podkreślić fakt, że osoba chora chce swojej śmierci i godzi się na nią. Aby wypełnić przesłanki z tegoż artykułu sprawca musi działać na wyraźne żądanie osoby chorej i pod wpływem współczucia do niej. Ustawodawca w przypadku eutanazji przewiduje możliwość nadzwyczajnego złagodzenia kary lub całkowitego odstąpienia od wymierzenia kary, czego nie zauważymy przy pozostałych kwestiach dotyczących samobójstwa poruszonych w Kodeksie karnym. Oczywiście temat eutanazji jest od zawsze bardzo kontrowersyjny. Tym samym trudno ocenić chociażby stopień samobójczej intencji – żądanie dokonania eutanazji

[1] A. Gawliński, *Namowa lub pomoc w samobójstwie. Aspekty kryminalistyczne i kryminologiczne*, Wydawnictwo kryminalistyczne, Olsztynek 2017, s. 49–53.

[2] M. Kuć, *Leksykon kryminologii: 100 podstawowych pojęć*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 196.

nie może być bowiem chwilowym impulsem czy wyrazem przejściowego załamania się osoby chorej[3].

Kolejna kwestia związana z samobójstwem, która w polskim prawie karnym jest penalizowana, to artykuł 151 Kodeksu karnego, czyli namowa lub pomoc w samobójstwie. Artykuł ten ma zapobiegać nagannym ludzkim postawom popychającym ofiarę do targnięcia się na własne życie. Owe przestępstwo ma charakter skutkowy, bowiem uznaje się je za dokonane z chwilą gdy ofiara targnie się na własne życie. Do odpowiedzialności karnej osoby, która pomaga lub namawia, dochodzi więc już poprzez samą próbę samobójczą – chociażby metoda odebrania sobie życia zawiodła lub osoba została odratowana. Namowę do samobójstwa rozumieć należy jako oddziaływanie na czyjąś decyzję, na sferę emocjonalną i intelektualną człowieka. Namowa jest przestępstwem z zamiarem bezpośrednim, sprawca bowiem chce aby ofiara odebrała sobie życie. Wpływanie na czyjąś decyzję o odebraniu sobie życia jest zazwyczaj rozumiane jako bezpośrednie słowne oddziaływanie, ale „namawiać" można też za pomocą innych środków takich jak listy, wiadomości sms czy połączenia. Natomiast pomoc w samobójstwie to dla przykładu: dostarczenie środka służącego do targnięcia się na własne życie, udzielenie informacji lub po prostu utwierdzenie, że zamiar odebrania sobie życia jest słuszny. Pomoc może się także przejawiać już poprzez samo zaniechanie – jest to działanie z zamiarem ewentualnym, sprawca przewiduje możliwość śmierci suicydenta i godzi się na to. Ważne jest aby istniał związek przyczynowy pomiędzy targnięciem się na życie ofiary a zachowaniem sprawcy. Artykuł 151 jasno stanowi, że namową lub pomocą mamy „doprowadzić", a więc stać się przyczyną czegoś, w tym przypadku przyczyną czyjegoś zamachu samobójczego. Wówczas należy przyjąć, że gdyby nie pomoc lub namowa, ofiara nie próbowałaby odebrać sobie życia[4].

Kolejnymi artykułami penalizującymi kwestię samobójstwa są art. 207 § 3 i 352 § 3 Kodeksu karnego. Regulują sytuację w której do samobójstwa dochodzi w wyniku psychicznego lub fizycznego znęcania się. Jeżeli chodzi o kwestię psychicznego lub fizycznego znęcania się nad ofiarą, zazwyczaj takie działanie jest działaniem powtarzalnym i zachodzi między osobami będącymi ze sobą w trwałej lub przemijającej zależności. Prze-

[3] A. Gawliński, *Namowa...*, s. 56–58.
[4] Tamże, s. 61–64.

stępstwo określone w art. 207 § 3 ma także charakter skutkowy. Wystarcza sama próba samobójcza i wykazanie związku pomiędzy zachowaniem sprawcy a aktem samobójczym ofiary. Natomiast artykuł 352 Kodeksu karnego dotyczy żołnierzy. Niewątpliwie są to osoby, które ze względu na nadmierną ilość stresu i traumatycznych przeżyć są narażone na akty autoagresji[5]. Kodeks karny w części wojskowej penalizuje samobójstwo w wyniku znęcania się przełożonego nad podwładnym.

Warto też wspomnieć o stalkingu. Jest o nim mowa w art. 190a Kodeksu karnego. Stalking to uporczywe nękanie innej osoby lub osoby jej najbliższej, wzbudzające u niej uzasadnione poczucie zagrożenia i istotnie naruszające jej prywatność. Paragraf 3 tegoż artykułu penalizuje sytuację, gdy w wyniku stalkingu lub podszywania się ofiara podejmie próbę samobójczą. Niezbędne jest, tak jak w poprzednich sytuacjach, wykazanie związku przyczynowego między zachowaniem sprawcy, a podjęciem aktu samobójczego przez ofiarę.

Artykuły o których wspomniałam są obecnie jedynymi przepisami odnoszącymi się do karalności samobójstwa. I choć samobójstwo samo w sobie przestępstwem nie jest, właściwe w tym momencie jest postawienie sobie pytania: czy zjawisko samobójstwa jest problemem kryminologicznym?

Kryminologia bada bowiem przestępczość i inne zjawiska z zakresu patologii społecznej. Jest nauką zajmującą się przede wszystkim badaniem sprawcy przestępstwa, a co za tym idzie, przyczynami jego czynu. Dąży do odpowiedzi na pytanie kim jest przestępca, a przy tym wykorzystując dorobek medycyny i psychologii próbuje odpowiedzieć na pytanie dlaczego jedni popełniają przestępstwa, a inni nie[6]. Mówiąc o samobójstwie w kontekście kryminologii, należy wspomnieć o suicydologii. Jest to ogółem mówiąc nauka o samobójstwach, skupia się ona na badaniu prób samobójczych i aktów autoagresji. Jak definiuje to w swojej książce Brunon Hołyst – zachowania suicydalne to ciąg reakcji, jakie wyzwalają się w człowieku z chwilą gdy w jego świadomości samobójstwo pojawia się jako pożądany stan rzeczy, jako jego cel. Owe zachowania należy podzielić na etapy. Pierwszy etap to uświadomienie sobie możliwości rozwiązania wszystkich problemów poprzez dokonanie samounicestwienia. W kolejnym w grę wchodzi już pragnienie, a więc dużo większe zaan-

[5] Tamże, s. 67–70.

[6] M. Kuć, *Leksykon kryminologii...*, s. 69.

gażowanie w dążenie do celu. Krok usiłowania to podjęcie faktycznych działań celem odebrania sobie życia – ale nie osiągnięcie ich. Ostatni etap zachowania suicydalnego to skuteczne pozbawienie siebie życia, a więc samobójstwo dokonane[7]. Każde samobójstwo uprzednio było czymś wyobrażonym, następnie pożądanym, aż wreszcie usiłowanym. Każdy kolejny etap zmniejsza szanse, aby odwieść osobę od aktu samobójczego, choć tak naprawdę z każdym etapem zwiększa się wiedza otoczenia, że samobójstwo może nastąpić. Nawiązując do postawionego wyżej pytania – przyczyny zachowań suicydalnych są bardzo często tożsame z determinantami zachowań przestępczych. Pragnę zwrócić tu uwagę na powszechne zaburzenia więzi emocjonalnych młodzieży z rodzicami, nieumiejętność porozumienia się obu stron, brak zainteresowania, zrozumienia lub pomocy, który bardzo często prowadzi zarówno do popełniania przestępstw, jak i targnięcia się na swoje życie. Co oczywiste, badania przyczyn zachowań przestępczych leżą w gestii kryminologii. Uznając więc determinanty suicydologiczne jako tożsame z tymi przestępczymi, należy przyjąć że akty samobójcze są problemem kryminologicznym[8].

Przejdźmy teraz do kryminalistycznych aspektów śmierci samobójczej. Kryminalistyka określana jest jako nauka o przestępstwie i jego sprawcy, z naciskiem na to, że jej celem jest ujawnienie zaistnienia przestępstwa, a przy tym wykrycie sprawcy na podstawie śladów pozostawionych przez niego na miejscu zdarzenia. Kryminalistyka więc, najprościej mówiąc, pełni funkcję wykrywczą, dowodową i profilaktyczną[9]. Omawiając samobójstwo w kontekście kryminalistyki, trzeba zwrócić uwagę na ważny termin, jakim jest jest pojęcie śmierci gwałtownej. Jest to określenie używane w medycynie sądowej dotyczące śmierci będącej wynikiem czynników nienaturalnych. Jeżeli organy ścigania otrzymają informację o śmierci gwałtownej, muszą ustalić czy była to śmierć samobójcza czy może śmierć w efekcie zbrodni lub wypadku[10]. To właśnie ustalenie przyczyny i okoliczności zgonu w takich przypadkach jest głównym zadaniem organów ścigania. Mając na uwadze najwyższe dobro, jakim jest ludzkie życie, warto wielowarstwowo zbadać każdą sprawę śmierci samobójczej.

---

7 B. Hołyst, *Samobójstwo przypadek czy konieczność*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983, s. 121–122.

8 Tamże, s. 125.

9 M. Bartnik, W. Lis, *Leksykon kryminalistyki: 100 podstawowych pojęć*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 136.

10 B. Hołyst, *Samobójstwo*..., s. 167.

Postępowanie w sprawie śmierci gwałtownej zależy od wyjściowej hipotezy. Początkowo należy przyjąć twierdzenie, że popełniono przestępstwo, wówczas kolejne kroki sprowadzają się do jego potwierdzenia lub wykluczenia. Jeżeli brak podstaw do tego, aby śmierć uznać jako akt działania przestępczego, należy uznać, że była to śmierć samobójcza.

W przypadku śmierci samobójczej należy w postępowaniu wyróżnić dwa etapy. Pierwszy z nich, mając na uwadze podstawowe zasady kryminalistyki, skupia się na ujawnieniu i utrwaleniu śladów zdarzenia. Wykorzystując ogólne zasady przeprowadzania oględzin, badane jest miejsce samobójstwa. Natomiast konkretne metody badania, ujawniania i utrwalania śladów są ściśle związane ze sposobem, w jaki został dokonany akt samobójczy. Wśród sposobów samobójstwa, patrząc na statystki i poczynając od tych najczęściej stosowanych, wymienić należy: powieszenie, rzucenie się z wysokości, zadanie sobie ran ciętych, kłutych lub rąbanych, otrucie się, rzucenie pod pojazd, utopienie, samopodpalenie czy porażenie prądem[11]. Z uwagi na wielość czynności prowadzących do odebrania sobie życia, szczegółowo omówię pod względem kryminalistycznym jedynie tę najczęściej występującą w Polsce.

Powieszenie według statystyk jest najczęściej stosowaną w Polsce metodą odebrania sobie życia. Ilość przypadków samobójczego powieszenia stanowi około 73% z ogółu metod prowadzących do odebrania sobie życia. Zaciskająca się na szyi pętla powoduje zahamowanie dopływu powietrza do płuc i dopływu krwi do mózgu. Wywołane uciskiem niedotlenienie doprowadza do utraty przytomności, a następnie do śmierci[12].

W sytuacji znalezienia powieszonych zwłok, jak przy każdym innym samobójstwie należy najpierw wykluczyć czy nie mamy do czynienia z wypadkiem lub zabójstwem.

Do tego typu nieszczęśliwych wypadków dochodzi stosunkowo rzadko. Zazwyczaj powieszenie wypadkowe odnotowywane jest w dwóch przypadkach: w pierwszym dotyczy dzieci, w drugim zdarzeń osób dorosłych podczas czynności seksualnych. W przypadku dzieci wypadek skutkujący powieszeniem zazwyczaj jest wynikiem zaplątania się dziecka podczas zabawy w zwisające sznurki, części odzieży lub w pręty łóżeczka podczas wysuwania się z niego. Jeśli chodzi o drugą kwestię tego typu nieszczęśliwych wypadków – dochodzi do nich w przypadku

[11] Tamże, s. 171.
[12] A. Gawliński, *Namowa*..., s. 106–107.

czynności autoerotycznych. Zazwyczaj osoba stosując podczas praktyk seksualnych podwieszanie lub zakładanie pętli w celu spotęgowania doznań seksualnych, doprowadza do zbyt długiego niedotlenienia skutkującego śmiercią. Niezwykle ważna jest wówczas właściwa diagnoza przypadku, bowiem wypadki tego typu mogą sprawiać wrażenie samobójstwa, a nawet zabójstwa[13].

Zabójstwo przez powieszenie również nie należy do częstych przypadków. Jest ono możliwe, ale powieszenie przytomnej osoby zazwyczaj wymaga działania kilku osób. Należy też mieć na uwadze, że powieszona osoba mogła zginąć w innych okolicznościach, a dla zatuszowania przestępstwa sprawca powiesił zwłoki symulując samobójstwo. Dlatego w takich przypadkach niezwykle ważne jest przeprowadzenie szczegółowych oględzin, najlepiej z udziałem lekarza. Możliwe bowiem do wykrycia są ślady walki bądź obrażenia wskazujące na inny niż powieszenie rodzaj śmierci denata. Również zwrócenie uwagi na pozycję w jakiej znajdowały się zwłoki może pomóc odróżnić samobójstwo od zbrodniczego powieszenia.

Brak jakichkolwiek znaków na ciele ofiary lub wątpliwości co do pozycji zwłok – długości pętli i tym podobnych, sugeruje że mogło to być samobójstwo, ale dla stuprocentowej pewności ważne jest przeprowadzenie sekcji zwłok, która da odpowiedź co było faktyczną przyczyną śmierci.

Problem ten, jak zawsze w przypadku samobójstw, należy rozpatrywać wielowarstwowo, bowiem obrażenia, które mogłyby sugerować udział osób trzecich mogły być też spowodowane w toku czynności związanych z ratowaniem ofiary. Nie można też wykluczyć, że obrażenia spowodował na swoim ciele sam zmarły. Innymi krokami w celu wykluczenia możliwości zabójstwa jest pobranie odcisków palców z pętli i przedmiotu na której była zawieszona, a następnie porównanie ich z odciskami palców denata. Warto też mieć na uwadze ślad liny pozostawiony na przedmiocie, belce czy na przykład gałęzi drzewa, gdyż inny ślad pozostawia wciągnięcie zwłok w wyniku zabójstwa, a inny jeżeli ofiara dokonuje tego aktu sama. Przeprowadzić należy wówczas eksperyment, uwzględniając rodzaj liny, podłoże i wagę zmarłego – wciąga się manekin o takiej samej wadze i porównuje powstałe na przykład na korze ślady. Ponadto przy wciąganiu zwłok na wewnętrznej stronie sznura na dłuższym niż w przypadku samobójstwa odcinku zbiera się np. kora, pozostawiając ślady nadające się do

[13] Tamże, s. 110–111.

badań kryminalistycznych. Zbadać również należy najbardziej charakterystyczny ślad znajdujący się na zwłokach, czyli ślad po nacisku pętli – tak zwana bruzda wisielcza. Przy wykluczaniu zabójstwa duże znaczenie ma też badanie samych zwłok i powstałych śladów pośmiertnych. Badając rozmieszczenie plam opadowych jesteśmy w stanie stwierdzić czy faktycznie była to śmierć samobójcza przez powieszenie, gdyż w przypadku zwłok wiszących powstają one najczęściej na kończynach dolnych oraz dłoniach i przedramionach. Jeżeli plamy występują w zupełnie innych miejscach, należy rozważyć, że mogło dojść do zabójstwa[14].

Drugi z etapów, który należy wyróżnić w postępowaniu w przypadku samobójstwa, stara się ustalić okoliczności śmierci ofiary, motywy działania, a przede wszystkim tożsamość denata. Najprostszą i najczęściej stosowaną metodą ustalenia tożsamości samobójcy jest okazanie zwłok do rozpoznania członkom rodziny, osobom bliskim czy znajomym. Niekiedy jednak zwłoki są w stanie uniemożliwiającym rozpoznanie ich poprzez okazanie. Wówczas uwagę skupia się na widocznych znakach szczególnych denata – bliznach czy tatuażach. Należy również pamiętać o możliwości potwierdzenia tożsamości denata na podstawie badań daktyloskopijnych. Co oczywiste, musimy wówczas dysponować materiałem porównawczym, który można uzyskać z rzeczy którymi posługiwał się zmarły. W przypadku identyfikacji zwłok znajdujących się w stanie daleko posuniętego rozkładu zastosowanie znajduje ekspertyza czaszki wykonywana przy wykorzystaniu metody rosyjskiego antropologa Gierasimowa. W praktyce identyfikacja odbywa się częściej za pomocą metody superprojekcji, jednak może mieć ona zastosowanie w sytuacji, gdy dysponujemy wykonaną w ostatnim okresie przed śmiercią fotografią osoby zmarłej[15].

Na etapie gdy stwierdzona już zostanie tożsamość ofiary, należy przejść do ustalania motywów samobójstwa. Dla prawidłowego ustalenia motywu działania, zazwyczaj przesłuchuje się świadków, i choć w przypadku samobójstwa świadków śmierci zazwyczaj nie ma, to niebagatelny wpływ na ustalenie przyczyn zamachu samobójczego jest przesłuchanie osób z otoczenia zmarłego.

Również analiza pozostawionych przez zmarłego dokumentów niekiedy jest w stanie wyjaśnić motywy zamachu samobójczego. Przede

[14] B. Hołyst, *Samobójstwo*..., s. 182–184.
[15] Tamże, s. 172–173.

wszystkim mam na myśli lity pożegnalne. Należy jednak poddawać je wnikliwej analizie, aby wykluczyć sporządzenie ich przez osoby trzecie. Analizując pismo w liście pożegnalnym trzeba uwzględnić fakt, że pismo samobójcy może być zniekształcone przez targające nim emocje czy wpływ środków odurzających – to często sprawia że różni się ono od pisma dokonanego w codziennych sytuacjach. Choć jak twierdzą naukowcy zajmujący się tą dziedziną – wbrew pozorom pismo w liście pożegnalnym zawiera dużo indywidualnych nawyków pisarskich człowieka. Niezwykle ważne w podjętych przez organy czynnościach jest ustalenie przyczyn samobójstwa, bowiem w przypadku ich braku teza o odebraniu sobie życia staje się wątpliwa. Pomocne przy wykluczeniu zabójstwa lub wypadku jest precyzyjne określenie czasu śmierci, przy wykorzystaniu zarówno badań lekarskich jak i dokładnej analizy okoliczności zdarzenia. Przy ustalaniu czasu śmierci zwraca się uwagę na plamy opadowe, temperaturę ciała oraz zawartość i stopień strawienia pokarmu. Wszystko to przy uwzględnieniu warunków, w jakich znajdowały się zwłoki – temperatura oraz wilgotność[16].

Wszystko to nasuwa wniosek, że w przypadku śmierci gwałtownej szczególnie ważną rolę odgrywa przeprowadzenie dokładnych oględzin. Szczegółowe oględziny miejsca zdarzenia wraz z przeprowadzoną przez lekarza sekcją zwłok pozwalają na ustalenie powodów śmierci i łącznie z zebranymi w toku śledztwa informacjami prowadzą do odtworzenia zdarzenia, a tym samym stwierdzenia czy faktycznie był to akt samobójczy.

Reasumując, jak wynika z najnowszych statystyk Komendy Głównej Policji, od 2017 roku w Polsce odnotowano 5276 zamachów samobójczych zakończonych zgonem. Najmniejszy odsetek samobójstw odnotowuje się u dzieci do 14 roku życia i osób po 80 roku życia. Natomiast najwięcej zamachów samobójczych popełniają osoby dorosłe – w grupie wiekowej 55–59 lat od 2017 roku odnotowano aż 603 akty samobójcze zakończone zgonem. Jeżeli chodzi o przyczyny – najczęściej stwierdzanym powodem odebrania sobie życia jest choroba psychiczna samobójcy, nieporozumienia rodzinne, przewlekła choroba lub zawód miłosny. Jak widać możliwe jest wskazanie ogólnych cech aktów samobójczych w Polsce. Należy jednak pamiętać, że każdy przypadek winniśmy rozpatrywać indywidualnie w oparciu o podstawowe zasady kryminalistyki, szczegółowe oględziny miejsca zdarzenia, zwłok, a także staranne przesłuchanie

[16] Tamże, s. 173–176.

świadków i zebranie informacji od otoczenia na temat możliwych motywów, które popchnęły osobę do tak desperackiego kroku[17]. Kończąc już rozważania na temat kryminologicznych i kryminalistycznych aspektów śmierci samobójczej, pragnę nakreślić, że samobójstwo jak każda śmierć ma wymiar społeczny. Więc za myślą Zdzisława Cackowskiego „*Życie nie* jest tylko *prawem*, ale jest ono także *obowiązkiem moralnym*".

BIBLIOGRAFIA

1. Gawliński A., *Namowa lub pomoc w samobójstwie. Aspekty kryminalistyczne i kryminologiczne*, Wydawnictwo kryminalistyczne, Olsztynek 2017.
2. Hołyst B., *Samobójstwo przypadek czy konieczność*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983.
3. Kuć M., *Leksykon kryminologii: 100 podstawowych pojęć*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2015.
4. Bartnik M., Lis W., *Leksykon kryminalistyki: 100 podstawowych pojęć* Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016.

[17] A. Gawliński, *Namowa*..., s. 277.

STRESZCZENIE

Magdalena SZYMAŃSKA

KRYMINALISTYCZNE I KRYMINOLOGICZNE ASPEKTY SAMOBÓJSTWA

Słowa kluczowe: samobójstwo, kryminologia, suicydologia, zachowania suicydalne, kryminalistyka, śmierć gwałtowna, list pożegnalny

Problem samobójstwa towarzyszy ludzkości od zarania dziejów. Intencjonalne odebranie sobie życia od zawsze stanowiło ciekawy, kontrowersyjny ale i trudny temat. Obecnie samobójstwo jako akt stanowiący kres biologicznej, psychicznej i społecznej egzystencji człowieka z karnego punktu widzenia nie jest zachowaniem zabronionym. W niniejszym referacie poprzez analizę samobójstwa w świetle nauk mających kluczowe znaczenie dla praktyki prawniczej pragnę poruszyć problem rosnącej liczby samobójstw w Polsce. Omawiam zarówno kwestię samobójstwa jako przestępstwa wobec samego siebie, jak i przestępstwa jakim jest doprowadzenie przez osoby trzecie do targnięcia się człowieka na własne życie. Definiując podstawowe pojęcia przybliżam kryminalistyczne i kryminologiczne ujęcie samobójstwa.

SUMMARY

Magdalena SZYMAŃSKA

KRYMINALISTYCZNE I KRYMINOLOGICZNE ASPEKTY SAMOBÓJSTWA

Key words: suicide, criminology, suicidology, suicidal behavior, forensics, violent death, farewell letter

The problem of suicide has been with humanity since time immemorial. Taking away one's life has always been an interesting, controversial but also difficult subject. Today, suicide, as an act that puts an end to the biological, mental and social existence of a human being, is not prohibited from a criminal point of view. In this paper, through the analysis of suicide in the light of sciences of key importance for legal practice, I would like to address the problem of the growing number of suicides in Poland. I am discussing both suicide as a crime against oneself, and the situation when others lead to suicide. Defining the basic concepts I bring closer the criminalistic and criminological approach to suicide.

NOTA O AUTORZE

Szymańska Magdalena, Wydział Prawa, Administracji i Zarządzania na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach, studentka III roku, kierunek: prawo, specjalizacja sądowa.

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Szymańska Magdalena - Faculty of Law, Administration and Management at the Jan Kochanowski University in Kielce, third-year student, major: law, judicial specialization.

Katarzyna GURAK
(ORCID: brak)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

PRZYKŁADY ŁAMANIA PRAW CZŁOWIEKA W ZAKŁADACH KARNYCH NA TLE INTERNACJONALNYCH SYSTEMÓW PENITENCJARNYCH

Jako wprowadzenie do rozważań na temat przykładów łamania praw człowieka w światowych więzieniach należy koniecznie wspomnieć o najważniejszym akcie prawnym świata, jakim jest bezspornie Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, a to dlatego, iż zgodnie z art. 2 Deklaracji prawa człowieka przysługują każdemu człowiekowi niezależnie od tego gdzie się znajduje, a zatem również podczas odbywania kary w więzieniu. Każdy człowiek posiada wszystkie prawa i wolności zawarte w Deklaracji bez względu na jakiekolwiek różnice rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu[1]. Wspomniany akt, powstały 10 grudnia 1948 roku, zakładał w swej istocie ochronę najbardziej podstawowych praw jednostki ludzkiej oraz zrównanie praw każdego człowieka w skali globalnej. Był on próbą ustabilizowania oraz zrównoważenia kwestii ochrony praw człowieka po tragicznych wydarzeniach II wojny światowej, w trakcie której prawa człowieka były notorycznie rażąco łamane. Początkowo akt stanowił jedynie nieposiadającą mocy

[1] Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III).

wiążącej rezolucję Zgromadzenia Ogólnego. Obecnie Powszechną Deklarację Praw Człowieka uznaje się za prawo zwyczajowe, z czego wynika jej powszechne obowiązywanie. Akt ten został przeze mnie wspomniany z uwagi na wynikającą z niego ogólną zasadę poszanowania godności człowieka, będącą niezbędnym elementem każdego demokratycznego systemu prawnego. Na tle tej naczelnej zasady możliwość nieludzkiego traktowania więźniów jawi się jako cień na wypracowywanym przez lata ogólnoświatowym systemie ochrony jednostki ludzkiej przed praktykami godzącymi w godność, wolność i życie ludzkie.

Meritum mojego opracowania jest kwestia łamania praw człowieka na tle internacjonalnego modelu wykonywania kary w zakładach karnych. Istotnie zadziwiającym faktem jest zjawisko łamania praw człowieka w systemach demokratycznych, gdzie podstawą ustroju demokratycznego winna być ochrona wspomnianych praw z naciskiem na ochronę godności. Świetnym przykładem takiego stanu rzeczy są więzienia amerykańskie. Jak wiadomo Stany Zjednoczone uznawane są powszechnie za kolebkę demokracji i praw człowieka na arenie międzynarodowej. Tymczasem jest to państwo mogące pochwalić się jednymi z najbardziej zatrważających więziennych historii na świecie. Mało kto nie słyszał o nieistniejącym już więzieniu Alcatraz w San Francisco, słynącym z okrutności, lub o przeszywającym strachem nowojorskim zakładzie karnym Sing Sing.

Znajdujące się nad rzeką Hudson więzienie Sing Sing nadało niewolniczej pracy nowy wymiar brutalności, kiedy w stanie Nowy Jork zastąpiono oparte na podziale rasowym dotychczasowe niewolnictwo rzeczowe niewolniczą pracą więźniów, traktowaną jako kara za przestępstwo. Podstawą tego nowego niewolnictwa praktykowanego we wspomnianym zakładzie karnym było odseparowanie kobiet od mężczyzn oraz zastąpienie śpiewów i innych rozrywek absolutną ciszą, surową dyscypliną typu wojskowego i ścisłą kontrolą[2]. Pierwotny system niewolnictwa rzeczowego, jak i system go następnie zastępujący, posiadały istotne cechy wspólne, a mianowicie oba te systemy można łączyć z tak nieludzkimi praktykami jak zmuszanie do pracy bez wynagrodzenia i stosowanie kar cielesnych. Jako, iż osadzonych zmuszano do pracy bez wynagrodzenia, naruszano tym samym art. 23 pkt. 2 Deklaracji, zgodnie z którym każdy człowiek, bez żadnej dyskryminacji, ma prawo do równej płacy za równą pracę[3]. Ponadto była to

[2] S. Christianson, *Więzienia świata,* Warszawa 2006, str. 80.
[3] Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, op.cit.

praca niewolnicza połączona z surowymi karami cielesnymi za nieposłuszeństwo, co jest zdecydowanie niezgodne z wynikającym z art. 4 Deklaracji zakazem niewolnictwa. Notorycznie naruszano również unormowany w art. 5 wspomnianego aktu zakaz tortur. Według wspomnień byłych osadzonych więźniowie otrzymywali nawet ponad 400 razów batem. Strażnicy zwykli bić ich za nawet najmniejszy hałas w celach, a także za rozmowy, śmiech, czy też odmowę pracy. Na rany bitych skazańców sypano sól, wylewano ocet lub słoną wodę[4]. Ze źródeł wynika, iż największym problemem w omawianym więzieniu było permanentne niedożywienie więźniów. Skazani ratowali się przed śmiercią głodową wszelkimi możliwymi sposobami z uwzględnieniem tak niepojętych praktyk jak jedzenie trawy, a nawet gliny. Do 1972 roku wykonywano karę śmierci przy użyciu krzesła elektrycznego dopóki Sąd Najwyższy nie uznał jego użycia za niekonstytucyjne. W okresie stosowania wspomnianej metody wykonywania kary śmierci wykonano wyrok na 614 kobietach i mężczyznach. W 1989 r. dzięki zaangażowaniu American Correctional Association wprowadzono w Sing Sing zbiór nowych standardów, które miały być przestrzegane przez wszystkie zakłady karne[5]. Pomimo panujących obecnie znacznie odmiennych od XX w. standardów oraz walki o prawa więźniów przez różnego rodzaju organizacje walczące o prawa człowieka, we wciąż aktywnym zakładzie karnym w Ossining nie zaprzestano całkowicie stosowania kar cielesnych i przymuszania do pracy.

Podobnie rzecz miała się w Alcatraz. W latach 1939–1963 Wyspa Alcatraz w pobliżu San Francisco była najsłynniejszym więzieniem Ameryki, ponieważ przebywali na niej najgorsi, najbardziej zatwardziali przestępcy[6]. Sztandarowym przykładem jest dobrze wszystkim znany Al Capone. Z założenia owa jednostka penitencjarna miała służyć odizolowaniu osadzonych nierokujących szans na resocjalizację, aby nie wywierali negatywnego wpływu na osoby mające szansę powrócić ze ścieżki przestępczej na normalny tor. Fenomen tego miejsca polegał na tym, iż jeden strażnik przypadał na jedynie trzech więźniów, co wiązało się z najściślejszą kontrolą w całych Stanach Zjednoczonych. Liczbę więźniów

[4] S. Christianson, op.cit., s. 81.

[5] J. Kimble, *The 50 Craziest Prisons and Jails in the World,* https://www.complex.com/pop-culture/2015/08/the-50-craziest-prisons-and-jails-in-the-world/ (dostęp – 2.06.2018).

[6] S. Christianson, op.cit., str. 122.

sprawdzano od kilkunastu do kilkudziesięciu razy dziennie[7]. Zaostrzono też kontrolę korespondencji. Cenzurowano wszystkie wychodzące listy, a jeżeli chodzi o listy przychodzące to należy wspomnieć, iż więźniowie nigdy nie otrzymywali oryginałów aby uniemożliwić im porozumiewanie się za pomocą sekretnych rodzajów atramentu[8]. W tym celu sekretarki tworzyły kopię korespondencji, co znacząco naruszało zakaz ingerencji w korespondencję unormowany w art. 12 wspomnianej wcześniej Deklaracji. Istotnym naruszeniem prawa do obrony był fakt, iż więzień starający się o konsultację z prawnikiem musiał otrzymać pisemne zezwolenie od Prokuratora Generalnego[9]. Alcatraz zostało zamknięte w 1963 roku z przyczyn finansowych, jako iż dzienny koszt utrzymania więźnia wynoszący średnio 13$ czynił z niego najdroższe więzienie w federalnym systemie penitencjarnym[10].

Najbardziej zatrważającym przykładem nieludzkiego traktowania więźniów są bezkonkurencyjnie Chiny. Po oficjalnym proklamowaniu Chińskiej Republiki Ludowej pod koniec 1949 roku Mao Zedong podjął działania mające na celu utworzenie systemu penitencjarnego wzorowanego na systemie GUŁag stworzonym przez Związek Radziecki. Kładziono nacisk na ”poprawę przez pracę”, stanowiącą priorytet koncepcji Mao Zedonga. Chińskie więzienia przyjęły formę tzw. *laogai*. Nazwa jest skrótem od określeń *lao dong* (praca rąk) oraz *gai zao* (poprawiać)[11]. Wierzono, iż jedyną drogą do pełnej resocjalizacji jest przymuszanie więźniów do katorżniczej pracy. Wiele milionów więźniów zmarło na skutek przepracowania, głodu, tortur oraz licznych egzekucji. Nie istnieje możliwość poznania prawdziwych liczb obrazujących skalę problemu, ponieważ dane dotyczące chińskich zakładów karnych stanowią ściśle tajną tajemnicę państwową. Główne źródło informacji stanowią wspomnienia opisane w książkach byłych więźniów. Można natknąć się w nich na niezwykle zatrważające historie. Były więzień Liao Yiwu w swych wspomnieniach opowiedział o istnieniu specjalnych cel przeznaczonych dla tych, którzy próbowali ucieczki lub poważnie naruszyli regulamin. Owe cele miały 2 metry długości, metr szerokości i metr wysokości. Zamknięta w takiej celi osoba nie widziała światła dziennego, a co najgorsze mogła przyjąć

7 Ibidem, str. 127.
8 Ibidem.
9 Ibidem, str. 133.
10 Ibidem, str. 135.
11 Ibidem, str. 138.

jedynie pozycję kucającą, siedzącą lub leżącą[12]. Kilkunastomiesięczny pobyt w takich warunkach skutkował znacznym pogorszeniem fizycznej formy i zdrowia więźnia. Autor potwierdza również, że wielu więźniów mdlało z przepracowania[13]. Chińskie zakłady karne mają pełnić dwojaką rolę – reedukować osadzonych w celu wykreowania ich na posłusznych obywateli oraz dostarczać państwu taniej siły roboczej. Wbrew pierwotnemu założeniu więźniowie nie są zbyt efektywną siłą roboczą, ponieważ produkowane przez nich wyroby są złej jakości i nie sprzedają się na wolnym rynku, nie stanowiąc konkurencji dla dóbr wytwarzanych przez zwyczajnie opłacanych pracowników. Rażącymi zjawiskami chińskiego systemu penitencjarnego są przede wszystkim powszechne stosowanie kary śmierci, masowy eksport artykułów produkowanych w chińskich więzieniach oraz tak drastyczna praktyka jak handel ludzkimi narządami pobieranymi przez władze więzień od konających więźniów. Władze Chin stosują karę śmierci znacznie częściej niż władze innych krajów. W Chinach wykonuje się co najmniej dwie trzecie wyroków śmierci na świecie[14]. Kara śmierci może być zasądzona za jedną trzecią przestępstw wymienionych w kodeksie karnym. W prawie procesowym nie zakłada się niewinności oskarżonego, co w praktyce oznacza, że wina nie musi być udowodniona. Przyznanie się do winy jest wciąż traktowane jako jeden z głównych dowodów, a w celu przymuszenia oskarżonego do takiego aktu w śledztwie stosowane są tortury[15]. W 1994 roku Amnesty International odnotowała 2496 wyroków śmierci oraz 1791 egzekucji[16], natomiast w 1998 roku wydano w Chinach 2701 wyroków śmierci i wykonano 1769 egzekucji[17]. Chiny od 2009 roku nie podają do wiadomości publicznej informacji o wykonywanych na terenie państwa wyrokach śmierci. Zdaniem działacza Amnesty International China, Patricka Poona, chińska władza nie udostępnia informacji o liczbie egzekucji, ponieważ ich ilość jest zbyt wysoka[18]. Pomimo usunięcia w 2011 roku z kodeksu karnego 13 przestępstw, za które groziła kara śmierci oraz zmniejszenia

[12] L. Yiwu, *Za jeden wiersz, cztery lata w chińskim więzieniu,* Wołowiec 2017, str. 393.
[13] Ibidem, str. 395.
[14] K. Łoziński, *Piekło środka. Chiny, a prawa człowieka,* Warszawa 1996, str. 15.
[15] Ibidem, str. 16.
[16] Ibidem, str. 15.
[17] S. Christianson, op.cit., str. 143.
[18] I. Ufnowska, *Kara śmierci w Chinach,* http://peoplessquare.pl/2016/04/20/kara-smierci-w-chinach/ (dostęp – 27.05.2018).

w 2015 roku o dziewięć liczby przestępstw, za które grozi najwyższy wymiar kary, kara śmierci jest wciąż popularną formą wymiaru sprawiedliwości w Chinach, a zarazem cieniem na ochronie praw człowieka w tamtej części świata.

Kolejną rażącą praktyką jest pobieranie organów do przeszczepów od osób skazanych na śmierć i sprzedawanie ich zagranicznym klientom. Egzekucje wykonywane są w taki sposób, aby skazany jeszcze żył. Ze względu na potrzeby transplantologii zmieniono nawet metodę egzekucji. Niekiedy przyczyną zgonu jest sam zabieg transplantologiczny. Egzekucja dokonywana jest poprzez pobranie organu niezbędnego do życia, jakim jest na przykład serce[19], Poddanie zupełnie zdrowego człowieka operacji usunięcia serca w celach zarobkowych jest aktem wysoce niehumanitarnym i sprzecznym z wszelkimi obowiązującymi powszechnie aktami gwarantującymi ochronę praw człowieka. Według Rights Watch Asia od 2 do 3 tysięcy chińskich więźniów rocznie staje się dawcami organów jeszcze przed egzekucją. Ich biorcami są wysocy urzędnicy chińscy oraz płacący w dolarach cudzoziemcy z Hong Kongu, Japonii, Wielkiej Brytanii i USA[20]. Chiny rozpoczęły ów bestialski proceder pod koniec lat siedemdziesiątych i – według danych uzyskanych przez światowe organizacje ochrony praw człowieka – trwa on nieprzerwanie do dziś pomimo zaprzeczania przez Chińską Republikę Ludową wszelkim spekulacjom na ten temat.

Omawiając problemy azjatyckiego systemu penitencjarnego, nie można pominąć również Tajlandii. Dwa najbardziej znane więzienia w tej części świata to Centralne Więzienie Bang-Kwang zwane „Wielkim Tygrysem" oraz Centralny Zakład Karny dla Kobiet znany jako „Bangkok Hilton". Największym problemem wspomnianych jednostek penitencjarnych jest ich permanentne przepełnienie. We wspomnianym więzieniu przebywa ponad 8000 więźniów, choć wybudowano je na 3500 osadzonych, a zatem jest ono przeludnione ponad dwukrotnie. Przeludnienie w więzieniu jest tak duże, że na każdego więźnia przypada mniej niż 0,8 m^2. Według tajskich norm powinno to być 2,25 m^2. W celach o wymiarach 6 × 8 m przebywa około 45 więźniów. Jeszcze gorsze warunki panują w więzieniu dla kobiet w Chiang Rai, gdzie cele mają wymiary 19 × 12 m i przebywa w nich

[19] K. Łoziński, op.cit, str. 23.
[20] Ibidem, str. 24.

około 150 osadzonych kobiet[21]. W tajskich więzieniach panują drastycznie niehigieniczne warunki. W celach roi się od much, pcheł, czy też wszy, a w przypadku Bang-Kwang istotnym z perspektywy oceny warunków higienicznych jest fakt czerpania wody wprost z pobliskiej, błotnistej rzeki, której ujście znajduje się poniżej ujścia więziennego kanału ściekowego[22]. Poważnym problemem jest niemożliwość zahamowania rozprzestrzeniania się chorób zakaźnych. Ponieważ chorzy więźniowie przebywają razem z osobami zdrowymi, więzienie jest prawdziwą wylęgarnią gruźlicy, HIV, zapalenia wątroby, grzybic, świerzbu i chorób tropikalnych[23].W omawianych więzieniach nie istnieją żadne zasady sprawiedliwości. Za pieniądze można uzyskać absolutnie wszystko. Posiadający pieniądze więźniowie są w stanie zaopatrzyć się we wszelakie towary od żywności i środków higieny po narkotyki, a nawet telefon. Należy odpowiedzieć sobie na pytanie czy zezwalanie pewnej kategorii więźniów na życie w lepszych warunkach pozwala choćby w małym stopniu dokonać procesu resocjalizacji będącego naczelnym założeniem systemu penitencjarnego.

Analizując światowe systemy penitencjarne pod kątem łamania praw człowieka, nie można zapomnieć o spojrzeniu na realia panujące w więzieniach na terytorium własnego państwa. Jak mawiał wieloletni więzień, a tym samym sztandarowa postać w walce o ochronę praw człowieka Nelson Mandela, „nikt prawdziwie nie pozna narodu, dopóki nie zobaczy jego więzień". Po głębszej analizie okazuje się, iż polskie więzienia nie są wcale dalekie od tematyki łamania praw człowieka. Co prawda na szczęście polskim zakładom karnym daleko do historii mających miejsce w Chinach, czy Tajlandii, ale wciąż istnieje kilka kwestii budzących wątpliwości w tej materii. Przede wszystkim polskie zakłady karne w wielu przypadkach nie są przystosowane do potrzeb więźniów z poważnymi problemami zdrowotnymi. Świetnym przykładem jest wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 12 lutego 2013 roku w sprawie skargi nr 45705/07 więźnia o inicjałach E.G. przeciwko Rzeczpospolitej Polskiej. Skarżący zarzucił w szczególności, że warunki jego osadzenia były niedostosowane do jego niepełnosprawności (paraliż obustronny – przypis na podstawie lektury Wyroku Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z 12 lutego

[21] http://www.tajlandia.org/bang-kwang-najciezsze-wiezienie-swiata/ (dostęp – 03.06.2018).
[22] S. Christianson, op.cit., str. 184.
[23] Ibidem, str. 184.

2013 roku w sprawie D.G. przeciwko Polsce). Więzień twierdził, iż na skutek umieszczenia go w zakładzie karnym nieprzystosowanym do jego niepełnosprawności, jego dolegliwości znacząco się pogłębiły. Podczas wykonywania czynności higieny osobistej E.G. był zmuszony korzystać z pomocy współosadzonych. Twierdził ponadto, iż budynek zakładu karnego nie był przystosowany do prawidłowego korzystania z wózka inwalidzkiego, a także że wielokrotnie umieszczany był w celach dla osób palących, co stanowiło istotne zagrożenie dla jego stanu zdrowia. Trybunał podkreślił w wyroku, że pozbawienie wolności osoby cierpiącej z powodu niepełnosprawności fizycznej w warunkach nieodpowiednich do jej stanu zdrowia, lub przerzucenie odpowiedzialności za podstawowe czynności na współwięźniów stanowi poniżające traktowanie w rozumieniu Konwencji[24]. Ostatecznie Trybunał uznał skargę E.G. za słuszną. W opinii Trybunału doszło do naruszenia Artykułu 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności w odniesieniu do warunków materialnych osadzenia skarżącego w związku z jego specjalnymi potrzebami[25]. Zgodnie z art. 96 § 1 Kodeksu karnego wykonawczego więźniowie niepełnosprawni fizycznie odbywają karę pozbawienia wolności w tzw. systemie terapeutycznym[26]. Jednak liczba miejsc w stosunku do więźniów z problemami zdrowotnymi nie jest wystarczająca. Niestety nie jest to jedyny wyrok przeciwko Polsce, który dobitnie dowodzi niewłaściwej opieki medycznej oraz rażących warunków w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych.

Oprócz niezapewniania niepełnosprawnym więźniom odpowiednich warunków kolejnym rzucającym się w oczy istotnym problemem polskiego systemu więziennego jest przeludnienie. Według mnie zbyt duża ilość więźniów przypadająca na dany zakład karny jest istotnym naruszeniem praw człowieka. Jest to naruszenie prawa skazanego do powierzchni mieszkalnej, będącego częścią statusu prawnego skazanego. W dokumentach międzynarodowych brak jest konkretnych standardów dotyczących powierzchni mieszkalnej lub kubatury, jaka powinna przypadać w celi na

[24] K. Piątek, *ETPC: polskie więzienia nie przestrzegają praw człowieka,* http://www.rp.pl/artykul/1030869-ETPC—polskie-wiezienia-nie-przestrzegaja-praw-czlowieka.html (dostęp – 11.05.2018).

[25] Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 12 lutego 2013 roku w sprawie skargi nr 45705/07.

[26] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557.

jednego więźnia. Wiele z nich jednak wskazuje, jakie standardy powinny spełniać powierzchnie mieszkalne, dostrzegając ich znaczenie dla realizacji celów całości systemu penitencjarnego[27]. Przeludnienie więzień może prowadzić do wielu ujemnych konsekwencji. Przebywanie człowieka w warunkach przeludnienia powoduje negatywne dla niego konsekwencje, niezależnie od tego, gdzie się on aktualnie znajduje. Jest to zjawisko zaburzające sferę człowieka i skutkujące szeroko pojętym dyskomfortem. Oczywistością jest, iż odbywanie kary w warunkach przeludnienia wpływa na stan zdrowia zarówno fizycznego, jak i psychicznego osób pozbawionych wolności. Więzienie obarczone zbyt dużą liczbą osadzonych zamyka drogę do skutecznego realizowania założeń postawionych przez prawo karne wykonawcze jednostkom penitencjarnym, do których należy przede wszystkim resocjalizacja więźniów. Należy też podkreślić istotę kolejnego negatywnego skutku, jakim jest problem z zapewnieniem więźniom bezpieczeństwa osobistego. Przeludnienie w zamkniętej na tak małej powierzchni społeczności prowadzi do wzrostu częstotliwości aktów agresji i przemocy. Zaludnienie w polskich więzieniach w latach 1990–2011 miało co do zasady tendencję wzrostową. Zmalała natomiast różnica pomiędzy liczbą osadzonych, a liczbą miejsc w jednostkach penitencjarnych. Populacja więźniów w polskich więzieniach wzrosła z 50 165 osób w 1990 roku do 81 179 osób w 2011 roku, przy czym w 1990 roku pojemność jednostek penitencjarnych wynosiła 67 380 miejsc, czyli znacznie więcej niż osadzonych, natomiast w 2011 roku jest to stosunek 81 179 osadzonych do 86 058 miejsc w zakładach karnych[28]. Według najnowszych statystyk na 22 czerwca 2018 roku na 81 825 miejsc w zakładach karnych przypada łącznie 73 926 więźniów, a zatem zaludnienie w polskich jednostkach penitencjarnych osiągnęło krytyczny poziom 90,3%[29].

Oprócz przeludnienia samego w sobie, istotny problem stanowią powierzchnie cel w polskich zakładach karnych. Zgodnie z art. 110 § 2 k.k.w. powierzchnia w celi mieszkalnej, przypadająca na skazanego wynosi nie mniej niż 3 m^2. Cele wyposaża się w odpowiedni sprzęt kwaterunkowy zapewniający skazanemu osobne miejsce do spania, odpowiednie warunki higieny, dostateczny dopływ powietrza i odpowiednią do pory roku

[27] A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania,* Łódź 2013, str. 49.

[28] Ibidem, str. 120.

[29] Służba więzienna – statystyka bieżąca, https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka—biezaca (dostęp – 22.06.2018).

temperaturę, według norm określonych dla pomieszczeń mieszkalnych, a także oświetlenie odpowiednie do czytania i wykonywania pracy[30]. Unormowana we wspomnianym przepisie minimalna przestrzeń uległa znacznemu zmniejszeniu na przestrzeni lat. Do 1989 roku średnia wielkość cel w zakładach karnych i aresztach śledczych wahała się od 6 do 10 m^2 [31]. Następnie Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 maja 1989 roku w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności obniżono przedstawione powyżej normy do 3 m^2 dla mężczyzn i 4 m^2 dla kobiet. Obecne unormowane przez k.k.w. 3 m^2 nie wydają się być powierzchnią odpowiednią na tle innych państw europejskich, jako iż Polska posiada jedne z najmniejszych cel w Europie.

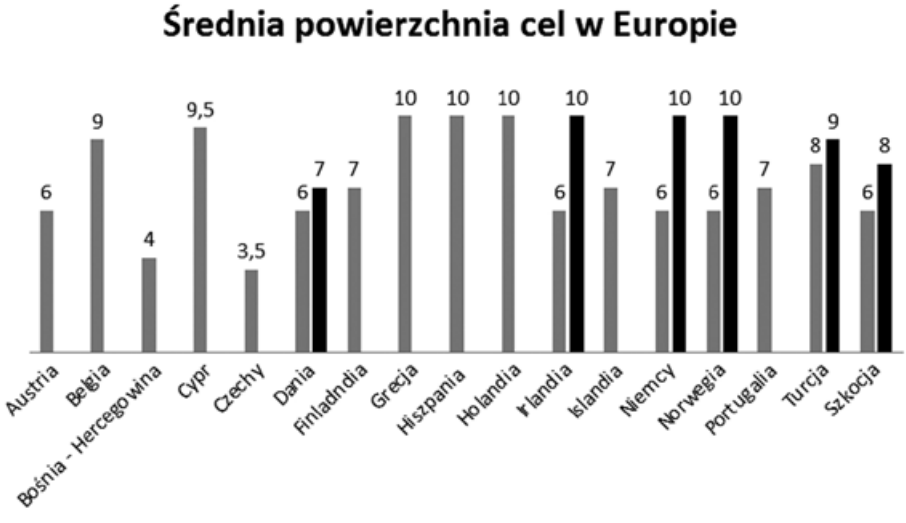

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z www.infor.pl.

W konkluzji chciałabym nadmienić, iż łamanie podstawowych praw człowieka jest stanem wysoce niepożądanym. Niestety jest to zjawisko stale występujące na świecie, pomimo obowiązywania wielu aktów stawiających ochronę wspomnianych praw jako priorytet. W wysoko rozwiniętym państwie, w którym uchwalane są kompleksowe uregulowania prawne, taki stan rzeczy jest czymś skrajnie rażącym. Wieloletnia walka o ochronę podstawowych praw jednostki tocząca się od 1948 roku nie

[30] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557.
[31] A. Nawój-Śleszyński, op.cit., str. 53.

przynosi oczekiwanych rezultatów. Państwa powinny bezwzględnie dążyć do niwelowania aktów naruszania praw człowieka, choć w praktyce jest to proces niezwykle żmudny i trudny. Pozostaje żywić nadzieję, iż nastąpi moment w historii świata, kiedy stosowne rozwiązanie omawianego problemu zostanie znalezione i skutecznie zastosowane.

BIBLIOGRAFIA

5. Christianson S., *Więzienia świata,* Warszawa 2006.
6. Kimble J., *The 50 Craziest Prisons and Jails in the World,* https://www.complex.com/pop-culture/2015/08/the-50-craziest-prisons-and-jails-in-the-world/ (dostęp – 02.06.2018).
7. Łoziński K., *Piekło środka. Chiny, a prawa człowieka,* Warszawa 1996.
8. Nawój-Śleszyński A., *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania,* Łódź 2013.
9. Piątek K., *ETPC: polskie więzienia nie przestrzegają praw człowieka,* http://www.rp.pl/artykul/1030869-ETPC—polskie-wiezienia-nie-przestrzegaja-praw-czlowieka.html (dostęp – 11.05.2018).
10. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III).
11. Służba więzienna – statystyka bieżąca, https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka—bieżąca (dostęp – 22.06.2018).
12. Ufnowska I., *Kara śmierci w Chinach,* http://peoplessquare.pl/2016/04/20/kara-smierci-w-chinach/ (dostęp – 27.05.2018).
13. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557.
14. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 12 lutego 2013 roku w sprawie skargi nr 45705/07.
15. Yiwu L., *Za jeden wiersz, cztery lata w chińskim więzieniu,* Wołowiec 2017.
16. http://www.tajlandia.org/bang-kwang-najciezsze-wiezienie-swiata/ (dostęp – 03.06.2018).

STRESZCZENIE

Katarzyna GURAK

PRZYKŁADY ŁAMANIA PRAW CZŁOWIEKA W ZAKŁADACH KARNYCH NA TLE INTERNACJONALNYCH SYSTEMÓW PENITENCJARNYCH

Słowa kluczowe: prawa człowieka, systemy penitencjarne, jednostki penitencjarne

W niniejszym artykule chciałabym przedstawić temat moich osobistych zainteresowań, jakim jest kwestia łamania praw człowieka w więzieniach na tle różnych światowych systemów penitencjarnych. Jest to tematyka niezwykle trudna do zbadania, jako iż w wielu miejscach na świecie dane na temat najsurowszych więzień są skrupulatnie zatajane, jednakże na podstawie znalezionej przeze mnie w tym temacie literatury oraz statystyk dokonałam pewnej analizy wspomnianego zjawiska, kierując swą uwagę w głównej mierze na system penitencjarny w Chinach. Artykuł zawiera również rozważania na temat dwóch najbardziej znanych z okrutności amerykańskich więzień – nieistniejącego już Alcatraz oraz nowojorskiego Sing Sing. Ponadto wspomnę pokrótce o jednostkach penitencjarnych z innych części świata kończąc swe rozważania refleksją na temat problemów naruszających prawa człowieka w polskim systemie wymiaru kary.

SUMMARY

Katarzyna GURAK

EXAMPLES OF HUMAN RIGHTS VIOLATIONS IN PRISONS AGAINST THE BACKGROUND OF INTERNATIONAL PENITENTIARY SYSTEMS

Key words: human rights, penitentiary systems, penitentiary units

In this article hereby I would like to present the subject of my personal interests, which is the matter of fracture of human rights in comparison of various global penitentiary systems. The topic being analyzed herein is extremely difficult to describe as in many places in the world informations about the most austere prisons are meticulously concealed. However, based on the literature and statistics I successfully found, I made some analysis of this phenomenon, focusing mainly on the penitentiary system in China. The article also contains reflections on the two most famous of their cruelty American prisons – defunct already Alcatraz and New York's Sing Sing. In addition, I am going to briefly mention penitentiary units from other parts of the world, ending my reflections with a reflection on the problems that violate human rights in Polish system of punishment.

NOTA O AUTORZE

Studentka prawa Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Law student at the Jan Kochanowski University in Kielce

RECENZJE
I NOTY BIBLIOGRAFICZNE

REVIEWS
AND BIBLIOGRAPHICAL NOTES

mgr Patryk ZIELIŃSKI
(ORCID: 0000-0003-4473-4658)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

RYSZARD M. CZARNY, ŁUKASZ BARATYŃSKI, PAWEŁ RAMIĄCZEK, KAMIL SPRYSZAK (RED.): USTROJE – PRAWA CZŁOWIEKA – BEZPIECZEŃSTWO – INTEGRACJA EUROPEJSKA. KSIĘGA JUBILEUSZOWA Z OKAZJI 70. URODZIN PROFESORA JERZEGO JASKIERNI *TORUŃ, 2020*

Recenzowana książka pt.: „Ustroje – prawa człowieka – bezpieczeństwo – integracja europejska" to Księga jubileuszowa z okazji 70. urodzin Profesora Jerzego Jaskierni, stanowiąca swego rodzaju laudację względem osoby wszechstronnego, dostojnego, lubianego, cenionego i będącego wzorem kolejnych pokoleń prawników Jubilata.

Publikacja stanowi efekt współpracy szerokiego grona przyjaciół Profesora Jerzego Jaskierni, połączonych z dostojnym Jubilatem więzami naukowymi. Interdyscyplinarność niniejszej pracy daje rękojmię tego, iż praca ta będzie z pewnością przydatna badaczom zajmującym się zarówno ustrojami państwowymi, prawami człowieka, bezpieczeństwem jak i integracją europejską, bowiem właśnie ze wskazanych części składa się publikacja. Przed przejściem do omówienia poszczegól-

nych jej części, warto nadmienić, iż całość poprzedzona jest laudacją, przebiegiem kariery zawodowo-naukowej oraz dorobkiem naukowym Profesora Jerzego Jaskierni.

Pierwsze słowo laudacyjne przedstawił prof. zw. dr hab. Marian Grzybowski (sędzia Trybunału Konstytucyjnego w stanie spoczynku) w swojej części zatytułowanej: „Laudacja. Jerzy Wielowymiarowy... Sylwetka naukowa i parlamentarna profesora Jerzego Jaskierni (w siedemdziesięciolecie urodzin)". W dalszej kolejności swe przesłanie zawarła prorektor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach dr hab. Barbara Zbroińska, prof. UJK, eksponując wyróżniający wkład pracy Profesora Jaskierni w budowanie środowiska akademickiego, zarówno na ziemi świętokrzyskiej, jak i na arenie ogólnopolskiej. Następne teksty opracowane zostały przez dra Kamila Spryszaka, który skupił się na „Przebiegu kariery naukowej i zainteresowaniach badawczych profesora Jerzego Jaskierni" oraz „Dorobku naukowym profesora Jerzego Jaskierni".

Pierwsza, zasadnicza część publikacji poświęcona została „Problemom ustrojów państw współczesnych". Poruszono takie jak: problem uwarunkowań i prestiżu prawa, suwerenności państw współczesnych, socjalistycznej wizji państwa narodowego w pismach Kozimierza Kelles-Krauza, problematykę wykonywania mandatu posła i senatora, kwestie dotyczące dobrych praktyk referendalnych, przedstawienie procesu powstawania rządu Tadeusza Mazowieckiego, potrzeby w zakresie reformy sądownictwa, relacje państwa i Kościoła w Polsce, tendencje centralizacyjne w Polsce od 2015 roku, wybrane problemy administracji morskiej, procedurę odwołania wójta, status organu wykonawczego jednostki pomocniczej gminy, kwestie uwag na temat problematycznych rozstrzygnięć sądów administracyjnych dotyczących transkrypcji zagranicznych aktów urodzenia, zagadnienia ekonomii dobra i zrównoważonego prawa, ochrona środowiska jako obszaru regulacji prawa międzynarodowego oraz Konstytucji RP, ustawa organiczna w Rumunii, komunikowanie polityczne w Hiszpanii na tle przeobrażeń demokratycznych, gwarancje niezależności Kontrolera i Audytora Generalnego Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej w świetle standardów INTOSAI, federacje a prowincje w Kanadzie, egzekutywa a Izba Gmin w systemie ustrojowym współczesnej Kanady, kanadyjska polityka migracyjna, czy zakamuflowana dyktatura w Wenezueli.

Kolejną część publikacji stanowią artykuły poświęcone „Problemom ochrony praw człowieka", w szczególności zagadnieniom takim jak: odwieczne naturalne prawa człowieka, godność osoby ludzkiej w jej szero-

kim ujęciu, człowiek i jego prawa w świecie, w którym wszystko można kupić za pieniądze, manifesty feminizmu, dżenderyzmu, ksenofeminizmu, dezinformacja i fake newsy a wolność wypowiedzi, zakres wolności tworzenia i działania fundacji oraz jej reglamentacja administracyjnoprawna, status artysty zawodowego, konstytucyjność procedur hybrydowych, pojęcia agresji i przemocy, prawo do sądu, zbrodnie należące do jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Wojskowego i Międzynarodowego Trybunału Karnego, skuteczna realizacja praw człowieka.

Trzecia część publikacji dotyczyła „Problemów bezpieczeństwa". Analizie zostały poddane zagadnienia takie jak: zagrożenia XXI wieku, zmiana cywilizacyjna w kreowaniu bezpieczeństwa, bezpieczeństwo ekonomiczne, bezpieczeństwo polskiej młodzieży w dobie integracji europejskiej, reformy Policji w zakresie bezpieczeństwa, podstawy tworzenia sojuszy militarnych, ekspedycja sojusznicza Sił Zbrojnych RP w latach 1989–2012, feminizacja bezpieczeństwa, przestępczość i bezpieczeństwo na Ukrainie, w krajach nordyckich, a nawet Chinach, polityka Donalda Trumpa wobec Rosji.

Ostatnia już część omawianej – i jakże obszernej w treść – publikacji związana była z „Problemami integracji europejskiej". Znajdujące się w niej artykuły poświęcone były następującym tematom: fundamentalne wartości europejskiego systemu aksjologicznego w świetle najważniejszych dokumentów Rady Europy, idee ewolucyjne Unii Europejskiej i jej społeczeństwa, Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, problematyka stosowania Karty Praw Podstawowych, prawo do bezpiecznego produktu, poziom i struktura długu publicznego, stosunki transatlantyckie w UE, energia jako płaszczyzna współpracy Norden z państwami bałtyckimi.

Niewątpliwie należy uznać, iż omawiana pozycja warta jest polecenia szerokiemu gremium odbiorców, bowiem jej wielowymiarowość, a zarazem fachowość, sprosta oczekiwaniom nawet najbardziej wymagających badaczy.

mgr Krzysztof GASIŃSKI
(ORCID: 0000-0001-5029-6434)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ADAM ROCH: ODPOWIEDZIALNOŚĆ SĘDZIEGO I PROKURATORA ZA WYKROCZENIE *„PROKURATORA I PRAWO" NR 9, 2020*

Tematyka odpowiedzialności sędziów i prokuratorów od wielu lat jest przedmiotem zainteresowań wielu autorów, a także przyczynkiem do wielu dyskusji w kontekście indywidualnie rozstrzyganych przypadków, częstokroć medialnych. W numerze 9 z 2020 r. czasopisma „Prokuratura i Prawo" pojawił się artykuł Adama Rocha na temat tejże odpowiedzialności. Autor podejmuje odważną tematykę z uwagi na istniejący w literaturze spór w kontekście odpowiedzialności dyscyplinarnej. Dodać należy, iż nie jest to pierwsza publikacja tego autora na omawiany temat[1].

Odnosząc się do samego wyboru, wskazać należy, iż został on już wielokrotnie poruszony w formie wystąpień konferencyjnych czy publikacji naukowych[2], niemniej jednak temat ten wciąż budzi zainteresowanie m.in.

[1] Zob. T. Janeczek, A. Roch, *Odpowiedzialność karna, odpowiedzialność za wykroczenia oraz zawieszenie w czynnościach prokuratora w świetle Prawa o prokuraturze*, „Prokuratura i Prawo" 2007, nr 4; A. Roch, *Rola rzecznika dyscyplinarnego sędziów przed sądem dyscyplinarnym w postępowaniu dyscyplinarnym i immunitetowym*, „Prokuratura i Prawo" 2020, nr 6; P. Dzienis, *Odpowiedzialność władzy publicznej*, 2006.

[2] Zob. A. Herzog*, Postępowanie w sprawach o uchylenie immunitetu prokuratorskiego – stan prawny i praktyka* [w:] „Prokuratura i Prawo" 2008, nr 4*; Immunitet materialny a odpowiedzialność sędziego* IUSTITIA 2011, nr 1, str. 28;

ze względu na często poruszaną w ostatnim czasie sytuację prawną sędziów Sądu Najwyższego i Trybunału Konstytucyjnego na tle zmieniającego się ustawodawstwa. Co więcej jest kontynuacją wywodów tego autora rozpoczętych we wcześniejszych publikacjach na temat immunitetu sędziowskiego i prokuratorskiego. Z drugiej jednak strony poruszona tematyka dotyczy wąskiej grupy osób, niemniej jednak jest to grupa, która powinna stanowić dla społeczeństwa wzór, stojąc na straży sprawiedliwości. Wobec tego nawet najmniejsze uchybienie przepisom prawa przez sędziego czy prokuratora budzi negatywny odbiór społeczny, a co za tym idzie dla społeczeństwa ważna jest reakcja karna na tego typu zachowania.

Recenzowany artykuł autor słusznie rozpoczyna od omówienia instytucji immunitetu, wymieniając jego cztery podstawowe cele stojące u podstaw jego wprowadzenia i stosowania. Następnie dokonując przeglądu przepisów prawnych, opisuje podstawy prawne odpowiedzialności za wykroczenie sędziów i prokuratorów, wskazując na istniejącą w tym zakresie odpowiedzialność dyscyplinarną. W związku z powyższym omawiany immunitet określa jako „materialny częściowy" oraz „krajowy" uzasadniając użycie tych pojęć wykluczeniem spod obowiązywania przepisów prawa karnego materialnego w odniesieniu do określonej grupy osób tj. sędziów i prokuratorów, oraz ze względu na objęcie swym zakresem wyłącznie zachowań podjętych na terenie Rzeczpospolitej Polskiej.

Przechodząc do ścisłej interpretacji autor słusznie dostrzega sens instytucji wyłączenia odpowiedzialności za wykroczenia sędziów i prokuratorów w trybie przepisów o postępowaniu w sprawach o wykroczenia, i przerzucenia egzekwowania tej odpowiedzialności w trybie dyscyplinarnym. Przytacza w ramach tego dwa stanowiska doktryny. W pierwszym posługuje się przy tym ugruntowanymi poglądami przedstawicieli nauki tj. L. Gardockiego czy R. Giętkowskiego. W ramach pierwszego rozróżnienia wskazuje na sens tego zabiegu legislacyjnego podkreślając, iż popełnione wykroczenie w takich przypadkach nie musi być jednocześnie przewinieniem dyscyplinarnym, które mimo wszystko powinno być egzekwowane w trybie przepisów o postępowaniu dyscyplinarnym. W ramach drugiego stanowiska idąc za J. Gudowskim, T. Erecińskim, J. Iwulskim podkreśla, że przedstawiciele tego poglądu wskazują, iż jedyną możliwością pociągnięcia sędziego do odpowiedzialności za wykroczenie jest jednoczesne wypełnienie tym czynem znamion przewinienia dyscyplinarnego. Autor dostrzegł ponadto trzecie stanowisko B. Godlewskiej-Michalak, zgodnie z którym, najprościej mówiąc, każde wykroczenie dokona-

ne przez sędziego jest uchybieniem godności urzędu wobec czego przez przewinienie dyscyplinarne powinno rozumieć się również wspomniane uchybienie godności urzędu, co stanowi otwartą drogę do przeprowadzenia postępowania dyscyplinarnego o którym mowa w przepisach prawa.

Autor w dalszej części dokonuje analizy tych trzech teorii, wskazując ich słabe punkty i opowiada się za pierwszą z nich, uzasadniając jednocześnie swoje stanowisko poprzez zaprezentowanie stosowania wykładni oraz hierarchii jej stosowania. Co więcej popiera przyjęte przez siebie stanowisko, przytaczając przy tym w sposób kompleksowy pogląd literatury. Bierze przy tym pod uwagę wprowadzone szczególne rozwiązania, tj. zrzeczenie się immunitetu, nie pozostawia ich bez znaczenia, a co więcej uzasadnia sens oraz zasadność ich istnienia. W swoim artykule nie pozostaje także obojętny na orzecznictwo, skutecznie je przytaczając. Autor w sowich rozważaniach cechuje się bardzo racjonalnym podejściem do omawianej instytucji. Zwraca uwagę, na – co prawda przy odpowiedniej interpretacji istniejące – możliwości obowiązujących przepisów, jednakże neguje je uzasadniając swoje stanowisko poprzez przedstawienie negatywnej ich strony oraz słusznie wskazując na niepotrzebne mnożenie postępowań w sprawach o marginalnym ciężarze gatunkowym uwzględniając możliwość zastosowania innych, prostszych rozwiązań.

Przechodząc na grunt techniczny podkreślenia wymaga, że autor swobodnie porusza się po aktach prawnych w omawianej tematyce, przytaczając je w każdym wymagającym tego momencie oraz interpretując je przy użyciu różnych wykładni, wskazując przy tym najbardziej właściwą, precyzyjnie to uzasadniając. Autor nie pozostawia bez omówienia istniejących na gruncie poruszanej problematyki sporów doktrynalnych i istniejących wariatów. Każdemu z nich poświęca uwagę, jasno formułując wyprowadzone przez siebie wnioski i przyjęte przy tym założenia.

Poprzez kompleksowe ujęcie tematu, artykuł ten jest doskonałą pozycją w perspektywie zrozumienia immunitetu w kontekście wykroczeń. Jest to publikacja godna polecenia. W niewątpliwy sposób przyczynia się do wysokiej rangi jaką zajmuje czasopismo „Prokuratura i Prawo”.

SPRAWOZDANIA

REPORTS

mgr Oliwia CZAPLIŃSKA
ORCID: 0000-0003-3600-0443
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

EWALUACJA I FUNKCJE DIALOGU JAKO SPOSOBU ROZWIĄZYWANIA SPORU *(OGÓLNOPOLSKA STUDENCKO-DOKTORANCKA KONFERENCJA NAUKOWA, KIELCE, 18–19 PAŹDZIERNIKA 2018)*

W dniach 18–19 października 2018 r. w salach Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach podczas III edycji Kieleckich Dni Mediacji, zorganizowanych przez Świętokrzyskie Centrum Mediacji, Koło Naukowe Prawa Wydziału Prawa, Administracji i Zarządzania, Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach oraz Wydział Prawa, i Nauk Społecznych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, odbyła się Ogólnopolska Studencko-Doktorancka Konferencja Naukowa pt. „Ewaluacja i funkcje dialogu, jako sposobu rozwiązywania sporu".

Uroczyste otwarcie wydarzenia, powitanie gości jak i prelegentów o godz. 10:00 18 października poprowadził prof. dr hab. Jerzy Jaskiernia, dziekan Wydziału Prawa i Nauk Społecznych. Słowo powitalne wygłosiła również Izabela Buszewicz, Prezes Świętokrzyskiego Centrum Mediacji. W ramach otwarcia zorganizowano panel ekspercki, który miał za zadanie zaprezentować poglądy, metody i podejście doświadczonych praktyków

zawodów prawniczych do zagadnienia mediacji. Ekspertami tymi byli Sędzia Sądu Okręgowego w Kielcach i Rzecznik prasowy ds. karnych, penitencjarnych, nieletnich Jan Klocek, Sędzia Sądu Rejonowego we Włoszczowie Monika Kołdon-Sobańska, Rzecznik Prasowy Prokuratury Okręgowej w Kielcach Daniel Prokopowicz i Podkomisarz Komendy Wojewódzkiej Policji w Kielcach Marcin Dziadowicz. Każdy z ekspertów w swej wypowiedzi przedstawił indywidualne poglądy, doświadczenia oraz wyjaśnił metody nauczania jakie propaguje w celu popularyzacji i udoskonalania mediacji.

Efektem dyskusji zainicjowanej po wypowiedziach ekspertów były istotne z punktu widzenia nauki wspólne wnioski, mówiące, iż mediacja jest niezwykle potrzebną instytucją usprawniającą i udoskonalającą nie tylko spory sądowe, administracyjne itd., ale również wpływa pozytywnie na kontakty międzyludzkie, a w związku z tym powinna być częściej stosowana i propagowana. Kolejnym etapem konferencji była studencka Debata Oksfordzka o temacie „Prawo do legalnego torturowania więźniów – terrorystów, celem uzyskania informacji mających na względzie powstrzymanie kolejnego zamachu". Uczestniczący w debacie studenci w dwóch czteroosobowych drużynach – propozycji i opozycji, które starały się przekonać publiczność jak i jury do swoich racji w krótkich, treściwych przemówieniach zgodnie z regulaminem Debaty Oksfordzkiej.

W części naukowej konferencji, jej liczni uczestnicy mieli okazję wystąpić w dwóch sesjach plenarnych oraz sześciu panelach studencko-doktoranckich, zabierając głos w dyskusji o zróżnicowanej tematyce. Analizowano między innymi zmiany zachodzące w podejściu do mediacji na tle poszczególnych lat, zagadnienia związane z prawnymi regulacjami dotyczącymi przedmiotowej instytucji, zarówno na gruncie prawa karnego, cywilnego, rodzinnego, czy obecnie najbardziej kontrowersyjnej mediacji administracyjnej, która weszła do kodeksu postępowania administracyjnego wraz z nowelizacjami z czerwca 2017 r., jak i aspektów psychologicznych i pedagogicznych, zwłaszcza w kontekście spraw karnych na linii pokrzywdzony – sprawca, czy wpływie polubownego uregulowania kwestii rozwodowych na dobro małoletnich dzieci.

Drugiego dnia dla zainteresowanych zostały zorganizowane warsztaty prowadzone przez prezes Świętokrzyskiego Centrum Mediacji w Kielcach Izabelę Buszewicz, pt. „Asertywność elementem dobrej komunikacji". Przedmiotowa problematyka III edycji Kieleckich Dni Mediacji, cieszyła się dużym zainteresowaniem, zarówno wśród studen-

tów, jak i przedstawicieli kadry naukowej uczelni oraz szeroko rozumianych środowisk prawniczych m.in. Sadu Rejonowego w Kielcach, Sądu Okręgowego w Kielcach, Okręgowej Rady Adwokackiej w Kielcach, czy wreszcie indywidualnych kancelarii prawnych.

Ogólnopolska Studencko-Doktorancka Konferencja Naukowa pt. „Ewaluacja i funkcje dialogu jako sposobu rozwiązywania sporu", była wyjątkowo interesująca, a dzięki organizatorom konferencji nie zabrakło ciekawych dyskusji, wystąpień i atmosfery zachęcającej do nauki.

mgr Maciej DŁUGOSZ
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
ORCID: 0000-0002-6157-9525

DZIECKO W PRAWIE KARNYM *(OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA NAUKOWA, KIELCE, 30 MAJA 2019)*

Studenckie Koło Naukowe Nauk Penalnych i Penitencjarystyki jest organizacją działającą na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych (dawniej: Wydział Prawa, Administracji i Zarządzania) Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Podejmowane przez ww. organizację działania realizowane są w dyscyplinie nauk prawnych, a konkretyzując m.in. w naukach związanych z prawem karnym i kryminologią. Jedną z inicjatyw w przepisanej dziedzinie była organizacja w dniu 30 maja 2019 roku Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Dziecko w prawie karnym". Przedmiotowe wydarzenie odbyło się w gmachu Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach i stanowiło efekt wspólnej pracy władz Uniwersytetu oraz ww. organizacji studenckiej. Konferencja została objęta również honorowym patronatem Dziekana Okręgowej Rady Adwokackiej w Kielcach Adwokata Jerzego Zięby.

Dokonując ewaluacji formuły ww. wydarzenia, należy zauważyć, iż przyjęto dychotomiczną strukturę spotkania naukowego. Pierwszą częścią obrad był panel Ekspercki, gdzie wygłoszone zostały wystąpienia reprezentantów nauki oraz praktyki, dotyczące kwestii związanych z dzieckiem w polskim systemie prawa karnego. Drugą cześć wydarzenia stanowiły panele dyskusyjne, w których referaty zaprezentowali przedstawiciele studenckiego środowiska naukowego.

Przechodząc do szczegółowego omówienia niniejszej konferencji naukowej, należy wskazać, iż uroczystego przywitania przybyłych gości dokonał Opiekun Naukowy Studenckiego Koła Naukowego Nauk Penalnych i Penitencjarystyki prof. UJK dr hab. Leszek Wieczorek. Następnie rozpoczęły się obrady w panelu eksperckim, w którym prof. UJK dr hab. Leszek Wieczorek wygłosił wykład pt. „Opiniowanie w sprawach dzieci i wobec dzieci – wybrane zagadnienia do dyskusji". Następnie prelekcję wygłosił przedstawiciel Prokuratury Okręgowej w Kielcach, który przekazał spojrzenie na ww. materię z perspektywy praktycznych aspektów stosowania prawa. Zwieńczeniem obrad w sesji eksperckiej była dyskusja, która odnosiła się zarówno do kwestii naukowych, jak i praktycznych. Podkreślić należy, że panel ekspercki cechował się wysokim poziomem merytorycznym oraz stanowił inspirujące doświadczenie dla słuchaczy obu wykładów oraz materiał do refleksji osobistej i naukowej.

Następnie rozpoczęły się obrady w dwóch następujących po sobie panelach dyskusyjnych. Obie sesje gromadziły przedstawicieli studenckiego środowiska naukowego, którzy w swoich wystąpieniach prezentowali stanowiska odnośnie przedmiotu Konferencji Naukowej. Poruszone zostały liczne zagadnienia, które w sposób kompleksowy zwróciły uwagę na problematykę dzieci w perspektywie norm prawa karnego, jednocześnie przedstawiając szereg interesujących konkluzji oraz problemów naukowych i badawczych.

Konkludując wyżej opisana konferencja naukowa cechowała się wysokim poziomem prezentowanej wiedzy i poruszyła szereg wątków, które stanowiły podstawę do wspólnego wypracowania wniosków de lege lata i de lege ferenda, odnośnie dziecka i jego pozycji w polskim systemie prawa karnego.

SKOROWIDZ ALFABETYCZNY

ALPHABETICAL INDEX

Materiał został ułożony według następujących działów / Material has been placed according to the following parts:

I. Słowa wstępne / Forewords,
II. Artykuły / Articles,
III. Publikacje studenckie / Student's publications,
IV. Opinie prawne / Komunikaty / Legal opinions / Announcements,
V. Glosy / Glosses,
VI. Recenzje i noty bibliograficzne / Reviews and Bibliographical Notes,
VII. Sprawozdania / Reports.
VIII. Wspomnienia / Obituaries.

I. SŁOWA WSTĘPNE / FOREWORDS

1. BAŁABAN ANDRZEJ. Nr 8
2. BANASZAK BOGUSŁAW. Nr 4
3. BISZTYGA ANDRZEJ. Nr 9
4. BISZTYGA ANDRZEJ. Nr 10
5. BISZTYGA ANDRZEJ. Nr 13
6. GDULEWICZ EWA. Nr 11
7. GRZYBOWSKI MARIAN. Nr 7
8. HOC STANISŁAW. Nr 12
9. IWANEK JAN. Nr 2
10. ŁABNO ANNA. Nr 10
11. MAŁAJNY RYSZARD M. Nr 3
12. MICHALSKA ANNA. Nr 6
13. MŁYNARSKA-SOBACZEWSKA ANNA. Nr 14
14. SKOTNICKI KRZYSZTOF. Nr 10
15. SKRZYDŁO WIESŁAW. Nr 5
16. SZMULIK BOGUMIŁ. Nr 13
17. WIECZOREK LESZEK. Nr 12
18. WIECZOREK LESZEK. Nr 13
19. WIECZOREK LESZEK. Nr 14
20. WIECZOREK LESZEK. Nr 15
21. WIECZOREK LESZEK. Nr 16
22. WIECZOREK LESZEK. Nr 17
23. WIECZOREK LESZEK. Nr 18

24. WIECZOREK LESZEK. Nr 19
25. WIECZOREK LESZEK. Nr 20
26. WIECZOREK LESZEK. Nr 21
27. WIECZOREK LESZEK. Nr 22
28. WIECZOREK LESZEK. Nr 23
29. WIECZOREK LESZEK. Nr 24
30. WIECZOREK LESZEK. Nr 25
31. WITKOWSKI ZBIGNIEW. Nr 9
32. ZWIERZCHOWSKI EUGENIUSZ. Nr 1

II. ARTYKUŁY / ARTICLES

33. ABO SAEID TAREK. Autonomia palestyńska a prawo narodów do samostanowienia. Nr 4
34. ADAMCZEWSKI ROBERT. Ochrona konsumentów w działalności Rzecznika Praw Obywatelskich. Nr 10
35. ALVAREZ SILVINA M. Polish Nationalism During the Communist Period (the Role of the Catholic Church). Nr 3
36. ARCZYŃSKI PIOTR. Moc wiążąca wyroku karnego w postępowaniu cywilnym – artykuł 11 kodeksu postępowania cywilnego w świetle orzecznictwa i poglądów doktryny. Nr 20
37. BACHERA EWELINA, SMÓŁKA BARTOSZ. Narkomania w izolacji więziennej – postulaty de lege lata i de lege ferenda. Nr 16
38. BACHERT PATRIC. The Legal Status of the Immigrants in Germany. Nr 1
39. BAJANIK STANISLAV. Slovakia without Slovak Schools. Nr 2
40. BALOG BORIS. The Right to Vote of People in Imprisonment in Slovakia. Nr 14
41. BAŁDYS ROBERT. Prawa człowieka a prowadzenie działalności wykrywczej przez Policję Województwa Śląskiego. Nr 7
42. BANASZAK BOGUSŁAW. O konieczności zmiany Konstytucji RP w związku z ratyfikacją Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego. Nr 9
43. BANERGEE VIKRAMJIT. Religion, Tolerance and Individual Rights: In the Age of Civilisations. Nr 8
44. BANERGEE VIKRAMJIT. Religia, obyczaje i prawo rodzinne w Anglii i Walii w obliczu narastającego konfliktu kultur. Nr 9
45. BÁRD PETRA. Forensic Genetic Databases in Central and Eastern Europe. Nr 12
46. BATOR-BRYŁA MONIKA. Adjudication and enforcement of a custodial sentence towards juveniles in Poland. Nr 22
47. BATOR-BRYŁA MONIKA. Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich w Polsce. Nr 24
48. BATOR KAROL. Licencje przymusowe na patenty medyczne jako prawne narzędzie ochrony życia i zdrowia. Nr 19
49. BERLIBA VIOREL, COJHOCARU RADION. Some Problems of Criminal Politics of Republic of Moldova in Prevention of Illegal Practises of Enterprises. Nr 12

50. BERLIBA VIOREL, SOBIETSKY ROSTISLAV. Some Problems of Criminal Politics in Prevention of Struggle in Republic of Moldova. Nr 12
51. BERNAZIUK IAN, FEDORENKO WŁADYSŁAW. Plagiarism as one of the Largest Threats to Intellectual Property Right: Theoretical Scientific Aspect. Nr 22
52. BIŁGORAJSKI ARTUR. Kilka uwag nt. Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych. Nr 12
53. BIŁGORAJSKI ARTUR. Prawda jako granica wolności wypowiedzi na gruncie polskiego systemu prawa. Wybrane zagadnienia. Nr 13
54. BIŁGORAJSKI ARTUR. Zasady z Yogyakarta dotyczące stosowania międzynarodowego prawa praw człowieka w odniesieniu do orientacji seksualnej oraz tożsamości płciowej. Nr 11
55. BISZTYGA ANDRZEJ. Droga do reformy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 2
56. BISZTYGA ANDRZEJ. Geneza Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 1
57. BISZTYGA ANDRZEJ. Ochrona informatorów – nowa rola nebraskańskiego ombudsmana (na podstawie ustawy o skuteczności działania administracji stanu Nebraska). Nr 4
58. BISZTYGA ANDRZEJ. Problem ochrony wolności i praw jednostki we współczesnym świecie (artykuł recenzyjny). Nr 13
59. BISZTYGA ANDRZEJ. Reforma Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – Protokół nr 11 do Konwencji Europejskiej. Nr 3
60. BISZTYGA ANDRZEJ. Wspomnienie o profesor Annie Michalskiej. Nr 8
61. BISZTYGA ANDRZEJ, JACHIMOWICZ ALEKSANDER. Kontrowersje wokół uprawnień Policji do składania wniosków o ukaranie w postępowaniach karnosądowych. Aspekt konstytucyjny. Nr 14
62. BORSKI MACIEJ. Karta Podstawowych Praw i Wolności jako element porządku konstytucyjnego Republiki Czeskiej. Nr 13
63. BORSKI MACIEJ. Skarga konstytucyjna w systemie prawnym Republiki Czeskiej. Nr 11
64. CERNOMORETS SERJ, SPATARI VITALYE. Arbitrariness in Criminal Law in Republic of Moldova and of Other Countries. Nr 12
65. CHERNEZHENKO OLENA, FEDORENKO WŁADYSŁAW. Civil (personal) rights and liberties in Ukraine: notions, system, and problems of their establishing. Nr 18
66. CHERNEZHENKO OLENA, FEDORENKO WŁADYSŁAW. Konstytucyjne prawa i wolności człowieka współcześnie na Ukrainie: koncepcja, system, gwarancje. Nr 17
67. CHODKOWSKI MARCIN, MOLL TOMASZ. Status prawny pracownika samorządowego – wybrane zagadnienia. Nr 21
68. CHOLEWINSKI RYSZARD. A Constitutional Innovation in the United Kingdom: The Human Rights Act 1998. Nr 6

69. CHOLEWINSKI RYSZARD. Prawo do integracji w integrującej się Europie. Najnowsze zmiany w statusie prawnym obywateli państw trzecich w Unii Europejskiej. Nr 5
70. CHORĄŻEWSKA ANNA. Zasada równości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Nr 11
71. CHRONOWSKI NORA, DRINOCZI TIMEA. Extracts on the Decisions of the Hungarian Constitutional Court on Right to Expression. Nr 13
72. CHRUŚCIAK RYSZARD. Ogólna klauzula ograniczeń wolności i praw jednostki – prace konstytucyjne nad art. 31 ust. 3 Konstytucji RP z 1997 r. Nr 12
73. CHRZCZONOWICZ PIOTR. Przestępczość związana z działalnością tzw. sekt destrukcyjnych w Polsce – charakterystyka zagadnienia. Nr 12
74. CIAPAŁA JERZY. Wolność a uprawnienie – próba analizy porównawczej pojęć w kontekście wybranych postanowień Konstytucji RP. Nr 7
75. CIAPAŁA JERZY. Wybrane konstytucyjne i prawnomiędzynarodowe zagadnienia regulacji prawnej pozycji mniejszości niemieckiej w Polsce oraz Polaków zamieszkałych w Republice Federalnej Niemiec. Nr 14
76. CIAPAŁA JERZY, MIJAŁ PRZEMYSŁAW. Skarga na akty prawne organów terenowych jako szczególny środek ochrony praw jednostki. Nr 9
77. CIULKIN-SARNOCIŃSKA KATARZYNA. Utrata bytu przez spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością a odpowiedzialność członków zarządu za jej zobowiązania. Nr 25
78. COALE SAMUEL. The Design of Conspiracy: Human Rites (Rights) of Fantasy and Fiction. Nr 4
79. COJHOCARU RADION, BERLIBA VIOREL. Some Problems of Criminal Politics of Republic of Moldova in Prevention of Illegal Practises of Enterprises. Nr 12
80. CONBOY MARTIN. Public Sphere or Public Spectacle? The British Press and Human Rights. Nr 4
81. CUSHNIR VALERIU, PALADII ANDRIAN. Criminal Responsibility for Rape According to National Legislation of Republic of Moldova. Nr 12
82. CZARNY PIOTR. Położenie i ochrona praw Łużyczan w zjednoczonych Niemczech. Nr 6
83. CZEKAJ KRZYSZTOF. Działania Aresztu Śledczego w Kielcach w zakresie prewencji przestępczości. Nr 20
84. CZEREPANIAK-WALCZAK MARIA. Szkoła niepaństwowa w kontekście praw człowieka. Nr 3
85. CZESZEJKO-SOCHACKA KATARZYNA. Łamanie praw człowieka na przykładzie Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Nr 22
86. DAJNOWICZ DIANA. Jaka kara za uprowadzenie lub zatrzymanie dziecka? – praktyka orzecznicza w świetle statystyk sądowych. Nr 18
87. DAJNOWICZ-PIESIECKA DIANA. Przestępstwo uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego (art. 211 k.k.) w świetle nowelizacji kodeksu karnego z dnia 23 marca 2017 r. Nr 24
88. DĄBEK DARIUSZ. Problem filozofii wartości w kontekście praw człowieka. Nr 2

89. DEGÓRSKA KATARZYNA. Ochrona prawa do prywatności w najnowszym orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 9
90. DOLNICKI BOGDAN. Instytucja nadzoru jako instrument służący ochronie praw podmiotowych – na przykładzie samorządu terytorialnego. Nr 3
91. DOMAŃSKA ALDONA. Naruszanie praw cudzoziemców i mniejszości narodowych. Rozważania w oparciu o wybrane wystąpienia Rzecznika Praw Obywatelskich. Nr 9
92. DOROSZEWSKA KATARZYNA. Podstawowe gwarancje i zagrożenia niezawisłości sędziowskiej w Polsce w kontekście zmian w kodeksie postępowania karnego. Nr 17
93. DRINOCZI TIMEA. General Characteristics of Fundamental Economic Rights. Nr 11
94. DRINOCZI TIMEA, CHRONOWSKI NORA. Extracts on the Decisions of the Hungarian Constitutional Court on Right to Expression. Nr 13
95. DRINOCZI TIMEA, ZELLER JUDIT. Konstytucyjna regulacja małżeństwa i rodziny na Węgrzech. Nr 10
96. DUKIET-NAGÓRSKA TERESA. Uwagi o prawnokarnej ochronie prawa człowieka do samostanowienia w sprawie zdrowia. Nr 11
97. DURAN PALOMA. Constitutional Protection of the Guiding Principles of Social and Economic Policies of 1978 Spanish Constitution. Nr 6
98. DWORZECKI JACEK. Korpus Straży Więziennej i Ochrony Sądów w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Republiki Słowackiej. Nr 20
99. DWORZECKI JACEK. Rola Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych w walce z przestępczością handlu ludźmi w Polsce. Nr 16
100. ECKHARDT KRZYSZTOF. Prawo do ochrony zdrowia. Zagadnienia wybrane. Nr 10
101. FEDORENKO WŁADYSŁAW, BERNAZIUK IAN. Plagiarism as one of the Largest Threats to Intellectual Property Right: Theoretical Scientific Aspect. Nr 22
102. FEDORENKO WŁADYSŁAW, CHERNEZHENKO OLENA. Civil (personal) rights and liberties in Ukraine: notions, system, and problems of their establishing. Nr 18
103. FEDORENKO WŁADYSŁAW, CHERNEZHENKO OLENA. Konstytucyjne prawa i wolności człowieka współcześnie na Ukrainie: koncepcja, system, gwarancje. Nr 17
104. FEDORENKO WŁADYSŁAW, KRAWCZUK WOŁODYMYR. Polityczne prawa i wolności człowieka i obywatela w Ukrainie: pojęcie, rodzaje, charakterystyka. Nr 19
105. FEDORENKO VLADYSLAV, SKRYPNIUK ALEKSANDR. Problems with the Statement on Providing Social Rights and Freedoms of the Person in Ukraine. Nr 18
106. FERREIRA DA CUNHA PAULO. Human and Fundamental Rights and Duties in the Portuguese Constitution. Some Reflections. Nr 11
107. FILIPEK MICHAŁ JAN. Status prawny mniejszości etnicznej Samów w świetle prawa norweskiego. Nr 14

108. FILIPKOWSKI WOJCIECH. Analiza proponowanych zmian w polskim systemie pozbawiania owoców przestępstwa. Wybrane zagadnienia. Nr 19
109. FILIPKOWSKI WOJCIECH. Kierunki zmian systemu pozbawiania owoców przestępstwa w ujęciu teoretycznym i praktycznym. Nr 18
110. FRIEDRICH WIOLA. Badania psychologiczne pokrzywdzonego i świadka w procedurze karnej – aspekty psychologiczne i prawne. Nr 24
111. GAJEK-DYL BEATA. Znaczenie Europejskiego Trybunału Obrachunkowego w procesie ochrony interesów finansowych obywateli Unii Europejskiej. Nr 19
112. GEORGHIADES KORINNA. The Status of Rape as a Crime in International Humanitarian Law. Nr 6
113. GLUMIŃSKA JADWIGA. Prawa i obowiązki podatnika w świetle projektu ustawy „ordynacja podatkowa" (wybrane zagadnienia). Nr 4
114. GŁOWIAK BARBARA, MOCHOCKI RYSZARD. Wybrane aspekty prawne ochrony praw dziecka. Nr 22
115. GÓRALCZYK-PAPOŃ ANETA. Klauzule generalne w prawie cywilnym – zagrożenie dla porządku prawnego czy instrument dostosowawczy prawa do zmiennych warunków gospodarczych? Nr 7
116. GRABOWSKA SABINA. Odpowiedzialność Prezydenta Macedonii za delikt konstytucyjny. Nr 19
117. GRABOWSKI RADOSŁAW. Prawo do życia w Polsce. Nr 7
118. GRAMAŁA ALEKSANDRA. Prawa socjalne w projektach Konstytucji III RP. Nr 7
119. GRAMATYKA MICHAŁ, LEŚNIAK MAREK. Dopuszczalność badań poligraficznych w świetle konstytucyjnych praw i wolności obywatelskich. Nr 5
120. GRZYB MAGDALENA. Wymuszone zaginięcia – zmora przeszłości wiecznie żywa. O retroaktywnej sprawiedliwości w Ameryce Łacińskiej. Nr 14
121. GURDEK MAGDALENA. Wymagania kwalifikacyjne kandydatów na stanowisko kierownika urzędu stanu cywilnego lub jego zastępcy w świetle przepisów nowej ustawy z 28 listopada 2014 roku – Prawo o aktach stanu cywilnego – uwagi *de lege lata* i *de lege ferenda*. Nr 17
122. HADAŁA ANNA. Nieważność nabycia nieruchomości przez cudzoziemca. Nr 19
123. HARASIMIAK GRZEGORZ. Prawo do wolności religijnej a swoboda działania sekt w Polsce. Czy wszystko w sferze wyznaniowej nam wolno? Nr 16
124. HARBICH JÜRGEN. Erstmals Verwaltungsgerichte in der Mongolei. Nr 10
125. HARBICH JÜRGEN. Spór o islamską chustę. Nr 10
126. HERNAS ADAM. Prawa człowieka w świetle programu haskiego. Nr 14
127. HOC STANISŁAW. Wybrane aspekty prawne inwigilacji obywateli. Nr 13
128. HRYSZKIEWICZ DOMINIK, PALIWODA PRZEMYSŁAW. Dereifikacja zwierząt. Polskie doświadczenia. Nr 17
129. HUZARSKA JOANNA. Eksperyment medyczny – obowiązek informacyjny. Nr 22
130. JABŁOŃSKI MARIUSZ. Konstytucyjnoprawne aspekty przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej (zagadnienie realizacji praw wyborczych przez obywateli Unii w wyborach do organów stanowiących samorządu terytorialnego – uwagi wstępne). Nr 5

131. JABŁOŃSKI MARIUSZ. Uwagi o referendum gminnym. Nr 4
132. JACHIMOWICZ ALEKSANDER, BISZTYGA ANDRZEJ. Kontrowersje wokół uprawnień Policji do składania wniosków o ukaranie w postępowaniach karnosądowych. Aspekt konstytucyjny. Nr 14
133. JAGIELSKA MONIKA. Prawa konsumenta w świetle prawa europejskiego. Nr 5
134. JAGIELSKI MARIUSZ. Gwarancje praw i wolności w projektach nowej polskiej Konstytucji. Nr 2
135. JAGIELSKI MARIUSZ. Prawo do sprawiedliwego sądu w USA – rzecz o ograniczeniach praw obywatelskich w przypadku konfliktu z interesami władzy. Nr 5
136. JAGIELSKI MARIUSZ. Zasada powszechności wyborów w III RP w świetle praw człowieka. Nr 1
137. JAMES MARK, LEONARD SIOBHAN. Infringing a Spectators Rights under the European Community Treaty. Nr 7
138. JANECZEK TOMASZ. Prawo obywatela do sądu. Nr 4
139. JASKIERNIA ALICJA. Prawo do informacji a prezentacja kampanii wyborczych w mediach masowych w świetle zaleceń Komitetu Rady Ministrów Rady Europy. Nr 7
140. JASKIERNIA ALICJA. Prawo do wolności słowa i do wolnych wyborów a niebezpieczeństwo „sondażokracji". Nr 13
141. JASKIERNIA ALICJA. Problemy wolności wypowiedzi w mediach europejskich w świetle prac Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy. Nr 9
142. JASKIERNIA ALICJA. Swoboda informacji a problem depenalizacji zniesławienia w pracach Rady Europy. Nr 11
143. JASKIERNIA ALICJA. Wolność słowa jako wartość w systemie aksjologicznym Rady Europy. Nr 8
144. JASKIERNIA JERZY. Czy Europie potrzebne jest *General Judicial Review*? Nr 7
145. JASKIERNIA JERZY. Egzekwowanie standardów Rady Europy dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności. Nr 24
146. JASKIERNIA JERZY. Komisarz Praw Człowieka Rady Europy – dorobek i perspektywy. Nr 11
147. JASKIERNIA JERZY. Penitentiary Rules in the Council of Europe's Axiology System. Nr 25
148. JASKIERNIA JERZY. Projekty zmian struktury i kompetencji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w celu zwiększenia efektywności systemu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Nr 9
149. JASKIERNIA JERZY. Uwarunkowania skuteczności wykonywania orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 8
150. JĘDRZEJEWSKI EDWARD. Trudne pojęcie godności człowieka. Nr 6
151. JURGIELEWICZ-DELEGACZ EMILIA. Osoby niepełnosprawne – w tym niewidome i słabowidzące – jako uczestnicy ruchu drogowego. Nr 19
152. JUSZKA KAROL. Prawa człowieka w instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów powszechnych. Nr 15

153. JUSZKA KAROL. Zasada trafnej reakcji na popełnione przestępstwo w stosowaniu warunkowego umorzenia postępowania karnego. Nr 16
154. KACZMARCZYK HUBERT. Dlaczego prawa zwierząt? Nr 17
155. KACZMARSKI LESZEK. Miejsce polityki społecznej państwa i jej szczególnej formy nowej gospodarki społecznej w ustroju społecznej gospodarki rynkowej. Nr 11
156. KADYS KRZYSZTOF. Działalność Rady Europy w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego jako element systemu międzynarodowej ochrony środowiska. Nr 19
157. KALUS STANISŁAWA. Patient Protection and Premises of Efficacy of Patient Consent for Medical Procedures. Patient Rights and their Protection in Polish Law. Nr 13
158. KANAREK BEATA, WIECZORKIEWICZ-KITA JOANNA. Odpowiedzialność „lustracyjna" a immunitet sędziowski. Nr 16
159. KANTYKA ZBIGNIEW. Polityka i prawa człowieka – tomistyczny punkt widzenia. Nr 1
160. KĘDZIERSKI BARTOSZ. Głos w dyskusji nad nową postacią tymczasowego aresztowania. Problematyka wniosku o zabezpieczenie postępowania w sprawie uznania osoby za stwarzającą zagrożenie. Nr 20
161. KIEŁTYKA ANDRZEJ. Refleksje na temat tymczasowego aresztowania i praw człowieka w Polsce. Nr 10
162. KIJOWSKI MACIEJ. Sytuacja prawna jednostki w świetle wstępu do Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku. Nr 9
163. KITA-WAŁĘKA KATARZYNA. Opiniowanie biegłych w aspekcie penitencjarnym. Nr 20
164. KLECHA KLAUDIA. Integralność osoby ludzkiej w ujęciu Karty Praw Podstawowych. Nr 8
165. KLIMEK LIBOR. Proceedings of Mutual Recognition of Custodial Sentences and Measures Involving Deprivation of Liberty in the European Union. Nr 23
166. KLIMEK LIBOR. Proceedings of Mutual Recognition of Custodial Sentences and Measures Involving Deprivation of Liberty in the European Union. Nr 25
167. KNOSALA ERNEST. Istota samorządu terytorialnego a prawa i interesy obywateli. Nr 2
168. KOPER RADOSŁAW. Problem horyzontalnego działania prawa do prywatności na tle Konstytucji RP oraz ustawodawstwa karnoprocesowego. Nr 11
169. KORDYS TOMASZ. Realizacja prawa do sądu a odrębne postępowanie gospodarcze. Nr 13
170. KOWALCZYK ANETA. Prawo do rokowań zbiorowych jako konsekwencja wolności zrzeszania się. Nr 17
171. KRAWCZUK WOŁODYMYR, fedorENKO WŁADYSŁAW. Polityczne prawa i wolności człowieka i obywatela w Ukrainie: pojęcie, rodzaje, charakterystyka. Nr 19
172. KRAWIEC GRZEGORZ. Udział RPO w postępowaniu przed sądami administracyjnymi – uwagi de lege ferenda. Nr 13

173. KRAWIEC GRZEGORZ. Wybrane problemy prawne bezpieczeństwa kulturowego w aspekcie niematerialnym. Nr 18
174. KRÓL KATARZYNA. „Ludzie ludziom zgotowali ten los" – analiza najokrutniejszych kar śmierci na przestrzeni wieków. Nr 25
175. KUCHTA JOANNA, MICHALSKI JAKUB. Prawo ubogich w ujęciu nauk społecznych i prawnych. Nr 14
176. KUCZYŃSKI VLADIMIR A., KUZNIECOW OLEG. Human and Citizens Rights Protection in the Actvities of the Constitutional Court of the Republic of Belarus. Nr 8
177. KULESZA EWA. Konstytucyjne prawo do ochrony danych osobowych i jego ustawowa regulacja. Nr 7
178. KUZNIECOW OLEG, KUCZYŃSKI VLADIMIR A. Human and Citizens Rights Protection in the Actvities of the Constitutional Court of the Republic of Belarus. Nr 8
179. KWIECIEŃ ROMAN. Między wolnością a przymusem: Immanuela Kanta idea prawa i „wiecznego pokoju". Nr 7
180. LACHOWICZ MONIKA MARIA. Przestępstwo oszustwa kredytowego – na przestrzeni 20. lat. Nr 25
181. LENGYELOVA DANIELA. The Status of Ombudsman in the Slovak Republic. Nr 13
182. LEONARD SIOBHAN, JAMES MARK. Infringing a Spectators Rights under the European Community Treaty. Nr 7
183. LESZCZAK OLEG. Kulturowo-cywilizacyjny wymiar łamania prawa. Nr 23
184. LESZCZYŃSKI MATEUSZ. Naruszenia zbiorowych interesów konsumentów poprzez nierzetelne reklamy usług bankowych jako przejaw łamania praw człowieka. Nr 16
185. LESZCZYŃSKI PAWEŁ A. Zagadnienie realizacji art. 25 ust. 5 Konstytucji RP – zarys problematyki. Nr 13
186. LEŚNIAK MAREK, GRAMATYKA MICHAŁ. Dopuszczalność badań poligraficznych w świetle konstytucyjnych praw i wolności obywatelskich. Nr 5
187. LETKIEWICZ KAMILA. Zgoda dysponenta dobrem prawnym a ograniczenia w zakresie dysponowania życiem i zdrowiem. Nr 16
188. LUDWIKOWSKA ANNA. Instytucja impeachmentu i spory wokół jej przedmiotowego zakresu w Stanach Zjednoczonych. Nr 6
189. LUDWIKOWSKA ANNA. Instytucja sądów przysięgłych w amerykańskim systemie prawa – na tle refleksji z procesu O.J. Simpsona. Nr 4
190. ŁABNO ANNA. Ochrona dóbr kultury w rozwiązaniach konstytucyjnych. Rozważania na przykładzie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. i wybranych konstytucji państw obcych. Nr 10
191. ŁABNO-JABŁOŃSKA ANNA. Zasada socjalnego i demokratycznego państwa prawnego a koncepcja praw i wolności w Konstytucji Hiszpanii z 1978 r. Nr 1
192. ŁASZCZYCA GRZEGORZ. Zakaz reformationis in peius w kodeksie postępowania administracyjnego (ze szczególnym uwzględnieniem postępowania zażaleniowego). Nr 5

193. ŁAWRENOW MICHAŁ. Prawne i praktyczne problemy polityki migracyjnej i integracyjnej wobec obywateli Ukrainy. Nr 21
194. ŁUSZCZ PAWEŁ. Prawa człowieka a koncepcja bezpieczeństwa demokratycznego na przykładzie jednostki penitencjarnej. Nr 23
195. MAŁAJNY RYSZARD M. Amerykański rodowód instytucji judicial review. Nr 2
196. MAŁAJNY RYSZARD M. Constitution Making Process in Eastern European Countries. Nr 4
197. MAŁAJNY RYSZARD M. Konfesyjne przesłanki uchwalenia amerykańskiej Karty Praw. Nr 1
198. MAŁAJNY RYSZARD M. Konkordat polski z 1993 r. – altera pars. Nr 4
199. MAŁAJNY RYSZARD M. Kościół i Państwo w USA – model wzajemnych stosunków. Nr 5
200. MAŁAJNY RYSZARD M. The Theory of Division of Power as a Safeguard of Individual Freedoms – An Outline of Origins. Nr 6
201. MARCIN RAYMOND B. Individualism and Communitarianism in U.S. Constitutional Theory. Nr 2
202. MARCINIAK MAŁGORZATA. Kara pozbawienia wolności za przestępstwo z art. 258 k.k. w świetle statystyk sądowych. Nr 23
203. MAREKWIA ALEKSANDER, WARTENBERG-KEMPKA BARBARA. Prawo do odmowy zeznań według kodeksu postępowania administracyjnego. Nr 7
204. MARTYSZ CZESŁAW. Samorządowe Kolegia Odwoławcze w systemie ochrony praw obywateli w Polsce. Nr 3
205. MATYJAS-ŁYSAKOWSKA PAULINA. Zasady zatrudniania osadzonych w zakładach karnych. Nr 20
206. MĄCZYŃSKI MACIEJ. Prawo do własności intelektualnej w systemie praw jednostki. Nr 15
207. MICHALSKI JAKUB, KUCHTA JOANNA. Prawo ubogich w ujęciu nauk społecznych i prawnych. Nr 14
208. MIJAŁ PRZEMYSŁAW, CIAPAŁA JERZY. Skarga na akty prawne organów terenowych jako szczególny środek ochrony praw jednostki. Nr 9
209. MIKOŁAJCZYK BARBARA. „Wiodące zasady wewnątrzpaństwowych przesiedleń" jako wzór dla ochrony osób przemieszczonych wewnętrznie. Nr 9
210. MIKOŁAJCZYK BARBARA. Znaczenie i funkcje urzędu Wysokiego Komisarza ONZ do Spraw Uchodźców. Nr 1
211. MIŁKOWSKI TOMASZ. Billingi w pracy służb policyjnych – kilka uwag na tle zarzutów Rzecznika Praw Obywatelskich, Prokuratora Generalnego i Najwyższej Izby Kontroli. Nr 15
212. MIŁKOWSKI TOMASZ. Podstawowe podobieństwa i różnice regulacji normatywnych kształtujących instytucje i zakresy uprawnień ombudsmanów Polski i Hiszpanii. Nr 14
213. MOCHOCKI RYSZARD, GŁOWIAK BARBARA. Wybrane aspekty prawne ochrony praw dziecka. Nr 22
214. MOLL TOMASZ. Pozycja prawna Rzecznika Praw Obywatelskich w postępowaniu administracyjnym. Nr 17

215. MOLL TOMASZ. Zadania zlecone jednostkom samorządu terytorialnego w drodze ustawy – wybrane zagadnienia. Nr 19
216. MOLL TOMASZ, CHODKOWSKI MARCIN. Status prawny pracownika samorządowego – wybrane zagadnienia. Nr 21
217. MOLL TOMASZ, ORAZALIEVA ALYA. Ochrona prawna stosunku pracy radnego w prawie polskim. Nr 17
218. MOLL TOMASZ, WIECZOREK LESZEK. Odpowiedzialność karna zarządcy drogi związana z utrzymywaniem zieleni przydrożnej. Nr 21
219. MRÓZ KATARZYNA. „Zakaz stadionowy" w polskim prawie karnym a bezpieczeństwo imprez masowych. Nr 24
220. MUNA BERNARD. Can We Avoid War Crimes? – The Example of the Former Yugoslavia and Rwanda. Speech Given on the Occasion of Seminar „Can We Avoid War Crimes", December 3, Caen-Normandy. Nr 6
221. NESTEROVYCH VOLODYMYR. EU Standards for the Regulation of Lobbying. Nr 18
222. NOWACKI ZBIGNIEW. Zastosowanie penitencjarne systemu dozoru elektronicznego w ocenie skazanych. Nr 20
223. NOWICKA IZABELA. Zjawisko stalkingu w kontekście resocjalizacji penitencjarnej. Kilka uwag. Nr 20
224. NYGARD ANN-CHARLOTTE. Human Rights within the International Environmental Law Framework. Nr 1
225. NYMŚ-GÓRNA AGNIESZKA. Kwestia przestępców seksualnych jako szczególnie ważne wyzwanie dla polskiego systemu edukacyjnego, terapeutycznego i penitencjarnego. Nr 24
226. OCIECZEK GRZEGORZ. Międzynarodowe kierunki zagrożenia przestępczością narkotykową. Nr 18
227. OCIECZEK GRZEGORZ. Przestępczość młodzieży w perspektywie penitencjarnej. Nr 20
228. OCIECZEK GRZEGORZ. Przyczyny rozwoju przestępczości w Polsce z uwzględnieniem przestępczości o charakterze narkotykowym. Nr 19
229. OFIARSKI ZBIGNIEW. Ochrona praw podatnika w świetle zasady udzielania informacji prawnej. Nr 8
230. OLSZEWSKI JAN. Wzrost znaczenia prawa jako regulatora stosunków społecznych w ChRL (wybrane aspekty). Nr 3
231. ORAZALIEVA ALYA. Problems of the Constitutional Development of Poland and the Republic of Kazakhstan: Comparative Analysis. Nr 16
232. ORAZALIEVA ALYA, Moll TOMASZ. Ochrona prawna stosunku pracy radnego w prawie polskim. Nr 17
233. PALADII ANDRIAN, CUSHNIR VALERIU. Criminal Responsibility for Rape According to National Legislation of Republic of Moldova. Nr 12
234. PALIWODA PRZEMYSŁAW, HRYSZKIEWICZ DOMINIK. Dereifikacja zwierząt. Polskie doświadczenia. Nr 17
235. PAZURA ANNA, UNIEJEWSKI JAN. Zasada równości wobec prawa – naruszenia a dyskryminacja. Nr 16

236. PETRÉTEI JÓZSEF. Prawa podstawowe w praktyce Węgierskiego Trybunału Konstytucyjnego. Nr 9
237. PISKORSKI JUSTYN. Internacjonalizacja przestępstw pedofilskich. Miejsce w systemie praw człowieka. Nr 12
238. PISKORSKI JUSTYN. Nauczanie domowe a prawo do edukacji. Nr 12
239. PISKORSKI JUSTYN. Perspektywa kryminalizacji grup psychomanipulacyjnych (sekt) i grup religijnych o agresywnym światopoglądzie w prawie Unii Europejskiej. Nr 18
240. PISKORSKI JUSTYN. Resocjalizacja a wielokulturowość – zagadnienia konstruktyjne. Nr 20
241. PISKORSKI JUSTYN. Znaczenie zarzutu tu quoque w postępowaniach przed międzynarodowymi trybunałami karnymi. Nr 14
242. PISKORSKI JUSTYN. Zniewaga gestem. Nr 19
243. PISKORSKI JUSTYN. Zwierzęta i prawo karne – perspektywa antropologiczna. Nr 18
244. PŁONKA-BIELENIN KATARZYNA. Instytucjonalna ochrona praw dziecka w Polsce sprawowana przez Rzecznika Praw Dziecka. Nr 17
245. PŁONKA-BIELENIN KATARZYNA. Ograniczenia praw i wolności jednostki w aspekcie zarządzania kryzysowego. Nr 19
246. PŁOTKA BARTOSZ. Substancjalne krytyki koncepcji praw człowieka. Nr 19
247. PRZYBYSZ MARCIN. Zjawisko handlu ludźmi a międzynarodowe standardy ochrony człowieka i polska praktyka. Nr 14
248. RACHWALIK IWONA. Państwo a Kościół w II Rzeczypospolitej – model wzajemnych stosunków. Nr 4
249. RATAJCZAK MACIEJ. Czy stosowanie tortur może być „opłacalne"? Ticking time bomb scenario w świetle law&economics. Nr 15
250. RATAJCZAK MACIEJ. Ekonomiczny wymiar zjawiska psychomanipulacji w sektach i możliwości jego kryminalizacji. Nr 16
251. ROMANOWSKA AGNIESZKA. Przestępstwa z nienawiści w świetle orzecznictwa sądów apelacyjnych i sądu najwyższego. Nr 24
252. RONDALSKA DOROTA. Kryzys życiowy związany z umieszczeniem w zakładzie karnym i jego konsekwencje dla skazanego. Nr 23
253. RÓTH ERIKA. The Rights of the Accused and Coercive Measures Restricting the Right to Liberty in Hungarian Criminal Procedure. Nr 1
254. ROTT DARIUSZ. Rzecznik Praw Ucznia – Kuratorium Oświaty w Katowicach. Nr 3
255. ROWE NICOLA J. Human Rights as Basis of Human Community, Peace and Art. 1 (2) of German Basic Law. Nr 7
256. RUPAR ŁUKASZ. Tryb wyboru posłów do Parlamentu Europejskiego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Nr 10
257. RUTKOWSKI KAROL. Ocena ważności i skuteczności czynności prawokształtujących w postępowaniu karnym. Nr 21
258. SAKOWSKA MARLENA. Prawo do ochrony danych osobowych a wolność wypowiedzi. Nr 10

259. SCHEINOST MIROSLAV. Human Rights and Crime in Times of Globalisation. Nr 12
260. SIERAKOWSKA PAULINA. Kształtowanie się penalizacji przestępstwa zgwałcenia na przestrzeni 20 lat od wejścia w życie Kodeksu karnego z 1997 roku. Nr 22
261. SITARZ OLGA. Ochrona dziecka – ofiary handlu ludźmi w prawie polskim na tle regulacji wybranych krajów (Belgia, Niemcy, Włochy, Holandia, Kosowo, Wielka Brytania). Nr 12
262. SKRYPNIUK ALEKSANDR, FEDORENKO VLADYSLAV. Problems with the Statement on Providing Social Rights and Freedoms of the Person in Ukraine. Nr 18
263. SMÓŁKA BARTOSZ, BACHERA EWELINA. Narkomania w izolacji więziennej – postulaty de lege lata i de lege ferenda. Nr 16
264. SMULSKI JAROSŁAW. Postępowanie sprawdzające zarys instytucji art. 307 Kodeksu postępowania karnego. Nr 22
265. SOBAS MAGDALENA. Stan podwyższonej gotowości podmiotów leczniczych w przypadku katastrofy w odniesieniu do prawa człowieka do życia. Nr 18
266. SOBIERAJ JERZY. Civil Rights, Politics, and Freedmen in the Literature of Reconstruction. Nr 7
267. SOBIERAJ JERZY. Prawo do edukacji jako atrybut wolności. Z dziejów rekonstrukcji amerykańskiego Południa. Nr 3
268. SOBIERAJ JERZY. Wolność a prawa człowieka. John Locke na gruncie amerykańskim. Nr 2
269. SOBIETSKY ROSTISLAV, BERLIBA VIOREL. Some Problems of Criminal Politics in Prevention of Struggle in Republic of Moldova. Nr 12
270. SOBIK ALEKSANDRA. Kradzież jako czyn przepołowiony – w świetle ustawy o zmianie ustawy – Kodeksu wykroczeń oraz niektórych innych ustaw z dnia 4 października 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. Poz. 2077). Analiza porównawcza. Nr 24
271. SPATARI VITALYE, CERNOMORETS SERJ. Arbitrariness in Criminal Law in Republic of Moldova and of Other Countries. Nr 12
272. SPRYSZAK KAMIL. Działania Rady Europy na rzecz umacniania demokracji w kontekście obserwowania wyborów. Nr 21
273. STANULEWICZ MAKSYMILIAN. Herezja – odstępstwo – sekta. O sporze wokół pewnych pojęć. Nr 17
274. SUCHOLEWSKI DAMIAN. Prawo do odszkodowania za bezprawne pozbawienie wolności według norm międzynarodowych. Nr 18
275. SUSKA MAGDALENA. Vocational and social rehabilitation of juvenile offenders in Poland. Nr 22
276. SZCZECIŃSKA-PRZYBUŁEK KAROLINA. Przestępstwo bezprawnego pozbawienia wolności – geneza nowelizacji i ocena słuszności zmian. Nr 25
277. SZCZEPANIAK RAFAŁ. Odpowiedzialność odszkodowawcza za przestępstwa przeciwko nieletnim. Nr 12
278. SZEROCZYŃSKA MAŁGORZATA. Od Vincenta Humberta do Vincenta Lamberta – ewolucja prawa francuskiego dotyczącego odstąpienia od terapii daremnej. Nr 22

279. SZEWCZYK HELENA. Ochrona dóbr osobistych pracownika w Konstytucji RP. Nr 10
280. SZEWCZYK HELENA. Prawo do pracy jako prawo człowieka. Nr 7
281. SZEWCZYK HELENA. Zasada równości i niedyskryminacji w zatrudnieniu w prawie wspólnotowym i polskim. Nr 11
282. SZMULIK BOGUMIŁ. Relacje pomiędzy Sądem Najwyższym a Trybunałem Konstytucyjnym w obowiązującym stanie prawnym. Nr 11
283. SZYMCZYK ANDRZEJ. Historyczne uwarunkowania rozwoju praw człowieka na gruncie polskiego prawodawstwa na podstawie analizy wybranych aktów prawnych. Nr 16
284. ŠTEVĆEK MAREK. Definition, Meaning and Purpose of the Execution Law in the System of Law Protection Bodies in the European Legal Context – Selected Problems. Nr 13
285. ŠTEVĆEK MAREK. Right to a Fair Trial in Relation to Judiciary System of the Slovak Republic. Nr 11
286. ŚWIEBODA MAŁGORZATA. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jako gwarant praw obywatelskich. Nr 5
287. ŚWIĘCH WOJCIECH. Walka Václava Havla o prawa człowieka po 1989 roku. Nr 19
288. ŚWIRGOŃ-SKOK RENATA. Zagadnienie obywatelstwa niewolnika ustanowionego spadkobiercą w testamencie rzymskim. Nr 17
289. ŠRAMEL BYSTRÍK. Execution of imprisonment sentences in private prisons: Historical background of the phenomenon. Nr 23
290. ŠRAMEL BYSTRÍK. Execution of imprisonment sentences in private prisons: Do we need prison privatization? Nr 25
291. THORZ MACIEJ. Rzecznik Praw Dziecka a Rzecznik Praw Obywatelskich – konkurenci czy sojusznicy? Nr 10
292. TILK PETER. Podstawowe prawo do równości w orzecznictwie węgierskiego Trybunału Konstytucyjnego. Nr 10
293. TKACZ SŁAWOMIR. O „istocie" wolności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Nr 11
294. TKACZ SŁAWOMIR. O kompetencjach Rzecznika Praw Obywatelskich w procesie karnym. (Problemy wykładni przepisów prawa). Nr 13
295. TOBOR ZYGMUNT. Pojęcia: „państwo prawne" i „praworządność" w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Nr 2
296. TÓTH FERENC-STEPHAN. Die Reaktion der rechtsprechenden Gewalt auf Straftaten mit rechtsextremistischem Hintergrund am Beispiel der neueren Judikatur zu §129 StGB. Nr 4
297. TRUSKOLASKA EMILIA MAGDALENA, WOJEWODA EWELINA. Uszkodzenia prenatalne – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne. Nr 18
298. UNIEJEWSKI JAN, PAZURA ANNA. Zasada równości wobec prawa – naruszenia a dyskryminacja. Nr 16
299. URBANEK ŁUKASZ. Pojęcie godności człowieka w Konstytucji RP z 1997 roku a problem definicji. Nr 7

300. WARDZIŃSKI ADAM. Charakterystyka eksperymentu procesowego – wybrane zagadnienia. Nr 25
301. WARTENBERG-KEMPKA BARBARA. Moc dowodowa dokumentów urzędowych a zasada prawdy obiektywnej i ochrona pozycji strony w postępowaniu administracyjnym. Nr 6
302. WARTENBERG-KEMPKA BARBARA. Ochrona praw strony w kodeksie postępowania administracyjnego na etapie postępowania administracyjnego. Nr 5
303. WARTENBERG-KEMPKA BARBARA, MAREKWIA ALEKSANDER. Prawo do odmowy zeznań według kodeksu postępowania administracyjnego. Nr 7
304. WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Zarys instytucji koronera na tle polskich unormowań. Nr 15
305. WIDŁA TADEUSZ. Prawo do prywatności a prowadzenie działalności operacyjno-wykrywczej. Nr 4
306. WIECZOREK GERTRUDA. Prawa i obowiązki dzieci z wadami wzroku. Wybrane problemy w ujęciu pedagogicznym. Nr 7
307. WIECZOREK GERTRUDA. Prawo do nauki a możliwości nauczania i dokształcania osadzonych w polskich jednostkach penitencjarnych. Nr 14
308. WIECZOREK GERTRUDA. Rola kuratora sądowego dla dorosłych w zakresie pomocy podopiecznym. Nr 15
309. WIECZOREK LESZEK. Działalność Powiatowej Komisji Bezpieczeństwa i Porządku w zakresie prawa do bezpieczeństwa. Nr 13
310. WIECZOREK LESZEK. Poczucie bezpieczeństwa – raport z badań. Nr 14
311. WIECZOREK LESZEK. Poczucie bezpieczeństwa – raport z kolejnej edycji badań. Nr 15
312. WIECZOREK LESZEK. Prawne i faktyczne aspekty rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej. Nr 18
313. WIECZOREK LESZEK. Przystosowanie do życia pełnoletnich wychowanków rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej po jej opuszczeniu. Nr 19
314. WIECZOREK LESZEK. (Samo)wykluczenie społeczne a sekty. Nr 17
315. WIECZOREK LESZEK. Stres i wypalenie zawodowe w Służbie Więziennej. Nr 20
316. WIECZOREK LESZEK. Wspomnienie o Profesor Helenie Kołakowskiej-Przełomiec. Nr 13
317. WIECZOREK LESZEK. Wybrane aspekty bezpieczeństwa mieszkańców średniego miasta. Nr 12
318. WIECZOREK LESZEK, MOLL TOMASZ. Odpowiedzialność karna zarządcy drogi związana z utrzymywaniem zieleni przydrożnej. Nr 21
319. WIECZORKIEWICZ-KITA JOANNA, KANAREK BEATA. Odpowiedzialność „lustracyjna" a immunitet sędziowski. Nr 16
320. WIERUSZEWSKI ROMAN. Wspomnienie o Marku Nowickim. Nr 10
321. WINIECKA JOANNA. O problemach i pułapkach przekładów tekstów prawnych na przykładzie tłumaczeń terminów prawa karnego i procesowego w języku litewskim. Nr 21
322. WITKOWSKI PAWEŁ. Samorządowe Kolegium Odwoławcze gwarantem praw jednostki. Nr 3

323. WOJCIECHOWSKI WOJCIECH. Wolności i prawa jednostki oraz akt normatywny jako elementy podstawy skargi konstytucyjnej. Nr 8
324. WOJEWODA EWELINA, TRUSKOLASKA EMILIA MAGDALENA. Uszkodzenia prenatalne – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne. Nr 18
325. WROŃSKA IWONA. Ochrona Praw Człowieka w Kanadzie: kwestia zaginionych i zamordowanych kobiet ludności rdzennej. Nr 19
326. WYGODA KRZYSZTOF. Polska ustawa o ochronie danych osobowych jako jedna z gwarancji prawa do wolności. Nr 5
327. YARMOL LILIYA. Expression of Views by Virtue of Mass Media in Ukraine: Theoretic Legal Aspects. Nr 16
328. YUSCHYK OLENA. Funkcje kary. Nr 25
329. ZACHARKO LIDIA. Granice prywatyzacji zadań publicznych gminy a ochrona interesów wspólnot lokalnych. Nr 7
330. ZACHARKO LIDIA. Prawny charakter wystąpień obywatela do organów administracji publicznej. Nr 5
331. ZACHARKO LIDIA. Sądowa kontrola decyzji administracyjnych jako gwarancja ochrony praw i interesów obywateli. Nr 1
332. ZAJCEW-SZWAJ MIROSŁAWA. Błędy w opiniach biegłych w postępowaniu karnym. Przyczynek do dyskusji. Nr 25
333. ZALEWSKI WOJCIECH. Czy rzeczywiście istnieje „polski model zakładu karnego"? Uwagi historyczne i prawno-porównawcze. Nr 22
334. ZALEWSKI WOJCIECH. Sprawiedliwość naprawcza jako forma diversion w perspektywie penitencjarnej. W poszukiwaniu racjonalności. Nr 20
335. ZELLER JUDIT, DRINOCZI TIMEA. Konstytucyjna regulacja małżeństwa i rodziny na Węgrzech. Nr 10
336. ZIELIŃSKI PATRYK. Znaczenie zasady równości wobec prawa na tle zakazu dyskryminacji. Nr 21
337. ZIĘBA-ZAŁUCKA HALINA. Prokuratura w znowelizowanej ustawie z 9 października 2009 r. Nr 14
338. ZUBKOW JEWGIENIJ. Hierarchia wartości w rosyjskim dyskursie przestępczym. Nr 23
339. ŻELAŹNICKI CEZARY. Zasada suwerenności państwa a problem interwencji humanitarnej. Nr 8

III. PUBLIKACJE STUDENCKIE / STUDENT'S PUBLICATIONS

340. BOŻEK MARTIN. Teoria podziału władzy a jednostka. John Locke. Nr 5
341. BISKUPSKI PAWEŁ. Instytucja świadka koronnego oraz jej wykorzystanie w walce z przestępczością zorganizowaną. Nr 23
342. CHRZĄŚCIK WOJCIECH. Instytucja prawna obrony koniecznej w świetle przepisów k.k. z 1997 r., orzecznictwa i praktyki – próba oceny. Nr 23
343. CZADERSKA EWA. Urząd norweskiego ombudsmana i jego funkcjonowanie. Nr 3

344. CZAPLIŃSKA OLIWIA. Odpowiedzialność karna lekarza, penalizacja błędu w sztuce lekarskiej i granice klauzuli sumienia. Nr 22
345. DŁUGOSZ MACIEJ. Usiłowanie nieudolne w systemie polskiego prawa karnego. Nr 22
346. DELESTOWICZ ALICJA. Instytucja kary łącznej – ogólne założenia i praktyczne aspekty regulacji. Nr 23
347. DUDA KAMILA. Pozycja prawna i ochrona praw mniejszości narodowych w Austrii. Nr 5
348. GASIŃSKI KRZYSZTOF. Czyn jako podstawa odpowiedzialności w polskim prawie karnym. Nr 22
349. GRĄDZIEL MARTYNA. Znaczenie analiz lingwistycznych w kryminalistyce. Nr 25
350. GURAK KATARZYNA. Przykłady łamania praw człowieka w zakładach karnych na tle internacjonalnych systemów penitencjarnych. Nr 25
351. HLEBICKA-JÓZEFOWICZ ANNA. Pozycja ustrojowa Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w świetle proponowanych zmian Konstytucji – analiza na podstawie projektów Konwersatorium „Doświadczenie i Przyszłość", Prawa i Sprawiedliwości oraz Platformy Obywatelskiej z lat 2009–2010. Nr 14
352. KSEL ADAM. Teoria gier jako narzędzie apriorycznej analizy skuteczności przepisów prawa karnego materialnego Nr 23
353. KWATERSKA ALEKSANDRA. Znaczenie daktyloskopii w procesie identyfikacji sprawcy czynu zabronionego. Nr 25
354. LESZCZYŃSKI ALEKSANDER. Spoczywanie biegu terminu przedawnienia karalności w przypadku immunitetu formalnego sędziego lub prokuratora – Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2016 r., sygn. I KZP 14/15. Nr 22
355. LEWANDOWSKA ALEKSANDRA. Neurokryminologia jako wschodzący kierunek badań kryminologicznych. Nr 25
356. MAŃKA JOANNA. Kształtowanie się ochrony praw dziecka we Francji. Nr 3
357. MATYASIK MICHAŁ. Wybór orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach przeciwko Polsce. Nr 8
358. MĘDRZAK JOANNA. Ochrona wolności osobistej a zastosowanie środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym. Nr 14
359. MYŚKO JAROSŁAW. Koncepcje praw człowieka i obywatela w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i Konstytucji Ukrainy – analiza porównawcza wybranych zagadnień. Nr 7
360. PIASECKA KAROLINA. Wykonywanie tymczasowego aresztowania w polskim systemie prawnym. Nr 24
361. SKRZECZOWSKA PAULA. Badania traseologiczne w kryminalistyce. Nr 24
362. SZYMAŃSKA MAGDALENA. Kryminalistyczne i kryminologiczne aspekty samobójstwa. Nr 25
363. ŚMIEJA AGATA. Implementacja Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w Holandii. Nr 4
364. ŚWIERGAŁA AGNIESZKA MAGDALENA. Widzenia w polskim systemie penitencjarnym. Nr 24

365. TUKAJ ANNA. Zasada równości płci w Polsce na tle regulacji prawnych Unii Europejskiej. Nr 9
366. WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Zasada ochrony podstawowych praw i wolności w prawie Wspólnot Europejskich. Nr 5
367. WITKOWSKA KATARZYNA. Rozwój praw podstawowych i konstytucjonalizmu w Unii Europejskiej. Nr 9

IV. OPINIE PRAWNE / KOMUNIKATY / LEGAL OPINIONS / ANNOUNCEMENTS

368. BISZTYGA ANDRZEJ. Independence of Administration of Justice. Nr 8
369. BISZTYGA ANDRZEJ. Uwagi o Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Nr 11
370. BISZTYGA ANDRZEJ. Uwagi o pozycji ustrojowej Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji. Nr 9
371. BRACIAK JOANNA. Designing Genres for New Media (Legal Regulation of Electronic Commerce). Nr 7
372. SOBIERAJ JERZY. Nareszcie wolni: od segregacji do desegregacji. Pięćdziesiąta rocznica rozpoczęcia procesu desegregacji w Stanach Zjednoczonych. Nr 9
373. WIECZOREK LESZEK. Obrona praw człowieka przez Amnesty International. Nr 7
374. WIERUSZEWSKI ROMAN. Rada Doradcza do Spraw Praw Człowieka przy Ministrze Spraw Zagranicznych – doświadczenia i oczekiwania. Nr 8

V. GLOSY / GLOSSES

375. JAKIMIEC DANIEL. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 24 stycznia 2019 roku, I UK 5/18 – pozbawienie strony możliwości obrony jej praw i brak pouczeń jako przyczyna nieważności postępowania sądowego cywilnego. Nr 22
376. KNOSALA ERNEST. Glosa do wyroku Sądu Pracy w Katowicach (sygn. akt: XI U 1472/95) w sprawie błędu popełnionego przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Nr 3
377. KRĘCISZ WOJCIECH, TARAS WOJCIECH. Glosa do uchwały pięciu sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 13 października 1997 r. (SPK 15/97); Orzecznictwo NSA I 998 nr I, poz. 8. Nr 5
378. MOLL TOMASZ, PAWŁOWSKA ELŻBIETA. Glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 14 stycznia 2014 r., sygn. akt I ACz 2163/13; Granice sądowej kontroli ugody zawartej przed mediatorem. Nr 19
379. PAWŁOWSKA ELŻBIETA, MOLL TOMASZ. Glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 14 stycznia 2014 r., sygn. akt I ACz 2163/13; Granice sądowej kontroli ugody zawartej przed mediatorem. Nr 19
380. PŁONKA-BIELENIN KATARZYNA. Glosa do wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z dnia 7 marca 2013 r., sygn. akt IV SA/Po 1081/12, opublikowana w Centralnej Bazie Orzeczeń Sądów Administracyjnych. Nr 19

381. TARAS WOJCIECH, KRĘCISZ WOJCIECH. Glosa do uchwały pięciu sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 13 października 1997 r. (SPK 15/97); Orzecznictwo NSA I 998 nr I, poz. 8. Nr 5

VI. RECENZJE I NOTY BIBLIOGRAFICZNE / REVIEWS AND BIBLIOGRAPHICAL NOTES

382. BACHERA EWELINA, SMÓŁKA BOGUSŁAWA (rec.). ZAGRODNIK JAROSŁAW. Model interakcji postępowania przygotowawczego oraz postępowania głównego w procesie karnym, Warszawa 2013. Nr 16
383. BANASZAK BOGUSŁAW (rec.), HELIOS JOANNA (red.). Z zagadnień teorii i filozofii prawa. Autonomia prawa ze stanowiska teorii i filozofii prawa, Wrocław 2003. Nr 10
384. BIAŁECKA BOGNA (rec.), MOTTA C., SÁEZ M. (red.). Gender and Sexuality in Latin America – Cases and Decisions, Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice, Springer, Vol. 24/2013. Nr 16
385. BIŁGORAJSKI ARTUR (rec.), WIERUSZEWSKI ROMAN, GLISZCZYŃSKA ALEKSANDRA, SĘKOWSKA-KOZŁOWSKA KATARZYNA (red.). Komitet Praw Człowieka ONZ. Wybór orzecznictwa, Warszawa 2009. Nr 13
386. BIŁGORAJSKI ARTUR (rec.), WIERUSZEWSKI ROMAN i WYRZYKOWSKI MIROSŁAW (red.). Orientacja seksualna i tożsamość płciowa. Aspekty prawne i społeczne, Warszawa 2009. Nr 13
387. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2009. Nr 13
388. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych, Kraków 2004. Nr 10
389. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Prawo wyborcze obywateli. Nr 4
390. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), GRONOWSKA BOŻENA, JASUDOWICZ TADEUSZ, BALCERZAK MICHAŁ, LUBISZEWSKI MACIEJ, MIZERSKI RAFAŁ. Prawa człowieka i ich ochrona. Podręcznik dla studentów prawa i administracji, Toruń 2005. Nr 10
391. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), HLIWA RENATA, WIERUSZEWSKI ROMAN (opracowanie redakcyjne). Komentarze Ogólne Komitetu Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych z lat 1999–2004, Poznań 2004. Nr 10
392. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), JASUDOWICZ TADEUSZ. Śladami Ludwika Ehrlicha. Do Pawła Włodkowica po naukę o prawach człowieka. Nr 4
393. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), KONDRATIEWA-BRYZIK JELENA. Początek prawnej ochrony życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych, Warszawa 2009. Nr 13
394. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), ŁAZOWSKI ADAM. Ochrona praw jednostek w prawie Wspólnot Europejskich. Pozasądowe mechanizmy ochrony praw przed instytucjami i organami Wspólnot Europejskich, Kraków 2002. Nr 9

395. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), RABINOWICZ R.M., FEDYK S.E. Osobliwosti tłumaczennija juridicznich norm szczodo praw ljudini (za materiałami praktiki Ewropiejskowo Sudu z Praw Ljudini), Lwiw 2004. Nr 10
396. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), Tybet. Stare Duchy, nowe duchy; Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2000. Nr 9
397. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), WASZKIEWICZ ALEKSANDER E. Aktualnyje probliemy konstitucionnowo prawa Riespubliki Biełaruś i zarubieżnych stran, Mińsk 2004. Nr 10
398. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), WITKOWSKI ZBIGNIEW. Ustrój konstytucyjny współczesnych Włoch w aktualnej fazie jego przemian 1989–2004, Toruń 2004. Nr 10
399. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), ZAMELSKI PIOTR. Równowaga praw i obowiązków implikacją zasady dobra wspólnego. Lublin 2014. Nr 17
400. BORSKI MACIEJ (rec.), BARCIK JACEK, WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony, Warszawa 2008. Nr 12
401. BOŻEK MICHAŁ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Einfuhring in das Polnische Verfassungsrecht, Wrocław 2003. Nr 9
402. BOŻEK MICHAŁ (rec.), COMPLAK KRYSTIAN (red.). Godność człowieka jako kategoria prawa (opracowania i materiały), Wrocław 2001. Nr 8
403. BOŻEK MICHAŁ (rec.), CZARNY PIOTR, TULEJA PIOTR (red.). Konstytucja i sądowe gwarancje jej ochrony. Księga jubileuszowa Profesora Pawła Sarneckiego, Kraków 2004. Nr 10
404. BOŻEK MICHAŁ (rec.), KIJOWSKI MACIEJ. Udział Sejmu i Senatu w ratyfikacji umów międzynarodowych (1919–2003), Rzeszów 2004. Nr 10
405. BOŻEK MICHAŁ (rec.), MOTYKA KRZYSZTOF. Prawo do prywatności – aspekty prawne i psychologiczne, Lublin 2001. Nr 9
406. BOŻEK MICHAŁ (rec.), WAGNER WOLFGANG JOHANNES. Moderne Freiheit zwischen Interesse und Gefuhl. Eine Untersuchung des politischen Denkens von Benjamin Constant, Aachen 2001. Nr 10
407. BOŻEK MICHAŁ (rec.), ZMIERCZAK MARIA (red.). Prawo natury w doktrynach polityczno-prawnych Europy, Poznań 2006. Nr 11
408. CHORĄŻEWSKA ANNA (rec.), GRABOWSKA SABINA, SKŁADOWSKI KONRAD (red.). Prawo wyborcze do parlamentu w wybranych państwach europejskich, Kraków 2006. Nr 11
409. CHORĄŻEWSKA ANNA (rec.), UZIĘBŁO PIOTR. Inicjatywa ustawodawcza obywateli w Polsce na tle rozwiązań ustrojowych państw obcych, Warszawa 2006. Nr 11
410. CIAPAŁA JERZY (rec.), HASSEL BART, HOFMANSKI PIOTR (red.). Goverment Policy and Rule of Law (Theoretical and Practical Aspects in Poland and the Netherlands), Białystok–Utrecht 1997. Nr 8
411. CIAPAŁA JERZY (rec.), WOJTYCZEK KRZYSZTOF. Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP, Zakamycze, Kraków 1999. Nr 6

412. CIAPAŁA JERZY (rec.), ZIĘBA-ZAŁUCKA HALINA, KIJOWSKI MACIEJ (red.). Zasada równości w prawie. Materiały z konferencji naukowej, Rzeszów, 16 października 2003, Rzeszów 2004. Nr 10
413. CZAPLIŃSKA OLIWIA (rec.). WÓJCIK A. (red.). Orzecznictwo, które wywiera wpływ. Glosy i komentarze, Think&Make, Warszawa 2018. Nr 24
414. CZARNY PIOTR (rec.), LIMBACH JUTTA. Das Bundesverfassungsgericht, Munchen 2001. Nr 9
415. DŁUGOSZ MACIEJ (rec.), BISZTYGA ANDRZEJ, ZIENTARSKI PIOTR (red.). Kierunki zmian pozycji ustrojowej i funkcji Senatu RP, Warszawa, 2014. Nr 22
416. DŁUGOSZ MACIEJ (rec.). CZAPSKA MAŁGORZATA, SZABAT BARBARA, ZIĘBA JERZY. Adwokatura świętokrzyska. Zarys dziejów od początku XIX wieku, Kielce 2013. Nr 24
417. GASIŃSKI KRZYSZTOF (rec.), ROCH ADAM. Odpowiedzialność sędziego i prokuratora za wykroczenie, ,,Prokuratora i Prawo" nr 9, 2020. Nr 25
418. JAGIELSKA MONIKA (rec.), TWARDOWSKI TOMASZ, MICHALSKA ANNA. Dylematy współczesnej biotechnologii z perspektywy biotechnologa i prawnika, Toruń 2000. Nr 8
419. JAGIELSKI MARIUSZ (rec.), EIDE ASBORN, KRAUSE CATARINA, ROSAS ALLAN (reds.). Economic, Social and Cultural Rights, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Boston, London 2001. Nr 9
420. JAGIELSKI MARIUSZ (rec.), MEDNIS ARWID. Ustawa o ochronie danych osobowych. Komentarz, Wydawnictwo Prawnicze Sp. z o.o., Warszawa 1999. Nr 6
421. JASKIERNIA ALICJA (rec.), ZIĘBA-ZAŁUCKA HALINA. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji a regulatory mediów w państwach współczesnych, Rzeszów 2007. Nr 11
422. JASKIERNIA JERZY (rec.), FLORCZAK AGNIESZKA, BOLECHÓW BARTOSZ (red.). Prawa człowieka a stosunki międzynarodowe, Toruń 2006. Nr 11
423. JASKIERNIA JERZY (rec.). Ius et Amicitia. Pierwsze Polsko-Ukraińskie Forum Prawnicze, Tarnobrzeg 2006. Nr 11
424. JASKIERNIA JERZY (rec.), MRÓZ MACIEJ, DĘBOWSKI TOMASZ (red.). Państwo – społeczeństwo – religia we współczesnej Europie, Toruń 2009. Nr 13
425. JASKIERNIA JERZY (rec.), SKRZYDŁO WIESŁAW, SZAPOWAŁ WOŁODYMYR, ECKHARDT KRZYSZTOF (red.). O potrzebie zmian Konstytucji Polski i Ukrainy, Przemyśl 2006. Nr 11
426. JASKIERNIA JERZY (rec.), GARDOCKA TERESA, SOBCZAK JACEK (red.). Dylematy praw człowieka, Toruń 2008. Nr 13
427. KACZMARCZYK HUBERT (rec.), BIAŁOCERKIEWICZ JAN. Status prawny zwierząt. Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt, Toruń 2005. Nr 15
428. KANTYKA ZBIGNIEW (rec.), TREADGOLD DONALD. Wolność. Zarys historii. Nr 5
429. KARPUSZENKO ELENA (rec.), ZIĘBA-KOŁODZIEJ BEATA (red.). Internat i bursa. Historia i współczesność, Tarnobrzeg 2011. Nr 14

430. KIJOWSKI MACIEJ (rec.), MIKOŁAJCZYK BARBARA. Osoby ubiegające się o status uchodźcy. Ich prawa i standardy traktowania, Katowice 2004. Nr 10
431. KRAWCZYK PAWEŁ (rec.), KRIZSAN ANDREA (ed.). Etniczny monitoring a ochrona danych – kontekst europejski, Budapeszt 2001. Nr 10
432. KRAWIEC GRZEGORZ (rec.), CELAREK KRYSTYNA. Prawne i praktyczne aspekty kontroli i nadzoru nad działalnością samorządu terytorialnego. Warszawa 2015. Nr 18
433. KRAWIEC GRZEGORZ (rec.), NITECKI STANISŁAW. Prawo do pomocy społecznej w polskim systemie prawnym, Warszawa 2008. Nr 12
434. LETKIEWICZ KAMILA (rec.), ZAWŁOCKI ROBERT (red.). Zgoda pokrzywdzonego. Warszawa 2012. Nr 17
435. MAŁAJNY IWONA (rec.), SAGAN STANISŁAW, SERZHANOVA VIKTORIYA (red.). Nauka o Państwie Współczesnym, Warszawa 2010. Nr 14
436. MĄCZYŃSKI MACIEJ (rec.), JAROSZ MARIA. Manowce polskiej prywatyzacji, Warszawa 2001. Nr 9
437. MĄCZYŃSKI MACIEJ (rec.), JASKIERNIA JERZY. Zasady demokratycznego państwa prawnego w sejmowym postępowaniu ustawodawczym, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1999. Nr 7
438. MIKOŁAJCZYK BARBARA (rec.), CHOLEWIŃSKI RYSZARD. Migrant Workers in International Human Rights Law, Clarendon Press, Oxford 1997. Nr 6
439. MIKOŁAJCZYK MARIAN (rec.), SOBIERAJ JERZY. Ku-Klux-Klan, Warszawa 2004. Nr 10
440. MOLL TOMASZ (rec.). AUGUSTYNIAK MONIKA, BIELECKI LESZEK, CZERW JAROSŁAW, RUCZKOWSKI PIOTR, STELMASIAK JERZY, TUSIŃSKI PIOTR ADAM, WORONIECKI PAWEŁ MAREK, ZDYB MARIAN, ŻYWICKA AGNIESZKA (red.). Prawo Administracyjne, Warszawa 2016. Nr 23
441. PISKORSKI JUSTYN (rec.), GABBIDON SHAUN L., GREENE HELEN TAYLOR. Race and Crime (2nd ed.), Los Angeles 2009. Nr 12
442. PISKORSKI JUSTYN (rec.), WILSON RICHARD ASHBY (red.). Writing History in International Criminal Trials, Cambridge 2011. Nr 14
443. PŁONKA-BIELENIN KATARZYNA (rec.), SKOMRA WITOLD. Zarządzanie kryzysowe – praktyczny przewodnik po nowelizacji ustawy. Wrocław 2010. Nr 18
444. RATAJCZAK MACIEJ (rec.), SZCZEPANIEC MARIA. Teoria ekonomiczna w prawie karnym, Warszawa 2012. Nr 15
445. SARZALSKI BŁAŻEJ (rec.), CANEY SIMON, JONES PETER (eds.). Prawa człowieka a globalne zróżnicowanie, London-Portland, Or 2001. Nr 10
446. SMÓŁKA BOGUSŁAWA, BACHERA EWELINA (rec.). ZAGRODNIK JAROSŁAW. Model interakcji postępowania przygotowawczego oraz postępowania głównego w procesie karnym, Warszawa 2013. Nr 16
447. SOŚNIAK TADEUSZ (rec.), ŁĘTOWSKA EWA. Po co ludziom konstytucja? Nr 4
448. STANKOWSKI ADAM (rec.), CERNIKOVA VRATISLAVA, MAKARIUSOVA VLASTA, SEDLACEK VOJTECH. Opieka socjalna, Praga 1998. Nr 7

449. STANKOWSKI ADAM (rec.), PAULIK KAREL. Podstawy psychologii, Ostrawa 1999. Nr 7
450. SZYMANEK JAROSŁAW (rec.), COMPLAK KRYSTIAN. Normy pierwszego rozdziału Konstytucji RP, Wrocław 2007. Nr 11
451. TKACZ SŁAWOMIR, WENTKOWSKA ALEKSANDRA (rec.), BACH-GOLECKA DOBROCHNA. O solidarności. Zarys teologii uczestnictwa, Kraków 2009. Nr 12
452. WALANCIK KAROLINA (rec.), WIECZOREK LESZEK. Diagnoza społeczna w zakresie zagrożeń patologiami na terenie miasta Dąbrowa Górnicza, Katowice 2008. Nr 12
453. WENTKOWSKA ALEKSANDRA, TKACZ SŁAWOMIR (rec.), BACH-GOLECKA DOBROCHNA. O solidarności. Zarys teologii uczestnictwa, Kraków 2009. Nr 12
454. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), BARANIAK BARBARA (red. nauk.). Człowiek w pedagogice pracy, Warszawa 2012. Nr 15
455. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), RAŚ DANUTA (red.). Przestępczość i wychowanie w dwudziestoleciu międzywojennym. Wybór tekstów, Kraków 2011. Nr 14
456. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), RAŚ DANUTA (red.). Rodziny ubogie i przestępczość od XVI do XX wieku. Warunki życia, badania psychologiczno-społeczne i wychowanie młodzieży, Kraków 2011. Nr 14
457. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), RAŚ DANUTA (red.). Uwagi o więzieniach, zapobieganiu występkom i wychowaniu młodzieży. Wybór tekstów z XVI–XX wieku, Kraków 2011. Nr 14
458. WIECZOREK LESZEK (rec.), CHALKA ROBERT, HOLCR KVETON, HOLOMEK JAROSLAV. Prognoza rozwoju przestępczości w Słowacji, Bratysława 2000. Nr 7
459. WIECZOREK LESZEK (rec.), KOZŁOWSKI PAWEŁ, DOMAŃSKI HENRYK (red.). Po 20 latach. Polska transformacja z perspektywy ekonomicznej, socjologicznej i prawniczej, Warszawa 2011. Nr 14
460. WIECZOREK LESZEK (rec.) KRAWIEC GRZEGORZ. Koncepcje płci człowieka a prawo administracyjne, Warszawa 2015. Nr 19
461. WIECZOREK LESZEK (rec.), MACHIŃSKA HANNA. 60 lat Rady Europy. Tworzenie i stosowanie standardów prawnych, Warszawa 2009. Nr 12
462. WIECZOREK LESZEK (rec.), MUCHLPACHR PAVEL. Socjopatologie, Brno 2009. Nr 12
463. WIECZOREK LESZEK (rec.), STĘPNIAK PIOTR. Środki penalne we Francji i Polsce. Doktryna, legislacja, praktyka, Warszawa 2012. Nr 15
464. WOŹNIAK-KRAKOWIAN AGATA (rec.), TARNOPOLSKI ANDRZEJ (red.). Człowiek wobec niewiedzy. Niewiedza jako element ludzkiej racjonalności, Częstochowa 2010. Nr 14
465. ZIELIŃSKI PATRYK (rec.), CZARNY RYSZARD M, BARATYŃSKI ŁUKASZ, RAMIĄCZEK PAWEŁ, SPRYSZAK KAMIL (red.). Ustroje – prawa człowieka – bezpieczeństwo – integracja europejska. Księga Jubileuszowa z okazji 70. urodzin Profesora Jerzego Jaskierni, Toruń, 2020. Nr 25

466. ZIELIŃSKI PATRYK (rec.). JASKIERNIA JERZY, SPRYSZAK KAMIL, MARSZAŁEK ADAM (red.). Dwadzieścia lat obowiązywania Konstytucji RP. Polska myśl konstytucyjna a międzynarodowe standardy demokratyczne, Toruń 2017. Nr 22

VII. SPRAWOZDANIA / REPORTS

467. BIAŁECKA BOGNA. Konferencja „Odebrana niewinność – seksualizacja kobiet i dziewcząt w mediach i reklamie". Nr 17
468. BIŁGORAJSKI ARTUR. Mamy naszą Konwencję (Piekary Śląskie, 1 grudnia 2009 r.). Nr 12
469. BIŁGORAJSKI ARTUR. Mowa nienawiści vs. wolność słowa. Aspekty prawne i społeczne (Poznań, 30 listopada 2009 r.). Nr 12
470. BIŁGORAJSKI ARTUR. Sprawozdanie z IV. dorocznej konferencji Zakładu Praw Człowieka WPiA UW pt. Przeszłość wobec przyszłości (Warszawa, 16 stycznia 2009 r.). Nr 13
471. BISZTYGA ANDRZEJ. Nowa Konstytucja – spotkanie z wicemarszałkiem Sejmu RP Markiem Borowskim (Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa, Katowice, 16 V 1997). Nr 4
472. BISZTYGA ANDRZEJ. Ochrona danych w Polsce i w Niemczech – koncepcje, praktyka, polityka (Konferencja naukowa, Warszawa, 10–11 XI 1996). Nr 4
473. BISZTYGA ANDRZEJ. Prawa człowieka: perspektywa międzynarodowa (Seminarium Salzburskie, Salzburg – Pałac Leopoldskron, 1–8 VIII 1998). Nr 5
474. BISZTYGA ANDRZEJ. Prawa człowieka, spotkanie z prezesem Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, Markiem Nowickim (Klub Samorządowy, Katowice, 22 III 1997). Nr 4
475. BISZTYGA ANDRZEJ. Procesy integracyjne i stowarzyszeniowe w Europie Zachodniej i Środkowo-Wschodniej (Konferencja naukowa, Katowice, 11–13 IV 1996). Nr 3
476. BISZTYGA ANDRZEJ. Przyszłe członkostwo Polski w Unii Europejskiej a sądy (Seminarium naukowe, Warszawa, 29 czerwca 2000). Nr 7
477. BISZTYGA ANDRZEJ, WĘGRZYN JUSTYNA. Aktualne zagadnienia polskiego prawa wyborczego (57. Zjazd Katedr Prawa Konstytucyjnego 17–19 września 2015 r., Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Zielonogórski). Nr 18
478. BUSZYDLIK JERZY. Prawa i wolności obywatelskie w procesie transformacji ustrojowej (Międzynarodowa konferencja naukowa, Sieniawa, 22–23 IV 1996). Nr 3
479. CAŁKA-LAJNERT Karina. Debata realizowana w ramach „Czwartków na Brukselskiej" – Znaczenie reprezentatywności związkowej dla funkcjonowania Dialogu Partnerów Społecznych, Warszawa, 3 marca 2011 r. Nr 14.
480. CHLEBOWSKA ANGELIKA. Unijna polityka karna w świetle polskiego prawa; Katedra Prawa Karnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań, 13–16 stycznia 2010 r. Nr 13
481. CUMPER PETER, TUMAY MURAT. Kiedy Wschód spotyka się z Zachodem – islam, prawa człowieka i wartości świeckie, Europejska Fundacja Nauki, Uniwersytet Leicester, konferencja naukowa, Stambuł, 6–8 listopada 2009 r. Nr 13

482. CZAPLIŃSKA OLIWIA. Ewaluacja i funkcje dialogu jako sposobu rozwiązywania sporu (Ogólnopolska Studencko-Doktorancka Konferencja Naukowa, Kielce, 18–19 października 2018). Nr 25
483. CZARNY PIOTR. I Europejskie Forum Prawnicze (Norymberga, 13–15 IX 2001). Nr 8
484. CZUDAKOW MICHAIŁ. Europejska Konwencja Praw Człowieka (Konferencja naukowa, Mińsk, 17 czerwca 2000). Nr 7
485. DŁUGOSZ MACIEJ. Dziecko w prawie karnym (Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Kielce, 30 maja 2019). Nr 25
486. DŁUGOSZ MACIEJ. Ogólnopolska Konferencja Naukowa z cyklu „Wyzwania Polski w Europie" Nt. Polska w Unii Europejskiej po wyborach do Parlamentu Europejskiego; Polskie Towarzystwo Studiów Europejskich, Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach (Kielce, 9.06.2019–11.06.2019) Nr 23
487. DUDA KAMILLA. Letnia szkoła prawa międzynarodowego biznesu i handlu (Kraków, 15 VI – 25 VII 1998). Nr 5
488. GASIŃSKI KRZYSZTOF. Metody badań i nauczanie kryminologii w XXI wieku – wyzwania i perspektywy. Białystok 9–10 grudnia 2019 r. Nr 22
489. GASIŃSKI KRZYSZTOF. VII Międzynarodowa Konferencja Naukowa cyklu Bezpieczeństwo RP w wymiarze narodowym i międzynarodowym nt. 20 lat Polski w NATO. Bezpieczeństwo przyszłości. Nr 23
490. GASIŃSKI KRZYSZTOF. XVII Bielańskie Kolokwium Karnistyczne Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Odpowiedzialność karna za przestępstwa popełnione za granicą. Zagadnienia materialnoprawne i procesowe" (Warszawa, 2 grudnia 2020 r.). Nr 24
491. GRABOWSKA SABINA. Międzynarodowa Konferencja Naukowa nt. Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka, Warszawa, 18–19 kwietnia 2011 r. Nr 14.
492. JAGIELSKA MONIKA. Prawa konsumenta: nowa forma ochrony w prawie wspólnotowym. Konferencja o projekcie dyrektywy sprzedaży konsumenckiej i gwarancjach z nią związanych (Konferencja naukowa Trewir, 25–26 marca 1999). Nr 6
493. KIJOWSKI MACIEJ. Zasada równości w prawie (Konferencja naukowa, Wydział Prawa, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, 16 października 2003). Nr 10
494. KORDYS TOMASZ, TARASEK MACIEJ. Realizacja praw człowieka – doświadczenia europejskie, Jesienna Szkoła Prawa, Słowacka Akademia Nauk, Modra – Harmonia, 13–21 listopada 2009 r. Nr 13
495. KRAWIEC GRZEGORZ. Socjalne i ekonomiczne problemy rozwoju Ukrainy i jej regionów (Charków, 21–23 maja 2009 r.). Nr 12
496. KRAWIEC GRZEGORZ, TKACZ SŁAWOMIR, WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Zgromadzenia publiczne i imprezy masowe – prawo i praktyka. II Forum wymiany doświadczeń. Katowice, 28 maja 2013 r. Nr 16
497. KUCHARCZYK STANISŁAW. Jednostka – Państwo – Integracja Europejska (Konferencja naukowa, Beskidzka Wyższa Szkoła Turystyki w Żywcu, Żywiec 14 maja 2004). Nr 10

498. KUJACZ MICHAŁ. Społeczne granice pracy. Wymiary pracy nieformalnej we współczesnych społeczeństwach. Zielona Góra 12–13 listopada 2015 r. Nr 19
499. MARTYSZ NATALIA. Letni Kurs Prawniczy Międzynarodowego Biznesu i Handlu (Kurs prawniczy, Kraków 17 czerwca – 29 lipca 2000). Nr 7
500. MARTYSZ NATALIA. Wspólne drogi do Europy: państwa Europy Środkowej i Wschodniej na drodze do Unii Europejskiej (Studium Podyplomowe, Katedra Prawa Integracji Europejskiej i Prawa Porównawczego, Uniwersytet Techniczny w Dreźnie, Drezno, X 2000 – X 2001). Nr 8
501. MĄCZYŃSKI MACIEJ. Prawo europejskie a funkcjonowanie administracji publicznej (Wyższa Szkoła Zarządzania i Marketingu w Sosnowcu, 15 stycznia 2001). Nr 9
502. MĄCZYŃSKI MACIEJ. Sprawozdanie z pierwszego wykładu z cyklu poświęconego pamięci Marka Nowickiego (Uniwersytet Warszawski, Warszawa 27 listopada 2004). Nr 10
503. MĄCZYŃSKI MACIEJ. XV Edycja Szkoły Praw Człowieka Fundacji Helsińskiej (Kurs prawniczy, Warszawa, luty–czerwiec 1999). Nr 7
504. OLSZEWSKI JAN. Perspektywy inwestycji zagranicznych w Indiach (Konferencja naukowa, New Delhi, 28–31 VIII 1996). Nr 4
505. PIOTROWSKI PAWEŁ, SORYS MAGDALENA. Międzynarodowa ochrona praw człowieka (Kurs prawniczy, Poznańskie Centrum Praw Człowieka, Poznań, 11–20 września 2000). Nr 7
506. PŁYWACZEWSKI EMIL W. 71. Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii, Washington, DC 18–21 XI 2015 r. Nr 18
507. PŁYWACZEWSKI EMIL W. 73. Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii, Filadelfia, PA 15–18. XI. 2017 r. Nr 21
508. POGORZAŁA EWA. Akademia Działaczy i Trenerów Antydyskryminacyjnych (druga edycja – Kampania Przeciw Homofonii, w partnerstwie ze Stowarzyszeniem Inicjatyw Niezależnych, Mikuszewo, styczeń–luty 2009 r.). Nr 12
509. PRZYBOROWSKA-KLIMCZAK ANNA. Human Rights: Their Origins, Contemporary Stand and the Future (Scientific Conference, Catholic University of Lublin, Lublin, December 10, 1998). Nr 6
510. SORYS MAGDALENA, PIOTROWSKI PAWEŁ. Międzynarodowa ochrona praw człowieka (Kurs prawniczy, Poznańskie Centrum Praw Człowieka, Poznań, 11–20 września 2000). Nr 7
511. STĘPIEŃ-ZAŁUCKA BEATA. Transformacja systemów wymiaru sprawiedliwości w państwach Europy Środkowej i Wschodniej w latach 1990–2010, Międzynarodowe Centrum Prawa i Zarządzania Wyższej Szkoły Menedżerskiej w Legnicy we współpracy z Biurem Informacji Rady Europy w Warszawie, Fundacją Praw Podstawowych w Warszawie oraz Fundacją Promocji Prawa Europejskiego w Warszawie, Legnica, 10–11 kwietnia 2010 r. Nr 13
512. TARASEK MACIEJ, KORDYS TOMASZ. Realizacja praw człowieka – doświadczenia europejskie, Jesienna Szkoła Prawa, Słowacka Akademia Nauk, Modra – Harmonia, 13–21 listopada 2009 r. Nr 13

513. TKACZ SŁAWOMIR, KRAWIEC GRZEGORZ, WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Zgromadzenia publiczne i imprezy masowe – prawo i praktyka. II Forum wymiany doświadczeń. Katowice, 28 maja 2013 r. Nr 16
514. TUMAY MURAT, CUMPER PETER. Kiedy Wschód spotyka się z Zachodem – islam, prawa człowieka i wartości świeckie, Europejska Fundacja Nauki, Uniwersytet Leicester, konferencja naukowa, Stambuł, 6–8 listopada 2009 r. Nr 13
515. WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Sesja prawna rozwijania programów nauczania poświęcona międzynarodowemu prawu handlowemu, porównawczemu prawu konstytucyjnemu oraz prawom człowieka (Sesja prawna, Budapeszt, 5–11 czerwca 2000). Nr 7
516. WENTKOWSKA ALEKSANDRA, KRAWIEC GRZEGORZ, TKACZ SŁAWOMIR. Zgromadzenia publiczne i imprezy masowe – prawo i praktyka. II Forum wymiany doświadczeń. Katowice, 28 maja 2013 r. Nr 16
517. WĘGRZYN JUSTYNA. 13. Objazdowy Festiwal Filmowy Watch Docs – Prawa Człowieka w Filmie, Zielona Góra, 29–30 października 2015 r. Nr 18
518. WĘGRZYN JUSTYNA, BISZTYGA ANDRZEJ. Aktualne zagadnienia polskiego prawa wyborczego (57. Zjazd Katedr Prawa Konstytucyjnego 17–19 września 2015 r., Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Zielonogórski). Nr 18
519. WIECZOREK GERTRUDA. VI Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu „Specjalne potrzeby edukacyjne" na temat: Nowe tendencje w pedagogice specjalnej – wykładnia teoretyczna i empiryczna. Ustroń, 16–18 listopada 2011 r. Nr 15
520. WIECZOREK LESZEK. 68. doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii. Chicago, 14–17 listopada 2012 r. Nr 15
521. WIECZOREK LESZEK. Alternatywy pozbawienia wolności w polskiej polityce karnej, Zakład Prawa Karnego Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 3 grudnia 2009 r. Nr 13
522. WIECZOREK LESZEK. I Ogólnopolski Zjazd Przedstawicieli Nauki o Bezpieczeństwie, Szczytno 15–16.06.2011 r. Nr 14.
523. WIECZOREK LESZEK. Konferencja nt. Problemy społeczne Małopolski i ich instytucjonalne wymiary. Refleksje teoretyczne i praktyczne rozwiązania, Kraków 8 grudnia 2011 r. Nr 14.
524. WIECZOREK LESZEK. Kryminologia a polityka kryminalna – wokół myśli i dokonań Profesora Jerzego Jasińskiego, Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Polskie Towarzystwo Kryminologiczne im. Prof. Stanisława Batawii, Warszawa, 12 maja 2009 r. Nr 13
525. WIECZOREK LESZEK. O przestępczości młodzieży, CYKL – „Quo vadis wychowanie" (Konferencja naukowa, Bratysława, 25–27 października 2000). Nr 7
526. WIECZOREK LESZEK. Przeszłość i przyszłość kryminologii w Polsce, Jubileusz 55-lecia Zakładu Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, połączony z wręczeniem jubileuszowego wydania Archiwum Kryminologii Paniom Profesor Helenie Kołakowskiej-Przełomiec, Zofii Ostrihańskiej, Dobrochnie Wójcik (Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk oraz Polskie Towarzystwo Kryminologiczne im. Prof. Stanisława Batawii. Warszawa, 14 stycznia 2009 r.). Nr 12

527. WIECZOREK LESZEK. Robocza Konferencja Międzyśrodowiskowej Grupy Badawczej „Margines Społeczny Poznania" 2010–2012 r., Poznań, 14 kwietnia 2011 r. Nr 14.
528. WIECZOREK LESZEK. Seminarium poświęcone twórcy Zakładu Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk – Profesorowi Stanisławowi Batawii (Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk oraz Polskie Towarzystwo Kryminologiczne im. Prof. Stanisława Batawii. Warszawa, 28 października 2008 r.). Nr 12
529. WIECZOREK LESZEK. Świętokrzyska Uniwersytecka Konferencja Penitencjarna na temat Diversion w perspektywie penitencjarnej 3 czerwca 2016 r. połączona z zebraniem założycielskim Świętokrzyskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach Wydział Prawa, Administracji i Zarządzania Instytut Prawa, Ekonomii i Administracji Zakład Prawa Karnego, Kryminologii i Kryminalistyki. Nr 19
530. WIECZOREK MARTHA. Ambasadorzy Praw Człowieka (Program dydaktyczny o prawach człowieka szkół Istituto d'Istruzione Secondaria Superiore F. D'Ovidio di Larino i Katolickiego Niepublicznego Gimnazjum nr 5 im. Św. Jana Bosko w Sosnowcu, 2007–2009). Nr 12
531. ZAWIEJSKI PIOTR. Zasada proporcjonalności w prawie karnym na płaszczyźnie stanowienia i stosowania prawa (Uniwersytet Śląski, Katowice, 28–29 września 2009 r.). Nr 12
532. ZIELIŃSKI PATRYK. II Ogólnopolska Konferencja Naukowa Działalność gospodarcza – wymiar krajowy i międzynarodowy, (Kielce, 17–18 października 2019 roku). Nr 23
533. ZIELIŃSKI PATRYK. III Ogólnopolskie Forum Młodych Kryminologów „Badania kryminologiczne a praktyka – perspektywa krajowa i międzynarodowa" (Białystok, 13–15 maja 2020 roku). Nr 24
534. ZIELIŃSKI PATRYK. XI Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Ochrona praw człowieka w dobie kryzysu demokracji liberalnej" z okazji 70. rocznicy powstania Rady Europy, 10-lecia wejścia w życie Traktatu z Lizbony i 15-lecia członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Warszawa 15–16 kwietnia 2019 r. Nr 22
535. ŻOGAŁA LESZEK. Międzynarodowa ochrona praw człowieka (Kurs prawniczy, Poznańskie Centrum Praw Człowieka, Poznań 8–17 września 2003). Nr 10

VIII. WSPOMNIENIA

536. KALINOWSKI SŁAWOMIR, WIECZOREK LESZEK. Wspomnienie o Zbigniewie Galorze. Nr 21

ISSN 2082-971X